

Міністерство освіти і науки, молоді та спорту України
Тернопільський національний педагогічний університет
імені Володимира Гнатюка

На правах рукопису

ВОЗНА ЮЛІЯ ВОЛОДИМИРІВНА

УДК 37.013.42+316.61

**СОЦІАЛІЗАЦІЯ УЧНІВСЬКОЇ МОЛОДІ В ПРОЦЕСІ
ФУНКЦІОНУВАННЯ СОЦІАЛЬНО-ПЕДАГОГІЧНОГО КОМПЛЕКСУ**

Спеціальність 13.00.05 – соціальна педагогіка

**Дисертація на здобуття наукового ступеня
кандидата педагогічних наук**

Науковий керівник:
Поліщук Юрій Йосипович
доктор педагогічних наук,
професор

Тернопіль – 2012

ЗМІСТ

ВСТУП	3
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИКО-МЕТОДИЧНІ ОСНОВИ СОЦІАЛІЗАЦІЇ УЧНІВСЬКОЇ МОЛОДІ В СУЧАСНИХ УМОВАХ	11
1.1. Соціалізація учнівської молоді	11
як предмет науково-педагогічних досліджень	11
1.2. Особливості соціалізації учнівської молоді	38
в сучасних умовах	38
1.3. Вплив соціально-педагогічної діяльності.....	56
на процес соціалізації учнівської молоді	56
Висновки до першого розділу	77
РОЗДІЛ 2. ДІЯЛЬНІСТЬ СОЦІАЛЬНО-ПЕДАГОГІЧНОГО КОМПЛЕКСУ У ЗАГАЛЬНООСВІТНЬОМУ НАВЧАЛЬНОМУ ЗАКЛАДІ З СОЦІАЛІЗАЦІЇ УЧНІВСЬКОЇ МОЛОДІ	80
2.1. Концепція функціонування соціально-педагогічного комплексу	80
загальноосвітнього навчального закладу	80
2.2. Структурно-функціональна модель соціалізації учнівської	102
молоді у процесі функціонування соціально-педагогічного комплексу	102
2.3. Соціально-педагогічні умови соціалізації старшокласників	124
у процесі функціонування соціально-педагогічного комплексу	124
2.4. Ефективність впливу соціально-педагогічного комплексу.....	148
на процес соціалізації учнівської молоді	148
Висновки до другого розділу.....	182
ВИСНОВКИ	185
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ	190
ДОДАТКИ	219

ВСТУП

Актуальність. Реалії сучасного суспільного життя (посилення процесів глобалізації, інформатизації, впливів соціально-економічних чинників та ризиків) актуалізують необхідність пошуку інноваційних підходів до здійснення ефективної соціалізації сучасної молоді людини, аналізу теоретичних положень і практичних способів педагогізації соціуму та посилення виховного впливу соціального середовища.

Соціально-педагогічна діяльність у сучасному суспільстві покликана сприяти вирішенню низки соціально-педагогічних проблем шляхом актуалізації та розробки стратегічних підходів до їх вирішення, формування громадянської свідомості учнівської молоді, наповнення соціально-педагогічним змістом діяльності всіх інститутів суспільства.

На сучасному етапі розвитку соціальної/соціально-педагогічної роботи взаємодія різних соціальних інститутів з метою педагогізації, гуманізації соціуму є однією з найбільш актуальних проблем у багатьох країнах світу (Австрії, Великій Британії, Канаді, Німеччині, США, Франції, Швейцарії та ін.). Важливість злагодженої співпраці закладів, агентств, громадських об'єднань, сім'ї, громади з метою успішної соціалізації підростаючого покоління зумовлена, перш за все, специфікою цього процесу, його інтегративністю, складністю, впливом багатьох об'єктивних і суб'єктивних чинників, необхідністю і доцільністю повноцінного використання наявних природних, соціально-економічних, культурних ресурсів і людського потенціалу.

Проблема соціалізації школярів знайшла досить широке відображення у дослідженнях як вітчизняних (С. Діба, Л. Завацька, І. Зверєва, О. Карпенко, О. Кузьменко, Н. Лавриченко, Г. Лактіонова, С. Савченко, С. Харченко, Н. Чернуха та ін.), так і зарубіжних (В. Бочарова, І. Кон, Г. Ландберг, А. Маслоу, Р. Мертон, А. Мудрик, Т. Парсонс, Б. Паригін, К. Роджерс, М. Шакурова та ін.) учених.

Теоретичному і практичному аналізу питань співпраці соціальних інститутів у вирішенні проблем виховання і соціалізації молоді людини

присвячені праці вітчизняних, зокрема (О. Безпалько, Р. Вайноли, О. Вакуленко, А. Капської, М. Лукашевича, Л. Міщик та ін.), а також зарубіжних вчених (М. Гурьянкової, Ф. Зайбель, Б. Мандея, А. Муравйов-Апостола, Е. Торай, К. Франер, Б. Хамфріса, Ф. Шервіша та ін.).

Проблема ролі й місця соціально-педагогічної діяльності в інтеграції виховних зусиль сучасного суспільства з метою соціалізації учнівської молоді знайшла відображення у працях українських дослідників А. Бойко, Ж. Петровича, Ю. Поліщука, О. Феоктистової, Н. Чернухи та інших.

Незважаючи на інтенсивне дослідження виховних можливостей позашкільного соціуму, при всій безперечній цінності зроблених сучасною наукою висновків і розроблених рекомендацій, все ще недостатньо представлено різні аспекти вирішення проблеми об'єднання зусиль усіх зацікавлених суб'єктів щодо соціально-педагогічної роботи з учнівською молоддю. Зокрема, потребує подальшої розробки ідея функціонування соціально-педагогічного комплексу (СПК) при загальноосвітньому навчальному закладі з метою сприяння успішній соціалізації молодого покоління.

Виявлена актуальність, соціально-виховне значення та недостатній рівень наукової розробленості означеної проблеми зумовили вибір теми дисертаційного дослідження: **«Соціалізація учнівської молоді в процесі функціонування соціально-педагогічного комплексу»**.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Дисертаційне дослідження виконане відповідно до плану науково-дослідних робіт Тернопільського національного педагогічного університету імені В. Гнатюка у зв'язку з розробкою теми «Теоретичні і методологічні основи соціально-педагогічної діяльності і соціально-педагогічної освіти» (номер державної реєстрації РК №0109U002310).

Тему дисертації затверджено вченою радою Тернопільського національного педагогічного університету імені В. Гнатюка (протокол № 7 від 24.02.2008 р.) та узгоджено в бюро Міжвідомчої ради з координації наукових

досліджень з педагогічних і психологічних наук в Україні (протокол № 10 від 23.12.2008 р.).

Метою дослідження є теоретичне обґрунтування та експериментальна перевірка соціально-педагогічних умов соціалізації учнівської молоді у процесі функціонування соціально-педагогічного комплексу.

Для досягнення мети визначено такі **завдання дослідження**:

1. Обґрунтувати концепцію діяльності соціально-педагогічного комплексу та виявити його можливості щодо соціалізації учнівської молоді, розкрити суть основних дефініцій.

2. Конкретизувати компоненти, критерії, показники та виявити рівень соціалізації учнівської молоді.

3. Розробити та експериментально перевірити структурно-функціональну модель соціалізації учнівської молоді у процесі функціонування соціально-педагогічного комплексу.

4. Визначити та експериментально перевірити ефективність впливу соціально-педагогічних умов на соціалізацію учнівської молоді у процесі функціонування соціально-педагогічного комплексу.

Об'єкт дослідження – процес соціалізації учнівської молоді загальноосвітніх навчальних закладів.

Предмет дослідження – соціально-педагогічні умови соціалізації учнівської молоді загальноосвітніх навчальних закладів у системі функціонування соціально-педагогічного комплексу.

Теоретико-методологічну основу дослідження становлять: філософські положення про людину, про визнання її як найвищої цінності суспільства і діалектичний характер взаємодії між ними (В. Андрущенко, В. Бех, В. Кремень, В. Лутай та ін.); концептуальні положення філософії й педагогіки про виховання та соціалізацію особистості (І. Бех, А. Ковальова, М. Лукашевич, В. Москаленко, А. Мудрик та ін.); концепції соціально-педагогічної діяльності (Р. Вайнола, І. Зверєва, А. Капська, О. Карпенко, І. Ковчина, Л. Міщик, Ю. Поліщук, С. Савченко, С. Харченко та ін.); педагогізації соціуму

(М. Гур'янова, В. Кузь, Н. Лавриченко, А. Рижанова, Н. Чернуха та ін.), гуманістичний, аксіологічний, особистісно-діяльнісний, культурологічний підходи (Ш. Амонашвілі, Г. Балл, В. Рибалка, В. Моляко, С. Сисоєва та ін.).

Для досягнення мети і розв'язання поставлених завдань у процесі дослідження використано комплекс *методів дослідження: теоретичні* – аналіз, синтез, узагальнення – для визначення понятійного апарату дослідження, обґрунтування концептуальних положень і висновків; моделювання, прогнозування – з метою розробки структурно-функціональної моделі соціалізації учнівської молоді у процесі функціонування соціально-педагогічного комплексу та визначення соціально-педагогічних умов соціалізації учнівської молоді у процесі його функціонування; *емпіричні*: діагностичні (анкетування, опитування), обсерваційні (включене та опосередковане спостереження) – для з'ясування рівнів соціалізації школярів; соціально-педагогічний експеримент (констатувальний, формувальний, контрольний) – для діагностики ефективності впровадження розроблених соціально-педагогічних умов соціалізації учнівської молоді у процесі дії соціально-педагогічного комплексу; *статистичні* – для визначення валідності та надійності одержаних результатів.

Експериментальна база дослідження. Дослідно-експериментальна робота проводилася базі чотирьох соціально-педагогічних комплексів: Хмельницької загальноосвітньої школи І–ІІІ ступенів № 27, Тернопільської спеціалізованої школи І–ІІІ ступенів № 7, Чемеровецького НВК № 2 «Загальноосвітня школа І–ІІІ ступенів – гімназія» Хмельницької області, Зіньківського НВК «Середня спеціалізована ЗОШ І–ІІІ ступенів – колегіум» Віньковецького району Хмельницької області.

До участі у контрольному і формуальному експериментах було залучено 624 учнів (304 особи – експериментальна група; 320 – контрольна); 8 соціальних педагогів, 10 соціальних працівників, 26 педагогів загальноосвітніх навчальних закладів, 49 батьків, 12 працівників позашкільних виховних

закладів, 22 члени громадських дитячих та молодіжних організацій, 24 студенти-волонтери.

Наукова новизна одержаних результатів полягає в тому, що *вперше*:

– *обґрунтовано* концепцію функціонування соціально-педагогічного комплексу як відкритої виховної системи, діяльність якої спрямована на педагогізацію й гуманізацію соціуму; розкрито структуру, функції (освітня, розвивальна, виховна, комунікативна, компенсаторна, гедоністична і творчої самореалізації), принципи (добровільної участі, демократичності, самоорганізації, самоуправління, опори на соціальні реалії як джерело визначення напрямів, видів і форм діяльності, позитивної оцінки роботи), напрями (просвітницький, суспільно-корисний, волонтерський, культурно-дозвіллевий, спортивно-оздоровчий), форми (клуби, об'єднання, гуртки, секції, студії, соціальні проекти, програми тощо) і методи (формування свідомості, організації досвіду суспільної поведінки, вуличної соціально-педагогічної роботи, «рівний-рівному» та ін.) діяльності соціально-педагогічного комплексу;

– *розроблено* структурно-функціональну модель соціалізації учнівської молоді у процесі функціонування соціально-педагогічного комплексу, що передбачає взаємодію таких структурних елементів: мети, завдань, компонентів (мотиваційний, гностичний, діяльнісний), чинників, етапів (мотиваційно-цільовий, змістово-діяльнісний, діагностично-корекційний) соціалізації учнівської молоді, а також структури, функцій, принципів, напрямів, форм і методів діяльності соціально-педагогічного комплексу, діагностичного інструментарію та результату:

– *обґрунтовано* соціально-педагогічні умови ефективної соціалізації учнівської молоді у процесі функціонування соціально-педагогічного комплексу: спрямування діяльності суб'єктів соціально-педагогічного комплексу на гуманізацію і педагогізацію соціуму; забезпечення суб'єктно-діяльнісної позиції школярів у діяльності соціально-педагогічного комплексу; соціально-педагогічна підтримка діяльності соціально-педагогічного комплексу;

– *конкретизовано* компоненти (гностичний, мотиваційний, діяльнісний), критерії (інтелектуально-пізнавальний, мотиваційно-ціннісний, діялісно-практичний), показники і рівні (елементарний, базовий, достатній) соціалізації учнівської молоді;

– *уточнено* особливості особистісно-середовищного підходу до організації соціалізаційного процесу учнівської молоді;

– *подальшого розвитку* набули підходи до трактування суті соціалізації учнівської молоді у контексті соціально-педагогічної діяльності.

Практичне значення одержаних результатів дослідження полягає: у розробці та впровадженні у соціально-виховний процес методичних рекомендацій «Соціалізація учнівської молоді у процесі функціонування соціально-педагогічного комплексу» для соціальних педагогів та програми дистанційного курсу «Реалізація традиційних та новітніх форм професійного навчання соціальних педагогів з метою вдосконалення соціалізації учнівської молоді у процесі функціонування соціально-педагогічного комплексу» в системі підвищення кваліфікації соціальних педагогів загальноосвітніх навчальних закладів.

Результати дослідження можуть бути використані під час розробки програм, навчально-методичних посібників з організації виховної роботи у соціокультурному середовищі мікрорайону, а також у процесі створення програм навчальних дисциплін, спецкурсів і спецсемінарів у вищих навчальних закладах.

Положення, висновки й рекомендації, сформульовані на основі дослідницьких матеріалів, *впроваджено* у роботу соціально-педагогічних комплексів Хмельницької загальноосвітньої школи I–III ступенів №24 і №27 (довідка №748 від 23.11.2011 р.), Тернопільської спеціалізованої школи I–III ступенів №7 (довідка №447 від 15.11.2011 р.), Чемеровецького НВК №2 «Загальноосвітня школа I–III ступенів – гімназія» Хмельницької області (довідка №237 від 26.10.2011 р.), Зінківського НВК «Середня спеціалізована ЗОШ I–III ступенів – колегіум» Віньковецького району Хмельницької області

(довідка №214 від 30.11.2011 р.), а також у навчально-виховний процес Хмельницького національного університету (довідка №154-33 від 14.11.2011 р.) і Тернопільського національного педагогічного університету імені В. Гнатюка (довідка №1194-33 від 11.11.2011 р.).

Апробація результатів дисертації. Основні положення і результати наукового пошуку було представлено у доповідях та повідомленнях на наукових, науково-практичних конференціях і семінарах різного рівня: *міжнародних* – «Досвід співпраці державних, недержавних та муніципальних організацій у вирішенні питань захисту дітей» (Кам'янець-Подільський, 2007), «Підготовка соціальних педагогів та соціальних працівників в Україні в контексті Болонського процесу» (Чернівці, 2007), «Спадщина А. С. Макаренка і педагогічні пріоритети сучасності» (Полтава, 2008), «Законодавчі, адміністративні, соціальні і просвітні заходи щодо захисту дітей від жорстокого поводження з ними» (Кам'янець-Подільський, 2008), «Місія соціального педагога в церкві і сучасному суспільстві» (Львів, 2008), «Теоретико-методологічні засади особистісного становлення дошкільника в полікультурному просторі соціуму в добу його освітніх трансформацій» (Берегово, 2008); *всеукраїнських* – «Актуальні проблеми соціально-педагогічної роботи з різними категоріями населення» (Черкаси, 2008), «Треті педагогічні читання пам'яті М. М. Дарманського: актуальні проблеми сучасної педагогічної освіти» (Хмельницький, 2008), «Підготовка молоді до сімейного життя: проблеми і перспективи» (Івано-Франківськ, 2011), «Соціально-педагогічна робота в закладах освіти інклюзивної орієнтації» (Хмельницький, 2011), «Соціальна робота: теорія і практика» (Ужгород, 2011), «Професійна підготовка фахівців соціальної сфери: надбання, проблеми, перспективи» (Хмельницький, 2012), «Виховний потенціал українського народного мистецтва, фольклору, обрядовості та звичаїв у роботі навчально-виховних закладів» (Хмельницький, 2008); на звітних наукових конференціях кафедри соціальної педагогіки Тернопільського національного педагогічного університету імені В. Гнатюка (2006-2011 рр.).

Публікації. Результати дисертаційного дослідження висвітлено у 21 одноосібній науковій праці; з них: 13 статей – у наукових фахових виданнях України; 2 статті у збірниках праць та 6 тез доповідей за результатами роботи конференцій. Загальний обсяг особистого доробку становить 9 друкованих аркушів.

Структура й обсяг дисертації. Дисертація складається зі вступу, двох розділів, висновків, списку використаних джерел і додатків. Загальний обсяг дисертації становить 275 сторінок, із них 187 сторінок основного тексту. Робота містить 15 таблиць, 7 рисунків, 15 додатків на 58 сторінках. Список використаних джерел налічує 296 найменувань, з них – 16 іноземною мовою.

Розділ 1

ТЕОРЕТИКО-МЕТОДИЧНІ ОСНОВИ СОЦІАЛІЗАЦІЇ УЧНІВСЬКОЇ МОЛОДІ В СУЧАСНИХ УМОВАХ

1.1. Соціалізація учнівської молоді як предмет науково-педагогічних досліджень

На сучасному етапі розвитку українського суспільства особливої актуальності набуває проблема соціалізації як важливої мети і складової виховання підростаючого покоління.

Одним з найбільш важливих завдань процесу виховання сучасного школяра є завдання сприяти його входженню в практику суспільного буття, суспільної діяльності, норми і критерії яких становлять незалежну від нього об'єктивну реальність (Жан-Ів Роше) [282, с.78].

Необхідною передумовою вивчення особливостей соціалізації учнівської молоді у процесі функціонування соціально-педагогічного комплексу (що є предметом нашого дослідження), є з'ясування суті, особливостей і механізмів досліджуваного процесу.

Вагомий внесок у аналіз процесу соціалізації зробили зарубіжні учені: Г. Ландберг [289], Т. Парсонс [180], Н. Смелзер [224]; дослідники радянської доби: К. Альбуханова-Славська [1], Л. Божович [26], Л. Буєва [35], Л. Виготський [41], Р. Гурова [76], І. Кон [121], А. Леонтьєв [136], А. Мудрик [159]; П. Паригін [181]; сучасні українські науковці: А. Капська [100], Н. Лавриченко [130], М. Лукашевич [143], С. Савченко [214], С. Харченко [262] та інші.

З метою з'ясування суті поняття «соціалізація» нами здійснено спробу виявлення його сутнісних характеристик, поданих у довідково-енциклопедичній та науковій літературі з соціології, психології, педагогіки і соціальної педагогіки. Здійснений нами порівняльний аналіз свідчить, що не тільки в різних наукових галузях спостерігаються певні відмінності його

трактування, але навіть в одній галузі немає єдиного підходу щодо розуміння його суті, способів і механізмів реалізації.

У «Великому тлумачному словнику сучасної української мови», в якому викладено найбільш усталені наукові знання, «соціалізація» трактується як процес засвоєння людиною певної системи знань, норм і цінностей, які дозволяють їй функціонувати як повноправному члену суспільства [40, с. 1360].

Порівняльний аналіз трактування поняття «соціалізації» у соціології подано нами у табл. 1. 1. Як свідчить аналіз наукової літератури, у соціології поняття «соціалізації» трактують як:

– у контексті «адаптації», яка, на думку Г. Ландберга, полягає у взаємодії, завдяки якій індивід засвоює нормативні вимоги суспільства, уміння, вірування, звичаї з метою ефективної участі у соціальному житті [289, с. 154];

– як процес входження особистості в соціальну і соціокультурну сфери та пристосування її до соціальних, культурних та психологічних факторів, тобто як компонент процесу соціальної інтеграції (Т. Парсонс) [180, с. 324]; її «олюднення», що передбачає як біологічні передумови, так і безпосереднє входження індивіда в соціальне середовище, що включає в себе соціальне пізнання, соціальне спілкування, оволодіння навичками практичної діяльності, активну перебудову навколишнього середовища (як природного, так і соціального); зміну і якісне перетворення самої людини, її всебічний і гармонічний розвиток (Б. Паригін) [181, с. 121];

– як процес становлення особистості як соціальної істоти, під час якого формуються різноманітні її зв'язки з суспільством, засвоюються орієнтації, цінності, норми, відбувається розвиток особистісних властивостей, набувається соціальний досвід, що нагромаджений людством (М. Лукашевич) [143, с. 72];

– сукупність всіх соціальних процесів, спрямованих на засвоєння та відтворення індивідом певної системи знань, норм і цінностей, що дозволяють йому функціонувати у якості повноправного члена суспільства (І. Кон) [121, с. 22];

Таблиця 1. 1

Визначення поняття «соціалізація» у соціології: порівняльний аналіз

Автори	Г. Ландберг, Р. Мертон	Т. Парсонс	Б. Паригін	М. Лукашевич	І. Кон	Г. Осипов
1	2	3	4	5	6	7
Джерело	Lundberg G. A. et al. Sociolofy. – N.Y., 2006. – 274 р.	Парсонс Т. О структуре социального действия / Т. Парсонс. – М. : Академический Проект, 2000. – 880 с.	Парыгин Б. Д. Социальная психология как наука / Б. Д. Парыгин. – Санкт-Петербург, 1967. – 231 с.	Лукашевич М. Л. Соціалізація. Виховні механізми і технології / М. Л. Лукашевич. – К. : [б.в.], 1998. – 118 с.	Кон И. С. Социология личности / И. С. Кон. – М. : Политиздат, 1967. – 383 с.	Энциклопедический социологический словарь / под. ред. Г. В. Осипова. – М., 1995. – 1024 с.
Суть підходу до трактування	у контексті адаптації	у контексті процесу соціальної інтеграції	у контексті «олюднення», (зміни і якісного перетворення самої людини)	у контексті становлення особистості як соціальної істоти	у контексті соціальних процесів	у контексті розвитку й самореалізації людини протягом усього життя в процесі засвоєння й відтворення культури суспільства

Продовження таблиці 1.1.

1	2	3	4	5	6	7
Суть трактування	Суть процесу соціалізації полягає у взаємодії, завдяки якій індивід засвоює нормативні вимоги суспільства, уміння, вірування, звичаї з метою ефективною участі у соціальному житті	входження особистості в соціальну соціокультурну сферу та пристосування її до соціальних, культурних та психологічних факторів,	Входження в індивіда в соціальне середовище, що включає в себе соціальне пізнання, соціальне спілкування, оволодіння навичками практичної діяльності, активну перебудову навколишнього середовища зміню і якісне перетворення самої людини, її всебічний і гармонічний розвиток	Становлення особистості як соціальної істоти, під час якого формуються різноманітні її зв'язки суспільством, засвоюються орієнтації, цінності, норми, відбувається розвиток особистісних властивостей, набувається соціальний досвід, що нагромаджений людством	сукупність всіх соціальних процесів, спрямованих на засвоєння та відтворення з індивідом певної системи знань, норм і цінностей, що дозволяють йому функціонувати у якості повноправного члена суспільства	як розвиток і самореалізація людини протягом усього життя в процесі засвоєння й відтворення культури суспільства

*Джерело: систематизовано автором дослідження на основі вивчення літературних джерел [121; 143; 180; 181; 277; 289].

– як розвиток і самореалізація людини протягом усього життя в процесі засвоєння й відтворення культури суспільства (Г. Осипов) [277, с. 235].

Зауважимо, що у соціології вважається, що все, що характеризує процес формування особистості – збагачення знань, установок, життєвого досвіду, формування ціннісних орієнтації – все це входить у процес соціалізації індивіда, але не вичерпує його. Суть соціалізації полягає у формуванні в особистості інтелектуальних, соціальних і фізичних навичок, які необхідні їй для виконання соціальних ролей (Н. Смелзер). На думку дослідника, «соціалізація» є двобічним, різноспрямованим процесом, в якому відбувається взаємовплив між біологічними чинниками та культурою, а також між тими, хто здійснює соціалізацію, та тими, хто соціалізується. Відбувається цей процес у ході активної взаємодії особистості з оточенням (однолітками, вчителями, батьками тощо), внаслідок чого і відбуваються засвоєння та зміна форм поведінки [224, с.94-100].

Порівняльний аналіз трактування поняття «соціалізації» у психології подано нами у табл. 1.2. Як свідчить аналіз наукової літератури, у психологічних дослідженнях «соціалізація» розкривається у контексті осмислення процесів:

– самоактуалізації «Я-концепції», що полягає у саморозвитку і самореалізації особистості у процесі засвоєння соціального досвіду і набуття (оволодіння) нею особистого, індивідуального досвіду (Ш. Амонашвілі [7], А. Маслоу [150], К. Роджерс [209]);

– становлення особистості, включаючи самосвідомість; засвоєння індивідом соціального досвіду, цінностей, норм, установок, зразків поведінки, певних ролей і функцій, притаманних суспільству, соціальній спільності, групі (Я. Коломинський [114], І. Кон [119], Г. Костюк [122], Б. Паригін [181]);

– входження особистості в групу на основі таких механізмів соціалізації, як наслідування, навіювання, конформізм, свідоме дотримання зразків, вплив масових засобів комунікації й культури (Г. Андрєєва [9], Є. Кузьміна [128], А. Петровський [186], А. Реан [206]).

Таблиця 1. 2

Визначення поняття «соціалізація» у психології: порівняльний аналіз

Автори	Ш. Амонашвілі, А. Маслоу, К. Роджерс	Я. Коломинський, І. Кон, Г. Костюк, Б. Паригин	Г. Андреева, Є. Кузьміна, А. Петровський, А. Реан
1	2	3	4
Джерело	Амонашвили Ш. А. Личностно-гуманная основа педагогического процесса. – Минск : Университетское, 1990. – 560 с. Маслоу А. Г. Мотивация и личность / [пер. с англ. А. М. Татлыбаева]. – СПб : Евразия, 1999. – 478 с. Роджерс К. Школьная энциклопедия : Естественные науки / К. Роджерс, Л. Хауэлл, А. Смит, Ф. Кларк, К. Хендерсон. / [пер. с англ. В. В. Лисецкая]. – М.: Росмэн, 2001. – 447 с.	Коломинский Я. Л. Психология взаимоотношений в малых группах / Я. Л. Коломинский. – Мн. : Изд-во БГУ, 1976. – 350 с. Кон И. С. Социология личности / И. С. Кон. – М. : Политиздат, 1967. – 383 с. Костюк Г. С. Навчально-виховний процес і психічний розвиток особистості / Г. С. Костюк. – К. : Рад. шк., 1989. – 608 с. Парыгин Б. Д. Социальная психология как наука / Б. Д. Парыгин. – Санкт-Петербург, 1967. – 231 с.	Андреева Г. И. Социальная психология / Г. И. Андреева. – М. : Аспект Пресс, 1996. – 376 с. Кузьмина Е. С. Основы социальной психологии / Е. С. Кузьмина. – Л. : Изд-во ЛГУ, 1967. – 173 с. Петровский А. В. Индивид и его потребность быть личностью / А. В. Петровский, В. А. Петровский // Вопросы философии.– 1982.– № 3.– С. 15–17. Реан А. А. Социальная педагогическая психология / А. А. Реан, Я. А. Коломинский. – СПб. : Питер, 1999. – 198 с.

Продовження таблиці 1.2.

1	2	3	4
Суть трактування	Суть процесу соціалізації полягає у контексті осмислення процесів самоактуалізації «Я-концепції», що полягає у саморозвитку і самореалізації особистості у процесі засвоєння соціального досвіду і набуття (оволодіння) нею особистого, індивідуального досвіду	Суть процесу соціалізації полягає у становленні особистості, включаючи самосвідомість; засвоєння індивідом соціального досвіду, цінностей, норм, установок, зразків поведінки, певних ролей і функцій, притаманних суспільству, соціальній спільності, групі	Суть процесу соціалізації полягає у входженні особистості в групу на основі таких механізмів соціалізації, як наслідування, навіювання, конформізм, свідоме дотримання зразків, вплив масових засобів комунікації й культури

**Джерело: систематизовано автором дослідження на основі вивчення літературних джерел [7; 9; 114; 119; 122; 127; 150; 186; 206].*

У педагогічних дослідженнях «соціалізація» розглядається як система виховання, розвитку, самовизначення та становлення особистості у соціумі. Так в «Українському педагогічному словнику» за редакцією С. Гончаренка (Київ, 1997) поняття «соціалізація» трактується як процес залучення індивіда до системи суспільних відносин, формування його соціального досвіду, становлення й розвитку як цілісної особистості [74, с. 314].

У сучасній «Енциклопедії освіти» поняття «соціалізація» трактується як процес і результат засвоєння й активного відтворення людиною соціально-культурного досвіду (знань, цінностей, норм, традицій) на основі її діяльності, спілкування і відносин, обов'язків; як фактор розвитку особистості. «Соціалізація» – двосторонній процес, оскільки відбувається не лише збагачення соціальним досвідом, а й реалізація людиною соціальних зв'язків» [84, с. 834].

Для нашого дослідження особливого значення набуває осмислення *суті соціалізації* і можливих *механізмів успішної реалізації цього процесу*. У цьому аспекті значні напрацювання має соціальна педагогіка, як «галузь педагогіки, яка досліджує соціальне виховання в контексті соціалізації» [261]. Порівняльний аналіз трактування поняття «соціалізації» у соціальній педагогіці подано нами у таблиці 1.3. Як свідчить аналіз наукових напрацювань, соціальна педагогіка вносить своєрідне концептуальне осмислення феномену соціалізації у контексті:

- осмислення процесу соціалізації як пошуку нового підходу щодо трактування мети і змісту виховання;
- переосмислення мети соціалізації;
- пошуку сучасних технологій оволодіння особистістю соціальним досвідом.

У соціальній педагогіці соціалізація трактується як: – двосторонній, взаємозумовлений процес взаємодії людини і соціального середовища, що передбачає її включення до системи суспільних відносин (А. Капська) [232];

– педагогічно керований процес, у ході якого відбувається становлення соціальної сутності молодого людини, опанування нею соціальної реальності (Н. Лавриченко) [130];

– процес становлення особистості, засвоєння соціально-культурного досвіду, соціальних норм і культурних цінностей суспільства (С. Чернета) [267];

– включення особистості в соціальну практику, набуття нею соціальних якостей, засвоєння соціального досвіду і реалізації власної сутності шляхом виконання певної ролі (чи певних ролей) в процесі життєдіяльності (Ф. Мустаєва) [164];

– розвитку і самореалізації особистості впродовж усього життя в процесі засвоєння й відтворення нею нагромадженої культури суспільства (О. Мудрик) [158].

Отже, у соціально-педагогічному трактуванні «соціалізація» є складним і багатофакторним процесом набуття індивідом людських властивостей і якостей. З позицій соціально-педагогічного підходу важливою є думка про те, що у процесі соціалізації особистість бере активну участь у складному і багатогранному процесі формування, розвитку і вдосконалення, який здійснюється на фоні і при безпосередньому впливі соціокультурного середовища, численних керованих і некерованих чинників впливу на цей складний процес.

У сучасній науковій літературі суть соціалізації молодого людини розкривається у контексті взаємної зумовленості і співвимірності людини та суспільства (Н. Лавриченко) [129; 130]. Так, у сучасній «Енциклопедії освіти» підкреслено, що суть соціалізації зводиться до діалектичного поєднання в її процесі двох взаємопов'язаних аспектів: адаптації (приспосовування) й обособлення, збереження суб'єктності людини в умовах певного суспільства [84, с. 834]. Порушення цієї гармонії, зазвичай, призводить до втрати сенсу суспільного життя [130, с. 102].

Таблиця 1. 3

Визначення поняття «соціалізація» у соціальній педагогіці: порівняльний аналіз

Автори	А. Капська	Н. Лавриченко	С. Чернета	Ф. Мустаєва	О. Мудрик
Джерело	Енциклопедія освіти / Академія педагогічних наук ; під заг. ред. В. Г. Кременя. – К. : Юрінком Інтер, 2008. – 1040 с.	Лавриченко Н. М. Педагогічні основи соціалізації учнівської молоді в країнах Західної Європи : дис. ... доктора пед. наук: 13.00.01. // Н. М. Лавриченко. – Київ, 2006. – 447 с.	Чернета С. Ю. Організаційно-педагогічні умови соціалізації підлітків у неформальних молодіжних об'єднаннях : дисс. ... кандидата пед. наук : 13.00.05 «Соціальна педагогіка» / С. Ю. Чернета. – К., 2005. – 217 с.	Мустаєва Ф. А. Основы социальной педагогики : [учебник для вузов] / Ф. А. Мустаева. – М. : Академический Проект ; Екатеринбург : Деловая книга, 2001. – 414 с.	Мудрик А. В. Введение в социальную педагогику / А. В. Мудрик. – М. : Ин-т практ. психологии, 1997. – 365 с.
Трактування суті соціалізації	Суть процесу соціалізації полягає у двосторонньому, взаємозумовленому процесі взаємодії людини і соціального середовища, що передбачає її включення до системи суспільних відносин	Суть процесу соціалізації полягає у тому, що це педагогічно керований процес, у ході якого відбувається становлення соціальної сутності молоді людини, опанування нею соціальної реальності	Суть процесу соціалізації полягає у становлення особистості, засвоєння соціально-культурного досвіду, соціальних норм і культурних цінностей суспільства	Суть процесу соціалізації полягає у включення її в соціальну практику, набуття соціальних якостей, засвоєння соціального досвіду і реалізації власної сутності шляхом виконання певної ролі в процесі життєдіяльності	Суть процесу соціалізації полягає у розвитку і самореалізації людини впродовж усього життя в процесі засвоєння й відтворення культури суспільства

*Джерело: систематизовано автором дослідження на основі вивчення літературних джерел [84; 130; 158; 164;

За своїм змістом соціалізація є двобічним процесом, який передбачає, з одного боку, засвоєння індивідом соціального досвіду шляхом входження в соціальне середовище, систему соціальних зв'язків, з іншого – активне відтворення індивідом системи соціальних зв'язків за рахунок його діяльності, входження в соціальне середовище.

Н. Лавриченко визначає соціалізацію як педагогічно керований процес становлення молоді людини повноправним членом суспільства. Не можна не погодитися з думкою дослідниці, що *педагогічним змістом цього процесу* є цілеспрямована передача молодій особі соціального досвіду, досвіду науки, мистецтва, суспільного життя – «суспільних уявлень, ідеалів, цінностей і норм, алгоритмів, стандартів і принципів, адекватних форм поведінки, звичок і традицій, способу та стилю життя, життєвих мотивацій та потягів, формування готовності до виконання життєво необхідної сукупності ролей» [129, с. 94].

Мета соціалізації дослідниками трактується як:

– включення особистості до системи суспільних відносин шляхом засвоєння соціального досвіду, становленні її як соціальної істоти (А. Мудрик) [163, с. 24];

– цілеспрямований вплив на формування суспільних орієнтацій, установок, самовизначень і диспозицій особистості (цей аспект соціалізації відображається поняттям соціальної адаптації та становленням соціальної активності особистості, єдність яких виражена в поняттях соціальної інтеграції та життєвої самореалізації особистості (Н. Лавриченко) [130, с. 67];

– виховання активної особистості в процесі її взаємодії із соціальним середовищем, усвідомлення нею необхідності повного розвитку своїх здібностей та потенцій (О. Волохов) [66, с. 52].

Нам видається особливо важливим виокремлення в якості *мети* соціалізації життєве й професійне самовизначення і самореалізацію особистістю своїх можливостей, здібностей і прагнень. У контексті здійснюваного дослідження важливим є осмислення того, що значний вплив на процес соціалізації сучасних школярів має не тільки школа й сім'я, але й

соціокультурне середовище й відносини, у які вони реально включені. Інакше кажучи, ідея формування особистості має бути зорієнтована на встановлення діалектичного взаємозв'язку спеціально організованого педагогічно керованого процесу соціального становлення молоді людини і врахування стихійного впливу соціуму.

Для нас важливим є висновок Н. Лавриченко про те, що процеси соціалізації в кожному суспільстві мають *багаторівневий і багатоаспектний характер* (курсив наш – Ю. Возна). Чим більш складним і відкритим стає суспільство, тим, відповідно, складнішими стають зміст і форми реалізації процесів соціалізації, а, отже, і завдання інституцій освіти, виховання та соціалізації молоді [129, с. 75].

Ми погоджуємося з думкою української дослідниці А. Бойко, що *завдання процесу* соціалізації в соціально-педагогічному контексті полягає у:

- забезпеченні рівних можливостей для всіх дітей в оволодінні надбаннями культури;
- створенні умов для виявлення і розвитку творчої обдарованості дитини;
- захисті прав та інтересів соціально неадаптованої молоді, попередженні і подоланні проявів бездоглядності й правопорушень;
- забезпеченні системи гарантів для дітей і підлітків з особливими потребами;
- у здійсненні соціальної реабілітації дітей, які потрапили в складні життєві ситуації [28, с. 74].

Не менш цікавою й значимою в теоретичному і прикладному аспектах є аналіз різноманітних підходів щодо виокремлення різних *видів і типів соціалізації*. Порівняльний аналіз підходів до класифікації типів соціалізації подано у табл. 1. 4.

Так, А. Ковальова виокремлює такі можливі підходи до визначення типів соціалізації:

- 1) за характером соціальності дослідниця виокремлює такі *типи соціалізації: природну, примітивну, стратифікаційну, моносоціокультурну,*

Таблиця 1. 4

Підходи до класифікації типів соціалізації: порівняльний аналіз

Автори	А. Ковальова	С. Чернета	П. Бергер і Т. Лукман
Джерело	Ковалева А. И. Концепция социализации молодежи: нормы, отклонения, социализационная траектория / А. И. Ковалева. – М. : Социс, 2003. – №1. – С. 109–115.	Чернета С. Ю. Організаційно-педагогічні умови соціалізації підлітків у неформальних молодіжних об'єднаннях : дисс. ... кандидата пед. наук : 13.00.05 «Соціальна педагогіка» / С. Ю. Чернета. – К., 2005. – 217 с.	Шварцман К. А. Философия воспитания / К. А. Шварцман. – М. : Политиздат, 1989. – 207 с.
Типи соціалізації	1) за характером соціальності: природна, примітивна, моносоціокультурна, регламентована, матеріалістична, конформістська, гуманістична, одноманітна, полісоціокультурна; 2) залежно від створення соціалізаційного процесу: професійна, правова, політична, трудова, економічна; 3) залежно від результативності: успішна, нормативна, кризова, примусова, реабілітаційна, передчасна, прискорена, запізніла.	1) стихійна соціалізація; 2) відносно спрямована; 3) відносно соціально контрольована соціалізація (виховання); 4) більш або менш свідомо самозміна індивіда, що має просоціальний, асоціальний або антисоціальний вектор (саморозвиток, самовдосконалення, саморуйнування).	– первинна (підготовча); – вторинна (активна).

*Джерело: систематизовано автором дослідження на основі вивчення літературних джерел [110; 267; 273].

регламентовану, матеріалістичну, конформістську, гуманістичну, одноманітну, полісоціокультурну;

2) залежно від створення соціалізаційного процесу – *пізнавальну, професійну, правову, політичну, трудову, економічну;*

3) залежно від результативності – *успішну, нормативну, кризову, примусову, реабілітаційну, передчасну, прискорену, запізнілу* [110, с. 111–112].

Окремі науковці дотримуються позиції про доцільність виокремлення *видів соціалізації*. Так, С. Чернета виокремлює:

1) *стихійну соціалізацію*, що відбувається внаслідок впливу на особистість різноманітних спеціально не створюваних обставин суспільного життя;

2) *відносно спрямовану*, що передбачає організацію в суспільстві певних економічних, законодавчих та інших передумов, які впливають на розвиток та життєвий шлях особистості (наприклад, початок навчання в школі, мінімальний освітній рівень, віковий ценз початку трудового життя тощо);

3) *відносно соціально контрольовану соціалізацію(виховання)*, що представляє собою процес спеціально організованої передачі соціального досвіду особистості та розвитку її потенційних можливостей, який відбувається в різних державних та недержавних організаціях (школа, позанавчальні заклади, дитячі та молодіжні організації тощо).

4) *більш або менш свідому самозміну індивіда*, що має просоціальний, асоціальний або антисоціальний вектор (саморозвиток, самовдосконалення, саморуйнування), у відповідності з індивідуальними ресурсами й у відповідності або всупереч об'єктивних умов життя [267, с. 11].

П. Бергер і Т. Лукман [19] розрізняють первинну (підготовчу) та вторинну (активну) соціалізацію:

первинна соціалізація — це соціалізація, якої індивід зазнає в дитинстві. Завдяки первинній соціалізації особистість стає повноправним членом суспільства, оскільки вона ідентифікує себе з іншими та з суспільством загалом, засвоює культурні цінності та норми поведінки. Орієнтовно первинна

соціалізація триває до повноліття особистості. Вона завершується, коли в свідомості індивіда сформовано поняття узагальненого іншого і все, що його супроводжує. З цієї миті він стає дійсним членом суспільства і суб'єктивно володіє своїм "Я". Але інтерналізація суспільства, ідентичності й реальності не є раз і назавжди вирішеною справою. Соціалізація ніколи не буває повною і ніколи не завершується;

вторинна соціалізація, на думку дослідників, це кожний наступний процес, який допомагає попередньо соціалізованому індивіду входити в нові сектори світу, його інституції. Вторинна соціалізація зумовлена складністю суспільства як соціального світу і, зокрема, наявністю поділу праці. Вторинна соціалізація відбувається як інтерналізація інституційно зумовлених світів, які визначаються складністю поділу праці і відповідного йому соціального розподілу знання [19, с. 215 – 226].

Вважаємо за доцільне відмітити, що у науковій літературі обґрунтовано поняття «*стиль соціалізації*». До особливостей українського стилю соціалізації дослідники відносять: прагнення зберегти свою самобутність, окремішність, поєднання індивідуалізму і колективізму, релігійність, войовничість тощо [80, с. 32], [89, с. 41].

Багатоаспектність процесу соціалізації особистості закономірно призвела до обґрунтування різноманітних теорій цього процесу. У контексті здійснюваного дослідження важливими є соціологічні *теорії соціалізації* (П. Бергер, Т. Лукман), які трактують розвиток суспільства як безперервний діалектичний процес, що здійснюється в єдності трьох аспектів:

1) *екстерналізації* – реалізації людської сутності в дії, в бутті, проекції суб'єктивних індивідуальних значень на об'єктивно суцільний світ та його перетворення;

2) *об'єктивації* – усвідомлення навколишньої дійсності як об'єктивно даної;

3) *інтерналізації* – безпосереднього сприйняття та усвідомлення об'єктивних фактів дійсності як суб'єктивно значимих [19, с. 102] Кожен член

суспільства *екстеріоризує* себе у соціальному світі та *інтерналізує* його як об'єктивну реальність. *Інтерналізація* у загальному значенні – це підґрунтя розуміння індивідом, по-перше, людей, які його оточують, по-друге, світу як значимої і соціальної реальності.

Для нашого дослідження особливе значення мають надбання дослідників щодо осмислення механізмів соціалізації. У процесі аналізу ми встановили, що під механізмом соціалізації, зазвичай, розуміють способи й засоби, що сприяють засвоєнню індивідом соціального досвіду. У соціальній педагогіці загальноприйнятим є розуміння механізмів соціалізації як системи зв'язків і відносин, що мають вагомий вплив на формування особистості (її потреб, мотивів, ціннісних орієнтацій тощо). Так, Ж. Піаже, розкриваючи механізм соціалізації особистості, опирається на ідею різних стадій розвитку і трактує його через розвиток когнітивних структур індивіда залежно від його досвіду та соціальної взаємодії. Основними механізмами соціалізації дослідник виокремлює *асиміляцію й акомодацию*. За Ж. Піаже, особистість засвоює новий соціальний досвід, використовуючи зразки поведінки, які називаються схемами, і пристосовує когнітивні структури до нового досвіду за допомогою механізму рівноваги [191, с. 346].

Л. Виготський, А. Лурия розкривають *механізм соціалізації* через *інтеріоризацію*, що ґрунтується на привласненні суспільно-історичного досвіду. Залежно від уявлень про інтеріоризацію виокремлюють різні грані цього процесу – індивідуалізацію, інтимізацію й вироблення внутрішнього плану свідомості [42, с. 112].

На думку А. Асмолова загальну схему механізму процесу соціалізації через пізнання й відтворення особистістю суспільно-історичного досвіду можна представити таким чином:

- 1) конкретна соціальна система суспільства, культури і спосіб життя в цій системі;
- 2) процес спільної діяльності членів суспільства в соціальній групі (механізм інтеріоризації);

- 3) формування особистості;
- 4) прояв особистості як суб'єкта діяльності (механізм екстеріоризації);
- 5) перебудова спільної діяльності соціальної групи;
- 6) перебудова способу життя в цій соціальній системі [13, с. 234–239].

В.Мухіна в якості *механізмів соціалізації* розглядає *ідентифікацію й відособлення особистості* [165; 166];

А. Петровський — закономірну систему фаз *адаптації, індивідуалізації й інтеграції* в процесі розвитку особистості [186; 187].

А. Мудрик виокремлює такі універсальні *механізми соціалізації*:

– *традиційний*, що здійснюється у процесі засвоєння людиною норм, зразків поведінки, поглядів, стереотипів, які притаманні їй найближчому оточенню (сім'я, сусіди, родичі, друзі);

– *інституціональний*, що здійснюється у процесі взаємодії людини з інститутами суспільства та різноманітними організаціями, а також засобами масової інформації. У процесі такої взаємодії особистість набуває знань та досвіду соціально схвалюваної поведінки та конфліктного чи безконфліктного дотримання певних соціальних норм;

– *стилізований* – діє в межах окремої субкультури, як комплекс певних цінностей та особливостей поведінки, притаманний для людей певного віку, професії, національної чи соціальної групи, що в цілому впливає на стиль життя та мислення особистості;

– *міжособистісний* – функціонує в процесі взаємодії людини з авторитетними для неї особистостями;

– *рефлексивний*, який опосередковується рефлексією (внутрішнім діалогом), у процесі якого особистість оцінює, сприймає чи відкидає ті або інші цінності, властиві різноманітним інститутам суспільства, сім'ї [160, с. 46–49].

Соціально-психологічним механізмом соціалізації є міжособистісні взаємодії (інтерації) індивіда як із представниками соціальних груп, членом яких він є (колектив класу, позашкільне середовище в дворі будинку, у мікрорайоні), так і з іншими представниками з навколишнього середовища.

Внаслідок дії та взаємодії механізмів соціалізації відбувається формування системи суб'єктивних, особистісних образів, значень і смислів, як відображення навколишньої дійсності з її об'єктивними значеннями для індивіда і зворотне відтворення цієї дійсності, конкретна самопроекція в цю дійсність.

Український дослідник М. Лукашевич [143, с. 53] розкриває механізм соціалізації особистості з позицій *адаптивно-розвивальної концепції*, суть якої полягає у трактуванні соціалізації як взаємодії людини, що триває впродовж усього її життя, з навколишнім середовищем шляхом *адаптації* у різних сферах життєдіяльності. Адаптація (як особливий вид діяльності людини), передбачає постійне засвоєнням суб'єктивно нової для індивіда соціальної ситуації, що сприяє збагаченню її соціального досвіду і тим самим підвищує рівень його соціалізації [142, с. 78].

Соціальна адаптація, на думку дослідника, слугує платформою, на якій вибудовується новий соціальний досвід; вона є з'єднувальною ланкою між соціальною сутністю людини та суспільною дійсністю, що сприяє розвитку і збагаченню соціального середовища й соціальної природи людини. Якщо розглядати здатність до соціалізації як вроджену властивість людини, що забезпечує її здатність до розвитку в різних напрямках, то процес соціальної адаптації варто розглядати не лише як активно-приспосувальний, а як активно-розвивальний. Ми погоджуємося з думкою М. Лукашевича, що особистість настільки соціально успішна, наскільки вона адаптивна; адже за кожною соціальною роллю стоять певні нормативи, а простір соціальних ролей і соціальних відносин практично є тим середовищем, у якому особистість адаптується. Важливо враховувати той факт, що людина є суб'єктом соціального розвитку, і водночас активним суб'єктом саморозвитку. Тому соціалізація відбувається тим успішніше, чим активнішою є участь людини у творчо-перетворювальній суспільній діяльності. Саме на основі таких позицій М. Лукашевичем [143, с. 56-58] розроблено та обґрунтовано адаптивно-розвивальну модель соціалізації. Модель здійснення цього складного процесу базується на взаємодії біологічного, психологічного та соціального механізмів

адаптації. Соціалізація, яка триває все життя людини, на думку дослідника, відбувається шляхом реалізації різних моделей адаптації, що змінюють одна одну. Адаптація як особлива діяльність людини, пов'язана із засвоєнням нової соціальної ситуації (суб'єктивно нової для конкретного індивіда), забезпечує набуття соціального досвіду, що тим самим сприяє процесу соціалізації. Подальша адаптація індивіда з опорою на новий, вищий щабель його соціалізації, відбувається ефективніше, що уможливорює більш швидке здійснення цього процесу.

У контексті здійснюваного нами дослідження важливими є висновки дослідників щодо усвідомлення і засвоєння індивідом соціальних цінностей, норм, принципів і правил відносин; активне відтворення в його життєдіяльності засвоєного соціального досвіду, що забезпечує можливості для формування нової соціальної позиції; реалізації себе як активного творчого суб'єкта соціальної дії. Особливо важливими для нас є висновки Н. Лавриченко, що процес соціалізації, тобто процес засвоєння особистістю соціальних цінностей, принципів, норм і правил життєдіяльності, доцільно розглядати як складне динамічне явище, що являє собою єдність двох протилежних сторін: *інтеріоризації (індивідуалізації)* та *екстеріоризації (соціалізації–індивідуалізації)* [129, с. 78]. Ми погоджуємося з думкою дослідниці, що у процесі *інтерналізації* між людьми починає відбуватися постійна й безперервна ідентифікація і що лише на рівні інтеракції людина стає членом суспільства.

Дж. Г. Мід, П. Бергер, Т. Лукман та інші зазначають, що кожен індивід, народжуючись в об'єктивному соціальному середовищі, зустрічається з людьми, які виконують роль посередника між ним та соціальним світом і несуть відповідальність за результативність його соціалізації. Закономірно, що кожен індивід, ідентифікуючи себе з іншими, приймає і засвоює (чи не засвоює) їхні ролі та установки. Тільки завдяки такій ідентифікації стає можливим процес *інтерналізації*. Мірою цієї ідентифікації є здатність (чи відсутність цієї здатності) ідентифікувати себе, набуваючи об'єктивно зрозумілої і гідної ідентичності. Так формується "Я" як рефлексивна сутність, яка відображає

установки, сформовані стосовно неї насамперед значимими іншими. Розгортається цей процес у діалогічній взаємодії *ідентифікації* та *самоідентифікації* [154, с. 186–187; 19, с. 213–214].

У контексті здійснюваного дослідження важливими є соціологічні *теорії соціалізації* (Дж. Г. Мід, П. Бергер, Т. Лукман), які трактують цей процес у діалогічній взаємодії *екстерналізації*, *об'єктивації* й *інтерналізації* – *ідентифікації*. Суть *екстерналізації* полягає у реалізації людської сутності в дії, в бутті, проєкції суб'єктивних індивідуальних значень на об'єктивно суцільний світ та його перетворення; *об'єктивації* – в усвідомленні навколишньої дійсності як об'єктивно даної; *інтерналізації* – в безпосередньому сприйнятті та усвідомленні об'єктивних фактів дійсності як суб'єктивно значимих [154, с. 188–189; 19, с. 102, 213–214].

Отже, у контексті виокремлення різних аспектів процесу соціалізації, науковці виокремлюють такі основні механізми здійснення цього складного, багатоаспектного процесу:

- *наслідування* – копіювання людиною певних зразків поведінки та діяльності інших;
- *асиміляція і акомодация*;
- *ідентифікація та самоідентифікація* – ототожнення людиною себе з іншими людьми, групою, спільнотою;
- *рефлексія* – оцінка особистістю різних проявів свого “Я”;
- *адаптація* – засвоєння індивідом моральних норм і правил, що є важливою умовою інкорпорації індивіда до соціального середовища та пристосування до його умов;
- *інтеріоризація* – засвоєння та привласнення індивідом знань, норм, цінностей певного суспільства, оволодіння соціальними відносинами, перетворення їх у надбання внутрішнього світу особистості; перетворення зовнішніх, реальних операцій соціальної діяльності у внутрішні, ідеальні;

– *екстеріоризація* – активне відтворення індивідом у своїй діяльності засвоєного соціального досвіду, в результаті чого внутрішнє життя індивіда отримує зовнішньо виражену знакову і соціальну форму свого існування;

– *аккультурація* – засвоєння індивідом культури суспільства та субкультури відповідних соціальних груп.

Для нашого дослідження важливими є висновки А. Петровського про те, що для кожного вікового періоду головним є діяльнісно-опосередкований тип взаємодії, пов'язаний з найбільш референтною для даного періоду групою або особою. У шкільному віці провідною діяльністю є спілкування з однолітками, а основною формою соціалізації – засвоєння норм відносин між людьми [187, с. 22].

У контексті здійснюваного дослідження важливим є аналіз наукових поглядів щодо *етапів соціалізації*. Особливий інтерес для нас представляють дослідження Б.Титова, який виокремлює такі основні етапи цього процесу:

– перший – сприйняття індивідом соціальної інформації на рівні відчуттів, емоцій, знань, умінь;

– другий – інтуїтивне співвідношення отримуваної інформації з генетично закладеним кодом, суб'єктивним соціальним досвідом і формуванням на цій основі власного до неї ставлення;

– третій – формування установки на прийняття чи відторгнення отриманої інформації;

– четвертий – формування ціннісних орієнтацій і установок на дію;

– п'ятий – вчинки, дії, логічно вибудована система поведінки;

– шостий – формування норм і стереотипів поведінки [250, с. 92–94].

У процесі дослідження ми виходили з припущення, що врахування етапів соціалізації учнівської молоді може сприяти більш глибокому проникненню в суть цього процесу.

Виходячи з міркування, що «соціалізація» включає як цілеспрямований вплив на особистість, так і стихійні, спонтанні процеси, що впливають на її формування [40, с. 1360], закономірною є думка, що здійснюється цей процес під впливом об'єктивних і суб'єктивних чинників. Під об'єктивними розуміють такі

матеріальні чинники, які виступають передумовою процесу соціального становлення людини: природну обстановку; суспільство з його відносинами; колективи і неформальні групи; національні і сімейні відносини. Тобто об'єктивними умовами соціалізації особистості є сукупність матеріальних і духовних чинників, що впливають на процес соціального становлення людини та визначають його. Суб'єктивні умови соціалізації – це життя кожної людини, її неповторна історія пізнання й досвіду [225, с. 15].

Актуальними для нас є дослідження сучасної соціально-педагогічної науки стосовно:

- трактування соціалізації як інтегрованого процесу становлення й розвитку особистості;
- аналізу й осмислення основних рівнів соціалізації особистості [23];
- проблеми соціальної адаптації людини [158; 160];
- дослідження закономірностей взаємодії особистості й соціуму [91; 110];
- розробки теорії і методики виховання особистості в соціумі [130];
- розробки сучасних технологій оволодіння особистістю соціальним досвідом [93].

Власне цей спектр наукових знань становить теоретичну основу нашого дослідження і вони мають вагоме значення у контексті осмислення процесу соціалізації дітей і молоді в процесі функціонування соціально-педагогічного комплексу. Порівняльний аналіз дослідників до трактування і класифікації механізмів соціалізації подано нами у табл. 1. 5.

У контексті аналізу проблеми соціалізації учнівської молоді важливими є дослідження механізмів творення особистості у шкільному (особливо у підлітковому і старшому шкільному віці) (Б. Ананьєв [8], Л. Божович [26], М. Каган [99], І. Кон [116], О. Леонт'єв [136], С. Рубінштейн [211] та ін.).

Так, Л. Божович у характеристиці учнів середнього і старшого шкільного віку вирішального значення надає динаміці внутрішньої позиції особистості, що формується. Внутрішня позиція складається з того, як учень на основі свого

Таблиця 1.5.

Підходи до класифікації механізмів соціалізації: порівняльний аналіз

Автори	В.Мухіна	А. Петровський	А. Мудрик
Джерело	<p>Мухина В. С. Возрастная психология / В. С. Мухина. – М. : Академия, 1997. – 432 с.</p> <p>Мухина В. С. К проблеме формирования ценностных ориентации и социальной активности личности : [сб. науч. тр.] / В. С. Мухина. – М., 1979. – 186 с.</p>	<p>Петровский А. В. Индивид и его потребность быть личностью / А. В. Петровский, В. А. Петровский // Вопросы философии.– 1982.– № 3.– С. 15–17.</p> <p>Петровский А. В. Личность, деятельность, коллектив / А. В. Петровский. – М. : Просвещение, 1982. – 255 с.</p>	<p>Мудрик А. В. Социализация и воспитание / А. В. Мудрик. – М. : ВЛАДОС, 1996. – 96 с.</p>
Механізми соціалізації	В якості механізмів соціалізації розглядає ідентифікацію й відособлення особистості	Розкриває механізми соціалізації через закономірну систему фаз адаптації, індивідуалізації й інтеграції в процесі розвитку особистості	Виокремлює універсальні механізми соціалізації: <ul style="list-style-type: none"> – традиційний, – інституціональний, – стилізований – міжособистісний – рефлексивний

*Джерело: систематизовано автором дослідження на основі вивчення літературних джерел [160; 165; 166; 186; 187].

попереднього досвіду, можливостей, своїх потреб і прагнень ставиться до об'єктивного становища, яке він займає в житті в теперішній час, і яке становище він хоче займати. Саме «через цю внутрішню позицію і сприймаються в кожний момент впливи, що йдуть від оточуючого середовища». Підкреслюючи вирішальний вплив світогляду на весь психічний розвиток старшого школяра, Л. Божович розглядає його (світогляд) як причину головних вікових новоутворень [27, с. 37–42]. В. Табачковський стосовно становлення світоглядної свідомості учнів старшого шкільного віку, зазначає, що «свідомість є не стільки цілісним світоглядом, скільки умонастроєм і світовідчуттям, вона відображає прагнення до самовизначення і самореалізації...». У той же час, на думку дослідника, «... активне і своєчасне включення молодого людини в соціально і особистісно значущу діяльність, у відносини різних соціальних груп і рівнів призводить до прискорення процесу соціалізації» [243, с. 183-184].

У контексті здійснюваного дослідження, важливою для нас є думка Л. Виготського стосовно того, що «центральною моментами», найбільш важливими відкриттями, що характеризують учнів старшого шкільного віку, є відкриття ними свого внутрішнього світу і формування власного світогляду, який є важливим аспектом соціалізації особистості школяра [45, с. 24]. Психологи (Л. Виготський [41, с. 96], І. Кон [117, с. 218-220], О. Леонтьєв [136, с. 215-216], С. Рубінштейн [211, с. 372].) як відносно стійку, неповторну систему уявлень індивіда про самого себе, на підставі якої він здійснює взаємодію з іншими людьми і ставиться до себе, визначають «Я-концепцію». «Я-концепція» у процесі соціалізації особистості, на думку дослідників, виступає своєрідним внутрішнім рушієм, що визначає та спрямовує життєву позицію і поведінку особистості. У процесі дослідження ми опиралися також на міркування О. Леонтьєва, що «Я-концепція» виступає як установка особистості стосовно себе і включає такі компоненти: когнітивний, що відображає світ особистісних якостей, здібностей, зовнішність, соціальної значущості, самосвідомість; емоційний, що включає оцінку цих якостей і властивостей і

самоповагу, самозадоволення чи незадоволення особистістю собою та поведінковий, що визначає ставлення особистості самої до себе [137, с. 204-208].

Аналіз психолого-педагогічної та соціально-педагогічної літератури з проблеми дослідження свідчить, що соціалізація учнів відбувається за допомогою певних механізмів. Так, традиційним (стихійним) механізмом соціалізації є оволодіння школярами нормами та еталонами поведінки, які прийняті суспільством на даному етапі його розвитку. Оволодіння ними відбувається, зазвичай, на неусвідомленому рівні з допомогою засвоєння і сприйняття існуючих стереотипів. Результативність традиційного механізму соціалізації проявляється у тому, що учень засвоює загальноприйняті в суспільстві принципи і норми поведінки.

Інституційний механізм соціалізації школярів здійснюється у процесі їх взаємодії з інститутами суспільства і різноманітними організаціями, як спеціально утвореними для їх соціалізації, так і такими, які реалізують соціалізуючі функції паралельно зі своїми основними функціями (виробничі, суспільні, клубні структури, а також засоби масової інформації). У процесі цієї взаємодії відбувається наростаюче нагромадження ним відповідних знань і досвіду соціально-позитивної поведінки, а також досвіду її імітації; конфліктного чи безконфліктного виконання соціальних вимог, норм, правил тощо [143, с. 55].

На підставі зробленого вище аналізу суті, концепцій та механізмів процесу соціалізації учнівської молоді можемо зробити висновок, що успішна його реалізація передбачає:

а) оволодіння, розуміння й усвідомлення школярами соціально-економічних явищ, культурних і духовних надбань суспільства;

б) формування у них пріоритету загальноцивілізаційних цінностей, (насамперед цінності, неповторності і необхідності збереження людського життя, людських відносин, милосердя, порядності, відповідальності у системі людських відносин, толерантності);

в) реалізацію діяльнісно-поведінкового аспекту, що передбачає практичну діяльність, направлену на підготовку до самостійного життя, осмислене життєве і професійне самовизначення і реалізацію окреслених планів і програм особистісної самореалізації.

Отже, в узагальненому контексті соціалізація постає як складний, діалектичний, цілісний процес розвитку і саморозвитку людини, що сприяє інтеграції особистості в суспільство. Процес соціалізації у соціально-педагогічному контексті передбачає формування спеціально організованого соціально-педагогічного середовища і ціленаправленого впливу з метою створення оптимальних умов розвитку і саморозвитку людини й успішної її інтеграції в суспільство.

Змістом соціалізації у соціально-педагогічному контексті виступає створення оптимальних умов для пізнання і осмислення молодою людиною соціально-економічно-екологічних явищ, культурних і духовних надбань людства, формування пріоритету загальноцивілізаційних цінностей, засвоєння і реалізації діяльнісно-поведінкового аспекту, що передбачає дотримання норм і правил співжиття і діяльність, направлену на підготовку до самостійного життя, осмислене життєве і професійне самовизначення і реалізацію окреслених планів і програм особистісної самореалізації.

Процес соціалізації учнівської молоді передбачає реалізацію таких основних функцій: інформаційної, адаптаційної і діяльнісно-поведінкової. Інформаційна функція полягає в тому, що в процесі соціалізації учні оволодівають знаннями про соціальний досвід, традиції, ціннісні орієнтації, норми взаємовідносин між людьми. Адаптаційна функція полягає в засвоєнні школярами соціальних норм, включення їх у систему суспільних відносин, умінні узгоджувати свою поведінку з очікуваннями оточуючих людей. Діяльнісно-поведінкова функція полягає в тому, що, соціалізуючись, учень включається в різноманітні види діяльності, стаючи не тільки об'єктом життєдіяльності соціуму, але й творцем нових суспільних відносин.

Зазначені вище твердження покладено в основу авторського визначення поняття *«соціалізація учнівської молоді»*, яке трактується нами як *багатогранний і складний процес, пов'язаний з оволодінням особистістю знаннями, суспільним досвідом, формуванням загальноцивілізаційних ціннісних орієнтацій, засвоєнням норм, принципів і правил людського співжиття, актуалізацією особистісного життєвого і професійного самовизначення, що сприяє формуванню власної соціальної позиції й передбачає успішну інтеграцію в соціальне середовище та реалізацію себе як активного творчого суб'єкта соціальної дійсності.*

У соціально-педагогічному контексті соціалізація передбачає створення спеціально організованого соціально-педагогічного середовища й цілеспрямованого впливу з метою забезпечення оптимальних соціально-педагогічних умов для пізнання й осмислення молодого людиною соціально-економічно-екологічних явищ, культурних і духовних надбань людства, формування пріоритету загальноцивілізаційних цінностей, засвоєння та реалізації діяльнісно-поведінкового аспекту, що передбачає дотримання норм і правил співжиття, і діяльність, спрямовану на осмислене життєве і професійне самовизначення та реалізацію окреслених планів і програм особистісної самореалізації, підготовку до самостійного життя.

Створення спеціально організованого соціально-педагогічного середовища покликані здійснювати провідні інститути соціалізації: сім'я, загальноосвітні навчальні заклади, позашкільні виховні заклади, соціальні служби для сім'ї, дітей та молоді, заклади культурно-дозвілєвої сфери, засоби масової інформації, територіальні громади, дитячі і молодіжні громадські об'єднання, неформальні дитячо-юнацькі угруповання та інших суб'єкти і чинники соціалізуючих впливів. Аналізу їх впливу на процес соціалізації учнівської молоді присвячено наступний параграф дисертації.

1.2. Особливості соціалізації учнівської молоді в сучасних умовах

Соціалізація може проходити в спеціально створених для цього суспільних інститутах, якими є система освіти, виховання, і в умовах стихійного впливу на особистість, що включають різні, іноді протилежно спрямовані чинники суспільного буття.

Ми погоджуємося з висновком української дослідниці Н. Лавриченко про те, що вагомим чинником соціалізації школярів є «соціальне середовище» та «соціальне оточення», тобто фактично вся сукупність суспільних явищ, починаючи з глобальних історичних обставин та суспільної ситуації в усіх її конкретних вимірах та показниках – загальне та безпосереднє оточення, економічні, гуманітарні, етнічні, національні, расові, правові, сімейні, локальні та регіональні обставини тощо [130, с. 56]. Складові соціального середовища, соціалізаційний вплив яких на особистість опосередковується діяльністю агентів соціалізації, називають соціальними обставинами соціалізації. До таких, на думку Н. Лавриченко, з певною долею умовності можна віднести «другу природу», тобто створений людьми культурний світ (предметне середовище і ландшафти, архітектурне, культурно-історичне середовище, організаційні форми та способи суспільного життя і, нарешті, морально-психологічну та духовну атмосферу та суспільні настрої як інтегроване вираження характеристики загальної якості соціальних стосунків у спільноті).

У процесі аналізу соціалізації учнівської молоді ми опиралися на сучасні *концепції соціалізації*, зокрема, на *ідею соціально-просторового аспекту соціалізації* (В. Москаленко) [156], *концепцію соціалізаційної норми* (А. Ковальова) [110], *факторну теорію соціалізації* (А. Мудрик) [163] та інші.

В. Москаленко у праці «Соціалізація особистості (філософський аспект)» (Київ, 1986 р.) обґрунтував *ідею соціально-просторового аспекту соціалізації*, суть якої полягає у такому:

Соціально-просторовий аспект трактує процес соціалізації індивіда у контексті його зв'язків з суспільними сферами і галузями діяльності.

1. Рівень соціалізації індивіда визначається ступенем його включення у різноманітні сфери життєдіяльності, структурою діяльності і сукупністю численних зв'язків індивіда з іншими людьми в суспільстві. Рівень соціалізації індивіда характеризується як екстенсивністю (кількістю галузей діяльності, в які він включений), так й інтенсивністю (ступенем оволодіння діяльністю в цих галузях).

2. Різні аспекти соціального простору пред'являють різні вимоги до поведінки й діяльності особистості [156, с. 156–159].

Суть *концепції соціалізаційної норми*, за А.Ковальновою, визначається «як результат успішної соціалізації, яка дозволяє індивідам і суспільству відтворювати соціальні зв'язки, суспільні відносини й культурні цінності й забезпечувати їх подальший розвиток» [110, с. 111]. Дослідниця виокремлює три типи соціалізаційної норми: ідеальний, нормативний, реальний. В основі ідеального типу соціалізаційної норми лежать суспільні ідеали й орієнтири особистісного розвитку. Нормативний тип визначається обґрунтованістю, якою має стати людина, що можуть і мають зробити відповідні інститути соціалізації для забезпечення інтеграції індивіда в суспільство. Щодо реального типу соціалізаційної норми А. Ковальова відзначає, що цей тип має широку варіативність, яка базується на автономії особистості, яка формується [110, с. 112].

У процесі дослідження ми опиралися на факторну теорію соціалізації, розроблену А. Мудриком, який вважає, що на процес соціалізації мають вплив такі чотири групи чинників: *мегачинники*, *макрочинники*, *мезочинники*, *мікрочинники*:

– до першої групи автор відносить космос, планету, глобальні цивілізаційні процеси, світове співтовариство, людство у цілому;

– друга група передбачає вплив природно-географічного, культурно-історичного середовища, країни, організаційних форм та способів суспільного життя;

– третя – розкриває вплив різних ЗМІ, мови, етнокультурних умов, молодіжної субкультури, соціально-економічних особливостей регіону, типу поселення (місто, село, селище);

– четверта – характеризує вплив, який здійснює родина, сім'я, школа, сусіди, ровесники, громадські і релігійні об'єднання, спілкування, діяльність, морально-психологічна атмосфера, тобто усіх чинників, що визначаються як чинники мікросоціуму [163, с. 25–28].

Особистість взаємодіє як з мегачинниками, так і з макро-, мезо- і мікрочинниками. Ми не ставимо за мету досліджувати вплив мега- і макрочинників; предметом нашого дослідження є з'ясування впливу на процес соціалізації учнівської молоді чинників мезо- і мікросоціуму.

До мезочинників, які мають важливий вплив на процес соціалізації учнівської молоді, належать соціально-економічні особливості регіону, тип поселення (місто, село, селище), засоби масової інформації, мова, етнокультурні умови, молодіжна субкультура, сім'я, школа, сусіди, ровесники, громадські і релігійні об'єднання, спілкування, діяльність, морально-психологічна атмосфера тощо. Охарактеризуємо вплив на процес соціалізації учнівської молоді провідних з них.

Аналіз ролі і сили соціалізаційного впливу різних соціальних груп та інституцій як агентів соціалізації дає змогу виокремити важливу роль суспільної системи освіти і виховання, зокрема загальноосвітнього навчального закладу. Без сумніву, що в умовах сьогодення вирішальну роль в об'єднанні і мобілізації потенціалу соціуму щодо соціалізації учнівської молоді може і має відіграти загальноосвітня школа.

Особливо наголосимо на тому, що школа, на відміну від інших соціальних груп та інституцій (суб'єктів соціалізації), не може і не має права відмовити дитині в інкорпорації, не прийняти або ж виключити її. Ми погоджуємося з висновком дослідників, що навчально-виховну діяльність загальноосвітнього навчального закладу можна і потрібно розглядати як процес і результат цілеспрямованої, педагогічно організованої й планомірної

соціалізації, що здійснюється в інтересах індивіда, або в інтересах суспільства, до якого він належить.

Навчальний процес направлений на оволодіння індивідом суспільним досвідом, поступове збагачення особистого досвіду. У контексті аналізу взаємозв'язку процесів навчання і соціалізації важливе значення має висновок дослідників про те, що освітнє середовище є галуззю життєдіяльності людини, яка постійно розширюється й містить усе більше багатство, опосередковане культурою його зв'язків з навколишнім світом, вчить здобувати знання з власної діяльності, зі спостережень і сприйнятів, розкривати життєве значення об'єктів, що вивчаються, осягати принципи власних дій і керуватися ними в нових ситуаціях (І. Бех [23], Б. Бім-Бад [25], А. Петровський [188] та ін.).

Стосовно співвідношення соціалізації й виховання зауважимо, що практично всі дослідники одностайні у трактуванні виховання в якості педагогічно керованого компоненту, засобу соціалізації (М. Лукашевич [142], А. Мудрик [160], та ін.). Вони вважають, що виховання є відносно контрольованим процесом розвитку людини в ході її соціалізації.

Значну роль у здійсненні соціалізації поряд з родиною відіграють загальноосвітні навчально-виховні заклади. Дослідники одностайні в думці, що успішній соціалізації учнівської молоді сприяє функціонування загальноосвітнього навчально-виховного закладу як відкритої соціально-педагогічної системи (І. Бех [23], А. Капська [101], О. Кузьменко [126], В. Курило [128] та ін.). Реалізації цієї ідеї, на думку дослідників, сприяє співпраця педагогічного колективу з усіма суб'єктами виховних впливів позашкільного соціального середовища; об'єднання і координація їх зусиль.

Вагомим засобом (агентом) соціалізації школярів є тип поселення, у якому вони проживають. Вплив типу поселення проявляється у формуванні життєвих інтересів, цілей, цінностей, норм, орієнтацій, які визначають світогляд і концепцію життя та самоідентифікаційну модель особистості школяра. Дослідниками соціалізації учнівської молоді у міському і сільському поселеннях констатуються певні відмінності цих процесів. Місто є потужним

чинником соціалізації молоді людини завдяки тому, що воно створює умови для здійснення самопізнання, прояву особистості молоді людини і здійснення життєвого і професійного самовизначення. У якості особливостей міського поселення, що здійснюють значний вплив на процес соціалізації учнівської молоді, дослідники визначають:

- наявність різних типів загальноосвітніх навчальних закладів;
- значний вплив позашкільних освітньо-виховних установ;
- особливе соціокультурне середовище, представлене об'єктами соціокультурної сфери (архітектурою міста, культурно-дозвіллевою сферою, театрами, концертними, виставковими залами, музеями, спортивними спорудами, стадіонами, парками, розгалуженою мережею ЗМІ, друкованих видань та ін.);
- широкі можливості для міжособистісного спілкування;
- наявність розгалуженого інформаційного простору, мережі засобів масової інформації, чисельних друкованих видань; вільний доступ до різноманітних джерел інформації (бібліотек, читальних залів, інформаційної системи Інтернет, тощо);
- багатоманітність стилів життя, культурних стереотипів, ціннісних орієнтацій;
- інтенсивне позасімейне спілкування, відносно слабкий соціальний контроль поведінки молоді людини;
- широкий діапазон можливостей самопізнання, розвитку;
- широкий діапазон життєвого і професійного самовизначення завдяки наявності мережі вищих навчальних закладів, потенційних місць працевлаштування.

В осмисленні особливостей і можливих технологій здійснення соціалізації учнівської молоді в умовах великого міста, значний інтерес для нашого дослідження становлять виокремлені Г. Лактіоною так звані «ефекти» великого міста: «ефект скарбнички», «ефект міської поліфонії» і «ефект калейдоскопа» [132, с. 124–127]. Суть «ефекту скарбнички» полягає в

тому, що велике місто є джерелом концентрації матеріальних і духовних цінностей, потреб, професій, стилів і моделей життя. «Ефект міської поліфонії» полягає в одномоментності різноманітних проявів міського життя, що, безсумнівно має значний вплив на процес соціалізації молодого людини. «Ефект калейдоскопа» характеризує стан мінливості й динамізму міського життя. Саме цей ефект сприяє формуванню соціальної мобільності особистості старшокласників, таких якостей як раціональність мислення і дій, необхідність мобільної реакції на зміни, формування навичок соціального спілкування, поведінки тощо.

Аналізуючи особливості соціалізації учнівської молоді за місцем проживання вважаємо за необхідне розкрити особливості сільського соціального середовища на процес соціалізації учнівської молоді. На процес соціалізації старшокласників, закономірно, впливають особливості соціально-економічних, культурно-освітніх, природних умов життя села. Цілком очевидно, що територіальна й психологічна близькість жителів села, раннє залучення дітей до ведення домашнього господарства сприяють більш тісному їх спілкуванню з дорослими. Проте вважаємо за необхідне зауважити, що важливою особливістю сільського середовища є суперечливий характер його впливу на процес соціалізації сучасного старшокласника. Це зумовлено:

- різким розшаруванням в господарській і суспільній сферах сільського життя, що зумовлено соціально-економічними процесами останніх двох десятиліть;

- відсутністю на державному рівні стратегії соціального розвитку села й сільської загальноосвітньої школи як духовного осередку, центру культури й освіти на селі;

- постійним зменшенням протягом останніх років кількості загальноосвітніх шкіл у сільській місцевості.

У сучасних умовах в Україні у сільській місцевості функціонує 14,9 тис. загальноосвітніх навчальних закладів, що складає 70,2 % від загальної кількості шкіл в Україні. Усього в сільській місцевості навчається 2225,0 тис. учнів, що

складає 32% від загальної кількості школярів [128, с. 36–37]. Проте подальше скорочення їхньої чисельності унеможливило виконання ст. 53 Конституції України про одержання учнями повної середньої освіти, ставить під сумнів її якість. Як відзначалося Міністерством освіти і науки, молоді та спорту України, це підтверджують дані вступу випускників сільських загальноосвітніх навчальних закладів у вищі навчальні заклади, їхній низький відсоток серед нагороджених медалями і практично відсутність школярів з сільської місцевості серед переможців олімпіад, турнірів, конкурсів, проектів [128, с. 36–37].

Посилити виховний вплив соціального середовища села може соціально-педагогічний комплекс, діяльність якого базуватиметься навколо загальноосвітньої школи. Таким чином соціально-педагогічний комплекс за умови грамотної організації його діяльності може виконувати функцію освітньо-культурного центру села.

Важливими суб'єктами соціалізації учнівської молоді є дитячі та молодіжні громадські об'єднання. В умовах сьогодення спостерігається посилення уваги до дитячого і молодіжного рухів як ефективних інститутів соціалізації підростаючого покоління. Про це свідчать напрацювання вітчизняних (М. Баяновська [15], Н. Заверико [89], М. Окаринський [174], Н. Онищенко [175], О. Панагушина [178], Ю. Поліщук [198], С. Харченко [262], Я. Ярова [280]) та зарубіжних (О. Волохов [66], Р. Гарифулліна [70], А. Єрмолін [85], М. Квитков [105], Д. Кирш [107], Е. Мальцева [145], Л. Масленникова [148], Г. Ніколаєв [171]) дослідників.

Ознайомлення з працями науковців Ю. Поліщука [198], С. Харченка [262] та інших дослідників дозволяє трактувати діяльність дитячих і молодіжних громадських об'єднань як важливий чинник соціалізації їх членів. При цьому ми поділяємо наукову позицію Ю. Поліщука стосовно того, що «соціальне виховання членів сучасних громадських молодіжних об'єднань ... є процесом громадянського формування особистості на підставі її залучення до різних видів діяльності, міжособистісних відносин, спілкування і впливів, які

функціонують у спільці молоді, а також між спількою молоді і зовнішнім середовищем» [198, с. 111].

М. Гур'янова, аналізуючи роль дитячих і молодіжних об'єднань у процесі соціалізації учнівської молоді, підкреслює, що вони є різновидом «...соціально-педагогічної діяльності дітей і молоді у відкритому мікросередовищі, тому їх можна розглядати як ... ефективну форму соціального виховання, як самодостатній соціальний інститут, який відіграє важливу роль в особистісному самовизначенні молодої людини» [77, с.249-250].

Н. Заверико [89], О. Панагушина [178], Ю. Поліщук [198], С. Харченко [262] виокремлюють такі основні функції дитячих і молодіжних об'єднань: *соціально-педагогічну, комунікативну та організаційну*. *Соціально-педагогічна* функція сприяє створенню сприятливих умов реалізації потреб та інтересів членів об'єднання, створенню оптимальних умов взаємодії із зовнішнім соціальним оточенням. Реалізація *соціально-педагогічної функції* полягає у: соціальному захисті прав дитини; корекції соціальної поведінки і соціальних зв'язків, що сприяє формуванню позитивно спрямованих форм суспільної поведінки і потреби у соціально значущій та суспільно корисній діяльності; профілактиці асоціальної поведінки; соціальній реабілітації, тобто забезпеченні спеціальної допомоги дітям, які мають особливі потреби або функціональні обмеження. *Комунікативна* – реалізується у створенні сприятливих умов для спілкування, взаємодії, регулюванні взаємин між членами об'єднання, у формуванні сприятливого соціально-педагогічного середовища. Суть *організаційної* функції полягає у забезпеченні організаційних аспектів з метою реалізації функцій перших двох груп.

Зауважимо, що дослідники дитячого руху Е. Мальцева і Н. Костіна функції дитячих об'єднань визначають як «обов'язок, коло діяльності, призначення цих формувань» [145, с. 376]. Відповідно, вони виокремлюють функції дитячих громадських об'єднань:

- спрямовані на реалізацію громадянських прав і свобод, право на збереження індивідуальності, на свободу висловлювати свою думку, вільний доступ до інформації, право на захист особистого життя;

- орієнтовані на досягнення певної мети, зафіксованої у Статуті об'єднання; дії, спрямовані на реалізацію особистісного потенціалу, власних потреб та інтересів;

- направлені на формування нових ціннісних орієнтацій і моральних норм, пов'язаних з перебуванням у складі дитячої спілки [145, с.377–378].

Аналізуючи соціалізаційний потенціал дитячих громадських об'єднань, А. Лазарєва обґрунтовує дитячий громадський рух як соціально-педагогічний феномен, що являє собою конгломерат таких аспектів:

- організаційно-системного, що відображає цілісну сукупність дитячих громадських організацій;

- соціально-феноменологічного, як способу вираження і реалізації соціально значущих ініціатив дітей та підлітків у колективному соціальному перетворенні оточуючого середовища;

- соціально-педагогічного, як способу педагогічно обґрунтованого супроводу процесу соціально значущої діяльності дитячих об'єднань, що забезпечує особистісне зростання і самореалізацію дітей та підлітків;

- практичного, що забезпечує реалізацію виховного потенціалу» [131, с.10-11].

Погоджуючись із дослідниками про значний соціалізаційний потенціал дитячих і молодіжних громадських об'єднань, вважаємо за доцільне зауважити, що до їхнього складу входить не більше 5-7 % учнівської молоді, що є надзвичайно малою часткою [198, с. 9]. Значно більша частина учнівської молоді є членами неформальних дитячо-юнацьких об'єднань. Це спонукало нас до обґрунтування ідеї про необхідність і доцільність педагогізації їх діяльності як вагомого чинника соціалізації учнівської молоді.

У неформальному дитячо-юнацькому об'єднанні школярі, зазвичай, вибудовують нову систему зв'язків, відносин і залежностей. Неформальні

дитячо-юнацькі об'єднання, (звичайно, за умови позитивного суспільного спрямування їхньої діяльності), сприяють формуванню ділових та особистісних зв'язків та відносин, мобілізації інтелектуально-духовних ресурсів учнівської молоді, що, зазвичай, сприяє активізації їх особистісного розвитку.

О. Карпенко виокремлює такі основні функції підліткових об'єднань: компенсації, актуалізації, інтеграції та інтенсифікації виховного впливу [103, с.68], що сприяють, на думку дослідниці, залученню підлітків до суспільної культури; формуванню соціальної спрямованості їх особистості.

Характеристика функцій неформальних дитячо-юнацьких об'єднань дозволяє говорити про можливість і доцільність педагогізації їхнього виховного впливу. Закономірно, що педагогізація їх діяльності є можливою за умови об'єднання зусиль батьків, членів дитячих і молодіжних громадських організацій; молодіжних лідерів, які беруть на себе роль наставників і організаторів цих об'єднань; соціальних педагогів, вчителів, працівників позашкільних виховних установ і закладів культури. Ми погоджуємося з думкою української дослідниці О.Карпенко, що посиленню їх виховного впливу, а, значить, і педагогізації соціуму сприятиме надання діяльності неформальних дитячих об'єднань соціально-значущого і суспільно-корисного характеру [103, с.70-76].

Соціалізація відбувається під впливом виховання і зовнішнього середовища, визначається специфікою соціально-економічної структури і спрямованістю суспільства, але здійснюється через індивідуальний світ особистості, шляхом спілкування і діяльності з метою набуття соціального досвіду (А. Бойко) [28, с. 51]. При цьому вважаємо за доцільне звернути увагу на поняття «виховні відносини». На думку А. Бойко «виховні відносини» – «це творча, морально-естетична взаємодія суб'єктів педагогічного процесу, спрямована на досягнення мети виховання, зумовлена соціально і психологічно всією системою суспільних відносин, загальнолюдських і національних цінностей, і яка відповідає певному етапу розвитку суспільства» [28, с.25].

Запропоноване визначення ґрунтується на психологічній концепції В. Сагатовського, який вважає, що «соціальна діяльність і суспільні відносини – це два взаємодоповнюючі моменти, суперечлива єдність яких ... може пояснити життя суспільства загалом» [216, с.54]. Такі підходи дозволили нам дійти висновку, що від характеру взаємодій між суб'єктами соціальних виховних впливів у вирішальній мірі залежить інтеграція зазначених впливів.

Це підтверджується науковою позицією Н. Чернухи, яка стверджує, що «інтеграція виховних соціальних впливів суспільства – це досягнення єдності і цілісності, погодженості у середині української національної системи освіти взагалі і, зокрема, взаємозалежністю, взаємодією всіх соціальних інститутів» [268, с. 118].

Важливим фактором соціалізації є мова, яка є засобом спілкування, взаємодії з соціумом, оволодіння соціальним досвідом і надбаннями культури (В. Сагатовський [216]; В. Петрищев [184]). Для людини, яка володіє тією чи іншою мовою, відкривається доступ не тільки до певної культури, але й до взаємодії й спілкування між індивідами в певній культурній спільноті. Вважаємо, що аналіз проблеми впливу мови на процес соціалізації учнівської молоді може і має стати предметом окремого дослідження.

На процес соціалізації учнівської молоді значний вплив має *молодіжна субкультура*, яка у науковій літературі трактується як «культура певного молодого покоління, яке має спільність стилю життя, поведінки, групових норм, цінностей і стереотипів» [227, с. 136]. Основними причинами виникнення молодіжної субкультури є криза суспільства та його основних інститутів, криза інституту сім'ї й сімейного виховання, комерціалізація засобів масової інформації і всієї художньої культури (Т. Парсонс [180], В. Лісовський [227], В. Петрищев [184] та ін.).

У контексті здійснюваного дослідження важливими є висновки, що молодіжна культура виступає в ролі своєрідного буфера між молодими людьми й дорослими (Т. Парсонс). На думку дослідника існують два типи культури – формальна і неформальна. Остання, згідно трактування Т. Парсонса, є власне

тією нішею, що приваблює молодих людей, особливо тих, які мають проблеми в навчанні чи поведінці. Тому дослідник висловлює припущення, що неформальна культура виступає певною формою інтеграції такого типу молодих людей у сучасне суспільство [180, с. 246-249]. Юна особистість, не знаходячи сприятливих можливостей самовираження у запропонованих суспільством інститутах соціалізації, змушена шукати можливостей реалізації в інших сферах, у тому числі й в осередках різних видів субкультури. Таким чином, на думку дослідника, субкультура може виконувати і компенсаторну функцію.

На думку учених (Т. Парсонс [180], В. Лісовський [227], В. Петрищев [184] та ін.), сучасній молодіжній субкультурі притаманні такі особливості:

- вона є середовищем розваг, а не роботи; при цьому передбачається, що дозвілля є найкращим способом самовираження молоді;
- взаємини молодих людей переважно орієнтовні на ровесників;
- стиль, притаманний молодіжній субкультурі, є не тільки складовою частиною культури суспільства, але й певним способом життя молодих людей;
- позаінституційна культурна самореалізація;
- відсутність етнокультурної самоідентифікації.

В умовах сьогодення новим і потужним агентом соціалізації учнівської молоді є засоби масової інформації та комунікації. Проте їхній вплив, на жаль, далеко не завжди носить позитивне спрямування. Важливим аргументом, що підкреслює необхідність педагогізації соціуму є неконтрольована пропаганда засобами масової інформації і комунікації насилля, жорстокості, вживання алкогольних напоїв і т.п. Не слід забувати і про те, що соціалізаційні можливості телебачення, відео та системи Інтернет полягають передусім у конструкції будь-яких сюжетів, що, зазвичай, далекі від реальності, часто пропагують ненормативні форми людської діяльності й поведінки. Як результат, життєві реалії та загальнолюдські цінності знецінюються і підмінюються ілюзіями, а запропоновані і розрекламовані моделі поведінки і цінності викликають у школярів більшу довіру, ніж настанови вчителів та

батьків. Тому проблема нейтралізації, зменшення, організація протидії їхньому негативному впливу на процес формування особистості сучасного старшокласника набуває вкрай важливого значення. На відміну від багатьох європейських країн, де суспільство намагається надати педагогічного спрямування впливу мас-медіа на підростаюче покоління, в Україні у цьому плані практично нічого не робиться.

Цей факт також є вагомим аргументом необхідності створення і забезпечення функціонування соціально-педагогічного комплексу як відкритої соціально-педагогічної системи не лише як засобу соціалізації учнівської молоді, але й як чинника вагової протидії далеко не завжди педагогічному впливу засобів масової інформації, реклами та інших засобів комунікації.

Закономірно, що первинним осередком і одним із найбільш потужних факторів соціалізації особистості є сім'я, яка забезпечує передачу соціальної інформації, вмінь і навичок від старшого покоління молодшому. Однак, підростаючи, дитина виходить за її межі, вона прагне свободи дій, але при цьому постійно потребує опіки, турботи і захищеності. В сучасних умовах спостерігається тенденція зменшення впливу сім'ї на процес соціалізації, що зумовлено втратою у дітей авторитету батьків. Не сприяє зміцненню батьківського авторитету і зростаюча кількість неповних і проблемних сімей які не в змозі ефективно виконувати свої виховні функції [87, с. 70], недостатня увага з боку батьків до проблем дитини, акцентованість батьків на необхідності матеріального забезпечення сім'ї, довготривала відсутність батьків під час трудової міграції.

Аналіз психологічної та соціально-педагогічної літератури і власних спостережень дає підстави для висновку, що не менш важливим чинником соціалізації школярів є їх спілкування та взаємодія з ровесниками, участь у різноманітних видах діяльності. Для старшокласників у контексті їхньої соціалізації мають вплив такі основні види діяльності: навчально-пізнавальна, трудова, художня, спортивна, суспільно-корисна, комунікативна. Навчально-пізнавальна діяльність розширює їх зацікавленість і світогляд, формує

мотивацію і потребу в освіті та знаннях. Власне навчально-пізнавальна діяльність сприяє інтелектуальному розвитку сучасних старшокласників, формуванню інтелектуальної культури, оволодінню науковими знаннями. Трудова діяльність спрямована на формування у старшокласників шанобливого ставлення до результатів людської праці і формування готовності до самостійного трудового життя; художня сприяє розвитку у них естетичного світовідчуття, здатності до художнього мислення, потреби в прекрасному. Беззаперечним є факт, що вагомим чинником соціалізації школяра є соціально значуща діяльність, яка сприяє формуванню у молоді людини суспільної позиції, залучає до активного перетворення навколишньої соціальної дійсності і, таким чином, сприяє соціалізації. Спортивна діяльність допомагає сформувати силу, витривалість, пластичність, красу людського тіла, культивує фізичне здоров'я й здоровий спосіб життя. Закономірно, що тільки сукупність різних видів діяльності сприяє повноцінному розвитку особистості сучасного старшокласника. У діяльності відбувається формування їх особистісних якостей, пізнання і засвоєння норм і правил людського співжиття, осмислення і сприйняття ціннісних орієнтацій, що лежить в основі соціалізації.

Провідною для старшокласника може бути будь-яка діяльність, яка є для нього особистісно значущою, задовольняє його прагнення, тобто є особистісно-значущою та суспільно цінною діяльністю [267, с. 67]. Ми погоджуємося з думкою В. Табачковського стосовно того, що активне і своєчасне включення старшокласників «у соціально- і особистісно значущу діяльність, у відносини різних соціальних груп і рівнів сприяє прискоренню процесу соціалізації, формуванню значущих соціально-психологічних якостей, становленню їх діяльним суб'єктом соціального розвитку» [243, с. 183-184].

Особливе значення в соціалізації учнівської молоді має спілкування, яке, на думку І. Кона [121, с.305], Д. Фельдштейна [253, с.108] та інших дослідників, є однією з провідних діяльностей. І. Кон зазначає, що «психологія спілкування у підлітковому віці будується на основі суперечливого переплетення двох потреб: відокремлення (приватизації) і афіліації, тобто

потреби в належності, включеності в якусь групу чи спільність» [121, с. 300]. Вплив спілкування на процес соціалізації особистості старшокласників дослідник пояснює тим, що: через спілкування реалізується зв'язок «Я» і «Світу»; у процесі спілкування молода людина освоює світ людської культури і привласнює його як світ власної людської сутності; спілкування стимулює самопізнання особистості, становлення образу «Я» [121, с. 327].

У контексті соціальної педагогіки спілкування є одним з провідних засобів соціального виховання учнівської молоді. Його змістом є сприяння налагодженню ефективної (у контексті інтеграції соціальних виховних впливів) взаємодії учнівської молоді з позашкільним соціальним середовищем.

Не менш важливим для розуміння значення діяльності і спілкування в процесі інтеграції соціальних виховних впливів є й інша обставина: юна особистість, її діяльність і спілкування складають органічну єдність. Взаємодія вчителя, соціального педагога і учнів, а також їхня взаємодія з іншими суб'єктами соціальних виховних впливів мають своїм внутрішнім змістом психічні процеси, в яких відображаються властивості особистості. Ці властивості так чи інакше опосередковують, спрямовують вплив діяльності на розвиток особистості. Спонування до дії в учня старшого шкільного віку визначається її змістом і організацією, виникаючими у ній відносинами, його місцем у системі цих відносин.

У процесі дослідження ми спиралися на праці Б.Ананьєва [8], Л. Божович [27], Л. Виготського [41-45], І. Кона [117-121], О. Леонтьєва [136], С.Рубінштейна [211] та інших дослідників, в яких здійснено аналіз проблем формування особистості у старшому шкільному віці, її ставлення до оточуючого світу, світу дорослих і однолітків, світу власного «Я». Ми враховували висновок І. Кона про те, що старший шкільний вік є фазою переходу до самостійної і відповідальної дорослості, що передбачає, з одного боку, завершення фізичного, зокрема статевого дозрівання, а з іншого – досягнення соціальної зрілості [118, с. 66-70]. У процесі осмислення особливостей соціалізації учнівської молоді ми також опиралися на висновок

Л. Виготського про те, що становлення людини як індивіда і особистості передбачає діалектичну взаємодію двох відносно автономних, але нерозривно пов'язаних один з одним рядів розвитку – біологічного і соціального [43, с. 24].

Л. Божович, характеризуючи особливості становлення особистості старшокласника, особливу увагу звертає на динаміку його внутрішньої позиції. На думку дослідниці, внутрішня позиція особистості старшокласника проявляється у тому, як він на основі свого попереднього досвіду, можливостей, потреб і прагнень особливу увагу звертає на аналіз того місця, яке він займає в житті на теперішній час, і яке місце він хоче займати в житті у майбутньому. Саме ця внутрішня позиція зумовлює певну структуру його ставлення до дійсності, до оточуючих і до самого себе. «Через цю внутрішню позицію і здійснюються в кожний момент впливи, що йдуть від оточуючого середовища» [27, с. 37-40]. Так, зокрема, Л. Божович, підкреслює вирішальний вплив світогляду на весь психічний розвиток старшого школяра, розглядає його (світогляд) як причину «...основних психологічних зрушень у розвитку його особистості» [27, с. 40-42].

Процес соціалізації особистості сучасного школяра неможливо зрозуміти, обминаючи осмислення самоствердження як характеристику його особистості, суть якої полягає у прагненні реалізувати свою індивідуальність, своє «Я» (С. Чернета). Адже власне механізми самореалізації надають діяльності і поведінці старшокласника особистісного смислового наповнення і проявляються в переосмисленні суспільних вимог і оцінюючих критеріїв [267, с. 154].

У контексті здійснюваного дослідження важливими є висновки дослідників ([І. Бех [22] та Н. Чернуха [268] та ін.) відносно того, що вагомим компонентом процесу соціалізації сучасної учнівської молоді є самопізнання, життєве і професійне самовизначення.

Перед старшокласниками закономірно виникають питання, пов'язані з осмисленням і побудовою їхнього життєвого і професійного самовизначення, а саме: 1) у яких сферах життя сконцентрувати зусилля для досягнення успіху?;

2) що саме і в якій період життя має стати їхнім досягненням?; 3) якими засобами і в які конкретні терміни можуть і мають бути реалізовані поставлені цілі? [117, с. 327].

Адже потреба в життєвому і професійному самовизначенні створює у старшокласників установку на систематичну роботу над собою, на реалізацію ідеї самовиховання з метою оптимальної реалізації своїх домагань і можливостей у житті. Для того, щоб стати справжнім суб'єктом праці, пізнання і спілкування, відзначає І. Кон, «індивід має насамперед усвідомити своє соціальне становище, визначити життєві цілі та ідеали і знайти способи їх предметної реалізації» [118, с. 217].

Погоджуючись з висновками сучасних українських дослідників (І. Бех [22], А. Капська [100], О. Карпенко [103], Н. Лавриченко [129], С. Савченко [214], С. Чернета [267] та ін.), що соціалізацію слід розглядати як складний багатогранний і багатоаспектний процес, у дослідженні ми опираємося на їх міркування стосовно того, що соціальна педагогіка має уособлювати собою в організаційному і змістовому плані основу взаємодії різних інститутів соціалізації молодшої людини.

У цьому зв'язку ми в своєму дослідженні взяли до уваги результати реалізації проекту «Школа як осередок розвитку громад», описаного в докторській дисертації Н. Чернухи. Так, вона розробила й апробувала «модель, яка стала основою руху громадськи активних шкіл, визначила громадську активність школи як таку, де: увага приділяється роботі з місцевою громадою, працівниками школи та мешканцями; школа сприяє вільному обміну думками, визначає місцеві потреби та бере участь в справах громади, а також забезпечує зворотний зв'язок, стосовно цих дій, з боку громади» [268, с. 198].

У розвитку і становлення соціальної педагогіки як унікального феномена сучасного суспільства все більше викристалізовується ідея необхідності і доцільності теоретичного обґрунтування і практичної реалізації ідеї інтегративної, цілісної концепції вдосконалення соціальних умов і відносин,

спрямованих на створення оптимальних умов життєдіяльності і життєвої реалізації індивідів.

Узагальнений аналіз особливостей соціалізації учнівської молоді та впливу на досліджуваний процес провідних факторів свідчить про таке:

– у соціально-педагогічному контексті соціалізація передбачає створення спеціально організованого соціально-педагогічного середовища й цілеспрямованого впливу з метою забезпечення оптимальних соціально-педагогічних умов для пізнання й осмислення молодою людиною соціально-економічно-екологічних явищ, культурних і духовних надбань людства, формування пріоритету загальноцивілізаційних цінностей, засвоєння та реалізації діяльнісно-поведінкового аспекту, що передбачає дотримання норм і правил співжиття, і діяльність, спрямовану на осмислене життєве і професійне самовизначення та реалізацію окреслених планів і програм особистісної самореалізації, підготовку до самостійного життя;

– вплив провідних факторів соціалізації (сім'ї, загальноосвітнього навчального закладу, позашкільних виховних закладів, засобів масової інформації та комунікації, територіальної громади, дитячих і молодіжних громадських об'єднань, неформальних дитячо-юнацьких угруповань та інших суб'єктів і чинників соціалізуючих впливів) є складним процесом, що в сучасних умовах, на жаль, досить часто має нескоординований, інколи суперечливий характер і тому потребує інтеграції, координації й корекції здійснюваних впливів.

Соціальна педагогіка інтегрує знання про соціальні, фізичні, психічні, духовно-моральні та інші проблеми людини, що виникають на протязі всіх вікових періодів і у всіх видах соціалізації, всіх видах її поведінки в соціальному оточенні, природно-екологічному середовищі, у всій життєдіяльності в цілому. Це актуалізує необхідність і доцільність постановки завдання перед соціальною педагогікою як унікальним феноменом сучасного суспільства щодо допомоги суспільству в організації впливу провідних

факторів соціалізації учнівської молоді, посилюючи при цьому їх соціально-педагогічну спрямованість.

Аналізу можливостей соціальної педагогіки щодо вдосконалення соціалізації учнівської молоді присвячено наступний параграф дисертації.

1.3. Вплив соціально-педагогічної діяльності на процес соціалізації учнівської молоді

Різноманітні аспекти вивчення соціалізації – філософський, соціологічний, психологічний, педагогічний – базуються на аналізі взаємодії особистості і суспільства, що здійснюється за допомогою різних форм соціальної діяльності. При цьому під діяльністю розуміють як внутрішню (психічну) і зовнішню (фізичну) активність людини, яка регулюється усвідомленою метою.

У процесі здійснення дослідження ми опиралися на висновок Н. Лавриченко, що соціалізація є складовою провідної мети і змісту освіти та виховання і що власне освіта і виховання у трактуванні цих понять постають як найважливіші засоби (і способи) соціалізації у суспільствах сучасного типу і, отже, визначаються безпосередньою метою педагогічної діяльності як такої [130, с. 99]. Соціалізація за цих умов є метою, основним компонентом і кінцевим підсумком процесу формування молоді людини.

Діяльність є способом існування індивіда, його розвитку. Тому процес соціалізації здійснюється у діяльності і через діяльність. Людська діяльність сприяє не тільки виникненню та перетворенню предметів навколишнього світу, але й процесу засвоєння особистістю соціального досвіду. Людина стає особистістю, здобуває певну сукупність своїх родових якостей і властивостей через засвоєння соціального досвіду, накопиченого попередніми поколіннями та зафіксованого як у матеріальній, так і в духовній культурі. Тому людина є як активним суб'єктом суспільної діяльності, так і своєрідним об'єктом соціального

впливу, результатом об'єктивних умов і законів, що визначають зміст і форми діяльності особистості.

Будь-який вид діяльності являє собою діалектичну єдність двох процесів: засвоєння соціального досвіду і його об'єктивацію. Розвиток особистості залежить від ступеня засвоєння нею соціального досвіду: чим глибше та більш різнобічно опанує особистість соціальним досвідом, тим більше плідною буде її діяльність.

Розробка теоретичних засад організації соціально-педагогічного комплексу і принципів його функціонування вимагає осмислення ролі соціально-педагогічної діяльності як провідної концепції цього організації стрижневої основи його функціонування.

Виникнення й оформлення соціально-педагогічної діяльності (СПД) як феномену сучасного людства і українського суспільства зумовлене всім ходом історико-педагогічного процесу становлення і розвитку соціально-педагогічних послуг. Ще на початку ХХ століття виникли такі основні напрями соціально-педагогічної діяльності:

– християнсько-філантропічний, метою якого була організація соціального обслуговування інвалідів у притулках, богадільнях, будинках для людей похилого віку;

– медико-педагогічний, мета якого полягала у лікуванні, вихованні і навчанні дітей з вираженими порушеннями і відхиленнями в розвитку при спеціальних відділеннях лікарень, різного типу медико-педагогічних закладах, тощо;

– педагогічний, метою якого була і залишається в сучасних умовах освіта дітей з порушеннями слуху, зору, інтелекту у спеціальних навчально-виховних закладах [130, с. 45].

Аналіз трактуванням суті соціально-педагогічної діяльності у контексті соціалізації різними науковцями свідчить про наявність певних відмінностей. У «Малій енциклопедії з соціальної педагогіки» соціально-педагогічна діяльність визначається як «різновид професійної діяльності, яка спрямована на *створення*

сприятливих умов соціалізації, всебічного розвитку особистості, задоволення її соціокультурних потреб ...» (курсив наш – Ю. Возна) [231, с.265].

Українська дослідниця О. Безпалько вважає, що соціально-педагогічна діяльність «спрямована на створення сприятливих умов соціалізації, всебічного розвитку особистості, задоволення її культурних і духовних потреб чи відновлення соціально схвалених способів життєдіяльності людини» [17, с. 13].

С. Литвиненко стверджує, що «соціально-педагогічна діяльність, як різновид професійної педагогічної діяльності, здійснюється педагогами та соціальними педагогами в різних освітніх та інших установах, організаціях, об'єднаннях, в яких перебуває дитина та спрямовується на надання допомоги дитині в соціалізації, засвоєнні нею соціокультурного досвіду, а також на створення умов для самореалізації дитини в суспільстві» [140, с. 17].

Цінною для нас є позиція Т. Алексеєнко, яка трактує соціально-педагогічну діяльність «як допомогу в позитивній соціалізації особистості, зокрема в інтеграції дитини в суспільство, допомогу у її розвитку, вихованні, освіті». Її мета полягає у сприянні адаптації та позитивній соціалізації особистості шляхом допомоги їй у засвоєнні соціальних норм і цінностей; створенні умов для психологічного комфорту і безпеки як дорослого, так і дитини; задоволенні потреб і забезпеченні прав особистості; попередженні негативних явищ у сім'ї, школі, іншому найближчому соціальному оточенні» [4, с.20].

С. Литвиненко характеризує соціально-педагогічну діяльність у широкому і вузькому трактуваннях: у широкому розумінні «об'єктом соціально-педагогічної діяльності виступають взаємодії, зв'язки, способи та засоби регуляції процесу соціалізації, соціального виховання, поведінки соціальних груп та особистостей у суспільстві. У вузькому – ситуації ризику, проблеми, порушення соціалізації тих, хто потребує допомоги (дезадаптовані, соціально незахищені та ін.)» [140, с. 17-18].

Нам імпонує визначення соціально-педагогічної діяльності О. Кузьменка, який трактує її як вид діяльності, спрямованої на «створення соціально-

економічних, організаційних, правових умов для *соціального становлення та розвитку* молодих громадян, найповнішої реалізації їх потреб та інтересів» [126, с. 21]. С. Пальчевський визначає соціально-педагогічну діяльність «як доцільну суму дій соціального педагога, спрямованих на надання духовної, матеріальної, організаційної підтримки різновіковим клієнтам та їх групам з метою визначення належного їм місця та ролі в житті суспільства в умовах гармонізації внутрішньо особистісних і загальносуспільних потреб та інтересів» [177, с. 15].

На увагу заслуговують погляди М. Гур'янової, яка стверджує, що «соціально-педагогічна діяльність – це особливий вид педагогічної діяльності, спрямованої на соціалізацію особистості в системі взаємодій середовища» [77, с. 187]. Аналізуючи роль соціально-педагогічної діяльності у широкому контексті, дослідниця акцентує увагу на тому, що «мова фактично йде про педагогічну діяльність у соціальній сфері, яка включає в орбіту свого впливу всі заклади соціальної сфери і поширюється на весь соціум ... мікрорайон, селище ...» [77, с. 185]. Виходячи із зазначеного, соціально-педагогічну діяльність М. Гур'янова трактує як цілісний виховний процес цілеспрямованої виховної допомоги і соціальної підтримки особистості на всіх етапах її життєвого шляху, у різних сферах мікросередовища, при участі всіх суб'єктів виховання. Метою соціально-педагогічної діяльності, на думку дослідниці, є «створення виховного соціального середовища як важливого чинника соціального формування особистості» [77, с. 184-185].

Проблема аналізу суті соціально-педагогічної діяльності зумовлює визначення її мети, завдань, змісту, форм та методів реалізації.

Загальна мета соціально-педагогічної діяльності, на думку дослідників, полягає у:

– створенні оптимальних умов соціалізації особистості (В. Беспалько) [21, с. 13];

– гармонізації взаємодії та взаємин особистості в соціумі і з соціумом для збереження, відновлення, розвитку її соціальної активності (С. Литвиненко) [140, с.18];

– у формуванні спроможності особистості до активного, багатопланового функціонування в різних сферах суспільства і забезпеченні сприятливих умов для життєдіяльності і повноцінного розвитку особистості» (В. Бочарова) [33, с.29].

Більш всеохоплюючим і одночасно конкретнішим є визначення *мети соціально-педагогічної діяльності* українською дослідницею А. Капською, на думку якої, мета її полягає «у створенні оптимальних умов соціалізації особистості, що реалізується шляхом виконання низки завдань, пріоритетними серед яких в сучасних умовах є:

– збереження та зміцнення фізичного, психічного та соціального здоров'я особистості;

– активізація її адаптаційного потенціалу;

– створення сприятливих умов у мікросоціумі для розвитку здібностей та реалізації особистості;

– надання комплексної соціально-педагогічної допомоги та підтримки особистості;

– попередження та локалізація негативних впливів соціального середовища на особистість» [232, с.50].

Дещо по-іншому підходить до визначення *завдань соціально-педагогічної діяльності* М. Гур'янова, яка трактує їх як:

– виховну допомогу особистості у розвитку, самопізнанні, самовдосконаленні, самореалізації;

– сприяння у виконанні соціальних ролей громадянина, патріота своєї країни, господаря своєї землі;

– сприяння соціальній адаптації особистості засобами культурного дозвілля, трудової зайнятості, громадської і благодійної діяльності, фізкультури і спорту;

- організація соціально значущої діяльності дітей та дорослих у відкритому середовищі, спрямованої на задоволення соціальних, культурних потреб особистості;

- сприяння інтеграції особистості в суспільство, в його культурне, громадське, соціальне життя;

- наповнення життя людини активним змістом;

- навчання мистецтву життєтворчості;

- соціальний захист особистості, її політичних, економічних, культурних і соціальних прав [77, с. 186].

На основі аналізу напрацювань вітчизняних і зарубіжних дослідників вважаємо, що мету соціально-педагогічної діяльності доцільно визначати на двох рівнях: *перший* – як мета-ідеал (стратегічна мета), досягнення якої передбачає тривалість і комплексність зусиль. Для соціально-педагогічної діяльності у якості мети-ідеалу може і має виступати *успішна соціалізація людини, її становлення як суб'єкта соціального життя*.

Другий рівень – (тактична мета), яку доцільно трактувати як очікуваний результат діяльності. Для соціально-педагогічної діяльності таких цілей може бути декілька, наприклад:

- педагогізація оточуючого дитину соціального середовища;

- створення оптимальних умов для самопізнання, саморозвитку, життєдіяльності і самореалізації особистості;

- соціальна адаптація особистості в умовах педагогічно організованого середовища;

- сприяння формуванню у суспільстві в цілому і у кожного індивіда пріоритету загальнолюдських ціннісних орієнтацій і системи моральних переконань і норм поведінки; наповнення життя індивіда суспільно-значимим змістом.

Отже соціально-педагогічна діяльність є складним і багатограним поняттям. Щоб у повній мірі усвідомити її складові, необхідно, на думку Л. Нікітіна, «оволодіти теоретичними підходами у розумінні суті суспільства і

суспільних відносин, різноманітних видів і форм його діяльності» [168, с.36]. Ми погоджуємося з думкою дослідника стосовно того, що *зміст соціально-педагогічної діяльності* є надзвичайно багатограним і характеризується різноманітністю й варіативністю. У соціально-педагогічній діяльності належне місце мають зайняти питання визнання суспільством і кожним індивідом «потреб людини, проблеми етичної і моральної оцінки, врахування невербальних форм висловлення бажань, потреб, інтересів, вміння співпереживати, пізнавати суть різноманітних акцій соціально-педагогічного характеру, рефлексувати і саморефлексувати» [Там само, с. 37].

Ми підтримуємо позицію польської дослідниці Е. Маринович-Хетки стосовно того, що «практичну соціально-педагогічну діяльність відрізняє особливий вид взаємин, що виникає, зазвичай, між її учасниками. В основі цих взаємин лежить співпраця обох сторін взаємодії, що передбачає спільну працю соціального педагога і його підопічних у вирішенні тієї чи іншої проблеми виховного чи соціального плану» [290, с. 114].

Практика соціально-педагогічної діяльності сприяє виникненню варіативних моделей взаємодії учасників цього процесу. Закономірно, що зміст цієї взаємодії, організаційні форми, специфіка реалізації залежать від багатьох чинників: нормативно-правового регулювання цього процесу в суспільстві, регіональних умов, сформованих традицій, наявних матеріальних і фінансових ресурсів і можливостей, професіоналізму соціальних педагогів, наявності соціально-педагогічних установ і закладів та інших суб'єктів соціалізуючих впливів.

У контексті здійснюваного нами дослідження, важливого значення набуває осмислення провідних напрямів соціально-педагогічної діяльності. Так, українські дослідниці С. Архипова і Г. Майборода виокремлюють в реаліях сучасного українського суспільства такі *основні напрями соціально-педагогічної діяльності*: діяльність соціально-виховних інститутів в системі соціалізації особистості; соціально-педагогічна підтримка сучасній сім'ї та її соціальний захист; соціально-виховна робота в закладах освіти; робота соціального

педагога з обдарованими дітьми та молоддю, із соціально незахищеним контингентом, з молоддю; профілактика девіантної поведінки (превентивна); соціально-педагогічна робота за місцем проживання; соціально-педагогічне спрямування діяльності релігійних організацій та їх вплив на соціалізацію особистості; соціальна адаптація та реабілітація [12, с. 155-160].

С. Литвиненко провідним визначає такі *напрями соціально-педагогічної діяльності*: – діяльність, спрямована на профілактику дезадаптації (соціальної, психологічної, педагогічної); підвищення рівня адаптації дітей та інтеграція їх у соціум засобами особистісного розвитку; діяльність, спрямована на соціальну реабілітацію дітей, що мають ті або інші відхилення від норми [140, с.22]. Зауважимо, що дослідниця у дещо іншій, більш розширеній і адекватній сучасним реаліям, редакції подає функції соціально-педагогічної діяльності. Провідними функціями соціально-педагогічної діяльності, тобто напрямками роботи, в яких конкретизується її зміст, на думку дослідниці є: аналітико-діагностична, прогностична, організаційно-комунікативна, соціально-профілактична, охоронно-захисна, корекційно-реабілітаційна, евристична [140, с. 19].

В. Нікітін стверджує, що соціально-педагогічна діяльність є «видом соціального проектування і конструювання». Тому необхідною умовою здійснення її реалізації має бути «наявність позитивного ідеалу як мети діяльності, а також вміння на підставі аналізу реального життя людини чи групи людей створити позитивний «проект», «сценарій майбутнього» [168, с. 38].

Аналізуючи соціально-педагогічну діяльність у широкому контексті трактування її суті. М. Галагузова виокремлює такі основні напрями її реалізації: соціально-педагогічна діяльність в освітніх закладах; соціально-педагогічна діяльність у дитячих громадських об'єднаннях і організаціях; соціально-педагогічна діяльність в закладах творчості і дозвілля дітей; соціально-педагогічна діяльність в місцях літнього відпочинку дітей; соціально-педагогічна діяльність у конфесіях” [236, с. 107].

Дещо інший підхід до трактування *соціально-педагогічної діяльності* знаходимо у працях М. Гур'янової. Дослідниця вважає за доцільне виокремлювати основні її *види*: – інформаційно-просвітницьку, соціально-трудова, соціально-культурну, соціально-освітню, благодійну, соціальну роботу, громадську роботу, що базується на добровільній участі осіб, які зацікавлені у активізації суспільної ініціативи для вирішення певної соціальної проблеми [77, с. 193-194].

Мета, суть, основні напрями і види соціально-педагогічної діяльності зумовлюють необхідність використання комплексу відповідних методів. *Методи соціально-педагогічної діяльності* трактуються сучасними дослідниками як «сукупність прийомів і способів, які використовуються для стимулювання розвитку потенційних можливостей особистості, конструктивної діяльності щодо зміни несприятливої життєвої ситуації чи розв'язання проблем клієнтів» (О. Безпалько) [17, с. 43]; як «способи організації діяльності, що призводять до досягнення оптимального результату й забезпечує позитивні зрушення у розвитку об'єкта (суб'єкта) соціально-педагогічної діяльності» (І. Зверєва, С. Харченко) [237, с. 73].

О. Безпалько виокремлює такі основні групи методів соціально-педагогічної діяльності:

- педагогічні (методи формування свідомості, методи організації діяльності, методи стимулювання діяльності, методи самовиховання);
- психологічні (методи психодіагностики, психотерапевтичні методи, психокорекційні методи, психологічне консультування);
- соціологічні (спостереження, методи опитування, методи аналізу документів, біографічний метод, експертна оцінка);
- соціальної роботи (аналіз соціуму, соціальна вулична робота, робота в громаді, метод «рівний-рівному» [17, с. 42].

На думку А. Капської до методів соціально-педагогічної роботи слід віднести: організаційно-розпоряджувальні; соціально-економічні; психолого-

педагогічні; соціологічні; комунікативні; медико-соціальні; етнодемографічні; правові; культурологічні [248, с. 19].

Дещо інший підхід до класифікації методів соціально-педагогічної діяльності знаходимо у роботах С. Харченка, який вважає за доцільне виокремити такі основні групи методів: виховання; формування діяльності; організації діяльності; стимулювання діяльності; соціально-педагогічної допомоги; впливу [263, с. 88-100].

У класифікації методів соціально-педагогічної діяльності, розробленої Р. Овчаровою, виокремлено: методи соціальної роботи (методи соціальної діагностики, методи соціальної профілактики, методи соціального контролю, методи соціальної реабілітації, соціально-економічні методи, організаційно-розпорядчі методи); психологічні методи (психодіагностичні, психокорекційні, методи психологічного консультування, методи психотерапії); педагогічні методи (організаційні, педагогічної діагностики, методи навчання, методи виховання)” [173, с. 274].

Суто соціально-педагогічними методами, на думку дослідниці, є:

– методи як елемент соціального виховання (метод мотивації і залучення до дії; метод закріплення і збагачення, метод сприяння і співтворчості);

– методи впливу (методи, які впливають на свідомість; методи, які впливають на почуття; методи, які впливають на поведінку);

– методи організації соціально-педагогічної взаємодії (методи доцільності, методи ціннісної орієнтації, методи організації діяльності, методи спілкування, методи оцінки, методи самореалізації) [173, с. 275].

У теорії і практиці соціально-педагогічної діяльності питання про доцільність застосування тих чи інших методів визначається не стільки їх науково-теоретичною обґрунтованістю, скільки ефективністю їхнього впливу на практиці. Безперечно, що оптимальний вибір методів соціально-педагогічної діяльності є необхідною передумовою досягнення позитивних результатів здійснюваної роботи.

Соціально-педагогічна діяльність має процесуальний характер, її результати виявляються далеко не відразу, а, зазвичай, поступово трансформуються у систему ціннісних орієнтацій і установок клієнтів. Тому центральною ланкою здійснення соціально-педагогічної діяльності стосовно окремого клієнта чи групи клієнтів є створення і реалізація оптимальних умов для життєдіяльності і життєвої реалізації їх потреб і можливостей (В. Поліщук) [199]. Безпосередньому соціально-педагогічному впливу передують відповідна пізнавально-діагностична робота соціального педагога. Соціально-педагогічна діяльність являє собою сукупність комплексу прогностичних, змістово-діяльнісних і діагностично-корекційних дій, що здійснюються учасниками цього процесу.

Наукового осмислення потребує проблема взаємозв'язку категорій «соціально-педагогічна діяльність», «соціалізація» і «соціальне виховання». Так, М. Шакурова стверджує, що під соціально-педагогічною діяльністю слід розуміти «діяльність, яка спрямована на вирішення завдань соціального виховання і соціального захисту» [270, с.5]. Для нас важливою є думка дослідниці стосовно того, що призначення соціально-педагогічної діяльності, на думку дослідниці, полягає у підвищенні ефективності процесу соціалізації, вихованні і розвитку дітей, підлітків, молоді» [Там само].

Проблема взаємозв'язку, взаємозалежності і взаємозумовленості цих категорій та їх використання перебуває в центрі уваги багатьох українських науковців, в тому числі й Н. Лавриченко, яка вважає, що об'єктивність процесу соціалізації має ту специфіку, що «він відбувається як суб'єктивна діяльність і спільна діяльність агентів та інституцій суспільного життя». Рушієм такої спільної дії, на думку дослідниці, «є відповідна соціальна потреба, яка має системний характер і реалізується як множина індивідуальних та інституційних запитів і вимог. Звідси беруть свій початок відповідні мотиви, інтереси, цілі, цінності та інші чинники соціально-педагогічної діяльності, внаслідок якої відбувається соціалізація молоді» [129, с. 19].

У процесі осмислення суті зазначеної категорії нашу увагу привертає і позиція О. Селивоненко, яка, аналізуючи структурні особливості соціально-педагогічної діяльності, стверджує, що у цьому контексті особливо важливим є пошук системних взаємозв'язків, механізмів соціальних і виховних впливів на процес формування особистості [219, с. 26].

У трактуванні В. Нікітіна соціально-педагогічна діяльність «полягає в забезпеченні освітньо-виховними засобами спрямованої соціалізації особистості». Ми погоджуємося з висновком дослідника стосовно того, що у соціально-педагогічну діяльність «входять процеси освіти, навчання і виховання, інтеріоризації та екстеріоризації соціокультурних програм і соціальної спадщини» [168, с. 35-36].

На основі аналізу поглядів науковців у соціально-педагогічній діяльності з певною долею умовності можна виокремити *організаційно-педагогічну* і *технологічну складові*, кожна з яких має у свою чергу складну будову, включаючи як теоретичні так і практичні аспекти. Соціально-педагогічний вплив розпочинається з організаційно-педагогічного забезпечення, після чого починається етап технологічної роботи. На практиці, зазвичай, організаційно-педагогічна і технологічна складові взаємодоповнюють одна одну, власне і забезпечуючи соціально-педагогічний процес.

Практична соціально-педагогічна діяльність передбачає систему форм, методів і засобів впливу. Ця система не є хаотичним їх нагромадженням, а має бути адекватною меті конкретної соціально-педагогічної діяльності і відображати систему певних послідовних дій, тобто представляти собою цілісну *соціально-педагогічну технологію*.

У широкому трактуванні *технологія* – це спосіб здійснення діяльності на підставі її раціонального розчленування на процедури і операції з їхньою наступною координацією і обранням оптимальних засобів і методів їх реалізації.

У сучасних умовах фахівці не дійшли єдиної думки щодо технологізації соціально-педагогічної діяльності. Так, Л. Нікітіна вважає, що в сучасних

умовах доцільно говорити лише про комплекс методів і прийомів як сукупність професійного досвіду [168, с. 87]. Проте більшість науковців все ж стоять на позиції необхідності розробки і застосування соціально-педагогічних технологій.

Ми погоджуємося з думкою А. Капської про те, що технології соціально-педагогічної діяльності – «це сукупність способів, дій, спрямованих на встановлення, збереження чи поліпшення соціального функціонування об'єкта, а також на попередження негативних соціальних процесів» [248, с. 19].

С. Харченко стверджує, що «соціально-педагогічна діяльність просто приречена бути технологічною», тому що в умовах «протиріч і багатогранності основних об'єктів соціальної педагогіки – соціально-педагогічний вплив і взаємодія можуть бути ефективними за умови послідовності й професіональних підходів» [263, с. 76].

Узагальнення доробку науковців дає підстави визначення характерних ознак соціально-педагогічної технології. Таким ознаками є:

- наявність стратегічної програми, у межах якої вирішується конкретна проблема;
- процесуальність як єдність цілей, змісту, форм, методів і результатів діяльності;
- сукупність методів і засобів організації певних взаємопов'язаних єдиною метою дій;
- алгоритм послідовності операцій для досягнення конкретного результату;
- динамізм змісту, форм і методів роботи;
- проектування процесу змін.

Соціально-педагогічні технології, як симбіоз соціальних і педагогічних технологій, мають свої особливості, серед яких найбільш значущими доцільно окреслити такі:

- *концептуальність* (опора на наукову концепцію, яка передбачає філософське, соціологічне, педагогічне та інші обґрунтування);

– *системність* (наявність ознак системи: мети, логіки, взаємозв'язків складових, способів досягнення мети, критеріїв діагностики результативності);

– *раціональність і доцільність* (застосування соціально-педагогічних технологій оптимальних для даної ситуації, можливостей вирішення завдань, потреб і клієнтів);

– *відносну алгоритмізованість* (базується на застосуванні принципу чіткого поділу загального процесу соціально-педагогічної діяльності на його складові частини);

– *корекція діяльності* (наявність оперативного зворотного зв'язку в процесі реалізації діяльності і корекція впливу при необхідності);

– *відтворюваність* (зумовлена ступенем її алгоритмованості).

Ми схилиємося до думки Л. Мардахаєва, що розробка соціально-педагогічної технології передбачає такі провідні складові:

- мету майбутньої соціально-педагогічної діяльності;
- умови її реалізації;
- особливості і можливості об'єкта;
- особливості місця реалізації;
- можливості по часу для реалізації мети;
- можливі форми реалізації; – особливості суб'єкта соціально-педагогічної діяльності, його можливості [146, с.50].

Теоретичне вивчення проблеми розробки і застосування соціально-педагогічних технологій дає підстави стверджувати, що й досі відсутня їхня загальноновизнана класифікація.

На підставі аналізу і систематизації різних підходів до класифікації технологій соціально-педагогічної роботи С. Литвиненко виокремлює такі підходи щодо напрямів їх створення. Перший дослідниця кваліфікує як теоретико-дослідницький. Такі технології мають теоретико-дослідницький характер і включають: теоретичну соціально-педагогічну технологію та дослідницьку соціально-педагогічну технологію. Теоретична соціально-педагогічна технологія є вченням про найбільш оптимальні методи, засоби і

прийоми, необхідні для розв'язання соціально-педагогічних проблем. Дослідницька соціально-педагогічна технологія – це спеціально створена, науково обґрунтована методика (послідовність використання сукупності методів і засобів), що дозволяють пізнати соціально-педагогічне явище [140, с. 36-37].

Другий підхід передбачає обґрунтування технологій соціально-педагогічної діяльності, з допомогою яких стає можливим здійснення соціально-педагогічних впливів (упорядкована сукупність дій, операцій і процедур) щодо реалізації фахівцями методів, засобів і прийомів досягнення прогнозованої мети в індивідуальній або груповій роботі за певних умов. За своєю суттю ці технології мають прикладний (практико-орієнтований характер) [140, с. 37].

Існують й інші підходи до класифікацій соціально-педагогічних технологій. Так, М. Шакурова поділяє їх на:

- суб'єктні, (що включають в себе індивідуальні, групові, масові технології);
- діяльнісні, (які спрямовані на удосконалення соціально-педагогічної діяльності в цілому, на удосконалення діяльності як складових компонентів так і усіх учасників процесу);
- середовищні (технології оздоровлення оточуючого людину природного довкілля і його вдосконалення) [270, с. 43-44].

Певний інтерес у контексті здійснюваного дослідження викликає наукова позиція Р. Овчарової, яка виокремлює такі технології соціально-педагогічної діяльності: – соціально-педагогічної профілактики; – соціально-педагогічної підтримки; – психолого-педагогічної корекції; – соціальної ситуації розвитку дитини; – соціального захисту дитинства; – соціально-педагогічної реабілітації дітей і підлітків [173, с. 263].

С. Литвиненко пропонує класифікацію соціально-педагогічних технологій відповідно до функцій соціально-педагогічної діяльності:

- технології реалізації аналітико-діагностичної і прогностичної функцій соціально-педагогічної діяльності;

- технології реалізації охоронно-захисної і організаційно-комунікативної функцій соціально-педагогічної діяльності;

- технології реалізації соціально-профілактичної і корекційно-реабілітаційної функцій соціально-педагогічної діяльності;

- соціально-педагогічні технології роботи з сім'єю [140, с. 97].

С. Харченко відстоює позицію доцільності виокремлення технологій соціально-педагогічної діяльності відповідно до рівня технологічної дії:

- загальні (передбачають діагностику, профілактику, адаптацію, реабілітацію, корекцію, соціальну терапію, соціальну експертизу, прогнозування, проектування, посередництво, консультування);

- часткові (в своїй основі вони складають певні технологічні процедури надання допомоги конкретним категоріям і соціальним прошаркам, що потребують підтримки);

- спеціальні (спрямовані на оптимізацію соціальних процесів в умовах спеціалізованих установ, центрів і т. ін.) [263, с. 78].

Важливими для нас є напрацювання М. Шакурової щодо особливостей використання технологій соціально-педагогічної діяльності, що полягають у такому:

- очікуваний результат не може бути у повній мірі конкретним, тому що важко домогтися формування в об'єкта запланованих рис і властивостей, якщо початковим і кінцевим результатом виступає людина, а основними параметрами змін – одна або декілька її властивостей;

- у соціальних технологіях процедура їхньої реалізації має більш гнучкий характер і не є такою жорстко детермінованою;

- навіть найвища інтенсивність найбільш результативних процесів чи заходів не гарантує досягнення повної ефективності;

- людина – багатофакторна система, на яку здійснює вплив значна кількість зовнішніх чинників, сила і спрямованість яких є різною, а часто і

протилежною; тому з повною достовірністю спрогнозувати результат соціально-педагогічної діяльності неможливо;

– значну роль відіграє і зворотний зв'язок; можливе вибіркоче повторення окремих складових процесу” [270, с.41].

Вирішальним моментом, на нашу думку, є необхідність того, щоб обрані соціально-педагогічні технології оптимально сприяли реалізації вирішення конкретної соціально-педагогічної проблеми (чи ситуації), можливостям соціально-педагогічної служби (чи конкретного соціального педагога), потребам і можливостям клієнта (чи клієнтів). Застосування технологій соціально-педагогічної діяльності у відкритій виховній системі є достатньо складною проблемою. Її розв'язання вимагає комплексного використання різноманітних методів, засобів і прийомів. При цьому суттєве значення має динамічний підхід до їх використання, багатоваріантність дій, готовність до внесення змін у процес їх реалізації.

У процесі розвитку соціальної педагогіки як сфери наукового пізнання все чіткіше викристалізовується ідея теоретичного обґрунтування і практичної реалізації інтегративної, цілісної концепції вдосконалення соціальних умов і відносин, спрямованих на створення оптимальних умов життєдіяльності і життєвої реалізації індивідів.

У середині ХХ століття пройшла зміна парадигми соціально-педагогічної діяльності, у процесі якої індивідуальний варіант соціально-педагогічної допомоги і діяльності був замінений соціально-общинним з перспективою розвитку соціально-екологічного мислення в планетарних масштабах (245; 279).

Перед соціальною педагогікою в сучасних умовах поставлене завдання ліквідувати педагогічну замкнутість загальноосвітньої школи, спрямувати її роль і функції на педагогічний аналіз соціального життя і формування конструктивного впливу соціуму на особистість. Соціальна педагогіка має прагнути враховувати конкретні умови соціального середовища, впливати на

взаємодіючі структури в соціумі, місце і роль людини в цих умовах, її діяльність в конкретному середовищі.

Згідно з таким трактуванням мети, завдань, змісту, напрямів і видів соціально-педагогічної діяльності вона не тільки виконує функції, що доповнюють діяльність сім'ї, загальноосвітньої школи, позашкільних закладів, але й представляє у сучасному суспільстві вкрай необхідну педагогічно спрямовану сферу, яка покликана сприяти у вирішенні низки проблем у інтегративному контексті. Це у першу чергу стосується актуалізації в суспільстві соціально-педагогічних проблем, розробки технологій їх вирішення, наповнення соціально-педагогічним змістом діяльності всіх інститутів суспільства.

Соціальна педагогіка за своєю природою опирається на междисциплінарні, інтегративні зв'язки не тільки з диференційованими педагогічними, соціальними науками, але й усіма науками, що вивчають багатоаспектні проблеми людини. Соціальна педагогіка як сфера наукового пізнання і практичної діяльності здатна не абстрактно, а конкретно реагувати на проблеми сучасного суспільства.

Важливість соціальної педагогіки у здійсненні процесу соціалізації учнівської молоді зумовлюється тим фактом, що вона (соціальна педагогіка) передбачає аналіз особливостей впливу на досліджуваний процес конкретних умов середовища (соціокультурних, природних, екологічних, економічних, географічно-кліматичних, соціально-побутових, національно-регіональних) і тим самим вона виконує роль посередника між індивідом і його найближчим оточенням.

Соціальна педагогіка як сфера науки і практичної діяльності вивчає і розробляє практичні технології вдосконалення навколишнього середовища, створення гуманних, виховних міжособистісних взаємин в соціумі, пошук механізмів педагогічно-доцільного втручання в різні, в тому числі і особистісно середовищні ситуації.

Об'єктом соціальної педагогіки є цілісна система соціальних взаємодій, міжособистісних відносин людини в сфері її найближчого оточення, а предметом – процес педагогічного впливу на соціальну взаємодію у різних сферах мікросередовища (О. Безпалько [18], В. Бочарова [31; 32], Р. Вайнола [37], А. Капська [100], О. Карпенко [103], Л. Міщик [155], В. Поліщук [199] та ін.).

Особлива роль соціально-педагогічної діяльності у здійсненні процесу соціалізації учнівської молоді зумовлена тим фактом, що призначення соціальної педагогіки полягає в тому, щоб формувати основи соціально-педагогічного мислення як у суспільстві в цілому, так і в окремих суб'єктах соціуму, формувати здатності і вміння приймати в соціальній політиці і реальній практиці суспільного буття ефективні (з точки зору соціально-педагогічної доцільності) рішення, адекватні конкретним особистісно-середовищним ситуаціям і які дозволяють привести в дію реальні механізми соціальної політики держави, розвитку соціальних ініціатив, повноцінно використати можливості сім'ї, інших соціальних інститутів, мікросередовища з метою створення оптимальних умов для життєдіяльності і життєзабезпечення кожної людини.

Як сфера практичної діяльності соціальна педагогіка завжди розглядає «особистість в середовищі», «особистість в ситуації», «особистість в певних соціальних, культурно-історичних умовах»; обґрунтовуючи доцільність і необхідність створення оптимально сприятливого середовища для її життєдіяльності чи розвитку чи в разі необхідності впливу на неї в конкретних культурно-історичних умовах життя суспільства, в особистісно-середовищному контексті.

Як наука в структурі гуманітарної освіти соціальна педагогіка покликана формувати основи педагогічного мислення, здатності і вміння осмислювати і приймати найбільш ефективні (з точки зору соціально-педагогічної доцільності) рішення, адекватні конкретним особистісно-середовищним ситуаціям і які дозволяють привести в рух реальні механізми соціальних і

соціально-педагогічних ініціатив, творчої активності індивідів. Підтвердженням цьому є той факт, що в провідних країнах світу, які розробляють і визнають соціально-педагогічні ідеї – Австрія, Бельгія, Німеччина, Польща, Франція та інші – соціальний педагог тратується як професійно підготовлений фахівець в сфері педагогіки відносин в соціумі.

Соціальна педагогіка сприяє створенню умов для прояву в середовищі всіх основних параметрів існування особистості – її діяльності, відносин, спілкування, а в морально-психологічному контексті – створенню доброзичливої атмосфери гармонізації всіх взаємодій особистості в соціумі.

На основі узагальнення поданого матеріалу висловлюємо думку про те, що соціальна педагогіка може і має бути теоретичною і практичною основою інтеграційної, об'єднувальної спрямовуючої сили у сприянні позитивному процесу соціалізації молодшої людини. Основою цьому слугує роль і місце соціальної педагогіки в українському суспільстві, яка:

- вивчає і корегує вплив різних факторів і сфер соціального середовища на формування особистості (сім'ї, школи, середовища ровесників, мікросередовища, соціально-економічного, суспільно-культурного факторів, тощо);

- покликана забезпечувати привнесення соціально-педагогічного компоненту в зміст діяльності всіх соціальних інститутів суспільства;

- за метою, завданнями, змістом і напрямками діяльності підпорядкована реалізації ідеї створення сприятливих умов соціалізації особистості;

- вирішує проблеми створення оптимальних умов життєдіяльності і життєвої реалізації людини на протязі усього її життя, від народження до смерті, аналізуючи «соціальну ситуацію розвитку», тобто враховуючи як позитивні, так і негативні впливи суспільних процесів;

- є тим інструментом, який переборює традиційні вузько професійні погляди на навколишній світ, на особистість в цьому світі і шляхи її соціального формування;

– розробляє технології і здійснює соціально-педагогічний вплив на організацію цілісної системи соціального виховання (загальноосвітніх навчальних закладів, позашкільних навчально-виховних закладів, установ і закладів культурно-дозвілєвої сфери, засобів масової інформації, молодіжної субкультури, сфери спілкування, діяльності і т.п.);

– здійснює соціально-педагогічне забезпечення узгодженого соціально-педагогічного впливу різноманітних факторів, а також спеціальної соціально-педагогічної допомоги і підтримки (просвітницької діяльності, соціально-педагогічної опіки, супроводу, патронажу, реабілітації, консультування, профілактики, соціально-педагогічного підтримки і т.п.).

Отже, у соціально-педагогічному контексті соціалізація передбачає створення спеціально організованого соціально-педагогічного середовища й цілеспрямованого впливу з метою забезпечення оптимальних соціально-педагогічних умов для пізнання й осмислення молодою людиною соціально-економічно-екологічних явищ, культурних і духовних надбань людства, формування пріоритету загальноцивілізаційних цінностей, засвоєння та реалізації діяльнісно-поведінкового аспекту, що передбачає дотримання загальноновизнаних у суспільстві норм і правил співжиття, і діяльність, спрямовану на осмислене життєве і професійне самовизначення та реалізацію окреслених планів і програм особистісної самореалізації, підготовку до самостійного життя.

Упровадженню сучасної парадигми соціально-педагогічної діяльності – створення сприятливих умов для успішної соціалізації учнівської молоді – підпорядкована наступна частина нашого дослідження щодо обґрунтування концепції функціонування соціально-педагогічного комплексу, розробки структурно-функціональної моделі та обґрунтування соціально-педагогічних умов ефективної соціалізації учнівської молоді у процесі його функціонування.

Висновки до першого розділу

Аналіз опрацьованої нами наукової літератури з проблеми соціалізації учнівської молоді дає можливість зробити висновки, які покладено в основу подальшої пошуково-дослідної роботи.

Проблема успішної соціалізації сучасних школярів достатньо актуалізована: триває розширення напрямів дослідження, уточнюються мета, завдання, структура, механізми, інститути та чинники соціалізації з урахуванням динамічних умов сучасного життя.

На основі узагальнення аналізу наукових напрацювань дослідників (О. Безпалько, А. Бойко, І. Зверєва, М. Лукашевич, О. Кузьменко, А. Капська, О. Карпенко, Н. Лавриченко, В. Кремень та ін.) розкрито суть соціалізації, як процесу розширення системи соціальних зв'язків та відносин особистості, поступове оволодіння нею соціальним досвідом, засвоєння цінностей та норм суспільства і формування соціально значущих якостей особистості; розкрито особливості здійснення процесу соціалізації у школярів.

З'ясовано, що різноманітні аспекти вивчення соціалізації базуються на аналізі взаємодії особистості та суспільства, що здійснюється за допомогою різних факторів і форм цього процесу. Це дозволило визначити багаторівневий і багатоаспектний характер процесу соціалізації; охарактеризувати його основні види, педагогічні фактори впливу, сучасні концепції соціалізації, зокрема, соціально-просторового аспекту соціалізації (В. Москаленко), адаптивно-розвивального (М. Лукашевич), соціалізаційної норми (А. Ковальова), факторного впливу (А. Мудрик) тощо.

Розкрито вплив на соціалізацію учнівської молоді соціального середовища та соціального оточення, тобто фактично всієї сукупності суспільних факторів, починаючи з глобальних історичних обставин та суспільної ситуації в усіх її конкретних вимірах та показниках (В. Андрущенко, А. Капська, В. Кремень, Н. Лавриченко).

У результаті вивчення наукових напрацювань соціальних педагогів з'ясовано, що соціалізація є складним і багатофакторним процесом оволодіння особистістю суспільним досвідом, засвоєння норм і правил життя, набуття індивідом людських властивостей і якостей (А. Капська, Н. Лавриченко, С. Савченко, С. Харченко та ін.). Процес соціалізації передбачає не лише усвідомлення і засвоєння індивідом соціальних цінностей, норм, принципів і правил у відносинах, але й активне їх відтворення в процесі життєдіяльності, що забезпечує можливість для формування нової соціальної позиції, реалізації себе як активного творчого суб'єкта соціальної дійсності.

Здійснено авторське визначення поняття «соціалізація учнівської молоді» як багатогранного і складного процесу, пов'язаного з оволодінням особистістю знаннями, суспільним досвідом, формуванням загальноцивілізаційних ціннісних орієнтацій, засвоєнням норм, принципів і правил людського співжиття, актуалізацією особистісного життєвого і професійного самовизначення, що сприяє формуванню власної соціальної позиції й передбачає успішну інтеграцію в соціальне середовище та реалізацію себе як активного творчого суб'єкта соціальної дійсності.

З'ясовано, що у соціально-педагогічному контексті соціалізація передбачає створення спеціально організованого соціально-педагогічного середовища й цілеспрямованого впливу з метою забезпечення оптимальних соціально-педагогічних умов для пізнання й осмислення молодою людиною соціально-економічно-екологічних явищ, культурних і духовних надбань людства, формування пріоритету загальноцивілізаційних цінностей, засвоєння та реалізації діяльнісно-поведінкового аспекту, що передбачає дотримання норм і правил співжиття, і діяльність, спрямовану на осмислене життєве і професійне самовизначення та реалізацію окреслених планів і програм особистісної самореалізації, підготовку до самостійного життя.

Виявлено, що вплив інститутів соціалізації (сім'ї, загальноосвітнього навчального закладу, позашкільних виховних закладів, соціальних служб для сім'ї, дітей та молоді, закладів культурно-дозвілєвої сфери, засобів масової

інформації та комунікації, територіальної громади, дитячих і молодіжних громадських об'єднань, неформальних дитячо-юнацьких угруповань та інших суб'єктів і чинників соціалізуючих впливів) є процесом, що має нескоординований, інколи суперечливий характер і тому потребує інтеграції, координації й корекції здійснюваних впливів. Це актуалізує завдання соціальної педагогіки як унікального феномена сучасного суспільства щодо допомоги суспільству в організації впливу кожного із них, посилюючи при цьому їх соціально-педагогічну спрямованість.

На основі аналізу суті й мети соціально-педагогічної діяльності обґрунтовано ідею необхідності теоретичної розробки та практичної реалізації інтегративної, цілісної концепції вдосконалення соціально-педагогічних умов і відносин, спрямованих на створення сприятливої ситуації соціалізації учнівської молоді. Обґрунтовано положення про те, що одним із можливих способів вирішення цього завдання є створення на базі загальноосвітнього навчального закладу соціально-педагогічного комплексу, діяльність якого орієнтована на вдосконалення навколишнього середовища, створення гуманних виховних міжособистісних взаємин у соціумі, пошук механізмів педагогічно доцільного втручання в різні, в тому числі й особистісно-середовищні, ситуації.

Розділ 2.

ДІЯЛЬНІСТЬ СОЦІАЛЬНО-ПЕДАГОГІЧНОГО КОМПЛЕКСУ У ЗАГАЛЬНООСВІТНЬОМУ НАВЧАЛЬНОМУ ЗАКЛАДІ З СОЦІАЛІЗАЦІЇ УЧНІВСЬКОЇ МОЛОДІ

2.1. Концепція функціонування соціально-педагогічного комплексу загальноосвітнього навчального закладу

Вирішення проблем формування й впровадження нової парадигми соціально-педагогічної діяльності – соціалізації учнівської молоді – безпосередньо залежить від розв’язання педагогічною наукою кардинальних проблем гуманізації і педагогізації нашого суспільства. Розв’язанню цього складного завдання підпорядкована ідея нашого дослідження щодо обґрунтування концепції функціонування соціально-педагогічного комплексу, розробки структурно-функціональної моделі ефективної соціалізації учнівської молоді у процесі його функціонування та упровадження соціально-педагогічних умов реалізації досліджуваного процесу.

У процесі історичного розвитку відбулися значні зміни у розумінні суті соціалізації молодшої людини. Важливою методологічною основою процесу соціального становлення особистості є синергетичний підхід, який дозволяє стверджувати, що нормативне функціонування і розвиток будь-якої макроскопічної системи певним чином визначається взаємодією двох протилежних сил – тих що створюють структури і руйнують їх [108; 124; 175].

Виходячи із законів синергетики можна стверджувати, що у процесі соціалізації особистості старшокласника, з однієї сторони, мають місце чинники, що позитивно впливають на цей процес, а з другої сторони, що діють руйнівні. Тому осмислення шляхів удосконалення процесу соціалізації учнівської молоді має базуватися не тільки на вирішенні проблеми нівелювання останніх (тобто нейтралізації їх впливів на молодь), скільки на осмисленні і реалізації механізмів, що сприяють пріоритетному розвитку позитивних

чинників. Не секрет, що у загальноосвітніх навчальних закладах і позашкільних установах продовжує домінувати традиційний підхід до організації виховного процесу. Педагоги в процесі його планування й організації недостатньою мірою враховують потреби та інтереси учнівської молоді.

Вирішенню цієї суперечності може сприяти синергетичний підхід, суть якого полягає в тому, що результат діяльності (у нашому випадку процесу соціалізації учнівської молоді), має організовуватися з врахуванням мети, окреслених способів її досягнення і кінцевого результату. Причому, якщо результат не відповідає окресленій меті, то це означає, що способи її досягнення потребують відповідної корекції. У процесі осмислення суті і механізмів соціалізації учнівської молоді важливо враховувати, що цей процес відбувається в рамках взаємодії двох протилежностей: ціленаправлених виховних впливів, направлених на його реалізацію, та стихійних чинників, що супроводжують означений процес і також мають на нього значний вплив. Ці чинники діють одночасно і мають характер як позитивно спрямованої, так і руйнівної сили.

Застосування синергетичної методології до вирішення важливих проблем у галузі соціальної педагогіки свідчить, що тільки з допомогою ціленаправлених виховних впливів можливе подолання або, принаймні, послаблення негативних чинників соціалізації. Такий підхід окреслює передумови нових підходів до соціалізації учнівської молоді у процесі функціонування соціально-педагогічного комплексу.

Обґрунтування гіпотетичного припущення про ймовірність удосконалення процесу соціалізації учнівської молоді, за умови створення соціально-педагогічного комплексу у мікрорайоні загальноосвітнього навчального закладу, зумовлене очевидною необхідністю і доцільністю:

- гуманізації й педагогізації позашкільного соціуму;
- реалізації ідеї функціонування загальноосвітнього навчального закладу як відкритої виховної системи;

– організації соціально-педагогічної діяльності за межами загальноосвітнього закладу;

– залучення ймовірних суб'єктів соціально-педагогічного комплексу (вчителів, батьків, членів громадських дитячих організацій, неформальних дитячих і молодіжних об'єднань, працівників позашкільних виховних закладів, культурно-дозвіллевих установ) до активної участі у процесі соціалізації дітей і молоді.

У сучасних умовах успішне вирішення проблеми соціалізації учнівської молоді вимагає пошуку нових, нестандартних підходів до її вирішення. Криза системи виховної роботи у сучасній загальноосвітній школі актуалізує інтерес науковців до більш глибокого вивчення виховних можливостей середовища, що оточує старшокласника, і, особливо, соціокультурного середовища за місцем проживання.

У процесі осмислення можливих шляхів удосконалення соціалізації учнівської молоді ми опиралися на висновки дослідників (О. Безпалько [18], Р.Вайнола [37], А. Капська [100], Н. Чернуха [268] та ін.) стосовно того, що соціалізація має бути педагогічно керованим процесом становлення особистості як суб'єкта суспільної життєдіяльності в певному соціумі й усвідомлення себе в ньому як особистості.

Аналіз історико-педагогічного досвіду свідчить, що на початку ХХ століття (в перші роки існування радянської влади) педагогами і громадськими діячами було розпочато розробку концепції педагогізації соціуму [194; 198; 220; 227]. Ідея педагогізації позашкільного соціуму активно почала розроблятися ще у 70-х роках ХХ століття. З ініціативи педагогічних колективів загальноосвітніх шкіл і батьків виникають сімейно-педагогічні клуби. Пік їхньої активності, зазвичай, приходився на літній період, коли організовували літні табори праці та відпочинку. Діти, батьки і вихователі працювали на присадибних ділянках, ходили в ліс, вечорами збиралися біля вогнища. Ентузіасти-організатори, створюючи дитячо-підліткові клуби-об'єднання, прагнули інтегрувати виховні зусилля школи, сім'ї та інших

суб'єктів виховних впливів [197; 232; 237; 244]. Проте без належної підтримки як з боку органів влади та управління, так і розуміння з боку адміністрацій шкіл, цей досвід було втрачено.

У 90-х роках ХХ століття ідея створення соціально-педагогічного комплексу продовжувала привертати увагу окремих вчених і практиків. Так, зокрема, у 1990 р. в м. Москва розпочала своє функціонування дослідна станція з організації позашкільного виховання, створена з ініціативи АПН Російської Федерації, організатором якої став відомий учений-педагог Р. Соколов. Станція не лише перетворилася у науковий центр досвіду узагальнення соціально-педагогічної роботи з дітьми і підлітками, але й стала районним соціально-педагогічним комплексом, де в клубах і гуртках були зайняті сотні дітей і підлітків, з якими працювали десятки ентузіастів. Цей досвід знайшов своє осмислення і узагальнення в наукових працях [30; 32; 34; 126; 241].

У сучасних умовах спостерігається новий підхід до розробки основних засад соціально-педагогічного комплексу. Основні напрями взаємодії загальноосвітньої школи з іншими інститутами суспільства обґрунтовує в своїх роботах В. Беспалько, вважаючи, що оскільки соціально-педагогічна діяльність тісно взаємозв'язана з різними інститутами виховання та сферами суспільного життя, вона «функціонує як розгалужена сукупність зв'язків та відносин у соціальній сфері» [21, с. 38].

Аналізуючи проблему педагогізації соціуму загальноосвітнього навчального закладу у контексті вдосконалення соціального виховання школярів, І. Зверєва визначає такі основні взаємопов'язані напрями діяльності загальноосвітньої школи з іншими інститутами суспільства:

– сприяння в оволодінні учнями соціального досвіду і створенні необхідних умов для повноцінної їх самореалізації у близькому оточенні;

– активізація всіма наявними у суспільстві засобами інтелектуального, емоційного, морального, культурного, фізичного та інших факторів виховання, розвитку та самовиховання особистості школяра у бажаному для суспільства напрямі;

– створення виховного середовища, формування у мікросередовищі соціально значущих групових і колективних норм, орієнтацій і цінностей, що є основою сприятливого психолого-педагогічного клімату, що сприяє збереженню референтної значущості цього оточення для особистості;

– реалізація соціальної реабілітації, що передбачає комплекс дій з подолання асоціальних відхилень і профілактики правопорушень, забезпечення соціальної допомоги і захисту [111, с. 362–363].

Проблема взаємодії і встановлення партнерської співпраці загальноосвітнього навчального закладу з іншими соціальними інститутами є предметом уваги європейських учених та практиків. Аналізуючи суспільні процеси, які відбуваються в Європі, Н. Лавриченко акцентує увагу на тому, що в сучасній європейській спільноті значна увага надається активізації, посиленню та координації соціалізуючого впливу різноманітних соціальних чинників (виробничих структур та об'єднань підприємців, а також різноманітних громадських, професійних, молодіжних, етнічних груп та течій, засобів масової інформації, та ін.) «з метою цілеспрямованого перетворення соціального середовища на цілісний педагогічний ансамбль» [129, с. 152-153]. Ідея взаємодії школи з іншими інституціями соціалізації, в тому числі і з сім'єю, обґрунтовується і реалізовується у «різноманітних формах та напрямках: організаційно-адміністративному, функціональному, матеріальному, технічному, культурно-просвітницькому тощо» [129, с.158].

Уряди багатьох країн світу дотримуються позиції, що процес соціалізації учнівської молоді буде успішним за умови об'єднання виховних зусиль усіх соціальних інститутів країни і комплексного підходу до вирішення цієї проблеми. У таких країнах як (Австрія, Данія, Франція, Швейцарія та ін.) для координації і об'єднання зусиль можливих чинників соціалізації молоді введено спеціальні посади [141; 275; 285; 286]. Аналіз практики зарубіжного досвіду інтеграції виховних зусиль суспільства [129; 203; 283; 292; 296] свідчить, що чим більш комплексною є модель соціально-педагогічної діяльності в соціумі, чим ширшим є коло вирішуваних нею завдань, напрямів

діяльності і охоплених категорій населення, тим вищою є її ефективність. Вивчення зарубіжного досвіду свідчить про доцільність осмислення і практичного впровадження в умовах реалій українського суспільства такої моделі соціально-педагогічної діяльності, яка б, поряд з інституційним, передбачала і територіальний принцип, максимально наближений до умов життя, потреб і проблем кожної молодої людини, взаємовідносин дорослих і дітей, людей різного віку, професій, поколінь, до соціокультурного мікросередовища.

У нашому дослідженні ми обстоюємо ідею, що одним із можливих варіантів такої моделі може бути *соціально-педагогічний комплекс* (СПК). У контексті цієї ідеї для нас важливими є напрацювання щодо трактування суті соціально-педагогічного комплексу. Так, Н. Маслова вважає, що соціально-педагогічний комплекс – це «структурно упорядкована розгалужена система освітньо-виховних закладів, соціально-психологічних служб, територіальних груп та об'єднань, служб допомоги сім'ї та дитинству, спрямована на соціальний захист і реалізацію прав кожного школяра в процесі творчої самореалізації, покликана сприяти успішному фізичному, психічному і соціальному розвитку особистості» [149, с.124-125]. Інший підхід щодо трактування суті соціально-педагогічного комплексу знаходимо у роботах Н. Катаєвої. Дослідниця стверджує, що соціально-педагогічний комплекс – це «різноманітні програми виховного спрямування, які має розробляти і втілювати в життя міжвідомчий соціально-педагогічний центр, створений у мікрорайоні загальноосвітнього навчального закладу» [104, с. 123].

Свій погляд на *суть* соціально-педагогічного комплексу висловлює М. Шакурова, яка наполягає на доцільності виокремлення таких основних видів його функціонування:

- «внутрішньо шкільного рівня;
- відомчого і міжвідомчого рівнів;
- територіального типу;
- проблемно-орієнтованого типу;

- широкого профілю;
- орієнтованого на окремі категорії клієнтів» [270, с. 206].

У контексті здійснюваного дослідження цікавим є підхід до організації соціально-педагогічного комплексу у межах створення системи профільних служб, робота яких базується на врахуванні найбільш болючих і хвилюючих проблем. Так, в структурі внутрішньошкільного соціально-педагогічного комплексу доцільним видається функціонування:

- «медико-психологічної консультативної служби;
- соціально-педагогічної консультативної служби;
- служби правового та економічного захисту особистості і сім'ї;
- ініціативної групи організації дозвіллевої діяльності;
- ініціативної групи професійної орієнтації та соціальної адаптації;
- групи соціальної профілактики і підтримки;
- ініціативної групи, що опікується проблемою формування здорового способу життя;
- групи розвитку і підтримки дитячих та юнацьких ініціатив та інших громадських об'єднань» [32; 77; 93].

Концепція соціально-педагогічного комплексу розглядається нами як результат використання здобутків різних наукових підходів, органічне поєднання положень синергетики, соціології, соціальної педагогіки, соціальної психології, що дає можливість не лише обґрунтувати концепцію діяльності соціально-педагогічного комплексу, але й апробувати соціально-педагогічні умови ефективної соціалізації учнівської молоді у процесі його функціонування.

Таким чином, незважаючи на те, що багатьма дослідниками ідея створення соціально-педагогічного комплексу визначається як важлива форма соціалізації молоді, гуманізації й педагогізації соціуму, його роль і значення в соціалізаційному процесі залишаються й донині не тільки недостатньо вивченими, а й навіть недостатньо актуалізованими. Однією з головних причин відсутності реалізації ідеї функціонування соціально-педагогічного комплексу є

недостатня визначеність механізму його створення, нормативно-правового, методичного і кадрового забезпечення його функціонування й адміністративного підпорядкування.

У сучасних умовах в Україні практично немає усталеного підходу і розроблених концепцій функціонування соціально-педагогічних комплексів, визначення їх ролі, місця, цільового призначення і завдань функціонування, тобто цей інститут соціально-педагогічного впливу «випадає» з осмисленої і розробленої соціально-педагогічної інфраструктури суспільства. У класифікаторі спеціалізацій соціально-педагогічної професії немає спеціалізації «соціальний педагог – організатор соціально-педагогічної діяльності за місцем проживання».

Мета концепції соціально-педагогічного комплексу полягає в обґрунтуванні теоретико-методичних основ і механізмів його функціонування для забезпечення процесу гуманізації і педагогізації позашкільного мікросоціуму, створення оптимальних умов соціалізації учнівської молоді.

У якості *теоретичної основи* обґрунтування створення і функціонування соціально-педагогічного комплексу нами обґрунтовано такі положення:

– соціально-педагогічний комплекс створюється і функціонує заради реалізації ідеї гуманізації і педагогізації соціуму та успішної соціалізації учнівської молоді;

– діяльність соціально-педагогічного комплексу базується на інтеграції і спільній діяльності всіх суб'єктів комплексу;

– соціально-педагогічний комплекс функціонує на засадах відкритої виховної системи і сприяє виявленню і реалізації потенційних виховних можливостей суб'єктів;

– головними у діяльності соціально-педагогічного комплексу є координація і коригування зовнішніх та внутрішніх чинників соціалізації.

Основні завдання концепції соціально-педагогічного комплексу:

– обґрунтування теоретичних, змістових та організаційних засад створення і функціонування соціально-педагогічного комплексу;

– розробка механізму технологічного забезпечення процесу об'єднання і функціонування суб'єктів соціально-педагогічного комплексу, вибору ними форм, методів і засобів діяльності;

– обґрунтування структурно-функціональної моделі соціалізації учнівської молоді у процесі функціонування соціально-педагогічного комплексу;

– визначення й апробація соціально-педагогічних умов успішної соціалізації учнівської молоді у процесі функціонування соціально-педагогічного комплексу;

– обґрунтування критеріїв і показників результативності соціалізації учнівської молоді у процесі функціонування соціально-педагогічного комплексу.

Осмислення процесу створення соціально-педагогічного комплексу і організації його діяльності як відкритої соціально-педагогічної системи зумовлює доцільність аналізу категорії «соціальне посередництво», яке визначається як сприяння досягненню згоди між соціальними суб'єктами з метою вирішення соціальних проблем одного з них чи надання йому допомоги. Зазначене трактування використане для осмислення ролі і функцій соціального педагога у процесі створення й організації роботи соціально-педагогічного комплексу. Опанування соціальним педагогом ролі соціального посередника, на нашу думку, означає виконання ним функції менеджера – координатора діяльності суб'єктів соціально-педагогічного комплексу. Отже, у соціально-педагогічному комплексі змінюється структура роботи соціального педагога, його основною діяльністю стає *соціально-педагогічне посередництво*, суть якого полягає у забезпеченні *педагогічно доцільних взаємодій між суб'єктами соціально-педагогічного комплексу*. Ідея соціально-педагогічного посередництва уже знайшла своїх прихильників у соціальній педагогіці. Зокрема, у соціально-педагогічній літературі реалізується думка про те, що соціальний педагог – це, насамперед, посередник, фахівець, який покликаний узгоджувати взаємодію між особистістю дитини (клієнтом) і різноманітними

державними і недержавними соціальними службами, організаціями та закладами, завданням яких є турбота про підростаюче покоління [270, с. 102–103].

Соціальне посередництво – це динамічна система, що включає в себе кілька підсистем – об'єктів управління і регулювання, що володіють притаманними їм закономірностями функціонування і розвитку. Регулювання являє собою підтримку об'єкту управління соціальної сфери в заданих параметрах його стабільного стану засобом впливу на чинники, що обумовлюють його життєдіяльність. Увага до особливостей керівництва соціальною сферою підкреслює важливість доцільності поєднання певних принципів, на підставі яких виникає можливість використання відповідних методів, що можуть бути застосовані в процесі створення і діяльності соціально-педагогічного комплексу, а отже вплинути на процес соціалізації учнівської молоді. Вважаємо, що робота соціально-педагогічного комплексу повинна будуватися як органічне поєднання реалізації адміністративно-правових заходів та акцій і заходів, що відображають інтереси та потреби старшокласників.

Нам імпонує думка вітчизняної дослідниці О. Безпалько, яка соціально-педагогічне посередництво трактує як соціально-педагогічну роботу з дітьми та учнівською молоддю у громаді. Таку форму соціально-педагогічної діяльності дослідниця характеризує як систему з відповідними підсистемами:

«I підсистема: заклади освітньої сфери (загальноосвітні навчальні заклади, професійно-технічні навчальні заклади, позашкільні виховні заклади);

II підсистема: заклади та організації соціально-педагогічного спрямування (соціальні служби для сім'ї, дітей та молоді; притулки для неповнолітніх; клуби за місцем проживання; неурядові організації соціально-педагогічного спрямування);

III підсистема: органи місцевого самоврядування та місцевої виконавчої влади» [18, с. 148–150].

У визначенні дослідниці територіальна громада – це відкритий соціум, у якому діють різні суб'єкти соціалізуючих і виховних впливів. Базовими характеристиками, притаманними громаді є: «відкритість системи, що передбачає включення до неї нових компонентів у разі необхідності; універсальність зв'язків між компонентами системи та органами управління для забезпечення ефективної організації соціально-педагогічної роботи з дітьми та учнівською молоддю в межах системи, яка проектується» [18, с.148].

Однією з центральних категорій у процесі осмислення діяльності суб'єктів соціально-педагогічного комплексу є «інтеграція» та «інтеграція виховних сил середовища», педагогічне обґрунтування яких здійснене В. Семеновим [220, с. 56]. На думку дослідника проблему взаємодії виховних впливів навколишнього соціального середовища доцільно розглядати з позицій інтеграційного підходу.

Інтеграція (від лат. *integratio* – заповнення, з'єднання, від *integer* – цілий) передбачає дії, що ведуть до створення цілісності, якій притаманна певна структура і яка виконує відповідні функції. Інтеграція протистоїть стихійним проявам сил суспільства; вона характеризує процес, в результаті якого відбувається досягнення єдності і цілісності, узгодженості впливу складових, що беруть участь у певній взаємодії. Процес інтеграції також розглядають як перетворення відносно самостійних і мало пов'язаних між собою суб'єктів у єдину цілісну систему, функціонування якої відзначається погодженістю, взаємозалежністю і взаємодією її частин на основі загальноприйнятої стратегії діяльності.

Під інтеграцією, як визначальною рушійною силою функціонування соціально-педагогічного комплексу, ми розуміємо діяльність, яка ґрунтується на схожості та єдності інтересів всіх суб'єктів і спрямована на вироблення єдиної стратегії дій. Вона має методологічне, методичне і програмне забезпечення та передбачає взаємодію загальноосвітнього навчального закладу, батьківської громади, позашкільних виховних закладів, дитячих громадських організацій, неформальних дитячо-юнацьких об'єднань з метою здійснення

різноманітної діяльності і заходів соціалізаційного характеру. Іншими словами, мова йде про створення інтеграційної системи взаємодії всіх суб'єктів виховних впливів, що діють у мікрорайоні загальноосвітнього навчального закладу.

Інтеграційну взаємодію всіх суб'єктів соціально-педагогічного комплексу ми поділяємо на зовнішню і внутрішню. Зовнішня інтеграційна система взаємодій реалізує об'єднувальну і координуючу функції. Внутрішня – покликана реалізовувати власне виховну і соціалізаційні функції через взаємовпливи, міжособистісні взаємодії і відносини, суспільно-корисну діяльність.

Інтеграційна взаємодія передбачає реалізацію ідеї об'єднання суб'єктів виховного впливу у соціально-педагогічний механізм – соціально-педагогічний комплекс. Інтеграційна система взаємодій має носити такі складові елементи:

- цілепокладання (діяльність суб'єктів соціально-педагогічного комплексу має бути підпорядкована спільній меті – успішному здійсненню процесу соціалізації учнівської молоді у мікрорайоні загальноосвітнього навчального закладу);

- змістову (програма роботи соціально-педагогічного комплексу, складові соціально-педагогічного процесу, технології соціально-педагогічної діяльності, методика узгодження дій його суб'єктів);

- технологічну (види і форми діяльності суб'єктів соціально-педагогічного комплексу, технологічне забезпечення організації і здійснення різноманітних видів діяльності, акцій і заходів, тощо);

- матеріально-технічного забезпечення функціонування соціально-педагогічного комплексу [220, с. 60-62].

Під час дослідження нами був здійснений аналіз ймовірних моделей функціонування соціально-педагогічного комплексу. Ми виявили, що соціально-педагогічний комплекс може функціонувати як соціально-педагогічна установа або як громадська структура. Закономірно, що для того, щоб соціально-педагогічний комплекс мав статус юридичної соціально-

педагогічної установи, він має відповідати, принаймні, таким основним ознакам:

- наявність системи різнопланової соціально-педагогічної діяльності;
- наявність статуту, положення про діяльність соціально-педагогічного комплексу;
- нормативно-правове визначення фінансування діяльності;
- наявність штатних працівників (соціальних педагогів, соціальних працівників, педагогів-організаторів, методистів тощо);
- наявність приміщення.

У нашому дослідженні ми обрали *модель функціонування соціально-педагогічного комплексу як громадської структури і тому визначаємо соціально-педагогічний комплекс, як добровільне об'єднання закладів, установ, громадян, органів місцевої влади та управління, що базується на самоврядуванні.*

Віддаючи належне різним підходам щодо трактування структурно-функціонального призначення соціально-педагогічного комплексу, ми все ж вважаємо, що в умовах сьогодення оптимальною є *ідея створення територіального соціально-педагогічного комплексу на базі загальноосвітнього навчального закладу, зорієнтованого на організацію та координацію соціально-педагогічної діяльності за місцем проживання школярів.*

Принципом об'єднання суб'єктів такого типу соціально-педагогічного комплексу є спільне місце функціонування і проживання (мікрорайон, селище міського типу, село, де вони працюють чи проживають), знають один одного, є співорганізаторами чи беруть участь у його роботі. Проте, варто зазначити що, запропонована модель функціонування соціально-педагогічного комплексу не дає можливості повною мірою враховувати різноманітність потреб і побажань соціально-демографічних груп мікрорайону (села), що представлені дошкільнятами, учнівською молоддю, їхніми батьками, людьми похилого віку, особами з особливими потребами та функціональними обмеженнями,

представниками громадськості, працівниками закладів та установ мікрорайону (села), громади, органів місцевого самоврядування.

Суть діяльності створеного на базі загальноосвітнього навчального закладу соціально-педагогічного комплексу полягає в об'єднанні на засадах партнерської співпраці зусиль суб'єктів для спільної діяльності соціально-педагогічного спрямування (просвітницької, суспільно-корисної, волонтерської, культурно-дозвілєвої, спортивно-оздоровчої та ін.), наповненні її змістом, що сприяє вихованню, розвитку, самопізнанню, життєвому і професійному самовизначенню учнівської молоді та успішній її соціалізації.

Обґрунтовуючи основні концептуальні положення функціонування соціально-педагогічного комплексу ми виходимо з того, що засадничими положеннями його діяльності є функціонування на засадах відкритої виховної системи. Основна мета його діяльності полягає у педагогізації і гуманізації соціуму.

Провідне завдання функціонування соціально-педагогічного комплексу полягає в об'єднанні на засадах партнерської співпраці суб'єктів соціуму з метою спільної діяльності соціально-педагогічного спрямування (створення сприятливих умов соціалізації школярів та сприяння у підготовці учнівської молоді до самостійного трудового життя).

Ідею створення і функціонування соціально-педагогічного комплексу ми обґрунтовуємо і трактуємо через призму *системного, комплексного гуманістичного, особистісно-діяльнісного, особистісно-середовищного і суб'єкт-суб'єктного* підходів.

Доцільність дотримання *системного* підходу зумовлена тим, що соціально-педагогічний комплекс ми трактуємо як упорядковану множину взаємопов'язаних і взаємозумовлених складових, об'єднаних спільною метою і які діють у спільному соціальному середовищі. Системний підхід дозволяє теоретично обґрунтувати і практично реалізувати ідею функціонування СПК як відкритої виховної системи, інтегративні інваріантні системотвірні зв'язки і відносини, виокремити головні і другорядні соціальні виховні впливи.

Системний підхід також передбачає виявлення ролі і значення кожного суб'єкта соціально-педагогічного комплексу як відповідного елементу в процесі функціонування відкритої соціально-педагогічної системи.

Системний підхід до організації діяльності соціально-педагогічного комплексу зумовлений і тим, що його призначення полягає у впливі на соціальне середовище з метою створення оптимальних умов для життєдіяльності і життєвої реалізації учнівської молоді. Саме тому діяльність соціально-педагогічного комплексу у відкритому соціумі включає в себе дії з активізації зусиль органів державної влади і управління, недержавних організацій, підприємницьких структур з гуманізації соціального середовища, створення оптимальних умов для соціалізації підростаючого покоління.

В основу функціонування соціально-педагогічного комплексу покладено *комплексний підхід*, який характеризує діяльність різних його суб'єктів з врахуванням всіх можливих впливів і засобів як єдиного цілого. Використання комплексного підходу в процесі реалізації ідеї створення і функціонування соціально-педагогічного комплексу дозволяє адекватно відобразити діяльність суб'єктів соціально-педагогічного комплексу як складного, багатофункціонального явища, що створює реальну можливість не лише усвідомлення усього розмаїття його складових, але й дозволяє забезпечити ефективне функціонування соціально-педагогічного комплексу як цілісної системи.

Ми поділяємо позицію науковців, які вважають, що принципова відмінність між комплексним і системним підходами полягає у «характеристиках носія цілісних властивостей: носієм цілісності при системному підході служить об'єкт або процес, який можна розглядати у якості системи, при комплексному – це завжди суб'єкт і його діяльність» [153, с. 31]. Таким чином системний підхід націлений на вивчення об'єктів соціально-педагогічного комплексу, комплексний – передбачає вивчення соціально-педагогічного комплексу як сукупності суб'єктів виховного впливів.

Гуманістичний підхід покладено в основу діяльності соціально-педагогічного комплексу на основі міркування, що кожна людина як особистість має право і хоче бути сприйнятою в своїй готовності і бажанні жити в мирі і злагоді з іншими людьми і для реалізації цього наміру потребує і має право на підтримку.

Діяльність соціально-педагогічного комплексу доцільно базувати на основі *особистісно-діяльнісного, особистісно-середовищного і суб'єкт-суб'єктного підходів*, оскільки всіх учасників – дітей, молодь, учителів, батьків, членів громади, працівників установ, що функціонують у мікрорайоні загальноосвітнього навчального закладу (селі), об'єднує не тільки і не стільки місце роботи чи навчання, а спільне місце життєдіяльності – мікрорайон (село) – де складаються особливо тісні взаємини людей, приятельські форми спілкування людей різного віку, професій, поколінь, де усіх об'єднують спільні проблеми, турботи, інтереси.

Реалізація *суб'єкт-суб'єктного підходу* дає змогу розглядати учасників соціально-педагогічного комплексу як партнерів, здатних ставити і коригувати цілі, усвідомлювати мотиви, самостійно визначати змістовий і технологічний компоненти соціально-педагогічної діяльності.

У соціально-педагогічному контексті *соціалізація* передбачає створення спеціально організованого соціально-педагогічного середовища й цілеспрямованого впливу з метою забезпечення оптимальних соціально-педагогічних умов для пізнання й осмислення молодого людиною соціально-економічно-екологічних явищ, культурних і духовних надбань людства, формування пріоритету загальноцивілізаційних цінностей, засвоєння та реалізації діяльнісно-поведінкового аспекту, що передбачає дотримання норм і правил співжиття, і діяльність, спрямовану на осмислене життєве і професійне самовизначення та реалізацію окреслених планів і програм особистісної самореалізації, підготовку до самостійного життя.

Отже, зміст роботи соціально-педагогічного комплексу доцільно базувати на об'єднанні зусиль, засобів і можливостей всіх його суб'єктів задля

успішного вирішення провідної мети його діяльності – гуманізації і педагогізації соціуму.

Відповідно до обґрунтованих нами положень, провідним центром створення і функціонування соціально-педагогічного комплексу може бути загальноосвітня школа; діяльність якої носить соціально-педагогічний характер і базується на гуманістичних, аксіологічній концепціях.

Стратегічним завданням у плані успішного функціонування соціально-педагогічного комплексу є завдання об'єднати на засадах партнерської співпраці діяльність суб'єктів з метою гуманізації і педагогізації соціуму. При цьому важливо окреслити провідні напрями спільної діяльності і намагатися оптимально окреслити змістовий і технологічний аспекти їх реалізації, виходячи з сучасних життєвих реалій позашкільного соціуму, прагнень, побажань і можливостей суб'єктів комплексу.

Осмислення проблеми створення соціально-педагогічного комплексу і функціонування його на засадах відкритої соціально-педагогічної системи передбачає визначення ймовірних його суб'єктів. Суб'єктами соціально-педагогічного комплексу можуть і мають бути заклади навчально-виховної системи (загальноосвітні, дошкільні, позашкільні заклади, вищі навчальні заклади, тощо), заклади культури і дозвілля, фізичної культури і спорту, охорони здоров'я, соціальні служби й установи, дитячі і молодіжні об'єднання, батьки, органи місцевого самоврядування та місцевої виконавчої влади та управління.

Закономірно, що створення і функціонування соціально-педагогічного комплексу вимагає від педагогічних колективів загальноосвітніх навчальних закладів переосмислення мети і підходів щодо виховної роботи зі школярами. Адже створення й функціонування соціально-педагогічного комплексу передбачає значне посилення педагогічного впливу на позашкільний мікросоціум; актуалізацію й посилення виховної роботи за місцем проживання школярів.

Безумовно, що процедура створення соціально-педагогічного комплексу передбачає певні етапи і реалізовується у певній послідовності. Першим етапом створення соціально-педагогічного комплексу є осмислення мети і провідних завдань його діяльності; чітке визначення структури, функцій, провідних напрямів, форм і методів діяльності як комплексу в цілому, так і його суб'єктів.

Наступний етап – це етап практичної роботи з кожним потенційним учасником соціально-педагогічного комплексу.

Третій етап – спільне обґрунтування основних принципів співпраці та затвердження планів і програм діяльності соціально-педагогічного комплексу і його суб'єктів.

Четвертий етап – реалізація планів і програм діяльності соціально-педагогічного комплексу і його суб'єктів.

Таким чином, загальноосвітній навчальний заклад може і має стати ініціатором і організатором створення соціально-педагогічного комплексу, провідним суб'єктом його діяльності, джерелом упорядкованих виховних і соціалізаційних впливів на процес соціалізації учнівської молоді.

Соціально-педагогічний комплекс ми розглядаємо як експериментальний майданчик апробації нових підходів до процесу соціалізації учнівської молоді. У рамках реалізації цієї ідеї нами було заплановано й виконано низку завдань:

- з'ясовано проблемні аспекти виховної роботи зі школярами. У контексті здійснюваного дослідження ми в першу чергу вивчали проблемні аспекти процесу соціалізації учнівської молоді, аналіз ризиків і чинників впливу на цей процес;

- обґрунтовано й реалізовано алгоритм створення соціально-педагогічного комплексу;

- здійснено аналіз виховного потенціалу суб'єктів соціально-педагогічного комплексу;

- організаційно оформлено соціально-педагогічний комплекс;

– розроблено програму діяльності (визначено принципи, функції, провідні напрями і форм роботи) соціально-педагогічного комплексу в цілому та окремих його суб'єктів;

– обґрунтовано й експериментально перевірено соціально-педагогічні умови успішної соціалізації учнівської молоді в умовах функціонування соціально-педагогічного комплексу;

– проаналізовано, осмислено й узагальнено результати проведеного дослідження;

– розроблено методичні рекомендації щодо подальшого удосконалення соціалізації учнівської молоді у процесі функціонування соціально-педагогічного комплексу.

Зауважимо, що *ідея створення і функціонування соціально-педагогічного комплексу* у загальноосвітньому навчальному закладі визначена нами як ідея гуманізації і педагогізації соціуму. *Сутність* діяльності соціально-педагогічного комплексу полягає у функціонуванні його як відкритої виховної системи, діяльність якого орієнтована на створення оптимального соціально-педагогічного середовища, сприятливого для здійснення успішної соціалізації дітей і молоді.

Необхідною умовою реалізації цієї провідної ідеї є виявлення потенційних суб'єктів соціально-педагогічного комплексу, які є мотивованими до участі у діяльності комплексу, обґрунтування принципів їх діяльності, функцій, провідних напрямів і форм їх діяльності у вирішенні проблеми формування сприятливих умов соціалізації учнівської молоді. У процесі дослідження ми не лише намагалися дати обґрунтоване пояснення залученню суб'єктів соціально-педагогічного комплексу, але й визначали особливості їхньої діяльності та прогнозували їх конкретну участь у досліджуваному процесі.

У результаті дослідження ми дійшли думки, що особливість функціонування соціально-педагогічного комплексу полягає в тому, що всі його суб'єкти беруть участь у здійсненні соціально-педагогічної діяльності на

добровільних засадах. Об'єднання на засадах партнерської співпраці у структурі соціально-педагогічного комплексу різних соціальних інститутів і представників різних соціально-демографічних і вікових груп створює можливість такої системи різнобічної діяльності соціально-педагогічного спрямування, яка сприяє гуманізації і педагогізації соціуму.

Основні *завдання* діяльності соціально-педагогічного комплексу у загальноосвітньому навчальному закладі полягають в об'єднанні й координації виховних зусиль педагогів загальноосвітнього навчального закладу, батьків, працівників закладів культурно-дозвілдової сфери, установ соціального і соціально-педагогічного спрямування, членів дитячих і молодіжних громадських об'єднань, неформальних дитячо-юнацьких угруповань, представників органів місцевого самоврядування і місцевої виконавчої влади та управління, територіальної громади та інших з метою сприяння успішній соціалізації учнівської молоді та реалізації програми їх життєвого розвитку.

Аналіз теоретичних і практичних напрацювань з організації і діяльності соціально-педагогічного комплексу дозволяє визначити основні *принципи* його *функціонування*:

– добровільної участі на засадах партнерської взаємодії всіх його учасників;

– демократичності, що сприяє розвитку ініціативи й творчості; самоорганізації та самоуправління як механізмів, що сприяють об'єднанню усіх суб'єктів соціально-педагогічного комплексу у колектив односторонців;

– опори на соціальні реалії як джерело визначення напрямів, форм і методів діяльності суб'єктів соціально-педагогічного комплексу;

– позитивної оцінки роботи всіх учасників соціально-педагогічного комплексу.

Трактуючи соціально-педагогічний комплекс як багатфункціональне утворення, зазначаємо, що поряд з наявністю традиційних функцій (виховна, освітня, організація дозвілля) у сучасних умовах доцільно розвиватися більш перспективні функції відображення сутності, специфіки, соціально-педагогічної

природи комплексу. У процесі організації дослідно-експериментальної роботи нами обґрунтовано, що соціально-педагогічний комплекс, створений за територіальним принципом на базі загальноосвітнього навчального закладу, покликаний виконувати такі основні *функції*: *освітню, розвивальну, виховну, комунікативну, компенсаторну, гедоністичну і творчої самореалізації особистості*.

Діяльність соціально-педагогічного комплексу може носити різний характер. Найбільш доцільними і дієвими *напрямами діяльності* соціально-педагогічного комплексу, що сприяють соціалізації учнівської молоді, є *просвітницька, культурно-дозвілєва, суспільно корисна, волонтерська, спортивно-оздоровча, соціально-педагогічної підтримки та соціальної ініціативи*. Щодо реалізації виокремлених напрямів у діяльності соціально-педагогічного комплексу, зауважимо, що не всі вони мають обов'язково реалізовуватися у діяльності кожного з них. Це зумовлено такими міркуваннями: напрями діяльності суб'єктів соціально-педагогічного комплексу мають бути продиктовані об'єктивними потребами, наявними соціально-педагогічними проблемами і можливостями суб'єктів соціально-педагогічного комплексу, а також особливостями регіону.

Структурно-логічну схему соціально-педагогічного комплексу у загальноосвітньому навчальному закладі подано на рис. 2.1.

Успішне функціонування соціально-педагогічного комплексу як домінуючого чинника соціалізації учнівської молоді можливе за умови здійснення ним ефективного впливу на громадську думку щодо необхідності створення здорового соціально-психологічного клімату в соціумі.

Аналіз теоретичний напрацювань [32; 104; 149; 270] та результатів дослідно-експериментальної роботи свідчить, що необхідними соціально-педагогічними умовами функціонування соціально-педагогічного комплексу як відкритої соціально-педагогічної системи є:

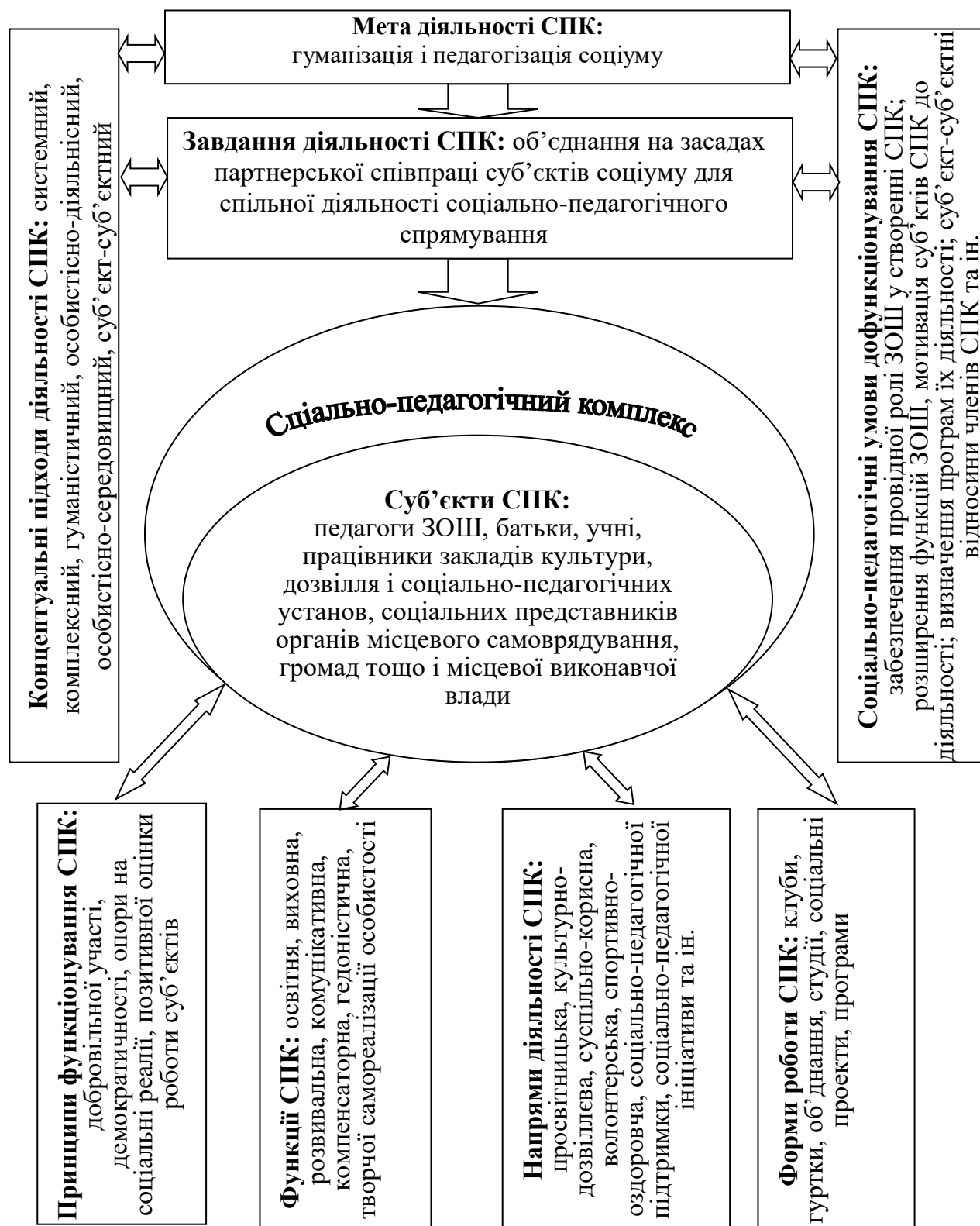

Рис. 2.1. Структурно-логічна схема соціально-педагогічного комплексу у загальноосвітньому навчальному закладі

– розширення функцій загальноосвітньої школи від традиційних освітніх, виховних і розвивальних до соціально-педагогічних; функціонування загальноосвітньої школи як відкритої виховної системи;

– забезпечення провідної ролі загальноосвітньої школи у створенні і функціонуванні соціально-педагогічного комплексу;

– мотивація усіх потенційних суб'єктів соціально-педагогічного комплексу (батьків, представників територіальної громади, працівників закладів культурно-дозвілєвої сфери і працівників позашкільних виховних закладів, лідерів дитячих і юнацьких молодіжних об'єднань) до активної участі у його створенні і функціонуванні;

– визначення функцій і програм діяльності суб'єктів соціально-педагогічного комплексу;

– комплексний характер діяльності соціально-педагогічного комплексу;

– забезпечення суб'єкт-суб'єктних відносин усіх учасників соціально-педагогічного комплексу;

– зміст соціально-педагогічної діяльності суб'єктів соціально-педагогічного комплексу доцільно базувати на гуманістичних, аксіологічних концепціях.

Отже, сутність діяльності соціально-педагогічного комплексу полягає у функціонуванні його як відкритої виховної системи, спрямованої на гуманізацію і педагогізацію соціуму і створення оптимального соціально-педагогічного середовища, сприятливого для здійснення успішної соціалізації дітей і молоді.

2.2. Структурно-функціональна модель соціалізації учнівської молоді у процесі функціонування соціально-педагогічного комплексу

Однією із засад побудови структурно-функціональної моделі соціалізації учнівської молоді у процесі функціонування соціально-педагогічного комплексу є ідея багатогранності і суперечливості цього процесу. Теоретико-методологічним підходом до наукового розв'язання проблеми соціалізації учнівської молоді у процесі функціонування соціально-педагогічного

комплексу є аналіз цього процесу у єдності протиріч, що йому притаманні, взаємовпливів, зв'язків, тенденцій, з урахуванням мети, завдань, структури та впливів чинників соціалізації.

При розробці структурно-функціональної моделі соціально-педагогічного комплексу було застосовано низку базових характеристик, притаманних суб'єктам виховних впливів, до яких ми відносимо:

- відкритість соціально-педагогічної системи, що дозволяє розширювати чисельність суб'єктів СПК, «діапазон» і «сферу» їх виховного впливу;

- динамізм соціально-педагогічної системи, що дозволяє адекватно і оперативно реагувати на зміни соціуму, потреби і запити суб'єктів соціально-педагогічного комплексу;

- універсальність взаємодій між суб'єктами соціально-педагогічного комплексу.

Необхідною передумовою розробки структурно-функціональної моделі соціалізації учнівської молоді у процесі функціонування соціально-педагогічного комплексу було створення соціально-педагогічного комплексу. Технологія створення соціально-педагогічного комплексу представлено у табл. 2. 1.

Створення соціально-педагогічного комплексу нами було почато з *пошуку активістів, створення ініціативної групи, актуалізації ідеї його створення*. Це етап, на якому ініціативна група має вивчити всі можливі варіанти процедури створення соціально-педагогічного комплексу, окреслити суть, мету і завдання його функціонування, а також здійснити пошук активістів, ініціативних груп та ймовірних суб'єктів соціально-педагогічного комплексу. По завершенню цього етапу розпочинається етап мотивації ймовірних суб'єктів до роботи в соціально-педагогічному комплексі.

Призначення етапу *пошуку активістів, створення ініціативної групи, актуалізації ідеї його створення* полягає у розробці оптимальної мотиваційної системи ініціативної групи і ймовірних суб'єктів до роботи в соціально-педагогічному комплексі, яка складається з двох компонентів: внутрішньої мотивації, яка базується на мотиваційній сфері особистості, і зовнішньої позитивної мотивації.

Таблиця 2. 1

Технологія «Створення і функціонування соціально-педагогічного комплексу»

Етапи реалізації технології	Напрями діяльності СПК	Провідні форми і методи роботи	Відповідальний за реалізацію	Терміни виконання	Ймовірний результат
1	2	3	4	5	6
Осмислення ідеї удосконалення соціалізації школярів в позашкільному соціумі	Осмислення можливих технологій удосконалення виховної роботи зі старшокласниками в позашкільному соціумі	Методи прогнозування	Авторка дослідження, соціальні педагоги ЗОШ	Січень-лютий 2006 р.	Обґрунтування ідеї доцільності створення СПК
Обґрунтування концепції діяльності СПК	Осмислення концептуальних підходів щодо створення СПК	Методи аналізу, синтезу, узагальнення	Авторка дослідження, соціальні педагоги ЗОШ	Березень 2006 р.	Розробка концепції СПК
Пошук активістів, ініціативних груп, актуалізація створення СПК	Інформаційно-просвітницька, діагностична	Методи соціальної діагностики	Соціальний педагог, представник і ініціативної групи	Квітень-травень 2006 р.	Формування ініціативних груп; розробка програми (концепції) створення СПК
Етап мотивації ініціативних груп ймовірних суб'єктів до роботи в СПК	Інформаційно-просвітницька, прогностична	Методи просвітницької діяльності, мотивації і стимулювання	Педагоги школи, представник і ініціативної групи створення СПК	Червень 2006 р.	Завершення розробки програми створення СПК
Етап формування готовності представників ініціативних груп до роботи в СПК	Інформаційно-просвітницька, діагностична	Методи мотивації і залучення до дії	Соціальний педагог, представник і ініціативних груп суб'єктів СПК	Вересень 2006 р.	Завершення розробки програми створення СПК

Продовження таблиці 2.1.

Етап діагностики соціуму	Діагностична, інформаційно-просвітницька	Методи соціальної діагностики аналізу соціуму	Соціальний педагог, представники ініціативної групи	Жовтень - листопад 2006 р.	Діагностика соціуму, актуалізація ідеї створення СПК
Моделювання програми діяльності СПК	Соціально-організаційна	Методи мотивації і стимулювання до діяльності	Соціальний педагог, представники суб'єктів СПК	Грудень 2006 р.	Розробка програми діяльності СПК
Вибір форм, методів і засобів діяльності суб'єктів СПК	Соціально-педагогічна діяльність	Методи формування свідомості, організації досвіду суспільної поведінки, стимулювання і мотивації	Рада СПК, суб'єкти СПК	Січень 2007 р.	Реалізація програми педагогізації соціуму
Розробка проектів, програм діяльності СПК	Поґностична	Методи моделювання	Рада СПК, суб'єкти СПК	Лютий 2007 р.	Розробка програм, проектів
Реалізація проектів, програм гуманізації й педагогізації соціуму	Соціально-виховна, соціально-культурна, соціально, профілактична, дозвіллева	Організації діяльності і досвіду суспільної поведінки; методи вуличної роботи, соціальної профілактики	Рада СПК, суб'єкти СПК	2007-2010 рр.	Організація діяльності суб'єктів СПК
Діагностика результатів діяльності і корекція діяльності СПК	Діагностична, корекційна	Методи соціально педагогічної діагностики	Рада СПК, суб'єкти СПК	Січень-травень 2011 р.	Проведення підсумків функціонування суб'єктів СПК; розробка програми вдосконалення їх діяльності

Закономірно, що процедура створення соціально-педагогічного комплексу залежить від застосування просвітницької діяльності з метою формування готовності представників ініціативних груп до роботи в комплексі. Тому після завершення етапу пошуку активістів, створення ініціативної групи і актуалізації ідеї створення соціально-педагогічного комплексу розпочинається етап *формування готовності активістів, ініціативної групи і ймовірних суб'єктів до роботи в ньому* (розробка концепції, мети, завдань, напрямів діяльності, визначення основних суб'єктів соціально-педагогічного комплексу). На цьому етапі головним нам вбачається здійснення просвітницької діяльності з метою закріплення ідеї необхідності створення соціально-педагогічного комплексу, організація колективної діяльності щодо розробки концепції, визначення мети, обґрунтування завдань, напрямів його діяльності. На нашу думку, завданнями цього етапу є визначення основних суб'єктів соціально-педагогічного комплексу, здійснення просвітницької діяльності серед ініціаторів і представників майбутніх суб'єктів соціально-педагогічного комплексу щодо роз'яснення суті і концепції його діяльності, способів здійснення соціалізації учнівської молоді, ролі і місця кожного з них у здійсненні цього процесу.

Важливим аспектом на цьому етапі є й оцінка готовності представників суб'єктів соціально-педагогічного комплексу до скоординованої і ефективної діяльності. Оцінку особистісної готовності членів ініціативних груп і представників суб'єктів соціально-педагогічного комплексу визначали за такими параметрами:

- розуміння необхідності педагогізації позашкільного соціуму;
- рівень загальної культури (інтелігентність, науково-гуманістичний світогляд, стиль життя);
- знання основ соціальної політики держави (у контексті роботи органів влади і управління з підростаючим поколінням);
- володіння знаннями з педагогіки і психології;
- активна життєва позиція;

- вмотивованість участь у роботі соціально-педагогічного комплексу;
- сформованість комунікативних вмінь;
- наявність організаторських умінь;
- креативність;
- здатність до компромісів і толерантності;
- стан фізичного і психічного здоров'я (відсутність відхилень у фізичному і психічному здоров'ї, сповідування ідей здорового способу життя).

Основним завданням наступного етапу створення і функціонування соціально-педагогічного комплексу було визначення соціально-педагогічної ситуації за місцем проживання школярів. Для його реалізації ініціативна група здійснювала соціально-педагогічну діагностику запитів, інтересів й побажань ймовірних суб'єктів комплексу.

Завдання ініціативної групи полягало в тому, щоб у процесі діагностики соціуму з'ясувати наявні соціально-педагогічні проблеми; визначити майбутніх суб'єктів соціально-педагогічного комплексу; виявити і проаналізувати негативні чинники, спроможні загальмувати процес створення соціально-педагогічного комплексу; розробити ефективні шляхи і способи їх нівелювання а також визначити позитивні чинники у якості їх надійних компенсаторів.

За результатами здійсненого аналізу було розроблено карту-характеристику мікрорайону (села, селища) відповідно до таких позицій:

- карта-схема наявності у мікрорайоні ймовірних суб'єктів виховних впливів;
- характеристика житлового, культурно-дозвілєвого і освітнього потенціалу;
- характеристика населення, яке проживає у мікрорайоні (селі, селищі);
- діагностика неблагополучних сімей, важковиховуваних та дезадаптованих підлітків, які проживають у мікрорайоні (села, селища);
- характеристика ризиків мікрорайону (села, селища);
- характеристика ресурсів мікрорайону (села, селища).

Логічним продовженням цього етапу є *етап моделювання програми діяльності* соціально-педагогічного комплексу, який включає в себе побудову «дерева цілей» у логічному ланцюжку «мета – визначення способів реалізації – здійснення конкретних дій – результат».

У ході реалізації цього етапу необхідно досягти усвідомлення того, що мотиваційна сфера членів ініціативної групи має перебудуватися адекватно поставленій меті, визначеним завданням, що і слугує початком оформлення суб'єктів соціально-педагогічного комплексу. Іншими словами, на цьому етапі потрібно домогтись виникнення ситуації установки, яка дозволяє розпочати інтеріоризацію членами ініціативної групи визначеної їм ролі і, відповідно, формує стан внутрішньої готовності до конкретних дій стосовно втілення в життя ідеї функціонування соціально-педагогічного комплексу.

Пошук оптимального варіанту організації роботи соціально-педагогічного комплексу дозволяє стверджувати, що діяльність кожного суб'єкта соціально-педагогічного комплексу має, з одного боку, здійснюватися в рамках запланованих програм і проєктів, а, з іншого, бути максимально відкритою, ініціативною, творчою і навіть дещо інтуїтивною. Характеризуючи роботу соціально-педагогічного комплексу як відкритої соціально-педагогічної системи можна говорити про необхідність постійного врахування побажань об'єктів СПК, неповторності ситуацій, варіативності і динамічності їх виховних впливів.

Виходячи із алгоритму створення соціально-педагогічного комплексу, у жовтні 2008 року нами було проведено навчання-семінар ініціативної групи і активу суб'єктів соціально-педагогічного комплексу, в ході якого значна увага була приділена висвітленню суті, мети, змісту і технології організації його діяльності. Учасники семінару вчилися:

- визначати проблемні ситуації, що мають місце у мікрорайоні загальноосвітнього навчального закладу;

- розробляти проєкти, програми, спрямовані на педагогізацію і гуманізацію позашкільного середовища;

- планувати і реалізовувати діяльність соціально-педагогічного комплексу, спрямовану на здійснення соціалізації школярів;

- залучати волонтерів, здійснювати їх навчання і підготовку до діяльності в соціально-педагогічному комплексі.

У процесі навчання учасники семінару отримали завдання розробити для кожного суб'єкта свій проект участі в роботі соціально-педагогічного комплексу. Приведемо приклад одного із зазначених проектів (проект участі Асоціації сприяння вирішенню проблем наркоманії та СНІД “Вікторія” в роботі соціально-педагогічного комплексу). Його алгоритм включає в себе такі етапи:

- аналіз наркогенної ситуації у мікрорайоні загальноосвітнього навчального закладу;

- аналіз стану профілактичної антинаркогенної роботи, що здійснюється з учнівською молоддю у мікрорайоні;

- розробка і впровадження програми співпраці всіх суб'єктів соціально-педагогічного комплексу щодо попередження вживання наркогенних речовин школярами;

- проведення заходів профілактичного спрямування (бесід, тренінгів, консультацій, диспутів тощо).

Радою соціально-педагогічного комплексу ЗОШ №. 27 м. Хмельницького було ініційовано розробку і реалізацію Програми під назвою «За молоде здорове та інтелектуально розвинуте покоління», спрямованої на:

- утвердження серед молоді принципів загальнолюдської моралі;

- формування у молоді екологічної культури, гармонійних відносин з природою;

- формування поваги до історико-культурної спадщини українського та інших народів нашої країни;

- забезпечення повноцінного фізичного розвитку дітей та учнівської молоді, формування відповідального ставлення до власного здоров'я.

Реалізуючи зазначену програму, суб'єкти соціально-педагогічного комплексу розробляли і здійснювали власні проекти, які відповідали їхньому баченню своєї ролі і місця у комплексі, гуманізації й педагогізації соціуму.

Значна увага у цьому контексті була приділена роботі з батьками старшокласників. З метою активізації їх діяльності Рада соціально-педагогічного комплексу провела для батьків низку бесід на теми: «Соціально-профілактична робота з учнями старшого шкільного віку як умова запобігання наркогенної залежності», «Проблема взаємин батьків і дітей», «Майбутнє вашої дитини... Яке воно?», «Вплив засобів молодіжної субкультури на сучасних старшокласників», «Вплив засобів масової комунікації на сучасного старшокласника», «Як формувати в учнів пріоритет здорового способу життя?» тощо.

Реалізація цих технологічних процедур наближає *етап реалізації програми гуманізації і педагогізації соціуму*, тобто створює «організаційно-діяльнісну ситуацію», що трактується як проектування і здійснення сукупності управлінських процедур «занурення» людей, об'єднаних спільною діяльністю, в процес ... виконання відповідної роботи [268; 270]. Організаційно-діяльнісну ситуацію ми розглядаємо:

– як важливий компонент функціонування соціально-педагогічного комплексу;

– як процедуру формування ініціативних груп (роль пускового механізму може відіграти цілеспрямована індивідуальна бесіда; повідомлення певної інформації, пов'язаної з проблемою конкретного школяра чи групи школярів, їх соціалізації, тощо);

– як організацію процесу діяльності ініціативних груп і суб'єктів соціально-педагогічного комплексу щодо програми діяльності соціально-педагогічного комплексу в цілому і окремих суб'єктів зокрема;

– як спосіб переведення потенційних учасників ініціативних груп із стану неусвідомленої некомпетентності в стан усвідомленої некомпетентності, інтеріоризації норми-зразка (тобто установки на необхідність створення

соціально-педагогічного комплексу і розгортання його діяльності) і формування внутрішньої мотивації її реалізації;

– як організацію діяльності соціально-педагогічного комплексу відповідно до окреслених планів і програм.

Вважаємо, що реалізація процесу трансформації мети створення соціально-педагогічного комплексу (гуманізації і педагогізації соціуму) в мотив діяльності ініціативних груп щодо його організації, в стратегію мотиваційного програмно-цільового управління, запускає механізм технологічно цілеспрямованих дій з його створення. Це сприяє формуванню установки учасників ініціативних груп на реалізацію проекту під назвою “Соціально-педагогічний комплекс”.

На цьому етапі важливою є розробка і реалізація соціально-педагогічної діяльності соціально-педагогічного комплексу як відкритої виховної системи. Важливим аспектом успішності втілення в життя *етапу реалізації проектів, програм педагогізації й гуманізації соціуму* є делегування ініціативи представникам суб’єктів соціально-педагогічного комплексу. Створення ситуації делегування ініціативи – це головним чином проектування і здійснення таких управлінських процедур, при яких ідея розгортання роботи соціально-педагогічного комплексу трансформується в конкретну форму ініціативи зазначених представників. Наступним етапом є етап діагностики і корекції діяльності соціально-педагогічного комплексу.

У результаті реалізації технології створення соціально-педагогічного комплексу ми зіткнулися з низкою проблем, які вимагали уваги і вирішення: *по-перше*, це створення ініціативної групи і мотивація діяльності її членів; *по-друге*, це здійснення проектування і планування соціально-педагогічної діяльності суб’єктів соціально-педагогічного комплексу; *по-третє*, залучення учнівської молоді до участі в діяльності соціально-педагогічного комплексу.

Розв’язання кожної із окреслених проблем вимагало певної послідовності дій, а також залучення певної кількості людей і ресурсів. Першу проблему розв’язували із залученням вчителів, членів батьківських комітетів, волонтерів–

студентів психолого-гуманітарного факультету Хмельницького національного університету та інституту педагогіки і психології Тернопільського національного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка.

Аналіз ходу дослідно-експериментальної роботи свідчить, що особливій уваги потребує проблема проектування і планування соціально-педагогічної діяльності соціально-педагогічного комплексу в цілому і суб'єктів комплексу зокрема. Відповідно з установками технологічного підходу процедура планування має розглядатися в єдності з процедурами прогнозування і проектування діяльності соціально-педагогічного комплексу.

Відомо, що проектування – це створення суб'єктом моделі майбутньої діяльності, яка включає в себе уявлення про стадії, етапи цілеспрямованих змін у станах суб'єкта від початкового до бажаного. Основою проектування є передбачення і прогнозування. Результат роботи – проект (модель) або програма діяльності. Зазначений проект можливо перевірити лише в ході апробації технології функціонування соціально-педагогічного комплексу та вивчення реальної роботи суб'єктів соціально-педагогічного комплексу.

Розглядаючи соціально-педагогічну діяльність як сумарну активність суб'єктів соціально-педагогічного комплексу, вважаємо за необхідне вичленити в ній такі основні елементи: активність суб'єктів; соціально-виховні впливи, що виникають внаслідок зазначеної активності; сама активність як процес.

Особливе значення для обґрунтування структурно-функціональної моделі соціалізації учнівської молоді у процесі функціонування соціально-педагогічного комплексу має виявлення особливостей соціалізації сучасної учнівської молоді з урахуванням переходу від так званого уніфікованого типу соціалізації, притаманного радянській системі виховання школярів (нормативно регламентованого, з рівними стартовими можливостями й гарантіями, що забезпечували передбачуваність життєвого шляху) до іншого типу, (що притаманний сьогоденню і характеризується відсутністю регламентованості, варіативністю, поліваріантністю технологій здійснення цього процесу, різними стартовими можливостями і баченням мети здійснення цього процесу).

Вважаємо, що тип соціалізації, притаманний сьогодні, значною мірою розширює діапазон можливостей цього процесу, але, одночасно, й утруднює його здійснення.

На думку А. Ковальнової, особливість процесу соціалізації сучасної учнівської молоді зумовлюється «трансформацією основних інститутів соціалізації, деформацією ціннісно-нормативного механізму соціальної регуляції й становленням нової системи соціального контролю; дисбалансом організованих і стихійних процесів соціалізації в бік стихійності; зміною станів суспільних та особистісних інтересів у бік розширення автономії особистості, що формується, і простору для самодіяльності, творчості й ініціативи людини» [110, с. 111].

Узагальнення результатів на основі аналізу дослідницьких матеріалів, вивчення досвіду соціалізації учнівської молоді дає підстави стверджувати, що реалізація цього процесу передбачає таку послідовність дій:

- визначення мети і завдань соціалізації учнівської молоді;
- визначення концептуальних підходів соціалізації учнівської молоді у процесі функціонування соціально-педагогічного комплексу;
- визначення загального підходу до трактування суті і компонентів соціалізації;
- визначення критеріїв та здійснення діагностики рівня соціалізації учнівської молоді;
- визначення напрямів, програм діяльності суб'єктів соціально-педагогічного комплексу щодо гуманізації і педагогізації соціуму, як необхідних умов соціалізації учнівської молоді;
- реалізація діяльності суб'єктів соціально-педагогічного комплексу із соціалізації школярів;
- залучення учнівської молоді до діяльності соціально-педагогічного комплексу;
- діагностика рівнів соціалізації школярів;

– корекція і вдосконалення діяльності соціально-педагогічного комплексу щодо соціалізації учнівської молоді.

На основі гуманістичного, культурологічного, особистісно-діяльнісного і аксіологічного підходів нами теоретично обґрунтовано структурно-функціональну модель соціалізації учнівської молоді у процесі функціонування соціально-педагогічного комплексу (рис. 2.2).

Дамо коротку характеристику основних структурних елементів моделі. Як уже зазначалося в дослідженні (пп. 1.2 дисертації), нами зроблено авторське визначення поняття *«соціалізація учнівської молоді»*, яке трактується нами як *багатогранний і складний процес, пов'язаний з оволодінням особистістю знаннями, суспільним досвідом, формуванням загальноцивілізаційних ціннісних орієнтацій, засвоєнням норм, принципів і правил людського співжиття, актуалізацією особистісного життєвого і професійного самовизначення, що сприяє формуванню власної соціальної позиції й передбачає успішну інтеграцію в соціальне середовище та реалізацію себе як активного творчого суб'єкта соціальної дійсності.*

У соціально-педагогічному контексті соціалізація передбачає створення спеціально організованого соціально-педагогічного середовища й цілеспрямованого впливу з метою забезпечення оптимальних соціально-педагогічних умов для пізнання й осмислення молодого людиною соціально-економічно-екологічних явищ, культурних і духовних надбань людства, формування пріоритету загальноцивілізаційних цінностей, засвоєння та реалізації діяльнісно-поведінкового аспекту, що передбачає дотримання норм і правил співжиття, і діяльність, спрямовану на осмислене життєве і професійне самовизначення та реалізацію окреслених планів і програм особистісної самореалізації, підготовку до самостійного життя.

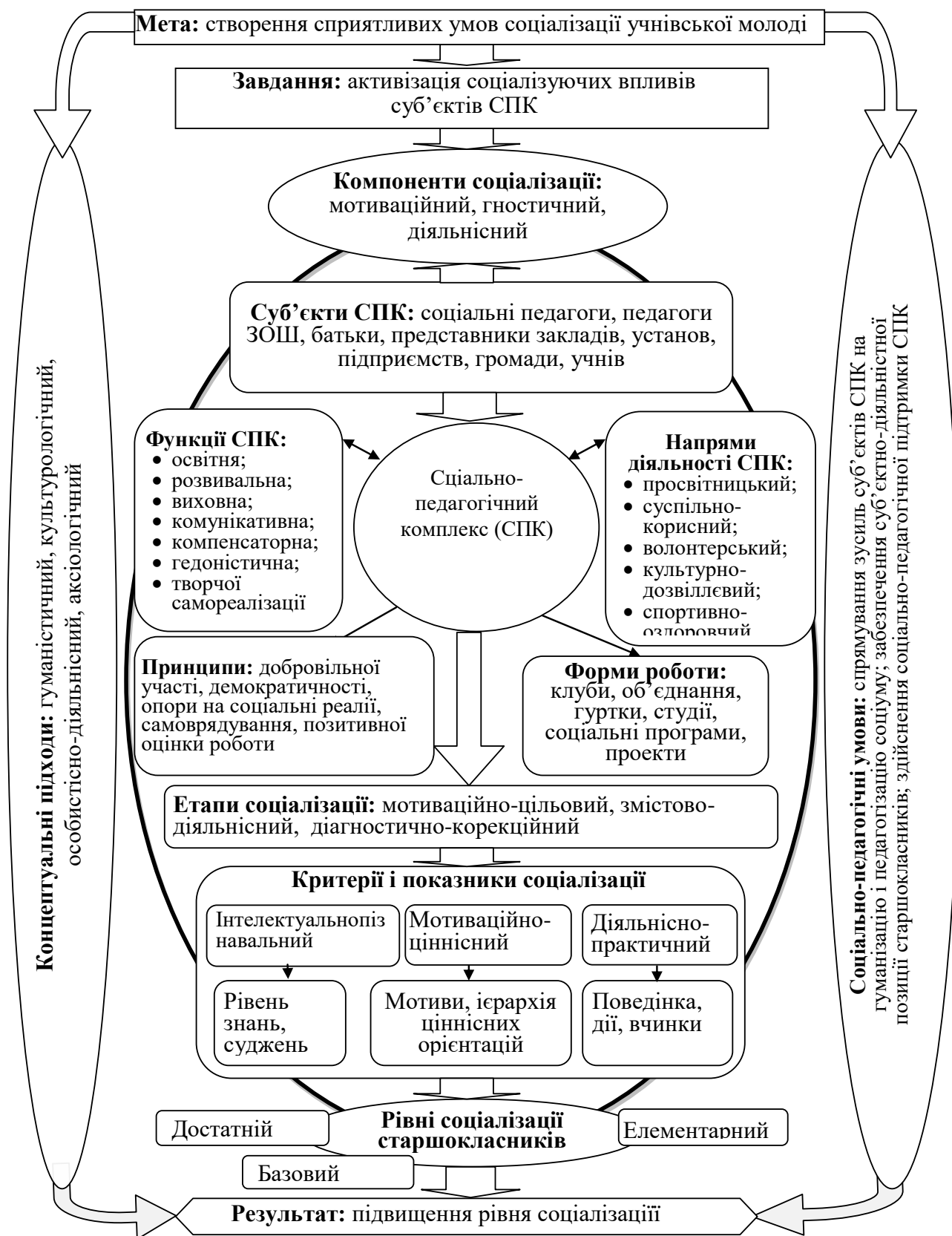

Рис. 2.2. Структурно-функціональна модель соціалізації учнівської молоді у процесі функціонування СПК

Суть соціалізації особистості старшокласника розкривається у контексті взаємної зумовленості його та суспільства і зводиться до поєднання процесів адаптації (пристосування) й відособлення, збереження його суб'єктності в умовах суспільства.

За своїм *змістом* соціалізація – це процес двобічний, який містить, з одного боку, засвоєння індивідом соціального досвіду шляхом входження в соціальне середовище, систему соціальних зв'язків; з іншого – активне відтворення індивідом системи соціальних зв'язків за рахунок його діяльності, входження в соціальне середовище.

В основу осмислення і побудови структурно-функціональної моделі соціалізації учнівської молоді у процесі функціонування СПК покладено міркування стосовно того, що процес соціалізації передбачає не тільки усвідомлення і засвоєння індивідом соціальних цінностей, норм, принципів і правил відносин, але й активне їх відтворення, що забезпечує можливість формування нової соціальної позиції, реалізації себе як активного творчого суб'єкта соціальної дії [252, с. 180-196]. Ми також опиралися на висновки дослідників (А. Капська, О. Карпенко, Н. Лавриченко, М. Лукашевич, С. Савченко, С. Харченко та ін.), що соціалізація відбувається тим успішніше, чим активнішою є участь молоді людини у творчо-перетворювальній суспільній діяльності.

Інакше кажучи, ідея соціалізації учнівської молоді у процесі функціонування соціально-педагогічного комплексу має бути зорієнтована на встановлення діалектичного взаємозв'язку спеціально організованого педагогічно керованого процесу соціального становлення молоді людини і оптимальної педагогізації і гуманізації стихійного впливу соціуму.

Мета соціалізації учнівської молоді полягає у створенні сприятливих соціально-педагогічних умов соціалізації учнівської молоді для включення її до системи суспільних відносин шляхом засвоєння соціального досвіду, соціальної інтеграції та життєвої самореалізації.

Завдання соціалізації учнівської молоді у процесі функціонування СПК полягає в активізації соціалізуючих впливів суб'єктів соціально-педагогічного комплексу.

Успішній соціалізації особистості учнівської молоді у процесі функціонування соціально-педагогічного комплексу сприяє *гуманістичний, особистісно-діяльнісний, культурологічний і аксіологічний* підходи. Опора на ці концептуальні підходи зумовлена такими міркуваннями: *гуманістичний підхід* забезпечує включення особистості до системи суспільних відносин шляхом засвоєння соціального досвіду, становленні її як соціальної істоти в умовах поваги і гуманного ставлення до неї; *аксіологічний* уможливорює програмування процесу соціальної інтеграції та життєвої самореалізації особистості на основі визнання людини як вищої цінності і мети суспільного розвитку, сприяє підпорядкуванню змісту, форм і методів діяльності суб'єктів соціально-педагогічного комплексу формуванню суспільних орієнтацій, установок, самовизначень і диспозицій особистості, що є особливо важливим для успішної соціальної адаптації та становленням соціальної активності особистості; *особистісно-діяльнісний* сприяє створенню оптимальних умов для суб'єктної позиції кожного школяра в процесі діяльності соціально-педагогічного комплексу, становленням його соціальної активності; *культурологічний* підхід зумовлений міркуваннями стосовно того, що значний вплив на процес соціалізації має соціокультурне середовище й відносини, у які реально включена учнівська молодь; його реалізація сприяє підготовці школярів до життя у полікультурному просторі, формуванню у них толерантності культури людських взаємин.

У процесі дослідження ми спиралися на результати наукових напрацювань Б.Ананьєва [8], І.Беха [22], Л. Виготського [41], А. Леонт'єва [136], С. Рубінштейна [212] та інших, що особистість формується у діяльності і в спілкуванні з іншими людьми. У контексті здійснюваного нами дослідження важливим є поняття «провідної діяльності» (Л.Виготський [41], Д.Ельконін [83], А. Леонт'єв [136], С. Рубінштейн [212]), яка відіграє домінуючу роль у

процесі соціалізації індивіда на певному віковому етапі. Такою діяльністю у середньому і старшому шкільному віці є навчальна, суспільно-корисна, художня, спортивна, самодіяльність, тощо.

Теоретичний аналіз проблеми соціалізації учнівської молоді дає підстави стверджувати, що структурно-функціональна модель соціалізації учнівської молоді у процесі функціонування соціально-педагогічного комплексу має враховувати такі провідні взаємозумовлені етапи реалізації досліджуваного процесу: мотиваційно-цільовий, змістово-діяльнісний та діагностично-корекційний.

1. Мотиваційно-цільовий етап соціалізації учнівської молоді окреслює необхідність і доцільність актуалізації перед старшокласниками важливості відповідального ставлення про процесу соціалізації їх особистості; мети, суті, чинників і механізмів цього процесу. Цей етап процесу соціалізації старшокласників передбачає ціленаправлену діяльність з формування мотивів їх життєдіяльності, передбачає вирішення завдання свідомого залучення старшокласників до діяльності соціально-педагогічного комплексу з метою вдосконалення соціуму, а, отже, створення сприятливих умов для їх життєдіяльності, свідомого життєвого і професійного самовизначення і залучення до активної діяльності з метою оптимальної реалізації програми життєвої реалізації.

2. Змістово-діяльнісний етап соціалізації учнівської молоді передбачає активне її залучення до спільної діяльності з суб'єктами соціально-педагогічного комплексу з гуманізації і педагогізації соціуму: просвітницької, суспільно-корисної, волонтерської, культурно-дозвіллевої, спортивно-оздоровчої та інших, а також наповненні цієї діяльності змістом, що сприяє вихованню, розвитку, самопізнанню, життєвому і професійному самовизначенню учнівської молоді та успішній її соціалізації. Змістово-діяльнісний етап передбачає необхідність врахування того факту, що результативність соціалізації школярів значною мірою залежить не тільки від вибору видів, форм роботи, але й від їх змістового наповнення. Досить часто у

цій єдності первинним є зміст і результативність процесу соціалізації учнівської молоді зумовлена змістовим наповненням і спрямуванням обраних видів діяльності. Змістово-діяльнісний етап соціалізації учнівської молоді передбачає доцільність реалізації діяльності суб'єктів соціально-педагогічного комплексу на основі особистісно-діялісного та особистісно-середовищного підходів.

У процесі дослідження ми враховували думку дослідників стосовно того, що засвоєння змісту суспільно-історичного досвіду молодими людьми здійснюється не тільки шляхом передачі їм інформації, але й у процесі їх власної активної діяльності, спрямованої на пізнання (осмислення, збереження, творення) предметів та явищ навколишнього світу (Л. Виготський [41, с. 75;], В. Давидов [78, с. 196;], А.Леонт'єв [136, с. 215-216], С.Рубінштейн [212, с. 309] та ін.).

Важливою складовою успішної соціалізації учнівської молоді у процесі функціонування соціально-педагогічного комплексу є управління процесом цим процесом, педагогічно обґрунтований вибір форм, методів, засобів. Тому основною формою функціонування соціально-педагогічного комплексу обрано соціально-педагогічну діяльність суб'єктів, яка ціленаправлено спрямована на залучення школярів і засвоєння ними нових соціальних ролей (суб'єктивно нових для конкретного індивіда), що забезпечує набуття соціального досвіду і тим самим сприяє процесу соціалізації.

3. Діагностично-корекційний етап соціалізації учнівської молоді розкриває компоненти, критерії, показники і результати соціалізації школярів у процесі функціонування соціально-педагогічного комплексу. З'ясовано, що соціалізація старшокласників у процесі функціонування соціально-педагогічного комплексу пов'язана із становленням їхньої мотиваційно-ціннісної, інтелектуально-пізнавальної і діялісно-практичної сфер з метою актуалізації особистісного життєвого та професійного самовизначення. Діагностично-корекційний етап соціалізації передбачає розробку діагностичного інструментарію досліджуваного процесу і використання його у процесі

дослідно-експериментальної роботи з метою діагностики одержаних результатів і внесення відповідних коректив у разі потреби. У процесі реалізації діагностично-корекційного етапу дослідження ми враховували, що основними компонентами соціалізації є гностичний, мотиваційний і діяльнісний; критеріями їх прояву – мотиваційно-ціннісний, інтелектуально-пізнавальний, діялісно-практичний; а показниками діагностик – мотиви поведінки, ієрархія ціннісних орієнтацій, місце загальнолюдських цінностей у ній; знання, судження про суспільство, явища, систему людських взаємин; ставлення до суспільства, природи, людей; дії, вчинки, поведінка, усвідомленість ставлення до себе, свого місця в житті, життєвого і професійного самовизначення. На основі визначених компонентів, критеріїв і показників діагностовано рівні соціалізації старшокласників: достатній, базовий, елементарний, що покладено в основу сутнісних характеристик досліджуваного процесу.

Узагальнення результатів на основі аналізу дослідницьких матеріалів, досвіду формульовального експерименту дає підстави стверджувати, що діяльність соціально-педагогічного комплексу доцільно спрямовувати на реалізацію таких *основних функцій*:

– освітньої, що передбачає засвоєння старшокласниками у процесі їх спільної діяльності з суб'єктами соціально-педагогічного комплексу нового соціального досвіду, пізнання навколишнього соціально-економічного, культурного, історичного і природного середовища;

– виховної, спрямованої на формування особистісних якостей старшокласників, пізнання і завоювання норм і правил поведінки, які сприятимуть їх життєвому і професійному самовизначенню;

– розвивальної, яка сприяє залученню старшокласників у процесі функціонування соціально-педагогічного комплексу до пошуково-дослідної роботи, виконання робіт науково-дослідного характеру (повідомлень, презентацій, рефератів, доповідей, відео лекторіїв, лекцій тощо), розвитку в них аналітичного мислення, допитливості, уміння аналітичного мислення;

– комунікативної, яка передбачає організацію різноманітних акцій і заходів соціально-виховного і суспільно-корисного характеру, організацію

спілкування старшокласників як між собою, так і з усіма членами соціально-педагогічного комплексу;

- компенсаторної, що передбачає профілактику девіантної поведінки у мікрорайоні, особливо серед учнівської молоді;

- гедоністичної, яка передбачає формування у процесі функціонування соціально-педагогічного комплексу атмосфери піднесення, приємного самопочуття з метою створення оптимального середовища для самореалізації старшокласників й інших членів;

- творчої самореалізації, спрямованої на організацію культурно-дозвіллевої, спортивно-оздоровчої діяльності, технічної, художньої творчості учнівської молоді.

Аналізуючи наукові напрацювання і досвід соціалізації учнівської молоді у процесі функціонування соціально-педагогічного комплексу, ми дійшли висновку, що у процесі його організації і функціонування доцільно спиратися на такі провідні принципи:

- добровільної участі на засадах партнерської взаємодії всіх учасників соціально-педагогічного комплексу;

- демократичності, що сприяє розвитку ініціативи й творчості;

- самоорганізації та самоуправління як механізмів, що сприяють об'єднанню усіх суб'єктів соціально-педагогічного комплексу у колектив однодумців;

- опори на соціальні реалії як джерело визначення напрямів, форм і методів діяльності суб'єктів соціально-педагогічного комплексу;

- позитивної оцінки роботи її учасників.

Визначено провідні *напрями* (просвітницький, суспільно-корисний, волонтерський, культурно-дозвіллевий, спортивно-оздоровчий та ін.) та *форми* діяльності суб'єктів соціально-педагогічного комплексу, які можуть бути різноманітними: клуби, об'єднання, екскурсії, походи, гуртки, студії, зустрічі з видатними постатями, спортивні змагання, перегляд кінофільмів, відео матеріалів з наступним їх обговоренням, вечори відпочинку, діяльність з

впорядкування території мікрорайону (села), соціальні проекти, програми, соціальна реклама тощо.

У процесі формувального експерименту з'ясовано, що найбільш дієвими у процесі функціонування соціально-педагогічного комплексу є *методи* формування свідомості (бесіди, лекції, дискусії, метод драматизації) і організації досвіду суспільної поведінки (доручення, приклад, змагання тощо). Вагомими засобами соціалізації учнівської молоді є: культурно-духовні надбання народу, історичні пам'ятки міста (села, району, краю, країни), географічне довкілля, природні ресурси, соціально-економічне середовище тощо. Результати формувального експерименту дають можливість стверджувати, що важливим засобом соціалізації учнівської молоді є спосіб її життєдіяльності. Тому у процесі дослідно-експериментальної роботи ми особливу увагу звертали на формування у старшокласників засад здорового способу життя і залучення їх до різноманітних видів і форм суспільно-корисної діяльності.

Аналіз діяльності соціально-педагогічного комплексу свідчить, що оптимальній побудові системи спільної діяльності дорослих і старшокласників сприяє виявлення інтересів, мотивів і потреб всіх учасників; вивчення особливостей мікросередовища, зокрема, найближчого оточення, з метою осмислення основних напрямів, змісту, форм і методів роботи.

Методом спостереження, анкетування, інтерв'ювання нами були виявлені активісти потенційних суб'єктів соціально-педагогічного комплексу: педагоги загальноосвітніх навчальних закладів, батьки, студенти (коледжів, ВПТУ, ВНЗ); представники громади, працівники позашкільних, дозвіллевих закладів, соціальних і соціально-педагогічних установ, представники церковної громади, органів місцевого самоврядування, дитячих і молодіжних громадських об'єднань, працівники медичних установ, школярі та інші. Зауважимо, що залежно від особливостей мікрорайону чи типу поселення суб'єкти соціально-педагогічного комплексу можуть бути різними.

Отже, нами обґрунтовано ідею доцільності створення соціально-педагогічного комплексу при загальноосвітньому навчальному закладі, діяльність якого підпорядкована меті створення сприятливих умов соціалізації учнівської молоді. Обґрунтовано основні завдання його функціонування, що полягають в активізації соціалізаційних впливів суб'єктів соціально-педагогічного комплексу (педагогів загальноосвітнього навчального закладу, батьків, працівників закладів освітньої, виховної, культурно-дозвілєвої сфер, установ соціального і соціально-педагогічного спрямування, представників органів місцевого самоврядування та місцевої виконавчої влади, громади та інших з метою створення сприятливих умов соціалізації учнівської молоді й реалізації програми життєвого розвитку.

На основі гуманістичного, культурологічного, особистісно-діяльнісного й аксіологічного підходів розроблено структурно-функціональну модель соціалізації учнівської молоді у процесі функціонування соціально-педагогічного комплексу, що передбачає взаємодію таких структурних елементів: мети (створення сприятливих умов соціалізації учнівської молоді), завдань (активізація соціалізуючих впливів суб'єктів соціально-педагогічного комплексу), компонентів (мотиваційний, гностичний, діяльнісний), етапів (мотиваційно-цільовий, змістово-діяльнісний, діагностично-корекційний) соціалізації старшокласників; основних напрямів, функцій, принципів, форм і методів діяльності суб'єктів соціально-педагогічного комплексу; діагностичного інструментарію та результату соціалізації учнівської молоді.

У дослідженні передбачено завдання визначити соціально-педагогічні умови ефективної соціалізації учнівської молоді у процесі функціонування соціально-педагогічного комплексу. Основні підходи до вирішення цього завдання розкрито у наступному параграфі.

2.3. Соціально-педагогічні умови соціалізації старшокласників у процесі функціонування соціально-педагогічного комплексу

Визначаючи соціально-педагогічні умови соціалізації учнівської молоді у процесі функціонування соціально-педагогічного комплексу ми опиралися на сучасне наукове розуміння понять «умови», «педагогічні умови» і «соціально-педагогічні умови».

Аналіз наукової літератури (О. Карпенко [103], Н. Лавриченко [129], М. Лукашевич [143], С. Харченко [264] та ін.) свідчить, що у дослідників немає єдиного підходу щодо трактування соціально-педагогічних умов виховного впливу на особистість. Поняття «умова» як філософська категорія визначається як сукупність об'єктів (речей, процесів, відношень тощо), необхідних для виникнення, існування чи зміни даного об'єкта [256, с. 286]. М. Лукашевич трактує поняття «умови» як чинники, що спричиняють виникнення та існування певного об'єкта чи суспільного явища і є синонімом понять «середовище» і «обставини». Цілком очевидно, що ці поняття відображають певну сукупність об'єктів, які утворюють «оточення» об'єкта, явища чи *досліджуваного процесу (курсив наш – Ю.Возна)*; у нашому дослідженні – соціалізації школярів у процесі функціонування соціально-педагогічного комплексу – і включають в себе суспільні, природні, матеріальні і духовні обставини [143, с. 90-116].

Нам імponує думка С. Диби стосовно того, що сукупність усіх умов, які оточують об'єкт, можна з певною долею умовності характеризувати більш широким поняттям «середовище». Причому «середовище» дослідниця розглядає як сферу, де відбувається діяльність індивіда, його взаємодія, спілкування, входження в систему соціальних зв'язків; тобто «середовище» є практично сферою, місцем «входження і засвоєння особистістю соціального досвіду» [80, с. 133с.]. С. Диба, аналізуючи соціально-педагогічні умови соціалізації учнівської молоді, вважає за можливе і доцільне трактувати їх як чинники, які «стимулюють до самостійної соціальної творчості, оволодіння

суспільним досвідом, сприяють конструктивній соціалізації особистості, яка відбувається в певному середовищі» [Там само, с. 133]

Для нас важливими є результати дослідження Л. Середюк стосовно визначення соціально-педагогічних умов оптимізації особистісної самореалізації старшокласників. На думку дослідниці такими є умови, що сприяють засвоєнню молодими людьми соціального досвіду і впливають на формування у них загальнолюдських цінностей, на життєве і професійне самовизначення. На думку дослідниці, соціально-педагогічні умови у реальному житті, зазвичай, реалізуються за допомогою засобів, які «допомагають впливати на суб'єкт» і «реалізувати соціально-педагогічні завдання» [222, с. 86–87].

Проаналізовані підходи щодо трактування суті досліджуваного поняття дають підстави говорити про соціально-педагогічні умови соціалізації школярів як про певне середовище, обстановку, в яких здійснюється процес соціалізації учнівської молоді, а також як про чинники, що зумовлюють його результативність.

Беручи до уваги багатогранність впливів різноманітних соціально-педагогічних умов на процес соціалізації школярів, ми погоджуємося з висновком Н. Лавриченко, що соціально-педагогічні умови можна трактувати як такі, що сприяють чи гальмують процес становлення молодої особи як суб'єкта соціальних дій і соціальних відносин [129, с. 68–69]. Створення соціально-педагогічного комплексу з метою удосконалення процесу соціалізації учнівської молоді має сприяти педагогізації середовища їх життєдіяльності і, за можливості, усувати несприятливі чинники.

У соціально-педагогічному контексті соціалізація передбачає створення спеціально організованого соціально-педагогічного середовища й цілеспрямованого впливу з метою забезпечення оптимальних соціально-педагогічних умов для пізнання й осмислення молодою людиною соціально-економічно-екологічних явищ, культурних і духовних надбань людства, формування пріоритету загальноцивілізаційних цінностей, засвоєння та

реалізації діяльнісно-поведінкового аспекту, що передбачає дотримання норм і правил співжиття, і діяльність, спрямовану на осмислене життєве і професійне самовизначення та реалізацію окреслених планів і програм особистісної самореалізації, підготовку до самостійного життя.

Механізм удосконалення процесу соціалізації учнівської молоді у процесі функціонування соціально-педагогічного комплексу має, на нашу думку, базуватися на тому, що кожен старшокласник певний час знаходиться у сфері дії контрольованих позашкільних соціалізаційних впливів, перебуваючи при цьому не лише в ролі об'єкта, але й суб'єкта соціальних відносин. Власне тому у процесі створення і функціонування соціально-педагогічного комплексу важливо визначити роль суб'єктів у цілісному механізмі його функціонування як системи і, в тому числі, й у процесі соціалізації учнівської молоді. Тобто назріла суспільна потреба осмислення і моделювання соціально-педагогічних умов, що сприяють створенню ситуацій засвоєння молодими людьми світоглядних переконань і ціннісних орієнтацій, поведінкових особистісних стереотипів, умінь і навичок, важливих для адаптації у соціумі, які лежать в основі успішної соціалізації учнівської молоді.

Аналіз теоретичних напрацювань, педагогічного досвіду і результатів власного дослідження дали змогу обґрунтувати *соціально-педагогічні умови*, дотримання яких сприяє підвищенню ефективності соціалізації школярів у процесі функціонування соціально-педагогічного комплексу:

1) *спрямування діяльності суб'єктів соціально-педагогічного комплексу на гуманізацію і педагогізацію соціуму;*

2) *забезпечення суб'єктно-діяльнісної позиції старшокласників у діяльності соціально-педагогічного комплексу;*

3) *здійснення соціально-педагогічної підтримки діяльності соціально-педагогічного комплексу.*

Охарактеризуємо способи упровадження у процес діяльності соціально-педагогічного комплексу кожної з визначених соціально-педагогічних умов.

Реалізація першої умови – *спрямування діяльності суб'єктів соціально-педагогічного комплексу на гуманізацію і педагогізацію соціуму* – у процесі дослідно-експериментальної роботи реалізовувалося через осмислення і обґрунтування особливостей і основних напрямів діяльності соціально-педагогічного комплексу. У результаті теоретичного опрацювання проблеми дослідження нами обґрунтовано особливості соціалізації учнівської молоді у процесі функціонування соціально-педагогічного комплексу. Нагадаємо, що нами у пп. 2.1 обґрунтовано основні соціально-педагогічні умови ефективного функціонування соціально-педагогічного комплексу як відкритої соціально-педагогічної системи:

- розширення функцій загальноосвітньої школи від традиційних освітніх, виховних і розвивальних до соціально-педагогічних; функціонування загальноосвітньої школи як відкритої виховної системи;

- забезпечення провідної ролі загальноосвітньої школи у створенні і функціонуванні соціально-педагогічного комплексу;

- мотивація усіх потенційних суб'єктів соціально-педагогічного комплексу (батьків, представників територіальної громади, працівників закладів культурно-дозвіллевої сфери і працівників позашкільних виховних закладів, лідерів дитячих і юнацьких молодіжних об'єднань) до активної участі у його створенні і функціонуванні;

- визначення функцій і програм діяльності суб'єктів соціально-педагогічного комплексу;

- комплексний характер діяльності соціально-педагогічного комплексу;

- забезпечення суб'єкт-суб'єктних відносин усіх учасників соціально-педагогічного комплексу;

- побудова діяльності соціально-педагогічного комплексу на гуманістичній й аксіологічній концепціях.

Домінуюча позиція загальноосвітнього навчального закладу у створенні й функціонуванні соціально-педагогічного комплексу передбачає розширення його функцій від традиційних освітніх, виховних і розвивальних до соціально-

педагогічних і функціонування його як відкритої виховної системи. Визначальним чинником цього процесу є мікроклімат, що панує у школі. Якщо у педагогічному колективі не зрозуміють необхідності перетворення загальноосвітнього навчального закладу на центр педагогізації позашкільного соціуму, то будь-які організаційні дії зі створення соціально-педагогічного комплексу перетворяться у чергову формальну процедуру.

Загальноосвітні навчальні заклади, на базі яких у процесі формувального експерименту були створені соціально-педагогічного комплексу, стали виконувати роль відкритих культурно-освітніх центрів, де учбові майстерні, актові і спортивні зали, спортивні майданчики, бібліотеки стали відкритими. Так, Зінківський НВК «Середня спеціалізована ЗОШ I-III ступенів – колегіум» Віньковецького району Хмельницької області став центром співпраці дорослих і дітей у проведенні соціально-педагогічних програм й ініціатив, організації й виконання різноманітних суспільно корисних справ. Спостереження свідчать, що спільна організація й проведення різноманітних заходів сприяє взаємному духовному збагаченню дітей і дорослих, формуванню у них доброзичливих взаємин, стає потужним чинником духовно-культурного розвитку села.

Базуючись на сільських традиціях, обрядах, способі життя (колективна суспільно-корисна праця і взаємодопомога, система самоуправління і взаємної відповідальності, громадський контроль, авторитет старшого покоління, відкритість життєвого укладу тощо), соціально-педагогічного комплексу сприяє посиленню можливостей загальноосвітнього навчального закладу щодо виховання школярів у дусі взаємної турботи і поваги, соціальної відповідальності за добробут і процвітання не лише своєї сім'ї, але й всієї сільської громади.

Виходячи із основних функцій соціально-педагогічного комплексу (освітня, розвивальна, виховна, комунікативна, компенсаторна, гедоністична, творчої самореалізації та ін.), про що детальніше йшла мова у параграфі 2.2 дисертаційної роботи, нами обґрунтовано основні напрями його діяльності: просвітницький, що передбачає просвітницько-роз'яснювальну роботу щодо

профілактики девіантної поведінки, негативних навичок і звичок, залежностей від алкоголю, паління, наркотичних речовин, тощо; суспільно-корисний, волонтерський, культурно-дозвіллєвий, спортивно-оздоровчий та ін.). Зауважимо, що у діяльності соціально-педагогічного комплексу у Тернопільській спеціалізованій школі I–III ступенів № 7 було передбачено напрям діяльності щодо соціального захисту особистості, її прав, включаючи соціально-педагогічну допомогу й підтримку та здійснення соціально-правового захисту учнівської молоді, що було зумовлено значною кількістю соціальних сиріт, які навчаються у цій школі.

У процесі формувального експерименту використовувалися різноманітні форми діяльності суб'єктів соціально-педагогічного комплексу: клуби вихідного дня, екскурсії, походи, експедиції, бесіди, лекції, зустрічі з видатними постатями, спортивні клуби, гуртки, секції, змагання, перегляд кінофільмів, відеоматеріалів з наступним їх обговоренням, вечори відпочинку, суспільно-корисна, волонтерська, просвітницька діяльність, впорядкування території, соціальна реклама, соціальні акції тощо.

З'ясовано, що здійсненню *гуманізації і педагогізації соціуму* сприяє спільна діяльність старшокласників з дорослими щодо вирішення практичних завдань, пов'язаних із збереженням довкілля (водойм, фауни, флори), духовних і культурних надбань (історичних будівель, пам'яток архітектури, живопису, народних ремесел), упорядкуванням дворів, вулиць, дитячих майданчиків тощо. Так, старшокласники ініціювали і провели у своїх населених пунктах акції «Паросток майбутнього», «День Землі», «День Довкілля», «Дерево життя», «До чистих джерел», «Чиста планета це – чистий двір», «Ріка мого дитинства», «Озеро надії», «Вода, яку ми споживаємо» та інші.

Спрямування діяльності соціально-педагогічного комплексу на *гуманізацію і педагогізацію соціуму* у процесі дослідно-експериментальної роботи реалізовувалося через активне залучення старшокласників до активної співпраці з дорослими у соціальних проектах, програмах, благодійних акціях, вирішенні питань поліпшення умов життєзабезпечення і життєдіяльності людей

похилого віку, осіб з функціональними обмеженнями і особливими потребами (наприклад, «Потурбуйся про ближнього», «Оглянися навколо, чи ніхто не плаче», «Подай руку допомоги», «День приємних несподіванок», «Зроби добру справу», «Зроби світ кращим», «Вони потребують нашої допомоги», «Подумай, хто сьогодні чекає на допомогу від ТЕБЕ», «Щасливі миті життя» та ін.), а також до участі у суспільно-корисній діяльності (упорядкування села, міста, мікрорайону, будинку, збереження природи, озеленення території, догляд за насадженнями, допомога батькам на присадибних ділянках, дачах, допомога фермерам у збиранні врожаю); просвітницькій (пропаганда здорового способу життя, попередження захворювань, попередження агресивної поведінки, шкідливих звичок, залежностей).

Старшокласники експериментальних груп не тільки були учасниками, але й ініціаторами й організаторами проведення соціально-просвітницьких заходів, акцій. Так, за їх активної участі й підтримки були проведені:

– акції: «Славетні імена земляків», «Я горджуся своєю родиною», «Свято вулиці», «Свято будинку», «Батьківський день», «День малюка», «День приємних несподіванок»;

– диспути на тему: «Чи просто бути героєм?», «Що означає бути модним?», «У чому полягає життєвий успіх?», «Чи вартий успіх будь-якою ціною?», «Що означає бути успішним в сучасному житті?», «Чи можемо ми світ зробити кращим?», «Що я роблю для того, щоб мої життєві плани здійснилися?»;

– бесіди: «Сучасні кумири молодії людини», «Чи розуміємо ми наших рідних?», «У чому полягає щастя людини?», «Про здоровий спосіб життя», «Мої зарубіжні ровесники», «Світ, у якому я живу», », «Добрі справи у моєму житті» та інші;

– спільні засідання соціальних педагогів, педагогів-організаторів, школярів, батьків у формі: «Наші посиденьки», «Здається, пора поговорити», «Як живеться молодій людині у нашому мікрорайоні (селі)?», «Запрошуємо на

розмову», «Клуб соціальної ініціативи», «Клуб знавців мистецтва», «Штаб Олімп» тощо.

Закономірно, що результативність виховного впливу на школярів залежить не тільки і не стільки від того, наскільки педагогічно грамотно обрано види і форми роботи, методи і засоби виховного впливу, але від змістового їх наповнення. Більше того, аналіз теоретичних досліджень і наші спостереження дають підставу для міркування, що у цій єдності первинним є зміст, і результативність процесу соціалізації школярів у значній мірі зумовлена змістовим наповненням і спрямуванням обраних видів діяльності.

Тому в процесі формувального експерименту значна увага приділялася не тільки упровадженню форм роботи, які сприяють усвідомленню і засвоєнню школярами соціальних цінностей, норм, принципів і правил відносин, але й активному відтворенню ними засвоєного соціального досвіду в процесі життєдіяльності, що сприяє формуванню нової соціальної позиції.

Ці форми роботи за спільної діяльності педагогів, батьків, членів громади, учнівської молоді й усіх зацікавлених осіб були спрямовані на педагогізацію соціуму й гуманізацію суспільних відносин. Організація і проведення таких заходів сприяли активізації діяльності усіх жителів мікрорайону і, особливо, школярів. Під час осмислення плану проведення того чи іншого заходу, способів його підготовки і реалізації, школярі спільно з дорослими змушені були оволодівати певною сумою знань, контактувати з багатьма людьми, намагатися вирішувати організаційні питання, проявляти при цьому здатність працювати в команді, йти на компроміс в ім'я досягнення мети, залучати інших людей і переконувати їх у доцільності і необхідності цієї роботи. Особливість і сила соціалізаційного впливу на старшокласників соціальних акцій і проектів полягає в тому, що вони з позиції, коли, зазвичай, їм допомагають і сприяють, були поставлені в позицію активного суб'єкта допомоги іншим, що кардинально впливає на зміну їх психології і ставлення до діяльності.

У процесі формувального експерименту старшокласники залучалися до надання посильної волонтерської допомоги пенсіонерам і саодиноким людям похилого віку. Спільно з церковними громадами, Центрами соціальних служб для сім'ї, дітей та молоді, працівниками Карітасу, студентами-волонтерами вони були залучені до організації благодійних акцій (вручення подарунків дітям і людям похилого віку до Дня Святого Миколая, Різдвяних і Великодніх свят; організації благодійних обідів; відвідування людея похилого віку у геріатричних центрах, лікарнях; допомоги і сприяння соціальним сиротам: акції милосердя (обмін книгами, речами, одягом тощо).

У діяльності соціально-педагогічного комплексу позитивно зарекомендували себе повуличні акції: «Будинок, у якому ми живемо», «Невже, Ти дійсно дружиш з цигаркою?», «Подивися на світ добрими очима», «Будь щасливим і допоможи стати щасливими людям, які живуть поруч з тобою!» та інші.

Залучення дорослого населення мікрорайону, батьків до соціально-виховної роботи в соціально-педагогічного комплексу має особливе значення. Ефективність цієї роботи стала особливо помітною в процесі створення соціально-педагогічного паспорту мікрорайону, де була зібрана інформація про кращих людея: героїв війни, праці, письменників, акторів, художників тощо, тобто людея, що формують виховний арсенал мікросередовища. Залучення їх до участі в діяльності соціально-педагогічного комплексу за місцем проживання створює умови для посилення громадської Ради соціально-педагогічного комплексу, яка регулює його взаємозв'язок із територіальною громадою, що дозволяє їй стати активним суб'єктом впливу на соціокультурне життя мікрорайону.

Реалізація другої соціально-педагогічної умови удосконалення соціалізації старшокласників – *забезпечення суб'єктно-діяльничної позиції старшокласників у структурі діяльності соціально-педагогічного комплексу* – сприяла їх спільна діяльність з педагогами загальноосвітніх, позашкільних

навчально-виховних закладів, батьками, волонтерами, працівниками установ і підприємств, представниками громади в організації та проведенні:

– різноманітних соціально-просвітницьких акцій (наприклад, «Ми маємо знати героїв, які живуть поруч з нами», «Я горджуся своєю родиною», «Батьківський день», «День малюка»); диспутів («Чи просто бути героєм?», «Що означає бути модним?», «У чому полягає життєвий успіх?», «Чи вартий успіх будь-якою ціною?», «Що означає бути успішним в сучасному житті?», «Чи можемо ми світ зробити кращим?», «Що я роблю для того, щоб мої життєві плани здійснилися?»); бесід («Сучасні кумири молоді людини», «Чи розуміємо ми наших рідних?», «У чому полягає щастя людини?», «Що я знаю про здоровий спосіб життя», «Мої зарубіжні ровесники», «Світ, у якому я живу»); фотовиставок і відеолекторіїв («Світ очима дітей», «Славетні земляки», «Мої друзі»);

– культурно-дозвіллевої діяльності: розважальних програм, конкурсів, концертів, художньо-творчих виставок, свят («Свято вулиці», «Свято будинку, в якому я живу», «Свято моєї родини», «Наші родинні традиції», «Моя родина»); творчих акцій («Україна і світ», «Місто (село), в якому я живу»); клубів «вихідного дня»; зустрічей з цікавими жителями мікрорайону (лікарями, педагогами, акторами, журналістами, бізнесменами, депутатами місцевих рад, письменниками, поетами, науковцями, тощо); зустрічей з видатними особами краю, з іноземними громадянами, з жителями мікрорайону (села), які мали можливість навчатися чи стажуватися за кордоном, із земляками, які перебувають у тривалій трудовій міграції;

– спортивно-оздоровчої роботи за місцем проживання (спортивно-масові заходи, спортивні змагання, сімейні спортивні змагання, конкурси, турніри, подорожі, прогулянки, екскурсії, експедиції тощо).

У процесі дослідження з'ясовано, що результативність соціалізації школярів значною мірою залежить не стільки від вибору видів, форм роботи, скільки від їх змістового наповнення. Аналіз теоретичних досліджень і результати спостереження засвідчили, що у цій єдності часто первинним є

зміст, а результативність процесу соціалізації учнівської молоді в основному зумовлена змістовим наповненням і спрямуванням обраних видів діяльності. Обґрунтовано доцільність реалізації діяльності суб'єктів соціально-педагогічного комплексу на основі особистісно-діяльнісного та особистісно-середовищного підходів. Так, батьки, родичі, сусіди спільно зі старшокласниками Тернопільської спеціалізованої школи I–III ступенів №7 долучилися до активної участі в обласній краєзнавчій акції «Славетні імена земляків», присвяченій видатним землякам, вихідцям із Тернополя, які своїм життям і вчинками внесли значний вклад в розвиток культури, історії, мистецтва, науки тощо.

У процесі дослідження з'ясовано, що ефективним педагогічним чинником соціалізації школярів є пізнання історії, духовних і культурних надбань свого народу. Так, школярі Хмельницької загальноосвітньої школи I–III ступенів № 27 спільно з батьками й ініціативною групою зосередили свою увагу на вивченні історії свого краю. Особливий інтерес при цьому вони виявили до вивчення історії визволення Хмельницької області від фашистських загарбників під час Великої Вітчизняної війни; з'ясування, хто з жителів їхнього мікрорайону брав участь у воєнних діях під час Великої Вітчизняної війни і боєвих дій в Афганістані. Школярі із захопленням документували спогади, розповіді кожного з учасників та членів їхніх родин. Особливо позитивним є той факт, що школярі після з'ясування і знайомства з жителями мікрорайону, учасниками військових дій, продовжували контактувати з ними і надавати їм волонтерську допомогу.

Значною популярністю серед учасників соціально-педагогічного комплексу користувалися так звані клуби «вихідного дня», активними учасниками й організаторами яких були учні спільно з батьками. Тематика роботи клубів «вихідного дня» була різноманітною: це і зустрічі з цікавими особистостями – жителями свого мікрорайону (лікарями, педагогами, акторами, журналістами, бізнесменами, депутатами місцевих рад, письменниками, поетами, науковцями тощо); інтерв'ю і зустрічі з видатними постатями краю, з

жителями мікрорайону, які мали можливість навчатися чи стажуватися за кордоном, із земляками, які перебувають у тривалій трудовій міграції.

Зібрані членами гуртка матеріали з історії міста (села), опис і фотографії будинків мікрорайону (села), культурних пам'яток краю, матеріали різноманітних відеозйомок (від стану сміттєзвалищ, стану річок і озер, санітарного стану ринку м. Хмельницького, ставлення людей до бездомних тварин, до принад зарубіжного відпочинку), постійно були предметом споглядання, обговорення і реакції жителів практично кожного соціально-педагогічного комплексу.

Як свідчать результати спостережень, однією з найбільш привабливих і організаційно доступних форм спільного проведення часу учнівської молоді з батьками, жителями мікрорайону є екскурсії (пішохідні, автобусні) та прогулянки. Позитивним є той факт, що всі учасники екскурсій, обираючи їхні маршрути і вид, зазвичай, ретельно до них готувалися. Так, старшокласники Чемеровецького НВК № 2 «Загальноосвітня школа I-III ступенів – гімназія» смт. Чемерівці Хмельницької області стали ініціаторами низки автобусних екскурсій: в Олеський замок (м. Олесько Львівської області), у заповідник «Медобори» (на межі Тернопільської і Хмельницької областей), в печеру «Кришталева» (с. Кривче Борщівського району Тернопільської області) та інших.

Старшокласники Тернопільської спеціалізованої школи I-III ступенів № 7 стали ініціаторами вивчення пам'яток Тернопільщини, яка багата замками XIV–XVII століть, католицькими і православними храмами доби ренесансу і барокко, унікальними пам'ятками дерев'яного церковного будівництва. У процесі пошукової роботи вони з'ясували, що на Тернопільщині є 1178 пам'яток архітектури й містобудування, що знаходяться на державному обліку, з них 180 мають статус пам'ятки національного значення.

Спільно зі студентами-волонтерами інституту педагогіки і психології Тернопільського національного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка вони здійснили екскурсію у Збараський замок, який є центром

Національного заповідника «Замки Тернопілля» і знаходиться у парку на так званій Замковій горі й об'єднує 11 стародавніх споруд.

Цілеспрямованими були екскурсії і походи старшокласників Тернопільської спеціалізованої школи I-III ступенів № 7 з представниками громадських організацій. Так, спільно з членами дитячо-юнацького об'єднання «Сокіл» («Джура») та членами Пласту (Національної скаутської організації України) ними спільно було організовано низку екскурсій по Тернопільщині, які сприяли вивченню традицій та історії українського козацтва.

Старшокласники Хмельницької загальноосвітньої школи I-III ступенів № 27 спільно з батьками і студентами волонтерами Хмельницького національного університету здійснили екскурсії по Івано-Франківщині «Золоте кільце Прикарпаття», маршрут якої передбачав відвідування Національного заповідника Давній Галич (визначної пам'ятки історії культури та архітектури XII – XIV ст.), міст Івано-Франківськ, Яремче, Косів та Коломия з відвідуванням музею народного мистецтва Гуцульщини та Покуття, музею народних промислів і музею писанки, музею народної архітектури і побуту Прикарпаття та музею історії Галича.

Як свідчать результати спостережень, такі спільні подорожі, екскурсії, зустрічі, поїздки, прогулянки та інші форми роботи (спільні соціальні проекти, акції, волонтерської чи суспільно-корисної діяльності) сприяють не тільки пізнанню історії краю, країни, свого народу, його традицій і культури, вони перш за все сприяють кращому пізнанню батьків, односельців, один одного, вони сприяють зближенню і дають можливість краще усвідомити духовно-культурні надбання українського народу.

У результаті напрацювань на засадах партнерської співпраці педагогічних колективів, учнівської молоді, батьків, представників громадськості та інших суб'єктів соціально-педагогічного комплексу Тернопільської спеціалізованої школи I-III ступенів № 7, Хмельницької загальноосвітньої школи I-III ступенів № 27 і Зіньківського НВК «Середня спеціалізована ЗОШ I-III ступенів – колегіум» Вінковецького району Хмельницької області з'явилася ідея

створення музеїв. Завдяки спільній роботі членів соціально-педагогічного комплексу (педагогів, старшокласників, батьків, студентів-волонтерів Тернопільського національного педагогічного університету імені В. Гнатюка, працівників Тернопільського обласного краєзнавчого музею та інших зацікавлених осіб) у Тернопільській спеціалізованій школі I-III ступенів № 7 зібрано зразки давнього одягу, зроблено описи звичаїв і традицій краю; у багатьох родинах набуло поширення рукоділля: дівчата спільно з матерями вишивають блузки, рушники, картини та інші вироби. До речі, цікавим є той факт, що випускники школи для випускного вечора вважають модним і привабливим одяг, виготовлений і вишитий у народному стилі.

Соціалізації старшокласників сприяв організований спільними зусиллями суб'єктів СПК (педагогів, батьків, старшокласників і всієї сільської громади) музей історії села Зіньківці Віньковецького району Хмельницької області.

Опираючись на результати наукових напрацювань дослідників Л. Буєвої [35, с. 34], Б. Паригіна [181, с. 30], А. Петровського [188, с. 15-17] та інших, що основним фактором соціалізації особистості є її залучення до соціально спрямованої діяльності, у процесі дослідно-експериментальної роботи особлива увага зверталася на те, щоб різноманітні види діяльності суб'єктів соціально-педагогічного комплексу бути соціально зумовленими. Тому у процесі формувального експерименту практикувалися такі види і форми діяльності, які передбачали залучення школярів до вирішення практичних завдань, пов'язаних із збереженням довкілля (водойм, фауни, флори), духовних і культурних надбань (історичних будівель, пам'яток архітектури, скульптури) тощо.

У контексті здійснюваного дослідження поділяємо думку педагогів про доцільність виокремлення ціннісно-орієнтаційної діяльності, яка сприяє осмисленню загальнолюдських і соціальних цінностей, усвідомленню особистісної приналежності до їх світу. Сутність ціннісно-орієнтаційної діяльності школярів полягає у цілеспрямованому осмисленні та оцінці ними соціальних значень тих чи інших явищ, процесів і об'єктів навколишньої діяльності та формуванні в цьому зв'язку їхніх особистісних поглядів [181].

Ці види діяльності мають певні виховні й розвивальні можливості, тому їх доцільно використовувати у комплексі. Виховні й розвивальні можливості діяльності можуть бути більш результативними, якщо вона (діяльність) спеціально організована як колективна та творча, і якщо вона задовольняє не тільки потреби суспільства, але й потреби школяра. При організації будь-якого виду виховної й розвивальної діяльності доцільно виходити з... «необхідності підпорядкування предметного результату виховному..., обов'язкового переживання вихованцем позитивних емоцій і, головне, почуття задоволеності собою та віри у свої сили і можливості» [182, с. 51].

Зауважимо, що у результаті спільної пошукової роботи з членами громади, батьками і педагогами школярами виконано науково-дослідні і пошукові роботи. З метою вивчення історії і побуту краю старшокласниками виконано такі дослідження: «Народний одяг та взуття Тернопільщини», «Рекреаційні ресурси Хмельниччини», «Цілющі властивості мінеральних вод Хмельниччини», «Гіпсові печери Тернопільщини», «Видатні пам'ятки Хмельниччини», «Історія моєї родини», «Я син свого народу», «Діяльність молодіжних об'єднань Хмельниччини», «Сім чудес Хмельниччини, які варто відвідати»; «Звичаї та традиції нашої родини» та інші.

На основі визначених і охарактеризованих нами ідей, концепцій наукових підходів до суті соціально-педагогічного комплексу, ми зробили висновок, що соціально-педагогічного комплексу є об'єднанням суб'єктів, життєдіяльність якого характеризується спільними суспільно-корисними справами, відносинами, спілкуванням і розкривається в процесі взаємодії, взаємовпливів у конкретних видах соціально-педагогічної діяльності. Міжособистісні відносини в соціально-педагогічному комплексі опосередковуються змістом і цінністю соціально-педагогічної діяльності.

Соціальні ролі за змістом виступають у вигляді системи певних дій, за допомогою яких старшокласник включається в життя соціуму. Розуміння та виконання певних ролей передбачає оволодіння знаннями, засвоєння соціального досвіду у формі практичних дій та норм і правил суспільних

відносин. Тому виконання старшокласниками різних соціальних ролей сприяє формуванню у них певних особистісних якостей.

Педагогічною наукою встановлено провідні закономірності засвоєння старшокласниками соціальних ролей:

1) система ролей старшокласника в сферах його життєдіяльності зберігає особливості й структуру конкретних соціальних зв'язків і взаємовідносин;

2) сукупність ролей визначається як визначена система соціальної діяльності старшокласника в тій чи іншій сфері;

3) кожна роль – це об'єктивно необхідний вид діяльності і спосіб поведінки старшокласника, які впливають із потреб взаємовідносин у соціумі;

4) виконання ролей доповнює, збагачує соціальний досвід старшокласника;

5) засвоєння і реалізація старшокласником тієї чи іншої ролі передбачає формування відповідних громадянських якостей і соціальної активності [245, с.118–126].

Педагогічним змістом соціалізації учнівської молоді у процесі функціонування соціально-педагогічного комплексу є цілеспрямоване ознайомлення їх з соціальним досвідом, соціально-економічними умовами країни, краю, надбаннями цивілізації, суспільними уявленнями, ідеалами, цінностями і нормами, з метою їх сприйняття і тим самим формування готовності до самостійного життя і виконання життєво необхідних і важливих соціальних ролей. Н. Лавриченко у цьому контексті розрізняє «соціалізацію як об'єктивне соціальне явище і аспект людського онтогенезу та соціалізацію як мету і специфічну цілеспрямовану діяльність педагогічного суб'єкта, тобто як особливу педагогічну дію» [130].

У процесі формувального експерименту діяльність соціально-педагогічного комплексу передбачала розробку і реалізацію різноманітних програм освітнього, профілактичного, інформаційного, екологічного, соціального, оздоровчого характеру. Серед школярів значною популярністю користувалися профорієнтаційні бесіди: “Що ти знаєш про професії?”, “Моя

майбутня професія”, “Умілі руки”; вікторини: “Хто більше знає професій і про професії”, “Яка професія найкраща” та інші, які організовували і проводили спільно з педагогами батьки, випускники шкіл, представники різних професій – жителі мікрорайонів, які досягли значних успіхів у професійному зростанні.

Реалізація суб’єктно-діяльнійної позиції старшокласників здійснювалася шляхом залучення старшокласників до спільної роботи з дорослими щодо виконання певних видів суспільно-корисної роботи (прибирання території біля свого будинку, парків, скверів, ремонтування дитячих майданчиків), волонтерської роботи (допомога самотнім людям похилого віку, допомога і підтримка людей з функціональними обмеженнями і особливими потребами, шефство над дитячим садком). Так, старшокласники Зіньківського НВК «Середня спеціалізована ЗОШ I-III ступенів – колегіум» Віньковецького району Хмельницької області спільно з громадою не тільки беруть участь у впорядкуванні території села; вони започаткували і стали активними учасниками акцій: «Перетворимо село у квітучий гай», «Посадимо сад», «Парад квітів біля кожного дому» та конкурсів «Квітучий сад», «Квіти біля дому», «Квітуча симфонія осені» та інших. Старшокласники виступили ініціаторами організації виставок: «Галерея кімнатних рослин», «Мій рідний край – моя земля», «Лікувальні рослини» та ін.

У процесі дослідження ми виходили з міркувань, що процесу соціалізації школярів сприяє формування в них умінь аналізувати екологічні, соціальні та економічні проблеми, формувати бачення щодо причин їх виникнення і можливих способів вирішення, вміти привертати увагу громадськості до їх вирішення, пропагувати свої знання, переконання, погляди тощо. Для цього у процесі дослідно-експериментальної роботи особливу увагу було звернено на залучення фахівців та організацію їх спільної діяльності зі школярами щодо оволодіння діагностичними методиками, наприклад, «оцінювати якість питної води», «оцінювати якість певних видів продуктів харчування», «оцінювати ефективність певних соціальних проектів і програм», «здійснювати оцінку ситуації», що сприяє кращому освідомленню найбільш важливих побутових,

екологічних, соціально-економічних проблем села, мікрорайону, аналізу причин їх виникнення та осмисленню ефективних способів їх ліквідації.

При цьому ми керувалися такими міркуваннями:

– до виконання обиралися лише такі види діяльності, які суб'єктам соціально-педагогічного комплексу видавалися: достатньо актуальними у реальному житті (тобто життєво важливими і необхідними); відповідали потребам, інтересам, запитам старшокласників і були реально виконуваними;

– старшокласники брали активну участь у визначенні видів діяльності, у визначенні способів її вирішення;

– для вирішення обиралися лише такі види діяльності, завдання, проблемні ситуації, які передбачали можливість творчого підходу до їх розв'язання, що сприяє формуванню у старшокласників впевненості у можливість досягнення позитивних змін в соціумі і суспільстві.

Однією із важливих умов ефективної соціалізації учнівської молоді у процесі функціонування соціально-педагогічного комплексу нами обґрунтовано соціально-педагогічну умову *соціально-педагогічної підтримки діяльності соціально-педагогічного комплексу*.

Зауважимо, що в процесі здійснення дослідження і виокремлення окремої соціально-педагогічної умови вдосконалення соціалізації учнівської молоді у процесі функціонування соціально-педагогічного комплексу – *здійснення соціально-педагогічної підтримки його діяльності* – зумовлена необхідністю актуалізації цієї проблеми як в теоретичному так і у практичному контекстах, а саме, концептуальної розробки базових положень соціально-педагогічної підтримки діяльності соціально-педагогічних комплексів і розробки практичних механізмів її здійснення. Закономірно, що важлива роль у створенні і функціонуванні соціально-педагогічного комплексу належить соціальним педагогам загальноосвітніх навчальних закладів, які покликані створювати організаційно-педагогічні умови трансформації звичного соціуму у джерело соціалізаційних впливів, здійснювати його упорядкування. Особлива роль і особливий статус соціального педагога в організації і функціонуванні

соціально-педагогічного комплексу зумовлені його професійними функціями й обов'язками, які узагальнено можна назвати як «сприяння соціалізації особистості, її успішній інтеграції в суспільство як альтернатива відособленості, «випадання» із нормальних соціальних стосунків» [93, с. 10]. Ю. Галагузова професійні обов'язки соціального педагога визначає як обов'язки фахівця, «який здійснює посередництво між освітніми установами, трудовими колективами, громадськістю, організовує їх взаємодію, об'єднує зусилля з метою створення в соціальному середовищі умов для всебічного розвитку дітей, підлітків та молоді як особистостей, їх морального благополуччя в соціумі» [69, с. 72].

Соціально-педагогічну підтримку функціонування соціально-педагогічного комплексу ми, насамперед, розглядаємо як діяльність соціального педагога з налагодження партнерської співпраці суб'єктів соціально-педагогічного комплексу, надання їм діяльності соціально-педагогічного спрямування з метою створення оптимального соціального середовища життєдіяльності учнівської молоді. Соціально-педагогічна підтримка передбачає створення середовища оптимального сприяння сприяння у здійсненні старшокласниками різноманітних справ творчого, соціально-значущого, суспільно-корисного та дозвілєвого характеру, що реалізуються на підставі розроблених перспективного і поточного планів роботи соціально-педагогічного комплексу.

Соціально-педагогічну підтримку функціонування соціально-педагогічних комплексів ми трактуємо у широкому і вузькому трактуванні. У широкому – це відповідний напрям державної соціальної політики, суспільна стимуляція діяльності соціально-педагогічного характеру державних установ і недержавних організацій, спрямована на удосконалення і здійснення різноманітної роботи соціально-педагогічного спрямування; у вузькому – це залучення різних соціальних інститутів до діяльності у соціально-педагогічному комплексі, спрямованій на гуманізацію і педагогізацію соціокультурного середовища суспільства.

Суть соціально-педагогічної підтримки вбачається нам як система скоординованих дій органів державної влади і управління, інших соціальних суб'єктів на макро-, мезо- і мікрорівнях соціалізаційного процесу, так і у діяльності соціального педагога загальноосвітнього навчального закладу, спрямованої на організацію ціленаправленої діяльності суб'єктів соціально-педагогічного комплексу з метою створення сприятливого соціального середовища для життєдіяльності і життєвого розвитку членів суспільства.

Вважаємо, що соціально-педагогічна підтримка діяльності соціально-педагогічного комплексу полягає у створенні сприятливих умов для активізації особистісного потенціалу учнівської молоді, процесу самоактуалізації, саморозвитку, самореалізації, самовиховання. Саме через участь у діяльності соціально-педагогічного комплексу старшокласники долучаються до участі в житті суспільства, що сприяє формуванню важливих особистісних якостей, актуалізації життєвого і професійного самовизначення, а, зазначити, у кінцевому підсумку, їх соціалізації.

При створенні і функціонуванні соціально-педагогічного комплексу принципово змінюється роль і функції соціального педагога, значно розширюється його «зона професійного впливу». Вважаємо, що у структурі СПК соціальний педагог є особливою постаттю, яка виконує нові функції, що вимагає відповідного врахування у процесі професійної підготовки та підвищення кваліфікації соціальних педагогів.

Реалізація ідеї соціально-педагогічної підтримки соціально-педагогічного комплексу передбачає:

- відповідну підготовку майбутніх соціальних педагогів у ВНЗ;
- розширення повноважень і структури службових обов'язків соціальних педагогів загальноосвітніх навчальних закладів;
- нормативно-правове забезпечення фінансової і матеріальної підтримки діяльності соціально-педагогічних комплексів.

У процесі дослідження значну увагу було приділено аналізу ролі і місця соціального педагога загальноосвітнього навчального закладу у створенні та

діяльності соціально-педагогічного комплексу; нами було обґрунтовано й упроваджено ідею щодо доцільності розширення функціонального поля його професійної діяльності та «зони професійного впливу» на основі його партнерської співпраці з суб'єктами соціально-педагогічного комплексу. На семінарах, методичних нарадах значну увагу було приділено обговоренню й аналізу технологій впровадження форм спільної роботи соціальних педагогів з педагогами-організаторами, батьками, працівниками позашкільних навчально-виховних закладів, представниками громадськості, батьками, школярами у процесі функціонування соціально-педагогічного комплексу.

Реалізація зазначених соціально-педагогічних умов у процесі дослідно-експериментальної роботи сприяла тому, що всі суб'єкти соціально-педагогічного комплексу (педагоги загальноосвітніх закладів, батьки, жителі мікрорайону, учнівська молодь та ін.) були поставлені у позицію суб'єктів педагогізації й гуманізації соціуму, середовища, в якому вони живуть, задаючи гуманістичний вектор цьому процесу.

Реалізація окреслених соціально-педагогічних умов соціалізації учнівської молоді у процесі функціонування соціально-педагогічного комплексу (спрямування діяльності суб'єктів соціально-педагогічного комплексу на гуманізацію і педагогізацію соціуму; забезпечення суб'єктно-діяльнісної позиції школярів у діяльності соціально-педагогічного комплексу; соціально-педагогічна підтримка діяльності соціально-педагогічного комплексу) сприяє тому, що засвоєні школярами знання, сформовані почуття, ціннісні орієнтації, переконання трансформуються у спосіб життєдіяльності.

У процесі формувального експерименту враховувалися регіональні особливості й можливості, а також так званий „чинник території”, який означає, що шансів втілити ідею чи вирішити певну соціальну проблему в масштабах конкретного населеного пункту значно більше, аніж у масштабах всієї країни.

У процесі формувального експерименту використовувалися різні форми роботи суб'єктів соціально-педагогічного комплексу. Серед масових форм роботи найбільшою популярністю користувалися конкурси, виставки, змагання,

творчі акції, відео лекторії тощо. Так, у процесі дослідно-експериментальної роботи педагоги спільно зі школярами були ініціаторами і активними учасниками проведення фотовиставок на тему: «Дива України очима дітей», «Мій рідний край», «Наші родинні традиції», «Славетні імена земляків», «Україна і світ», «Місто (село), в якому я живу», «Моя родина» та інших.

Групові форми роботи реалізовувалися через залучення школярів до роботи у гуртках, клубах, секціях позашкільних установ; до підготовки відео роликів, стінгазет, соціальних реклам, екскурсій, походів, експедицій; до соціально-корисної роботи (догляд за могилами та похованнями членів родини, відомих земляків); до волонтерської діяльності, спрямованої на допомогу людям похилого віку, людям з особливими потребами і функціональними обмеженнями) та інші.

Найбільш поширеними індивідуальними формами роботи, що використовувалися у процесі дослідно-експериментальної роботи були: підготовка повідомлень, виступів, звернень, лекцій, виконання індивідуальних доручень, індивідуальних завдань, особливо завдань волонтерського характеру. Проте, вважаємо за доцільне зауважити, що поданий вище поділ форм роботи є доволі умовним: групові форми роботи часто трансформувалися у масові (так, надбання роботи членів гуртків часто переростали у масові, такі як виставки, виступи у Будинку села тощо); результати індивідуальної чи групової роботи, зазвичай, також ставали надбанням усіх членів соціально-педагогічного комплексу або громади усього села і трансформувалися у масові форми роботи (табл. 2.2).

На увагу заслуговує той факт, що у процесі роботи соціально-педагогічного комплексу були задіяні інноваційні технології (комп'ютерна візуалізація планів роботи та очікуваних результатів, поширення оголошень та важливої інформації членам соціально-педагогічного комплексу з допомогою електронної пошти, обговорення проблемної ситуації, інформації, можливість легкого доступу користувача до центрального банку даних соціально-педагогічного комплексу, опрацювання даних та ін.), реалізація яких дає

Форми роботи соціально-педагогічного комплексу, спрямовані на соціалізацію
учнівської молоді

№ пп	Форми роботи соціально-педагогічного комплексу
1	<p>Індивідуальні форми роботи</p> <p>бесіди на тему: «Ким я хочу бути», «Твоя сім'я»; «Твої взаємини з друзями», "Поговоримо про твої захоплення", «Яким ти уявляєш своє майбутнє»;</p> <p>індивідуальні консультації;</p> <p>робота з дітьми з функціональними обмеженнями і особливими потребами;</p> <p>індивідуальні бесіди з членами проблемних сімей (залежними від алкоголю, наркотиків, безробітними);</p>
2	<p>Групові форми роботи членів СПК</p> <p>бесіди: «Поговоримо відверто про наше майбутнє», «Поговоримо відверто про наші проблеми...», «Самовиховання – шлях до успіху в житті», «Способи самовдосконалення особистості»;</p> <p>тренінг «Наука самовдосконалення»;</p> <p>екскурсії;</p> <p>творчі об'єднання; гуртки; групи соціальної ініціативи; секції, клуби (дискусійно-політичні, клуби захисники пам'ятників історії і культури, сучасної молодіжної музики, «фанати» групи чи співака, шанувальники різних напрямів моди; клуби технічної спрямованості;</p> <p>клуби екологів (захисники природи, «зелені» і т.д.);</p> <p>літературні посиденьки, вечори поезії («Ліна Костенко – поетеса віку»);</p> <p>диспути («Успішним бути модно, чи життєва необхідність?», «Чи варто іти до успіху будь-якою ціною?» та ін.);</p> <p>вуличні акції: «Будинок, у якому ми живемо», «Ти дійсно дружиш із цигаркою?», «Подивися на світ добрими очима», «Давайте творити добрі справи і світ стане кращим!», «Будь щасливим і допоможи бути щасливим людям, що живуть поруч з тобою!»;</p> <p>акції милосердя (обмін книгами, речами, одягом);</p> <p>допомога людям з функціональними обмеженнями (прибиранні квартири, здійсненні покупок, прогулянок тощо);</p> <p>шахові, шашкові турніри</p>
3	<p>Масові форми роботи членів СПК</p> <p>«Різдво у колі родини»; «Я люблю і шаную свою дорогу маму»; «Святого кохання не тільки на день святого Валентина»; «Свято вулиці»; «Свято нашого будинку»; «День міста»; соціальні акції: «З'ясуймо, кому потрібна наша допомога», «Бережи людину, яка живе поруч з тобою», «Якщо ми хочемо жити краще, зробімо це»; «Шукаємо юні таланти»; «Мистецтво жити»; «Мистецтво бути людиною»; дозвіллеві клуби;</p> <p>інформаційний бюлетень, інформаційний сайт та ін.</p>

можливість по-новому підійти до обміну інформацією, зберігання матеріалів і надбань діяльності суб'єктів соціально-педагогічного комплексу.

Під час дослідно-експериментальної роботи перед нами постійно стояло завдання вибору методів і засобів, які, сприяють реалізації ідеї практичної реалізації роботи всіх суб'єктів комплексу як єдиної відкритої виховної системи.

Отже, можна стверджувати, що ефективній соціалізації учнівської молоді у процесі функціонування соціально-педагогічного комплексу сприяють як класичні методи виховного впливу: формування свідомості, організації досвіду суспільної поведінки (доручення, прикладу, змагання тощо), стимулювання позитивно спрямованої суспільної поведінки), так й інноваційні *методи соціально-педагогічної роботи* (А. Капська, Г. Лактіонова, І. Зверева, Н. Чернуха та ін.): – метод вуличної роботи (спрямований на поліпшення становища “вуличних” дітей та підлітків); – метод «рівний-рівному» як спосіб надання і поширення достовірної інформації шляхом довірливого спілкування людей у межах організованої (акції, тренінги) та неформальної соціальної роботи (спонтанне спілкування), яку проводять спеціально підготовлені молоді люди; – метод аналізу соціуму (збір статистичних даних, що сприяють діагностиці певного мікросоціума); – спостереження, опитування (інтерв'ювання, анкетування), – метод аналізу ситуації, експертної оцінки.

Діяльність соціально-педагогічного комплексу реалізуються на основі особистісно-діяльнісного і особистісно-середовищного підходів, оскільки всіх учасників соціально-педагогічного комплексу – учнів, учителів, батьків, членів громади, працівників установ, що функціонують у даному мікрорайоні (чи селі), об'єднує не тільки і не стільки місце роботи чи навчання, а спільне місце життєдіяльності – мікрорайон (село) – де складаються особливо тісні взаємини людей, приятельські форми спілкування людей різного віку, професій, поколінь, де усіх об'єднують спільні проблеми, турботи, інтереси.

2.4. Ефективність впливу соціально-педагогічного комплексу на процес соціалізації учнівської молоді

Теоретико-методологічний аналіз суті й особливостей соціалізації учнівської молоді, структурно-функціональної моделі і педагогічних умов її реалізації у процесі функціонування соціально-педагогічного комплексу зумовили логіку дослідно-експериментальної роботи.

Дослідно-експериментальна робота проводилася впродовж 2006-2011 років на базі чотирьох соціально-педагогічних комплексів Хмельницької загальноосвітньої школи I-III ступенів № 27, Тернопільської спеціалізованої школи I-III ступенів № 7, Чемеровецького НВК № 2 «Загальноосвітня школа I-III ступенів – гімназія» Хмельницької області та Зіньківського НВК «Середня спеціалізована ЗОШ I-III ступенів – колегіум» Віньковецького району Хмельницької області.

Загальна кількість респондентів, котрі брали участь у констатувальному і формуальному етапах експерименту становила 624 (контрольна група – 320 осіб; експериментальна – 304 осіб). До участі у контрольному і формуальному експериментах було залучено 8 соціальних педагогів, 10 соціальних працівників, 26 педагогів загальноосвітніх навчальних закладів, 49 батьків, 12 працівників позашкільних виховних закладів, 24 волонтери (студенти інституту педагогіки і психології Тернопільського національного педагогічного університету імені В. Гнатюка і психолого-гуманітарного факультету Хмельницького національного університету).

Дослідно-експериментальна робота носила комплексний характер і передбачала такі два послідовні етапи. У процесі першого – реалізовувалася ідея створення соціально-педагогічного комплексу; другий – передбачав упровадження структурно-функціональної моделі соціалізації учнівської молоді у процесі функціонування соціально-педагогічного комплексу та експериментальну перевірку ефективності впливу соціально-педагогічних умов на соціалізацію учнівської молоді у процесі його функціонування.

Перша частина дослідно-експериментальної роботи здійснювалася згідно з розробленим алгоритмом створення і функціонування соціально-педагогічного комплексу (про що більш детально йшла мова у підрозділі 2. 2) і передбачала:

- теоретичний аналіз напрацювань, в яких розкрито досвід створення соціально-педагогічного комплексу;

- формування із числа соціальних педагогів, педагогів загальноосвітніх навчальних закладів, соціальних працівників, представників позашкільних закладів та установ, батьківської громади, лідерів дитячих і молодіжних громадських об'єднань та студентів-волонтерів ініціативних груп, завданням яких було з'ясування пріоритетних проблем учнівської молоді, а також визначення потенційних кандидатів до складу соціально-педагогічного комплексу;

- зустрічі та консультації з активістами, соціальними педагогами, педагогами загальноосвітніх навчальних закладів, представниками позашкільних виховних закладів, працівниками закладів культури і дозвілля, представниками органів місцевого самоврядування, громади, батьками, старшокласниками стосовно створення соціально-педагогічного комплексу та їхньої участі у його діяльності;

- просвітницька, роз'яснювальна робота з потенційними кандидатами до складу соціально-педагогічного комплексу;

- організаційне оформлення суб'єктів та створення Громадської Ради соціально-педагогічного комплексу;

- навчання суб'єктів соціально-педагогічного комплексу;

- діагностика соціалізації учнівської молоді (констатувальний етап дослідно-експериментальної роботи);

- упровадження структурно-функціональної моделі та експериментальна перевірка ефективності впливу соціально-педагогічних умов на соціалізацію учнівської молоді у процесі функціонування соціально-педагогічного комплексу;

– діагностика рівня соціалізації учнівської молоді (формувальний етап дослідно-експериментальної роботи);

– розробка та впровадження у соціально-виховний процес методичних рекомендацій «Соціалізація учнівської молоді у процесі функціонування соціально-педагогічного комплексу» для соціальних педагогів та програми дистанційного курсу «Реалізація традиційних та новітніх форм професійного навчання соціальних педагогів з метою вдосконалення соціалізації учнівської молоді у процесі функціонування соціально-педагогічного комплексу» в системі підвищення кваліфікації соціальних педагогів загальноосвітніх навчальних закладів.

У процесі дослідження з'ясовано суть і фактори процесу соціалізації учнівської молоді, визначено особливості і технології його здійснення, проаналізовано теоретичні підходи й прогресивні ідеї досвіду діяльності СПК, обґрунтовано структурно-функціональну модель соціалізації учнівської молоді у процесі функціонування соціально-педагогічного комплексу і соціально-педагогічні умови ефективності цього процесу, уточнено компоненти, критерії, показники і рівні соціалізації учнівської молоді.

На підготовчому етапі дослідно-експериментальної роботи завдання дисертантки полягало в тому, щоб допомогти соціальним педагогам загальноосвітніх навчальних закладів спільно з членам ініціативних груп визначити потенційних суб'єктів соціально-педагогічного комплексу, провести роз'яснювальну роботу з представниками потенційних суб'єктів, спільно з ними окреслити програму діяльності (визначити мету, завдання діяльності, окреслити основні напрями і форми роботи); розробити концепцію діяльності соціально-педагогічного комплексу, розробити структурно-функціональну модель соціалізації учнівської молоді та визначити соціально-педагогічні умови, що сприяють удосконаленню соціалізації учнівської молоді у процесі функціонування соціально-педагогічного комплексу.

Наступним етапом формувального експерименту стало організаційне оформлення соціально-педагогічного комплексу. Зауважимо, що до складу

соціально-педагогічних комплексів, (що були створені на базі Хмельницької загальноосвітньої школи I–III ступенів № 27, Тернопільської спеціалізованої школи I–III ступенів № 7, Чемеровецького НВК № 2 «Загальноосвітня школа I–III ступенів – гімназія» Хмельницької області, Зіньківського НВК «Середня спеціалізована ЗОШ I–III ступенів – колегіум» Віньковецького району Хмельницької області) входили різні суб'єкти, залежно від об'єктивних і суб'єктивних чинників (наявності на території мікрорайону (села) закладів, установ, громадських, дитячих і молодіжних об'єднань; бажання представників організацій, підприємств, громади, виконавчих органів брати участь у його діяльності). Так, до складу соціально-педагогічного комплексу, що створений при Хмельницькій загальноосвітній школі I–III ступенів № 27 увійшли: дисертант і соціальний педагог (як ініціатор створення СПК), учителі й учні загальноосвітньої школи, студенти-волонтери і викладачі соціально-гуманітарного факультету Хмельницького національного університету, працівники колективів Будинку культури, станції дитячо-юнацької технічної творчості, громадського об'єднання «Хмельницька Молодіжна Ліга», Хмельницького міського осередку Федерації дитячих організацій України, Асоціації сприяння вирішенню проблем наркоманії та СНІД «Вікторія», міської дитячої бібліотеки, міського Центру по роботі з дітьми та підлітками за місцем проживання, Хмельницького міського центру соціальної служби для сім'ї, дітей та молоді, члени дитячо-підліткового клубу «Едельвейс», а також лідери неформальних дитячо-юнацьких об'єднань, батьки, представники територіальної громади.

Дослідно-експериментальна робота передбачала здійснення констатувального зрізу та проведення формувального етапу експерименту. З цією метою використовувався комплекс методів дослідження: теоретичні – аналіз, синтез, узагальнення – для обґрунтування концепції функціонування соціально-педагогічного комплексу, аналізу результатів роботи і обґрунтування висновків; моделювання – для розробки структурно-функціональної моделі соціалізації учнівської молоді у процесі функціонування соціально-

педагогічного комплексу, прогнозування – з метою визначення соціально-педагогічних умов успішної соціалізації учнівської молоді у процесі його функціонування; *емпіричні*: діагностичні (анкетування, опитування), обсерваційні (включене та опосередковане спостереження) – для з'ясування рівнів соціалізації учнівської молоді; соціально-педагогічний експеримент (констатувальний, формувальний, контрольний) – для діагностики ефективності впровадження розроблених соціально-педагогічних умов соціалізації учнівської молоді у процесі дії соціально-педагогічного комплексу; *статистичні* – для визначення валідності та надійності одержаних результатів.

На початковому етапі формувального експерименту основне завдання полягало в створенні соціально-педагогічного комплексу і залученні суб'єктів (педагогів, батьків, учнів, представників громадськості, працівників позашкільних навчально-виховних закладів, культурно-дозвіллевих, спортивних установ, лідерів дитячих і молодіжних об'єднань та інших зацікавлених осіб) до активної участі в його діяльності. З цією метою при загальноосвітніх навчальних закладах, які стали центрами створення соціально-педагогічних комплексів, ініціативними групами (до складу яких входили дисертантка, соціальні педагоги, педагоги загальноосвітніх навчальних закладів, працівники міських Центрів соціальних служб для сім'ї, дітей та молоді та ін.), було проведено ціленаправлену просвітницько-організаційну роботу з представниками потенційних суб'єктів соціально-педагогічного комплексу щодо мети створення і діяльності соціально-педагогічного комплексу. При цьому всі учасники формувального експерименту опиралися на такі вимоги до організації і здійснення діяльності соціально-педагогічного комплексу:

1. Діяльність соціально-педагогічного комплексу усіма учасниками формувального експерименту розглядалася як органічна складова цілісного і системного процесу гуманізації і педагогізації соціуму.

2. Діяльність соціально-педагогічного комплексу планувалася й організовувалася таким чином, щоб у повній мірі реалізовувалися його освітня,

виховна, розвивальна, комунікативна, компенсаторна, гедоністична, творчої самореалізації та інші функції.

3. Діяльність соціально-педагогічного комплексу носила системний і комплексний

4. Усі напрями діяльності соціально-педагогічного комплексу були підпорядковані ідеї реалізації потреб, запитів, інтересів і бажань учнів і мікрорайону.

5. Діяльність соціально-педагогічного комплексу носила суспільно-корисне спрямування і була підпорядкована ідеї соціалізації школярів.

6. Форми діяльності соціально-педагогічного комплексу були змістовними, емоційно насиченими; сприяли ініціативі і самостійності суб'єктів СПК, сприяли формуванню потреб в активних та ініціативних вчинках.

З'ясовано, що соціалізація старшокласників у процесі функціонування СПК пов'язана із становленням їхньої мотиваційно-ціннісної, інтелектуально-пізнавальної і діяльнісно-практичної сфер з метою актуалізації особистісного життєвого та професійного самовизначення.

У структурі соціалізації виокремлено такі основні *компоненти* (мотиваційний, гностичний і діяльнісний). Конкретизовано *критерії* (мотиваційно-ціннісний, інтелектуально-пізнавальний, діяльнісно-практичний). З метою оцінки ефективності соціалізації учнівської молоді у процесі дослідно-експериментальної роботи використовувалися *показники* (мотиви, ієрархія ціннісних орієнтацій, місце загальноцивілізаційних цінностей у ній; знання, судження про суспільство, явища, систему людських взаємин; ставлення до суспільства, природи, людей; дії, вчинки, поведінка, усвідомленість ставлення до себе, свого місця в житті, життєвого і професійного самовизначення), які дозволяли діагностувати рівні *соціалізації* старшокласників (достатній, базовий, елементарний) (Додатки З, К, Л).

На основі аналізу наукової літератури, досвіду соціалізації учнівської молоді, результатів експерименту, ми дійшли висновку, що про рівень

інтелектуально-пізнавальної складової соціалізації старшокласників з певною долею умовності можна судити на основі таких показників:

- наявності системи знань про державу, людину, суспільство;
- про діяльність людини та її роль у суспільстві;
- розуміння особистістю суті різних суспільних, політичних, економічних і екологічних явищ і процесів;
- розуміння систем відносин «людина – людина», «людина – суспільство», «людина – природа», «людина – Всесвіт»;
- уміння самостійно пізнавати суспільне життя і навколишню реальність, вміння робити узагальнення і власні висновки;
- бачення свого місця у суспільстві та світі.

Для діагностики рівня сформованості інтелектуально-пізнавальної складової соціалізації обрано міру прояву означених показників: достатній, базовий, елементарний (Додатки 3, М).

Виокремлення *мотиваційно-ціннісного критерію* у цілісній характеристиці рівня соціалізації старшокласника зумовлене міркуваннями, що мотиви діяльності, дотримування певних цінностей, а, точніше, їх ієрархія, у процесі життєдіяльності зумовлюють не тільки його поведінку, але і її розвиток, становлення як соціальної істоти. Зауважимо, що основними показниками сформованості мотиваційно-ціннісної складової особистості є наявність відповідних інтересів та намірів, мотивів життєвого і професійного самовизначення і самореалізації. Важливим показником, що визначає суть соціальної спрямованості молодої людини, є сформованість у неї загальноцивілізаційних цінностей (І.Бех [24], В. Болгаріна [29], І. Кон [121], Р. Гурова [229], О. Сухомлинська [240] та ін.). На думку дослідників, у структурі особистості ціннісні орієнтації виступають свого роду координуючим центром, що визначає її життєву спрямованість [229, с. 132]. Оскільки конкретна предметна діяльність людини породжується не одним, а кількома мотивами і цінними пріоритетами, що знаходяться у взаємозалежності, мотиваційно-ціннісна складова особистості характеризується певною

системою, ієрархією. Рівень сформованості мотиваційно-ціннісних орієнтацій учнівської молоді визначаємо на основі:

- аналізу мотивів їх діяльності і поведінки;
- мотивації особистості старшокласника до саморозвитку та самовдосконалення;
- розуміння особистістю суті і сприйняття загальноцивілізаційних цінностей (визнання людини як найвищої цінності; пріоритет людяності, добра, гуманізму, толерантності як життєвої цінності;
- усвідомлення важливості відповідального особистого ставлення до життєвого і професійного самовизначення;
- Сформованості громадянської позиції (Додаток К).

Для діагностики обрано міру сформованості досліджуваних показників залежно від прояву співвимірності суспільних і особистісних інтересів – сформовані, у процесі формування, не сформовані – що, відповідно, означають достатній, базовий та елементарний рівні прояву досліджуваного феномена (Додатки Н, П).

Однією із важливих інтегративних ознак соціалізації учнівської молоді та критерієм її соціальної зрілості є їх поведінка і діяльність, точніше, їх відповідність загальноприйнятим нормам і правилам суспільного життя і життєва позиція, що реалізується в різноманітних видах життєдіяльності, які відображені в *діяльнісно-практичному критерії*. Стосовно важливості формування діяльнісно-практичного компонента у процесі соціалізації учнівської молоді зауважимо, що входження молоді людини у самостійне життя потребує від неї «формування осмислено-відповідального ставлення до себе і свого майбутнього, соціально зрілих підходів до професійного і життєвого самовизначення, до вирішення життєвих проблем і труднощів, психологічної готовності до їх подолання, розумної сформованості особистих потреб» [176, с. 80]. Діяльнісно-практичний критерій характеризує життєву і соціальну позицію старшокласника, його поведінку і вчинки.

Рівень сформованості діяльнісно-практичної складової соціалізації особистості старшокласника проявляється в його ставленні до себе і членів родини, до ровесників; до своїх прав і обов'язків (до навчання, виконання громадських доручень); до культурно-духовних надбань народу; до довкілля; в його участі в суспільно-корисній і волонтерській діяльності; в осмисленні необхідності саморозвитку та самовдосконалення; у сформованості громадянської і життєвої позиції особистості, яка проявляється в активності процесів самоосвіти й самовиховання з метою професійного і життєвого самовизначення; в готовності до праці на благо своєї родини, свого народу і країни. Для діагностики обрано рівень сформованості досліджуваних критеріїв – сформовані, у процесі формування, не сформовані – що, відповідно, означають достатній, базовий і елементарний рівні прояву досліджуваного феномену (Додаток Л).

У контексті виокремлених компонентів соціалізації учнівської молоді, критеріїв і показників ми прогнозували наше завдання у здійсненні соціально-педагогічного супроводу і спрямуванні потенціалу суб'єктів СПК на активізацію інтелектуально-пізнавального розвитку школярів, формування у них мотиваційно-ціннісної і діяльнісно-практичної складової. Реалізація цих завдань здійснювалася шляхом організації діяльності суб'єктів соціально-педагогічного комплексу, спрямованої на гуманізацію й педагогізацію соціуму; забезпечення суб'єктно-діяльнісної позиції школярів у діяльності соціально-педагогічного комплексу; їх залучення до різноманітних видів суспільно-корисної, волонтерської діяльності, виконання завдань, доручень, що сприяють активізації самопізнання, життєвого і професійного самовизначення, дотримання норм і правил людського співжиття, тощо.

У процесі дослідження ми опиралися на трактування дослідників [99; 162; 218; 229], що педагогічний експеримент – це своєрідний комплекс методів дослідження і чітко спланована діяльність, яка сприяє створенню та апробації нових підходів до вирішення досліджуваного явища чи процесу (у наших умовах – процесу соціалізації школярів). При цьому ми виходили з міркувань,

що об'єктом соціалізації у процесі різних видів і форм діяльності є особистість, яка розвивається і формується у цілісній системі навчально-виховного процесу загальноосвітнього навчального закладу та позашкільних установ.

Дослідно-експериментальна робота проводилася на основі концепції соціально-педагогічного комплексу та структурно-функціональної моделі соціалізації учнівської молоді у процесі його функціонування. Мета дослідно-експериментальної роботи полягала у впровадженні соціально-педагогічних умов соціалізації учнівської молоді у процесі функціонування соціально-педагогічного комплексу (спрямування діяльності суб'єктів соціально-педагогічного комплексу на гуманізацію і педагогізацію соціуму; забезпечення суб'єктно-діяльнісної позиції школярів у діяльності соціально-педагогічного комплексу; здійснення соціально-педагогічної підтримки діяльності соціально-педагогічного комплексу) та підготовці відповідних методичних матеріалів для соціальних педагогів і педагогів загальноосвітніх навчальних закладів.

Здійснюючи діагностичні заміри, усі учасники (соціальні педагоги, педагоги загальноосвітньої школи, дисертантка, члени експертної групи, волонтери) керувалися такими положеннями:

- 1) вивчення носило системний характер (при цьому були враховані основні компоненти, критерії, показники і рівні соціалізації);
- 2) до діагностики були залучені члени експертної групи (дисертантка, педагоги і соціальні педагоги загальноосвітніх шкіл, студенти-волонтери, представники задіяних суб'єктів соціально-педагогічного комплексу);
- 3) діагностика здійснювалася з дотриманням принципу динамічності, тобто з врахуванням динаміки змін складових і загального рівня соціалізації особистості.

У процесі формувального експерименту значна увага була приділена реалізації обґрунтованих соціально-педагогічних умов і вирішенню таких аспектів соціалізації учнівської молоді, які на констатувальному етапі дослідження привернули на себе нашу особливу увагу. Так, у процесі констатувального зрізу ми діагностували ставлення школярів до мікрорайону,

міста, села, в яких вони проживають. На поставлене питання: «Які почуття викликає у Вас рідне село (місто, мікрорайон) Вашого міста?» більше половини (54,7%) старшокласників, що проживають у сільській місцевості і 60,2 %, що проживають у містах, відповіли, що у них сформовані неоднозначні почуття. Вони свідомі того, що мали б гордитися своїм містом (селом), але натомість мають негативні емоції, які викликані такими чинниками: антисанітарією (у парках, скверах і під'їздах будинків); поганим станом доріг і тротуарів; соціально-економічними умовами (відсутність належного житла, явищами алкоголізму, наркоманії і безробіття); відсутністю місць проведення дозвілля, спортивних площадок, залів; явищем комерціалізації спортивної і дозвіллевої сфер тощо. Особливо вразила відповідь старшокласників на запитання: «Чи горді Ви від того, що Вашою Батьківщиною є Україна?» (Додаток М). Згідно з отриманими нами результатами, тільки 35 % старшокласників в відповіли ствердно; половина – що вони не можуть однозначно відповісти; 15 % – дали негативну відповідь.

Серйозне занепокоєння викликають відповіді старшокласників на запитання «Які цінності Ви сповідуєте у Вашому житті?», «Що є для Вас найважливішим у житті?». Результати констатувального зрізу засвідчили, що загальноцивілізаційні цінності є пріоритетними лише для кожного четвертого старшокласника; особистісні пріоритети і фінансове благополуччя визнає як основну цінність кожен третій старшокласник.

У процесі функціонування соціально-педагогічного комплексу значна увага була приділена реалізації таких видів і форм роботи, які сприяють активізації пізнавальної діяльності старшокласників, стимулюють їх до вивчення як історії свого народу і країни, так і до глибокого пізнання і осмислення сучасного соціально-економічного становища країни; формують у них здатність до осмислення явищ і процесів, формують судження і переконання.

Організовуючи діяльність суб'єктів соціально-педагогічних комплексів ми виходили з того, що процес соціалізації учнівської молоді значною мірою

зумовлений тим, як вона ставиться до своєї родини (до батьків, дідусів, бабусь, до молодших братиків і сестер, особливо до тих членів родини, які потребують допомоги і підтримки). Як з'ясувалося у процесі констатувального зрізу, третина старшокласників не тільки не знають історії свого родоводу, вони навіть не могли згадати імен і прізвищ своїх найближчих прародичів (прабабусь і прадідусів). Окрім того, вони не володіли достатньою інформацією про те, де і на яких посадах працюють їхні близькі родичі (Додаток Ж). Такі результати спонукали нас до думки, що у процесі діяльності СПК доцільно передбачити такі види і форми роботи, які б спонукали учнівську молодь більш уважно ставитися до членів своєї родини і її генеалогічних коренів.

У процесі проведення дослідно-експериментальної значну увагу було приділено формам роботи, які стимулювали дорослих і школярів до пошуку інформації про своїх родичів. Зазначимо, що ці пошукова діяльність сприяла активізації взаємин між членами родини, осмисленню ними загальнолюдських цінностей, усвідомленню відповідальності за свої вчинки і дії перед наступними поколіннями; вихованню почуття вдячності до тих, хто своєю життєдіяльністю сприяв реалізації сучасних умов життя. У процесі дослідно-експериментальної роботи цікавим видався нам той факт, що цілеспрямована робота з вивчення історії своєї родини, одночасно сприяла зацікавленню старшокласників і членів їх сімей історичним минулим міста (села).

Аналіз результатів дослідно-експериментальної роботи свідчить, що соціалізації учнівської молоді особливо сприяють такі *напрями* діяльності соціально-педагогічного комплексу як:

– культурно-дозвіллева, спрямована на залучення молоді до пізнання і збереження культурних і духовних надбань; допомога в організації змістовного дозвілля (гуртки шанувальників рок-музики, музичних фанатів; аматорські гуртки гри на гітарі; театральні групи, проведення різноманітних культурно-масових заходів; що сприяють розкриттю здібностей і талантів молодих людей і подальшому розвитку творчої особистості;

– спортивно-оздоровча, яка передбачає створення й організацію діяльності різноманітних об'єднань, секцій спортивно-оздоровчого спрямування, що займаються фізичною підготовкою і метою своєї діяльності проголошують фізичне і духовне самовдосконалення (легка атлетика, карате, самбо, кунфу, ушу, кікбоксінг, бокс, оволодіння різними прийомами самооборони); групи здоров'я, здорового способу життя, об'єднання вболівальників, клуби фанатів, проведення різноманітних спортивних масових заходів та інше;

– волонтерська, спрямована на реалізацію програм соціального, правового захисту і соціально-педагогічної підтримки, об'єднань взаємодопомоги, до складу яких входять особи, що відчують адаптаційні складності до соціального середовища; зазвичай, ці об'єднання різноманітні (об'єднання інвалідів, воїнів-інтернаціоналістів, осіб, що прагнуть вилікуватися від наркоманії, алкоголізму, залежності від тютюнопаління та ін);

– просвітницька діяльність, спрямована на залучення старшокласників до участі в розробці та проведенні просвітницьких акцій, конференції, семінарів, бесід, диспутів, зустрічей з лідерами громадських молодіжних організацій, рухів, проектів, програм тощо);

– суспільно-корисна, спрямована на впорядкування території міста, села, під'їзду, дитячих площадок, спортивних майданчиків, їх озеленення, допомога людям похилого віку, особам з особливими потребами і функціональними обмеженнями; допомога батькам по господарству; залучення старшокласників до охорони тваринного і рослинного світів, до озеленення територій, до просвітницької діяльності щодо необхідності бережливого і дбайливого ставлення до довкілля тощо.

Результати дослідно-експериментальної роботи свідчать, що успішній соціалізації школярів сприяють форми і методи діяльності, які актуалізують їх потребу у самопізнанні, осмисленому професійному і життєвому самовизначенні: зустрічі з цікавими людьми, бесіди, диспути, спільні з дорослими експедиції, походи, екологічні акції, екскурсії, вечірні посиденьки,

участь у суспільно-корисній (поліпшення умов проживання рідних і близьких, допомога дорослим у повсякденному житті, упорядкування території мікрорайону (села), надання шефської допомоги дошкільним закладам, догляд і охорона зелених насаджень, збереження довкілля, культурних пам'яток, тощо), у волонтерській діяльності (допомога людям похилого віку, особам, які мають функціональні обмеження і особливі потреби тощо).

З представниками суб'єктів соціально-педагогічних комплексів проводилися методичні семінари та консультації, на яких розглядалися питання планування роботи, оптимального визначення пріоритетних напрямів діяльності, форм і методів роботи, технологій соціалізації. При цьому особлива увага зверталася на ознайомлення їх з основними ризиками і проблемами, з якими вони можуть зустрітися в процесі діяльності: врахування характерного для частини громадян нігілізму щодо прагнення змінити соціум, подолання поглядів окремої частини батьків про те, що вихованням їх дітей мають займатися тільки професійно підготовлені педагоги; важливість забезпечення суб'єктно-діяльнісної позиції школярів у процесі функціонування соціально-педагогічного комплексу.

Узагальнення результатів формувального експерименту було здійснено відповідно до розроблених критеріїв і показників визначення рівня соціалізації учнівської молоді (інтелектуально-пізнавального, мотиваційно-ціннісного, діяльнісно-практичного компонентів) і показників їх прояву.

Згідно з розробленою авторською методикою діагностики, яка передбачала можливість діагностування ступеня прояву кожного з виокремлених критеріїв і показників, визначався рівень соціалізації кожного учасника контрольної і експериментальної груп до початку і після завершення дослідно-експериментальної роботи.

Опираючись на метод формалізації (на основі результатів досліджень О.Киверялга та В. Ядова) у процесі опрацювання матеріалів дослідження (констатувального і формувального етапів) ми припускали, що показники сформованості показників критеріїв соціалізації від 0 % до 33 % позитивних

відповідей у процесі опитування і позитивних оцінок експертів і педагогів щодо прояву виокремлених показників характеризують елементарний рівень прояву чи сформованості діагностованого показника; від 34 % до 66% – базовий; від 67 % до 100 % – достатній рівень прояву (сформованості) діагностованого показника рівня соціалізації особистості школяра.

У процесі дослідження зроблено спробу здійснити рівневу градацію прояву виокремлених критеріїв соціалізації школярів і показників їх прояву: Виокремлені показники ознак одержали умовні ступені градації для вимірів (елементарний, базовий і достатній). Означені критерії і показники соціалізації дали змогу виокремити і охарактеризувати рівні соціалізації школярів.

Достатній рівень соціалізації притаманний старшокласникам, які проявляють достатній рівень знань про державу, людину, суспільство; про діяльність людини та її роль у суспільстві; про духовні і культурні надбання; вони проявляють осмислене розуміння основних соціальних, правових, політичних і економічних понять; розуміння систем відношень «людина – людина», «людина – суспільство», «людина – природа», «людина – Всесвіт»; вони у достатній мірі демонструють уміння обґрунтовувати і відстоювати власну точку зору, пояснювати взаємозв'язки і закономірності соціально-економічного розвитку; самостійно здобувати й поповнювати знання про державу, економіку, культуру, громадянські права і обов'язки, суспільство, людину (стійка, епізодична, відсутня); у них сформовані власні переконання; вони володіють прийомами самоаналізу, самооцінки. У представників цієї групи актуалізованою є проблема життєвого і професійного самовизначення й самореалізації; вони демонструють осмислене бачення свого місця у суспільстві.

До групи з достатнім рівнем соціалізації були віднесені респонденти, що проявляють стійку соціальну і громадянську позицію; їм притаманне прагнення до оволодіння новими знаннями; вони проявляють стійкий інтерес до соціально-економічних, політичних і екологічних проблем у світі і у своїй країні; мають чіткі особистісні переконання; прагнуть пізнати і усвідомити

систему взаємодії людини, держави, суспільства, природи і світу в цілому; замислюються і прагнуть окреслити власну життєву перспективу; володіють прагненням й умінням самостійно здобувати й поповнювати знання; володіють прийомами самоаналізу, самовизначення, самореалізації, самооцінки.

Респондентам цієї групи притаманне визнання загальнолюдських ідеалів, переконань, цінностей: визнання людини як найвищої цінності; пріоритет людяності, добра, гуманізму, толерантності. Їх мотивація саморозвитку та самовдосконалення носить суспільно-позитивний характер.

Старшокласники цієї групи проявляють готовність до трансформації системи знань, ціннісних орієнтацій і переконань у діяльнісній-практичній сфері; вони володіють умінням окреслювати мету, ставити перед собою завдання і досягати їх; життєдіяльність і поведінка старшокласників цієї групи позитивно сформована відповідно загальноприйнятим нормам і правилам суспільного життя. Їм притаманне почуття відповідальності за власні дії та вчинки; вони систематично працюють над самовдосконаленням і саморозвитком; дії респондентів цієї групи є соціально відповідальними.

До групи з базовим рівнем соціалізації віднесено старшокласників, які в цілому проявляють соціальну і громадянську позицію; володіють базовими знаннями про суспільство, людину, духовні і культурні надбання; розуміють систему взаємодії людини, держави, суспільства, природи і світу в цілому; проявляють інтерес до соціально-економічних, політичних та екологічних проблем у світі і у своїй країні; мають особистісні переконання; замислюються над власною життєвою перспективою, але не проявляють належних зусиль для її втілення в життя.

При цьому респонденти не завжди проявляють належне прагнення й зусилля для оволодіння знаннями; вони володіють прийомами самоаналізу, самооцінки, самовизначення й самореалізації, але не завжди ними користуються. Представникам цієї групи не завжди притаманне почуття відповідальності за власні дії та дії інших людей; вони епізодично працюють над самовдосконаленням і саморозвитком; дії і вчинки старшокласників цієї

групи в цілому носять соціально орієнтований і суспільно-корисний характер. Їм притаманні загальнолюдські ідеали, переконання; пріоритет загальнолюдських цінностей (визнання людини як найвищої цінності, пріоритет людяності, добра, гуманізму, толерантності); мотивація саморозвитку та самовдосконалення в цілому носить суспільно-позитивний характер; готовність до трансформації системи знань, ціннісних орієнтацій і переконань у діяльнісно-поведінкову сферу не має системного і постійного характеру.

Старшокласники, віднесені до цієї групи, уміють ставити перед собою мету і завдання, але не завжди можуть і уміють проявити належну наполегливість і старанність щодо їх досягнення; в цілому життєдіяльність і поведінка школяра носить позитивний характер і сформована відповідно до загальноприйнятих норм і правил суспільства.

До групи з елементарним (низьким) рівнем соціалізації віднесено старшокласників, які проявляють низький ступінь сформованої соціальної і громадянської позиції; вони не проявляють прагнення до оволодіння новими знаннями про суспільство, людину, духовні і культурні надбання; до пізнання й усвідомлення системи взаємодії людини, держави, суспільства, природи і світу в цілому; практично не проявляють інтерес до соціально-економічних, політичних і екологічних проблем у світі і у своїй країні; особистісні прагнення і бажання не носять суспільного спрямування. Вони практично не замислюються над власною життєвою перспективою, а якщо замислюються, то практично не докладають належних зусиль для її втілення в життя.

Респонденти, віднесені до цієї групи, не проявляють належного прагнення й зусиль до самостійного оволодіння й поповнення знань; вони недостатньо володіють прийомами самоаналізу, самооцінки, самовизначення й самореалізації; у них не сформоване почуття відповідальності за власні дії; їхні дії і вчинки не завжди носять соціально орієнтований і суспільно-корисний характер; вони не працюють над самовдосконаленням і саморозвитком. Представники цієї групи не проявляють належного рівня розуміння і готовності керуватися загальнолюдськими ідеалами, переконаннями і цінностями; не

проявляють мотивації до саморозвитку та самовдосконалення; не проявляють належної наполегливості щодо виконання поставлених перед ними завдань; не проявляють бажання й ініціативи до участі у суспільно-корисній діяльності; їх життєдіяльність і поведінка не завжди носить позитивний характер і не завжди відповідає загальноприйнятим нормам і правилам.

У процесі формувального експерименту встановлено позитивні зміни в показниках, що характеризують інтелектуально-пізнавальний критерій соціалізації старшокласників експериментальних і контрольних груп. Показовим є те, що показники сформованості інтелектуально-пізнавального критерію соціалізації старшокласників, які мало чим різнилися на етапі констатувального зрізу в експериментальній та контрольній групах, після завершення формувального експерименту (на етапі контрольного зрізу) в експериментальних групах стали значно кращими. Критерії визначення рівня сформованості інтелектуально-пізнавального критерію соціалізації старшокласників подано у Додатку К.

Кількість старшокласників, які проявили достатній рівень знань про державу, людину, суспільство, в експериментальній групі зріс з 29,6 % до 50,0 %; відсоток респондентів, що проявили системні знання про діяльність людини та її роль у суспільстві – з 37,8 % до 55,8 %; відсоток респондентів, що проявили належний рівень розуміння суті різних суспільних, політичних, економічних і екологічних явищ і процесів – з 26,3 % до 46,0 %. Спостерігається позитивна тенденція зростання чисельності респондентів, що проявили уміння самостійно пізнавати явища суспільного життя і навколишню реальність – з 26,3 % до 46,3 %; прагнення життєвого і професійного самовизначення і самореалізації, осмислений підхід до бачення свого місця у суспільстві засвідчили 42,7% старшокласників, у той час як за результатами констатувального зрізу чисельність таких респондентів становила лише 26,3 % (див. табл. 2. 3).

Відсоток респондентів, які продемонстрували достатній рівень сформованості показників інтелектуально-пізнавального критерію в

експериментальній групі зріс з 29,2 % до 48,1 %. Зауважимо, що динаміка досліджуваного процесу у контрольній групі також мала позитивний характер, але менш виражений: кількість респондентів, які продемонстрували достатній рівень сформованості інтелектуально-пізнавального критерію у контрольній групі зросла з 33,7 % до 42,1 %.

Позитивним результатом формувального експерименту вважаємо зниження кількості респондентів, загальний рівень показників інтелектуально-пізнавального критерію соціалізації яких охарактеризовано елементарним рівнем: в експериментальній групі вона знизилася з 34,3 % до 10,3 %; у контрольній групі, відповідно, з 28,8 % до 16,3 %.

Таблиця 2.3

Динаміка сформованості показників інтелектуально-пізнавального критерію соціалізації старшокласників у контрольній та експериментальній групах (в абсолютних числах і у %)

Характеристика ознаки	Етапи дослідження	Кількість школярів					
		Експериментальні групи (в абс. числах і у % до 304 респондентів)			Контрольні групи (в абс. числах і у % до 320 респондентів)		
		Достатній	Базовий	Елементарний	Достатній	Базовий	Елементарний
Наявність системи знань про державу, людину, суспільство	К	90 29,6	126 41,4	88 29,0	94 29,5	130 40,6	96 29,9
	Ф	152 50,0	129 42,5	23 7,5	130 40,6	140 43,7	50 15,7
Наявність системи знань про діяльність людини та її роль у суспільстві	К	115 37,8	90 29,6	99 32,6	120 37,5	110 34,4	90 28,1
	Ф	170 55,8	104 34,5	30 9,7	170 53,1	120 37,5	30 9,4

Продовження таблиці 2.3.

Розуміння суті суспільних, політичних, економічних і екологічних явищ і процесів; уміння робити узагальнення і власні висновки	К	80 26,3	130 42,7	94 31,0	115 35,9	125 39,0	80 25,1
	Ф	140 46,0	129 42,4	35 11,6	125 39,0	135 42,2	60 18,8
Уміння самостійно пізнавати суспільне життя і навколишню реальність	К	80 26,3	100 32,9	124 40,8	110 34,4	110 34,4	100 31,2
	Ф	141 46,3	125 41,2	38 12,5	125 39,0	135 42,2	60 18,8
Актуалізація життєвого і професійного самовизначення і самореалізації; осмисленість бачення свого місця у суспільстві	К	80 26,3	110 36,1	114 37,6	100 31,2	125 39,0	95 29,8
	Ф	130 42,7	144 47,4	30 9,9	125 39,0	135 42,2	60 18,8
Середнє арифметичне (у %)	К	29,2	36,5	34,3	33,7	37,5	28,8
	Ф	48,1	41,6	10,3	42,1	41,5	16,3

Примітка:

Д – достатній рівень прояву ознаки;

Б – базовий рівень прояву ознаки;

Е – елементарний (недостатній) і низький рівень прояву ознаки.

К – результати констатувального етапу експерименту (вересень-жовтень 2008 р.);

Ф – результати формувального етапу експерименту (травень-червень 2011 р.).

Порівняльний аналіз констатувального зрізу і результатів формувального експерименту динаміки сформованості інтелектуально-пізнавального

критерію соціалізації старшокласників у контрольній та експериментальній групах подано у табл. 2. 4.

Таблиця 2.4

Порівняльний аналіз динаміки сформованості інтелектуально-пізнавального критерію соціалізації старшокласників контрольної та експериментальної груп у процесі формування експерименту

Рівні прояву критерію	Етапи дослідження	Експериментальні групи (304 осіб)		Контрольні групи (320 осіб)	
		К-сть осіб	У %	К-сть осіб	У %
Достатній	Початок експерименту (вересень-жовтень 2008 р.)	89	29,2	108	33,7
	Контрольний зріз (травень-червень 2011 р.)	146	48,1	135	42,1
Базовий	Початок експерименту (вересень-жовтень 2008 р.)	111	36,5	120	37,5
	Контрольний зріз (травень-червень 2011 р.)	126	41,6	133	41,5
Елементарний	Початок експерименту (вересень-жовтень 2008 р.)	104	34,3	92	28,8
	Контрольний зріз (травень-червень 2011 р.)	32	10,3	52	16,3

Динаміку зміни показників інтелектуально-пізнавального критерію соціалізації старшокласників у процесі функціонування соціально-педагогічного комплексу у контрольній та експериментальній групах (у %) відображено на рис. 2.3 та 2.4.

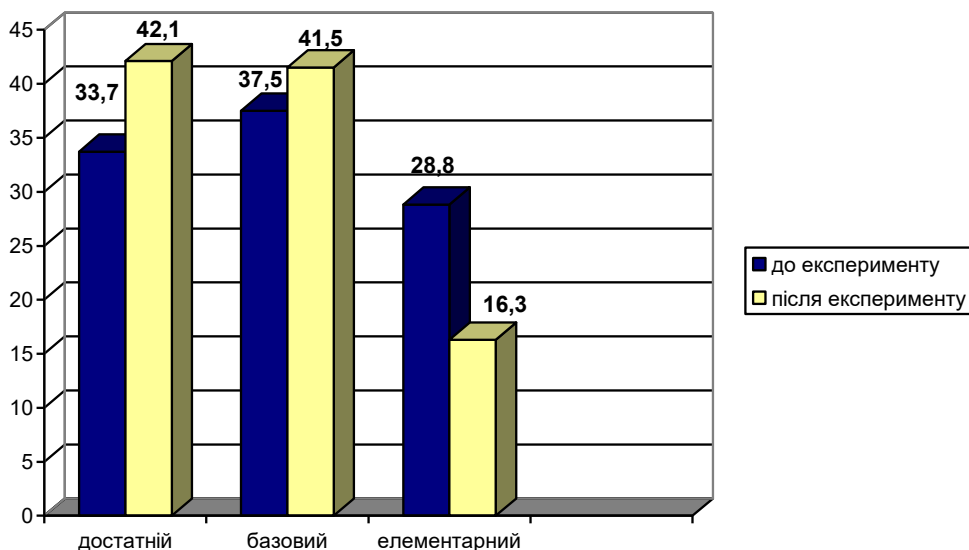

Рис. 2.3. Динаміка сформованості інтелектуально-пізнавального критерію соціалізації старшокласників у процесі функціонування СПК у контрольній групі (у %)

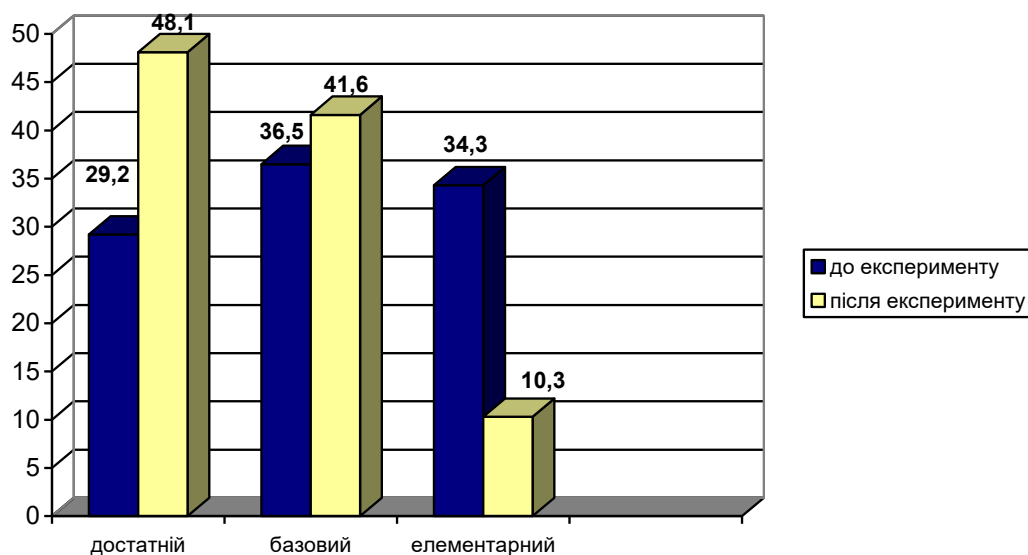

Рис. 2.4. Динаміка сформованості інтелектуально-пізнавального критерію соціалізації старшокласників у процесі функціонування СПК в експериментальній групі (у %)

Визначення рівня сформованості мотиваційно-ціннісної складової соціалізації старшокласників у процесі їх залучення до діяльності соціально-педагогічного комплексу в контрольній та експериментальній групах

здійснювалося за такими показниками: характеристика мотивів діяльності і поведінки; розуміння суті і визнання загальнолюдських цивілізаційних цінностей; відповідність сформованої ієрархії цінностей у старшокласників загальнолюдським цінностям; усвідомлення важливості професійного і життєвого самовизначення, серйозної і відповідальної підготовки до самостійного життя з метою служіння народу і Батьківщині; сформованість громадянської позиції; сформованість почуття любові і поваги до своєї родини. Критерії та ступені прояву сформованості показників ціннісно-орієнтаційного компонента соціалізації школярів подано у Додатку К.

У процесі формувального експерименту у старшокласників експериментальних груп спостерігався процес зростання зрілості суджень; усвідомлення ними цінності й унікальності життя кожної людини; важливості осмисленого і відповідального підходу до життєвого і професійного самовизначення. Аналіз поведінки і суджень старшокласників свідчить про сформованість у них ієрархії загальнолюдських цінностей (Додатки Н, П).

Судження і вчинки старшокласників експериментальних груп стали більш осмисленими і відповідальними; вони у більшій мірі почали проявляти відповідальне і серйозне ставлення до навчання, до своїх обов'язків як у родині, так і в школі; своїми міркуваннями, діями і вчинками вони засвідчували серйозність своїх намірів щодо відповідальної і ціленаправленої підготовки до життєвого і професійного самовизначення.

Порівняльний аналіз результатів констатувального зрізу і формувального експерименту дав можливість виявити позитивну динаміку сформованості показників мотиваційно-ціннісного критерію соціалізації старшокласників (табл. 2. 5).

Аналіз дій і вчинків старшокласників, які були залучені до діяльності соціально-педагогічного комплексу і стали його активними суб'єктами, свідчить про те, що загальноцивілізаційні цінності, норми і правила життя стали для них пріоритетними і у більшій мірі визначають їх життєву

Таблиця 2.5

Динаміка сформованості показників мотиваційно-ціннісного критерію соціалізації старшокласників у контрольній та експериментальній групах

(в абс. числах та у %)

Показники сформованості мотиваційно-ціннісного компонента	Етапи дослідження	Кількість старшокласників					
		Експериментальні групи (в абс. числах і у % до 304 респондентів)			Контрольні групи (в абс. числах і у % до 320 респондентів)		
		Достатній	Базовий	Елементарний	Достатній	Базовий	Елементарний
Суспільне спрямування мотивів діяльності і поведінки	Е	133 43,8	76 24,7	95 31,5	125 39,0	100 31,2	95 29,8
	Ф	135 44,4	91 29,9	78 25,7	135 42,2	110 34,3	75 23,5
Розуміння суті і визнання загальноцивілізаційних цінностей	Е	105 34,5	99 32,6	100 32,9	64 20,1	150 46,8	106 33,1
	Ф	154 50,6	105 34,5	45 14,9	75 23,5	160 50,0	85 26,5
Усвідомлення важливості професійного і життєвого самовизначення	Е	62 20,4	92 30,3	150 49,3	105 32,8	105 32,8	110 34,4
	Ф	156 51,3	128 41,9	20 6,7	130 40,6	120 37,5	70 21,9
Сформованість громадянської позиції	Е	100 32,8	99 32,6	105 34,6	95 29,5	100 31,4	125 39,1
	Ф	151 49,6	133 43,7	20 6,7	115 35,9	125 39,1	80 25,0
Любов і повага до своєї родини, до країни	Е	121 39,8	88 28,7	95 31,5	100 31,4	110 34,3	110 34,3
	Ф	185 60,6	82 27,0	37 12,4	115 35,9	115 35,9	90 28,2
Середнє арифметичне (у %)	Е	34,3	29,6	35,9	30,5	35,3	34,2
	Ф	51,4	35,4	13,2	35,6	39,3	25,0

Примітка: Д – достатній рівень прояву показника ознаки;
 Б – базовий рівень прояву показника ознаки; Е (низький) – відсутність або недостатність прояву позитивного показника ознаки;
 К – констатувальний зріз на початку експерименту (вересень-жовтень 2008 р.);
 Ф – зріз за результатами формувального експерименту (травень-червень 2011 р.).

поведінку, ніж у членів контрольній групі. За результати формувального експерименту кількість старшокласників, які проявили достатній рівень сформованості показників мотиваційно-ціннісного критерію соціалізації в експериментальній групі зросла з 34,3 % до 51,4 %. Зведену інформацію про динаміку сформованості мотиваційно-ціннісної складової соціалізації старшокласників у процесі функціонування соціально-педагогічного комплексу у контрольній та експериментальній групах подано у табл. 2. 6.

Таблиця 2.6

Динаміка сформованості показників мотиваційно-ціннісного критерію соціалізації старшокласників у контрольній та експериментальній групах
(в абс. числах і у %)

Рівень сформованості критерію	Етапи дослідження	Експериментальні групи (304 осіб)		Контрольні Групи (320 осіб)	
		К-сть осіб	У %	К-сть осіб	У %
Достатній	Початок експерименту (вересень-жовтень 2008 р.)	105	34,3	98	30,5
	Контрольний зріз (травень-червень 2011 р.)	157	51,4	114	35,6
Базовий	Початок експерименту (вересень-жовтень 2008 р.)	90	29,6	113	35,3
	Контрольний зріз (травень-червень 2011 р.)	107	35,4	126	39,3
Елементарний	Початок експерименту (вересень-жовтень 2008 р.)	109	35,9	109	34,2
	Контрольний зріз (травень-червень 2011 р.)	40	13,2	80	25,0

У експериментальній групі зріс відсоток респондентів, які продемонстрували базовий рівень сформованості показників мотиваційно-

ціннісного критерію соціалізації (з 29,6 % до 35,4 %). Зауважимо, що динаміка досліджуваного процесу у контрольній групі також носила позитивний характер, але вона мала менш виражений характер: кількість респондентів, які продемонстрували достатній рівень сформованості показників мотиваційно-ціннісного критерію соціалізації у контрольній групі зросла з 30,5 % до 35,6 %. Чисельність респондентів контрольної групи, яка проявила базовий рівень сформованості показників мотиваційно-ціннісного критерію соціалізації, зросла з 35,3 % до 39,3 %.

Позитивним результатом формувального експерименту вважаємо зниження кількості респондентів, загальний рівень сформованості показників мотиваційно-ціннісного критерію соціалізації яких охарактеризовано елементарним рівнем: в експериментальній групі він знизився з 35,9 % до 13,2 %; у контрольній групі, відповідно, з 34,2 % до 25,0 %.

Динаміку зміни сформованості мотиваційно-ціннісної складової старшокласників у контрольних експериментальних групах (у %) графічно подано на рис. 2.5 і 2.6.

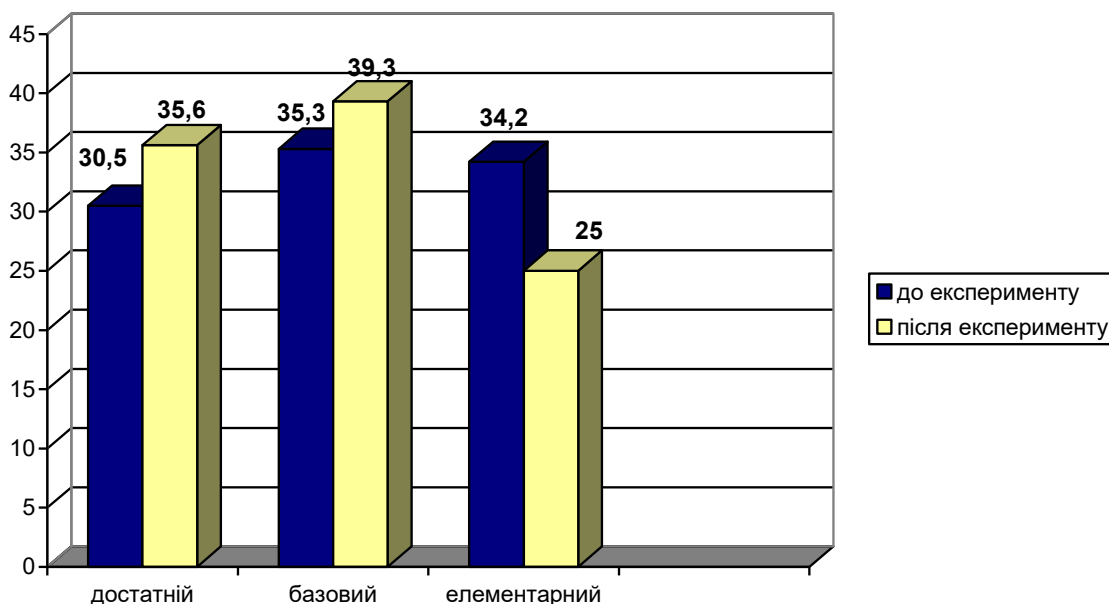

Рис. 2.5. Динаміка зміни сформованості мотиваційно-ціннісної складової соціалізації старшокласників у контрольних групах (у %)

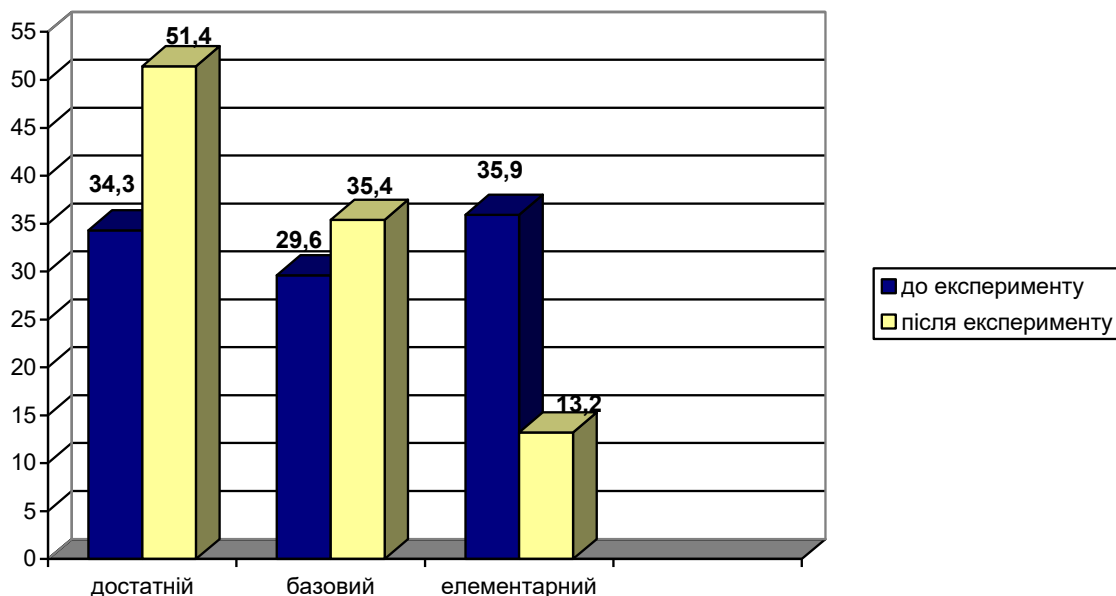

Рис. 2.6. Динаміка сформованості мотиваційно-ціннісної складової соціалізації старшокласників у процесі функціонування соціально-педагогічного комплексу в експериментальних групах (у %)

Визначення рівня сформованості діяльнісно-практичної складової соціалізації старшокласників у процесі функціонування соціально-педагогічного комплексу в контрольній та експериментальній групах здійснювалося за такими показниками: трансформацією системи знань, ціннісних орієнтацій респондентів у діяльнісно-поведінкову сфери; ставленням старшокласників до своїх обов'язків; їх умінням ставити перед собою мету і досягати її; участю у суспільно-корисній діяльності і ступенем прояву їх активності стосовно життєвого і професійного визначення. Показники визначення рівня сформованості діяльнісно-практичного критерію соціалізації старшокласників подано у Додатку Л.

Інформацію про сформованість показників діяльнісно-практичного критерію соціалізації старшокласників у процесі функціонування соціально-педагогічного комплексу у контрольній та експериментальній групах (в абсолютних числах і в %) подано у табл. 2. 7.

Таблиця 2. 7

Характеристика сформованості показників діяльнісно-практичного критерію соціалізації старшокласників у процесі функціонування СПК у контрольній та експериментальній групах (в абс. числах і в %)

Показники прояву діяльнісно-поведінкового компонента соціалізації	Етапи	Кількість старшокласників					
		Експериментальні групи (в абс. числах і в %) 304 респонденти			Контрольні групи (в абс. числах і в %) 320 респондентів)		
		Достатній	Базовий	Елементарний	Достатній	Базовий	Елементарний
Трансформація системи знань, ціннісних орієнтацій у діялісно-поведінкову сферу	К	115 37,8	94 30,7	95 31,5	100 31,2	100 31,2	120 37,6
	Ф	175 57,5	101 33,2	28 9,3	130 40,6	120 37,6	70 21,8
Відповідальне ставлення старшокласників до своїх обов'язків	К	110 36,2	99 32,5	95 31,3	114 35,6	106 33,1	100 31,3
	Ф	150 49,3	115 37,8	39 12,9	125 39,1	115 35,9	80 25,0
Уміння ставити перед собою мету і досягати її	К	87 28,6	92 30,2	125 41,2	105 32,8	105 32,8	110 34,4
	Ф	137 45,0	128 42,1	39 12,9	125 39,1	110 34,4	85 26,5
Участь у діяльності суспільно-корисного спрямування	К	125 41,2	124 40,7	55 18,1	120 37,5	125 39,0	75 23,5
	Ф	150 49,3	134 44,1	20 6,6	145 45,3	125 39,0	50 15,7
Прояв активності стосовно життєвого і професійного визначення	К	121 39,8	88 28,8	95 31,4	100 31,2	110 34,4	110 34,4
	Ф	150 49,3	110 36,2	44 14,5	125 39,1	110 34,4	85 26,5
Середнє арифметичне (у %)	К	36,7	32,5	30,8	33,6	34,2	32,2
	Ф	50,1	38,6	11,3	40,5	36,5	23,0

Примітка: Д – достатній рівень прояву показника ознаки; Б – базовий рівень прояву показника ознаки; Е (низький) – відсутність або недостатність прояву позитивного показника ознаки.

К – констатувальний зріз на початку експерименту (вересень-жовтень 2008 р.); Ф – зріз за результатами формувального експерименту (травень-червень 2011 р.).

За результатами формувального експерименту встановлено позитивні зміни в показниках, що характеризують сформованість діяльнісно-практичного критерію соціалізації старшокласників у експериментальній групі. Так, кількість старшокласників, які після залучення до діяльності соціально-педагогічного комплексу, проявили достатній рівень сформованості показників діяльнісно-практичного критерію соціалізації в експериментальній групі зросла з 36,7 % до 50,1 %. У експериментальній групі спостерігалось зростання відсотку респондентів, які по завершенню експерименту продемонстрували базовий рівень сформованості показників діяльнісно-практичного критерію соціалізації (з 32,5 % до 38,6 %).

Зауважимо, що динаміка досліджуваного процесу у контрольній групі також мала позитивний характер. Проте динаміка цього процесу мала менш виражений характер. Так, кількість респондентів, які продемонстрували достатній рівень сформованості показників діяльнісно-практичного критерію соціалізації у контрольній групі зросла з 33,6 % до 40,5 %. Чисельність респондентів контрольної групи, які проявили базовий рівень сформованості показників діяльнісно-практичного критерію соціалізації у контрольній групі зросла з 34, 2 % до 36,5 %.

Позитивним результатом формувального експерименту вважаємо зниження кількості респондентів, загальний рівень сформованості показників діяльнісно-практичного критерію соціалізації яких охарактеризовано елементарним рівнем: в експериментальній групі чисельність старшокласників, віднесених до цієї групи, знизилася з 30,8 % до 11,3 %; у контрольній групі, відповідно, з 32,2 % до 23,0 %.

Зведену інформацію про динаміку сформованості показників діяльнісно-практичного критерію соціалізації старшокласників у процесі функціонування соціально-педагогічного комплексу у контрольній та експериментальній групах подано у табл. 2. 8.

Динаміка сформованості показників діяльнісно-практичного критерію соціалізації старшокласників у процесі функціонування соціально-педагогічного комплексу (у контрольній та експериментальній групах, в абс. числах і у %)

Рівні сформованості критерію	Етапи дослідження	Експериментальні групи (304 особи)		Контрольні групи (320 осіб)	
		К-сть осіб	У %	К-сть осіб	У %
Достатній	Контрольний зріз до початку експерименту (вересень-жовтень 2008р.)	111	36,7	108	33,6
	Результати діагностики після формувального експерименту (травень-червень 2011 р.)	153	50,1	130	40,5
Базовий	Контрольний зріз до початку експерименту (вересень-жовтень 2008р.)	99	32,5	109	34,2
	Результати діагностики після формувального експерименту (травень-червень 2011 р.)	117	38,6	117	36,5
Елементарний	Початок експерименту (вересень-жовтень 2004р.)	94	30,8	103	32,2
	Результати діагностики після формувального експерименту (травень-червень 2011 р.)	34	11,3	73	23,0

Динаміку сформованості показників діяльнісно-поведінкового критерію соціалізації старшокласників у процесі функціонування соціально-педагогічного комплексу у контрольних експериментальних групах (у %) графічно подано на рис. 2. 7 і 2.8.

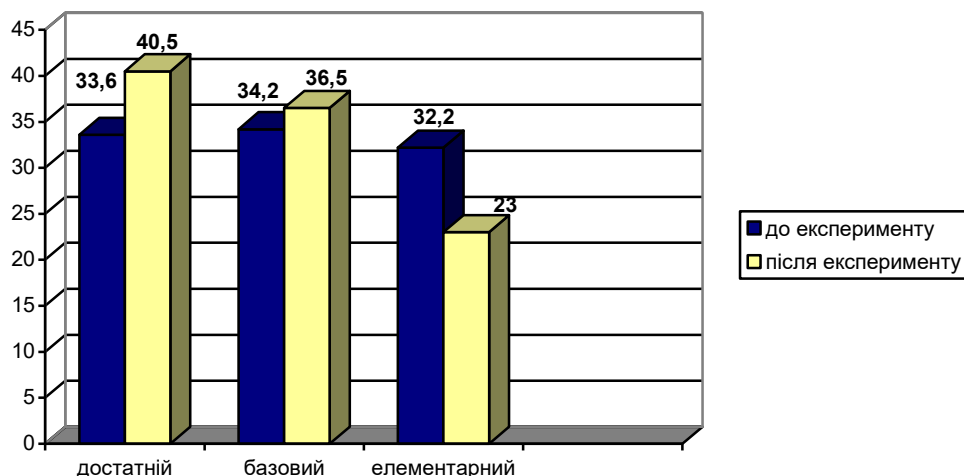

Рис. 2. 7. Динаміка сформованості показників діяльнісно-практичного критерію соціалізації школярів у контрольних групах (у %)

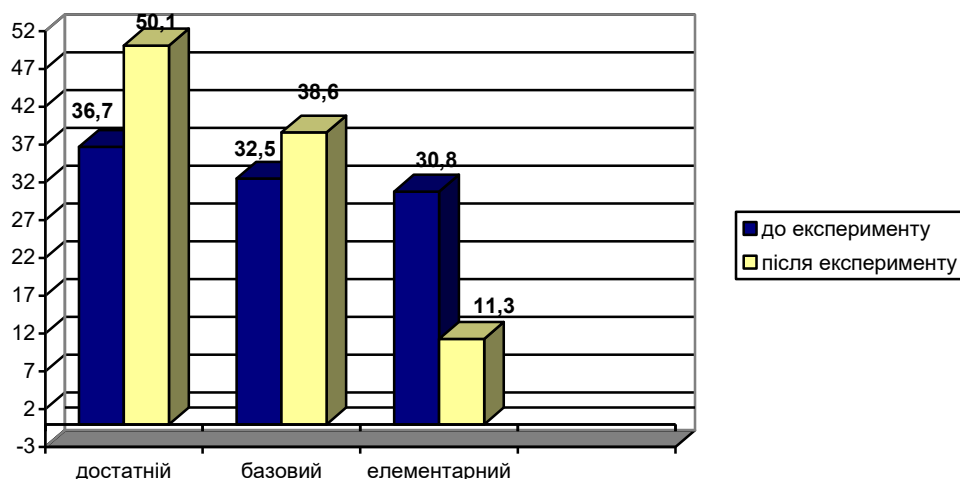

Рис. 2.8. Динаміка сформованості показників діяльнісно-практичного критерію соціалізації старшокласників у процесі функціонування соціально-педагогічного комплексу в експериментальних групах (у %)

Результати формувального експерименту свідчать, що впровадження соціально-педагогічних умов (спрямування діяльності суб'єктів соціально-педагогічного комплексу на гуманізацію і педагогізацію соціуму; забезпечення суб'єктно-діяльнісної позиції школярів у діяльності соціально-педагогічного комплексу; здійснення соціально-педагогічної підтримки діяльності соціально-

педагогічного комплексу) сприяють підвищенню результативності процесу соціалізації старшокласників експериментальної групи. Позитивні зміни відбулися практично за усіма показниками означених критеріїв (інтелектуально-пізнавальному, мотиваційно-ціннісному та діяльнісно-практичному), що знайшло відображення у характеристиці виокремлених нами рівнів соціалізації школярів (табл. 2. 9).

Таблиця 2.9

Динаміка рівнів соціалізації старшокласників експериментальної і контрольної груп у процесі формувального експерименту (в абс. числах і у %)

Рівні патріотичної вихованості	Етапи дослідження	Експерим.групи (304 особи)		Контрольні Групи (320 осіб)	
		К-сть осіб	У %	К-сть осіб	У %
Достатній	Контрольний зріз до початку експерименту (вересень-жовтень 2008р.)	102	33,55	103	32,2
	Результати діагностики після формувального експерименту (травень-червень 2011 р.)	152	50,0	126	39,4
Базовий	Контрольний зріз до початку експерименту (вересень-жовтень 2008р.)	100	32,9	114	35,6
	Результати діагностики після формувального експерименту (травень-червень 2011 р.)	117	38,5	125	39,0
Елементарний	Контрольний зріз до початку експерименту (вересень-жовтень 2008р.)	102	33,55	103	32,2
	Результати діагностики після формувального експерименту (травень-червень 2011 р.)	35	11,5	69	21,6

Динаміка рівнів соціалізації старшокласників експериментальної і контрольної груп у процесі формувального експерименту графічно відображена на рис. 2. 9.

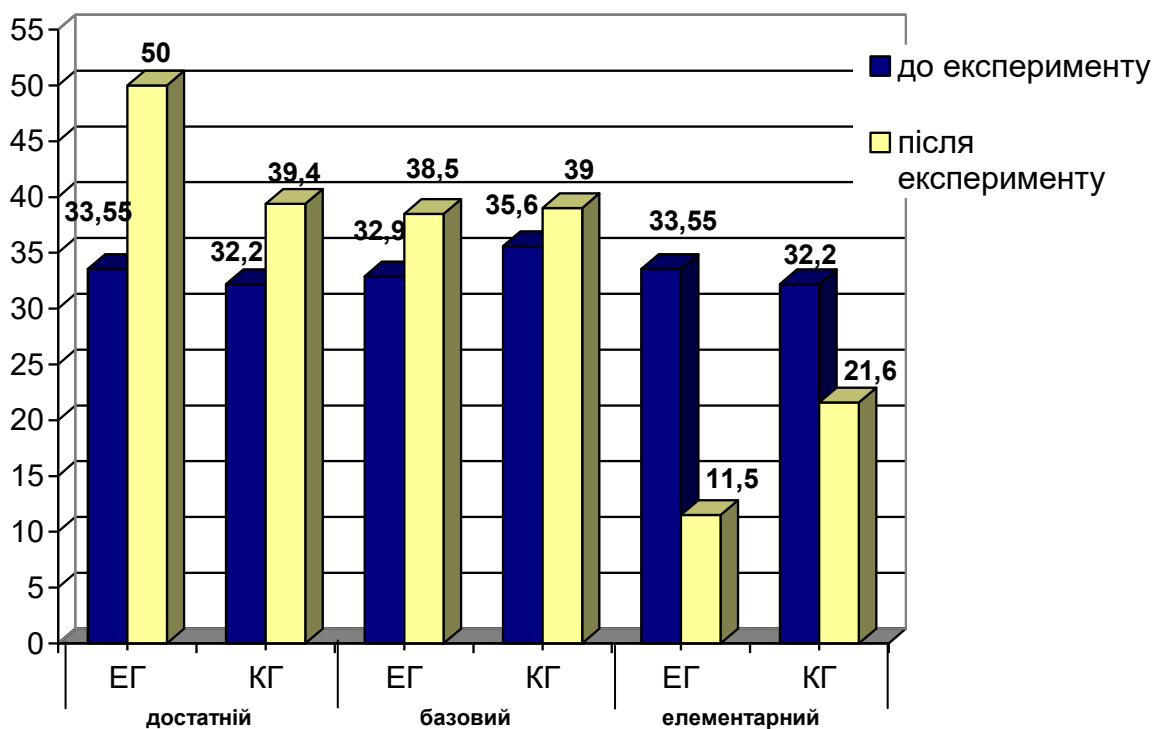

Рис. 2.9. Динаміка рівнів соціалізації старшокласників експериментальної і контрольної груп у процесі формувального експерименту (%)

Результати опитування, оціночних суджень соціальних педагогів, педагогів загальноосвітніх навчально-виховних закладів, активістів ради соціально-педагогічного комплексу, членів експертної групи і автора дослідження підтвердили, що упровадження у процесі функціонування соціально-педагогічного комплексу окреслених соціально-педагогічних умов сприяли удосконаленню соціалізації старшокласників експериментальних груп. Аналіз результатів контрольного зрізу свідчить про позитивну динаміку досліджуваного процесу.

Результати засвідчують, що в експериментальній групі (ЕГ) чисельність респондентів, які проявили достатній рівень соціалізації, зросла на 16,45 % (з 33,55 % до 50,0%); чисельність респондентів, що проявили базовий рівень

соціалізації, зросла на 5,6 % (з 32,9 % до 38,5 %); було зафіксовано зменшення кількості респондентів, які членами експертної групи були віднесені до групи з елементарним рівнем соціалізації на 22,05 % (з 33,55 % до 11,5 %).

Закономірно, що позитивні зміни спостерігалися і в контрольній групі (КГ). Якщо на початку формувального експерименту кількість старшокласників КГ, які проявили достатній рівень соціалізації, становила 32,2 %, то в кінці експерименту – 39,4%; чисельність старшокласників, що проявили базовий рівень соціалізації, становила, відповідно, – 35,6 % і 39,0 %; було зафіксовано зменшення кількості старшокласників, які членами експертної групи були віднесені до групи з елементарним рівнем соціалізації, з 32,2 % до 21,6 %.

Отже, у дослідженні обґрунтовано доцільність і необхідність створення соціально-педагогічного комплексу на основі нових підходів (гуманістичного, культурологічного, особистісно-діяльнісного і аксіологічного) як важливого чинника соціалізації школярів; обґрунтовано структурно-функціональну модель соціалізації школярів; обґрунтовано й експериментально перевірено соціально-педагогічні умови соціалізації учнівської молоді у процесі функціонування соціально-педагогічного комплексу (спрямування зусиль суб'єктів соціально-педагогічного комплексу на гуманізацію і педагогізацію соціуму; забезпечення суб'єктно-діяльнісної позиції школярів у діяльності соціально-педагогічного комплексу; здійснення соціально-педагогічної підтримки діяльності соціально-педагогічного комплексу).

Реалізації визначених соціально-педагогічних умов сприяла цілеспрямована діяльність суб'єктів соціально-педагогічного комплексу, яка полягала у створенні педагогічно-організованого соціального середовища, що актуалізує пізнання й осмислення молоддю людиною соціально-економічних явищ, культурних і духовних надбань; формування загальнолюдських ціннісних орієнтацій; засвоєння і реалізацію діяльнісно-поведінкового аспекту, орієнтованого на активну суб'єктно-діялісну позицію, осмислене

самопізнання, життєве і професійне самовизначення та підготовку до самостійного життя.

Висновки до другого розділу

На основі аналізу ідей, поглядів українських і зарубіжних дослідників, які стали методологічним підґрунтям соціалізації учнівської молоді в сучасних умовах, прогресивних ідей педагогічного досвіду і власних напрацювань з'ясовано, що соціалізацію школярів у процесі функціонування соціально-педагогічного комплексу доцільно трактувати як багатогранний і складний процес, пов'язаний із оволодінням знаннями, соціальним досвідом, становленням освітньо-пізнавальної, мотиваційно-ціннісної і діяльнісно-поведінкової сфер з метою актуалізації особистісного життєвого і професійного самовизначення.

На основі осмислення концептуальних засад соціалізації учнівської молоді в сучасних умовах на методологічному, теоретичному і практичному рівнях обґрунтовано доцільність створення соціально-педагогічних комплексів за місцем проживання школярів, діяльність яких спрямована на гуманізацію і педагогізацію соціуму.

Обґрунтовано концепцію діяльності соціально-педагогічного комплексу в мікрорайоні з центром у загальноосвітньому навчальному закладі, що включає: теоретичні й методичні основи його функціонування як відкритої виховної системи, діяльність якої спрямована на педагогізацію й гуманізацію соціуму; організаційно-змістові механізми функціонування соціально-педагогічного комплексу (алгоритм створення, організаційну структуру, суб'єкти, функції, принципи, напрями, зміст, форми і методи діяльності), спрямованої на забезпечення сприятливих соціально-педагогічних умов соціалізації учнівської молоді.

Визначено *завдання* діяльності соціально-педагогічного комплексу, що полягають в об'єднанні на засадах партнерської співпраці зусиль суб'єктів соціуму (педагогів загальноосвітнього навчального закладу, батьків, працівників закладів культурно-дозвілєвої сфери, установ соціального і соціально-педагогічного спрямування, членів дитячих і молодіжних громадських об'єднань, неформальних дитячо-юнацьких угруповань, представників органів місцевого самоврядування та місцевої виконавчої влади, територіальної громади та інших) для спільної діяльності соціально-педагогічного спрямування.

Обґрунтовано основні *принципи* діяльності соціально-педагогічного комплексу: добровільної участі на засадах партнерської взаємодії всіх учасників СПК; демократичності, що сприяє розвитку ініціативи й творчості; самоорганізації та самоуправління як механізмів, що сприяють об'єднанню усіх суб'єктів СПК у колектив односторонців; опори на соціальні реалії як джерело визначення напрямів, форм і методів діяльності суб'єктів соціально-педагогічного комплексу; позитивної оцінки роботи її учасників. Охарактеризовано основні *функції* соціально-педагогічного комплексу: освітню, розвивальну, виховну, комунікативну, компенсаторну, гедоністичну і творчої самореалізації особистості.

У процесі дослідження розроблено *структурно-функціональну модель* соціалізації учнівської молоді у процесі функціонування соціально-педагогічного комплексу. Обґрунтовано взаємозв'язок її основних *елементів*: мети, завдань, концептуальних підходів, соціально-педагогічних умов, компонентів (мотиваційний, гностичний, діяльнісний), етапів (мотиваційно-цільовий, змістово-діяльнісний, діагностично-корекційний) соціалізації, а також структури, функцій, принципів, напрямів, форм роботи соціально-педагогічного комплексу, діагностичного інструментарію та результату.

У процесі дослідно-експериментальної роботи окреслено змістовий і технологічний аспекти реалізації провідних напрямів діяльності соціально-

педагогічного комплексу (просвітницький, культурно-дозвіллевій, суспільно-корисний, волонтерський, спортивно-оздоровчий, соціально-педагогічної ініціативи та ін.), що сприяють спрямуванню зусиль суб'єктів соціально-педагогічного комплексу на гуманізацію і педагогізацію соціуму.

Спираючись на аналіз діяльності соціально-педагогічного комплексу, провідних концепцій соціалізації (соціально-просторову, адаптивно-розвивальну, соціалізаційної норми і факторного впливу) у процесі дослідження визначено й експериментально перевірено ефективність впливу соціально-педагогічних умов на соціалізацію учнівської молоді у процесі функціонування соціально-педагогічного комплексу: спрямування зусиль суб'єктів соціально-педагогічного комплексу на гуманізацію і педагогізацію соціуму; забезпечення суб'єктно-діяльнісної позиції старшокласників у діяльності соціально-педагогічного комплексу; здійснення соціально-педагогічної підтримки діяльності соціально-педагогічного комплексу.

У процесі дослідно-експериментальної роботи окреслено змістовий і технологічний аспекти реалізації соціально-педагогічних умов, що сприяють удосконаленню соціалізації учнівської молоді у процесі функціонування соціально-педагогічного комплексу.

Результати формувального експерименту засвідчили позитивну динаміку показників соціалізації учнівської молоді. У експериментальній групі чисельність респондентів, загальний рівень соціалізації яких охарактеризовано як достатній, зросла з 33,55 % до 50,0 %, (у КГ динаміка, відповідно, становила 32,2 % і 39,4 %). Свідченням результативності формувального експерименту є зменшення кількості респондентів, загальний рівень соціалізації яких охарактеризовано як елементарний (в ЕГ з 33,55 % до 11,5 %; у КГ – з 32,2 % до 21,6 %).

ВИСНОВКИ

У дисертації представлено теоретичне узагальнення та нове вирішення проблеми соціалізації учнівської молоді, що проявляється в аналізі теоретичних положень про суть, основні чинники і концепції соціалізації учнівської молоді; обґрунтуванні концепції функціонування соціально-педагогічного комплексу та виявленні його можливостей щодо соціалізації учнівської молоді; розробці структурно-функціональної моделі соціалізації учнівської молоді та виявленні соціально-педагогічних умов, що сприяють успішній соціалізації досліджуваної категорії молоді у процесі функціонування соціально-педагогічного комплексу.

Результати теоретичного й експериментального дослідження засвідчили досягнення поставленої мети і завдань та дали підстави для таких *висновків*:

1. Аналіз праць вітчизняних та зарубіжних учених свідчить про достатній рівень дослідження теоретичних і практичних аспектів проблеми соціалізації учнівської молоді. У результаті опрацювання наукових надбань провідних вітчизняних і зарубіжних учених визначено основні підходи до трактування досліджуваного процесу: соціологічний, психологічний, педагогічний і соціально-педагогічний. З'ясовано, що різноманітні аспекти вивчення соціалізації учнівської молоді базуються на аналізі взаємодії особистості та суспільства, що здійснюється за допомогою їх участі у різних формах соціальної діяльності.

З'ясовано, що соціалізація є складним і багатофакторним процесом оволодіння особистістю суспільним досвідом, засвоєння норм і правил життя, набуття індивідом людських властивостей і якостей. Процес соціалізації передбачає не лише усвідомлення і засвоєння індивідом соціальних цінностей, норм, принципів і правил у відносинах, але й активне їх відтворення в процесі життєдіяльності, що забезпечує можливості для формування нової соціальної позиції, реалізації себе як активного творчого суб'єкта соціальної дійсності.

Розкрито різноманітні аспекти вивчення соціалізації, які базуються на аналізі взаємодії особистості та суспільства і здійснюється за допомогою різних факторів і форм цього процесу. Визначено багаторівневий і багатоаспектний характер процесу соціалізації; охарактеризовано його основні види, педагогічні фактори впливу; розкрито та проаналізовано концепції соціалізації як складного і багатфакторного процесу оволодіння особистістю суспільним досвідом, засвоєння норм і правил буття, набуття людських властивостей і якостей.

Запропоновано авторське трактування поняття «соціалізація учнівської молоді» як складного і багатфакторного процесу оволодіння особистістю знаннями, суспільним досвідом, формування мотивів, загальнолюдських ціннісних орієнтацій, засвоєння норм, принципів і правил людського співжиття, актуалізації особистісного життєвого і професійного самовизначення, що сприяє формуванню власної соціальної позиції, передбачає її успішну інтеграцію в соціальне середовище й реалізацію себе як активного творчого суб'єкта соціальної дійсності.

2. Обґрунтовано концепцію діяльності соціально-педагогічного комплексу, що включає: теоретичні й методичні основи його функціонування як відкритої виховної системи, діяльність якої спрямована на педагогізацію й гуманізацію соціуму; алгоритм організації і функціонування соціально-педагогічного комплексу; організаційно-змістовий механізм діяльності соціально-педагогічного комплексу; основні завдання його функціонування, що полягають в об'єднанні та координації виховних зусиль батьків, працівників закладів освітньої, виховної, культурно-дозвіллевої сфер, установ соціального і соціально-педагогічного спрямування, органів місцевого самоврядування та місцевої виконавчої влади, представників громади та інших з метою створення сприятливих соціально-педагогічних умов соціалізації учнівської молоді та реалізації програми їх розвитку і саморозвитку.

Визначено *провідні напрями діяльності соціально-педагогічного комплексу* (просвітницький, суспільно-корисний, волонтерський, культурно-дозвіллєвий, спортивно-оздоровчий та ін.); охарактеризовано його основні функції (освітня, розвивальна, виховна, комунікативна, компенсаторна, гедоністична, творчої самореалізації) та принципи діяльності (добровільної участі на засадах партнерської взаємодії всіх учасників соціально-педагогічного комплексу; демократичності, що сприяє розвитку ініціативи й творчості; самоорганізації та самоуправління як механізмів, що сприяють об'єднанню усіх суб'єктів соціально-педагогічного комплексу у колектив однодумців; опори на соціальні реалії як джерело визначення напрямів, форм і методів діяльності суб'єктів соціально-педагогічного комплексу; позитивної оцінки роботи її учасників).

3. Визначено *основні компоненти* (гностичний, мотиваційний і діяльнісний), *критерії* (мотиваційно-ціннісний, інтелектуально-пізнавальний, діялісно-практичний) та *показники* (мотиви поведінки, ієрархія ціннісних орієнтацій, місце загальнолюдських цінностей у ній; знання, судження про суспільство, явища, систему людських взаємин; ставлення до суспільства, природи, людей; дії, вчинки, поведінка, усвідомленість ставлення до себе, свого місця в житті, життєвого і професійного самовизначення) та рівні (достатній, базовий, елементарний) *соціалізації учнівської молоді*, що покладено в основу сутнісних характеристик досліджуваного процесу.

Результати констатувального етапу дослідження засвідчили, що із 624 старшокласників, чисельність осіб, загальний рівень соціалізації яких охарактеризовано як достатній, становить 32,9 %, базовий – 34,2 %, елементарний – 32,9 %.

4. На основі гуманістичного, культурологічного, особистісно-діялісного й аксіологічного підходів розроблено *структурно-функціональну модель соціалізації учнівської молоді* у процесі функціонування соціально-педагогічного комплексу, що передбачає взаємодію таких структурних

елементів: мети (створення сприятливих умов соціалізації учнівської молоді), завдань (активізація соціалізуючих впливів суб'єктів соціально-педагогічного комплексу), компонентів (мотиваційний, гностичний, діяльнісний), етапів (мотиваційно-цільовий, змістово-діяльнісний, діагностично-корекційний) соціалізації старшокласників; основних напрямів, функцій, принципів, форм і методів діяльності суб'єктів соціально-педагогічного комплексу; діагностичного інструментарію та результату соціалізації учнівської молоді.

5. Обґрунтовано й експериментально перевірено *соціально-педагогічні умови соціалізації учнівської молоді у процесі функціонування соціально-педагогічного комплексу* (спрямування зусиль суб'єктів соціально-педагогічного комплексу на гуманізацію і педагогізацію соціуму; забезпечення суб'єктно-діяльнісної позиції школярів у діяльності соціально-педагогічного комплексу; здійснення соціально-педагогічної підтримки діяльності соціально-педагогічного комплексу). Реалізації визначених соціально-педагогічних умов сприяла цілеспрямована діяльність суб'єктів соціально-педагогічного комплексу, яка полягала у створенні педагогічно-організованого соціального середовища, що актуалізує пізнання й осмислення молодю людиною соціально-економічних явищ, культурних і духовних надбань; формування загальнолюдських ціннісних орієнтацій; засвоєння і реалізацію діялісно-поведінкового аспекту, орієнтованого на активну суб'єктно-діялісну позицію, осмислене самопізнання, життєве і професійне самовизначення та підготовку до самостійного життя.

Результати формувального експерименту засвідчили позитивну динаміку показників досліджуваного феномена. В експериментальній групі чисельність респондентів, загальний рівень соціалізації яких охарактеризовано як достатній, зросла з 33,55 % до 50,0 %, (у КГ динаміка, відповідно, становила 32,2 % і 39,4 %). Свідченням результативності формувального експерименту є зменшення кількості респондентів, загальний рівень соціалізації яких

охарактеризовано як елементарний (в ЕГ з 33,55 % до 11,5 %; у КГ – з 32,2 % до 21,6 %).

Проблема соціалізації учнівської молоді у процесі формування соціально-педагогічного комплексу не вичерпується результатами проведеного дисертаційного дослідження. Перспективними напрямками вивчення актуалізованої проблеми можуть бути: системний аналіз інноваційних технологій соціалізації школярів у сучасних умовах; обґрунтування нормативно-правового забезпечення функціонування соціально-педагогічного комплексу; обґрунтування технологій створення і функціонування соціально-педагогічного комплексу за місцем проживання школярів; підготовка майбутніх соціальних педагогів до соціально-педагогічного супроводу діяльності соціально-педагогічного комплексу; розробка технологій інтеграції виховних зусиль суспільства у вирішенні завдань успішної соціалізації учнівської молоді.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Абульханова-Славская К. А. Развитие личности в процессе жизнедеятельности : Психология формирования и развития личности / К. А. Абульханова-Славская. – М. : Наука, 1981. – С. 19–45.
2. Авер'янова Г. М. Особливості соціалізації молоді в умовах трансформації суспільства / Г. М. Авер'янова, Н. М. Дембицька, В. В. Москаленко. – К. : „ППП”, 2005. – 307 с.
3. Аксенова Л. И. Социальная педагогика в специальном образовании : [учеб. пособие] / Л. И. Аксенова. – М. : «Академия», 2001. – 192 с.
4. Алексеєнко Т. Ф. Соціалізація особистості : можливості й ризики : [науково-метод. посібник] / Т. Ф. Алексеєнко. – К., 2007. – 152 с.
5. Алексеєнко Т. Ф. Технології соціально-педагогічної роботи в територіальній громаді / Т. Ф. Алексеєнко // Соціальна педагогіка : теорія та практика. – 2004. – №2. – С. 19–24.
6. Американская социология / пер. с англ. А. П. Смирнова. – М. : Прогресс, 1972. – 392 с.
7. Амонашвили Ш. А. Личностно-гуманная основа педагогического процесса. – Минск : Университетское, 1990. – 560 с.
8. Ананьев Б. Г. Человек как предмет познания / Б. Г. Ананьев – СПб. : Питер, Психология. – 2001. – 282 с.
9. Андреева Г. И. Социальная психология / Г. И. Андреева. – М. : Аспект Пресс, 1996. – 376 с.
10. Андреевкова Н. В. Проблема соціалізації особистості / Н. В. Андреевкова . – К. : Промінь, 1995. – 237 с.
11. Андрущенко В. П. Социализация и нравственное воспитание студенческой молодежи / В. П. Андрущенко // Этика и эстетика. – Киев, 1977. – Вып.20. – С.27–36.

12. Архипова С. П. Соціальна педагогіка : [навчально-методичний посібник] / С. П. Архипова, Г. Я. Майборода. – Черкаси-Ужгород : “Мистецька лінія”, 2002. – 268 с.
13. Асмолов А. Г. Психология личности : Принципы общепсихологического анализа. – М. : Изд-во МГУ, 1990. – 367 с.
14. Афанасьев В. Г. Общество : системность, познание, управление / В. Г. Афанасьев. – М. : Политиздат, 1981. – 432 с.
15. Баяновська М. Р. Соціально-педагогічна діяльність самодіяльних і молодіжних об'єднань (на матеріалах Закарпаття) : дис. ... кандидата пед. наук : 13.00.05 ; 13.00.01. / М. Р. Баяновська. – К., 1996. – 186 с.
16. Безпалько О. В. Просвітницький тренінг як різновид соціальних послуг для дітей та молоді /О. В. Безпалько // Соціалізація особистості : [зб. наук. праць. Т. XXI / за заг. ред. проф. А. Й. Капської]. – К. : Логос, 2003. – С. 62–74.
17. Безпалько О. В. Соціальна педагогіка в схемах і таблицях : [навч. посібник] / О. В. Безпалько . – К. : Логос, 2003. – 134 с.
18. Безпалько О. В. Теорія і практика соціально-педагогічної роботи з дітьми та учнівською молоддю в територіальній громаді : дис. ... доктора пед. наук : 13.00.05. / О. В. Безпалько. – Луганськ, 2007. – 537 с.
19. Бергер П. Социальное конструирование реальности / П. Бергер, Т. Лукман. – М. : Медиум, 1995. – 265 с.
20. Бернс Р. Развитие Я – концепции и воспитание / Р. Бернс. – М. : Прогресс, 1986. – 420 с.
21. Беспалько В. П. Слагаемые педагогической технологии / В. П. Беспалько. – М. : Педагогика, 1989. – 192 с.
22. Бех І. Д. Виховання особистості : У 2 кн. Кн. 2 : Особистісно-орієнтований підхід : теоретико-технологічні засади / І. Д. Бех / Наук. видання. – К. : Либідь, 2003. – 280 с.

23. Бех І. Д. Особистісно-зорієнтоване виховання : [навч.-метод. посібник] / І. Д. Бех. – К. : ІЗМН, 1998. – 203 с.
24. Бех І. Д. Цінності як ядро особистості / І. Д. Бех // Цінності освіти і виховання : [наук.-метод. зб. / за заг. ред О. В. Сухомлинської, П. Р. Ігнатенка, Р. П. Скульського ; упоряд. О. М. Павліченко]. – К., 1997. – С. 8–11.
25. Бим-Бад Б. М. Образование в контексте социализации / Б. М. Бим-Бад, А. В. Петровский // Педагогика. – 1996. – № 1. – С. 3–8.
26. Божович Л. И. Личность и ее формирование в детском возрасте / Л. И. Божович. – М. : Просвещение, 1968. – 464 с.
27. Божович Л. И. Проблемы формирования личности / Л. И. Божович. – Воронеж : НПО МОД ЭК, 1995. – 352 с.
28. Бойко А. М. Оновлена парадигма виховання : шляхи реалізації / А. М. Бойко – К. : ІЗМН, 1999. – 85 с.
29. Болгаріна В. С. Ідеал: цінність і духовний вектор / В. С. Болгаріна, Ю. І. Терещенко // Цінності освіти і виховання : [наук.-метод. зб. / за заг. ред. О. В. Сухомлинської, П. Р. Ігнатенка, Р. П. Скульського ; упоряд. О. М. Павліченко]. – К., 1997. – С. 16–19.
30. Бочарова В. Г. Воспитательная работа со школьниками по месту жительства / В. Г. Бочарова, М. М. Плоткин. – М., ВКШ, 1983. – 94 с.
31. Бочарова В. Г. О некоторых методологических подходах к пониманию целостного процесса социализации, воспитание и развитие личности / В. Г. Бочарова // Теория и практика социальной работы. – М. – Тула. – 1993. – Т.1. – С. 34–48.
32. Бочарова В. Г. Социальная микросреда как фактор формирования личности школьника : дис. ... доктора пед. наук : 13.00.01. / В. Г. Бочарова. – М., 1991. – 401 с.
33. Бочарова В. Г. Социально-педагогическая деятельность как научная категория. Научный доклад / В. Г. Бочарова – М. : РАО, 2002. – 31 с.

34. Буева Л. П. Социальная среда и сознание личности / Л. П. Буева. – М. : МГУ, 1968. – 267 с.
35. Буева Л. П. Человек : деятельность и общение / Л. П. Буева. – М. : Мысль, 1978. – 325 с.
36. Вайнола Р. Х. Особливості використання ігрових технік в соціальній вуличній роботі : [метод. рек.] / Р. Х. Вайнола // Ліга соціальних працівників м. Києва ; Соціальна служба для молоді м. Києва. – К. : НПУ, 2001. – 48 с.
37. Вайнола Р. Х. Формування творчої особистості школяра в системі виховної роботи : дис. ... кандидата пед. наук : 13.00.01. / Р. Х. Вайнола. – К., 1998. – 182 с.
38. Василькова Ю. В. Методика и опыт работы социального педагога : [учеб. пособие для студ. высш. учеб. учреждений] / Ю. В. Василькова. – Горький, Изд. центр «Академия», 2001. – С. 151–154.
39. Введение в социальную педагогику. – М. : Ин-т практ. психологии, 1997. – 365 с.
40. Великий тлумачний словник сучасної української мови / [уклад. і голов. ред. В. Т. Бусел]. – К. ; Ірпінь : ВТФ «Перун», 2005. – 1728 с.
41. Виготський Л.С. Проблеми вікової періодизації дитячого розвитку / Л. С. Виготський // Питання психології.– 1997.– № 2.– С. 18.
42. Выготский Л. С. Этюды по истории поведения / Л. С. Выготский, А. Р. Лурия. – М. : Педагогика, 1993. – 234 с.
43. Выготский Л. С. Педология подростка: проблемы возраста / Л. С. Выготский // Собрание сочинений : В 6 т. – М., 1983. – Т. 4 : Детская психология. – С. 6–223.
44. Выготский Л. С. Проблема возраста. Собр. соч. В 6 т. Т. 4. / Л. С. Выготский – М. : Педагогика, 1984.– 405 с.

45. Выготский Л. С. Психология развития как феномен культуры : / [под ред. Н. Г.Ярошевского]. – М.: И-т практ. психологии. Воронеж : НПО Модэк, 1996. – 512 с.
46. Воєводіна Т. Специфіка взаємозв'язку процесів соціалізації та самовизначення / Т. Воєводіна // Соціальна педагогіка : теорія та практика. – 2007. – №4. – С. 36–41.
47. Возна Ю. В. Інтеграція соціальних виховних впливів як чинник створення виховуючого соціального середовища у мікрорайоні школи / Ю. В. Возна // Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія : Педагогіка. Соціальна робота. – Ужгород : УНУ, 2007. – Вип. 11. – С. 15–17.
48. Возна Ю. В. Психолого-педагогічні особливості соціалізації учнівської молоді у позашкільному соціумі / Ю. В. Возна // Соціалізація особистості : зб. наукових праць. – Том. XXX. Педагогічні науки. – К. : НПУ імені М.П.Драгоманова, 2008. – С. 39–49.
49. Возна Ю. В. Змістові компоненти роботи соціального педагога з дітьми із обмеженими можливостями / Ю. В. Возна // Наукові записки Тернопільського національного педагогічного університету імені В.Гнатюка. Серія : Педагогіка. – №3. – Тернопіль : ТНПУ, 2008. – С. 113–117.
50. Возна Ю. В. Соціально-педагогічна робота у мікрорайоні школи як пріоритетний напрям роботи соціального педагога / Ю. В. Возна // Вісник Черкаського університету. Серія : педагогічні науки. – Вип. 123. – Черкаси : ЧНУ імені Б.Хмельницького, 2008. – С. 41–44.
51. Возна Ю. В. Проблема соціалізації особистості школяра в умовах позанавчальної діяльності / Ю. В. Возна // Вісник Луганського національного педагогічного університету імені Т.Шевченка. Педагогічні науки. – № 6 (145). – Луганськ : ЛНПУ, 2008. – С. 74–80.

52. Возна Ю. В. Проблема співпраці соціального педагога з сім'єю у контексті сприяння особистісному становленню дошкільника / Ю. В. Возна // Вісник Прикарпатського університету. Педагогіка. – Випуск XVII-XVIII. – Івано-Франківськ : ПНУ імені В.Стефаника, 2008. – С. 204–207.
53. Возна Ю. В. Проблема організації роботи дитячих громадських об'єднань у мікрорайоні школи / Ю. В. Возна // Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія : Педагогіка. Соціальна робота. – №13. – Ужгород : УНУ, 2008. – С. 100–102.
54. Возна Ю. В. Наукові засади професійної співпраці соціального педагога з сучасними дитячими громадськими об'єднаннями / Ю. В. Возна // Соціальна педагогіка : теорія та практика. – №3. – Луганськ, 2008. – С. 8–13.
55. Возна Ю. В. Організація дозвілля підлітків у позашкільному мікро соціумі як соціально-педагогічна проблема / Ю. В. Возна // Наукові записки Ніжинського державного педагогічного університету імені М. Гоголя. – №3. – Ніжин : НДУ, 2008. – С. 16–19.
56. Возна Ю. В. Проблема співпраці соціального педагога з батьківською громадою у мікрорайоні школи / Ю. В. Возна // Вісник Прикарпатського університету. Педагогіка. – Випуск XIX-XX. – Івано-Франківськ : ПНУ імені В.Стефаника, 2008. – С. 270–276.
57. Возна Ю. В. Особливості побудови соціально-педагогічної роботи з асоціальними молодіжними об'єднаннями в Німеччині / Ю.В.Возна // Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія : Педагогіка. Соціальна робота. – №15. – Ужгород : УНУ, 2008. – С. 36–38.
58. Возна Ю. В. Соціальний захист дітей і молодих людей з обмеженими можливостями як професійний обов'язок соціального педагога / Ю. В. Возна // Досвід співпраці державних, недержавних та муніципальних організацій у вирішенні питань захисту дітей : Міжнародна науково-практична конференція (15–16.11.2007 р., м. Кам'янець-Подільськ) / Зб.

наукових праць Кам'янець-Подільського національного університету : Серія соціально-педагогічна. – Випуск ІХ. – Кам'янець-Подільський: КПНУ, 2007. – С. 75–83.

59. Возна Ю. В. Підготовка майбутніх соціальних педагогів до роботи у сфері захисту прав дитини / Ю. В. Возна // Вісник Прикарпатського університету. Серія : Педагогіка. – 2011. – Вип. XXXV. – С. 149–154.
60. Возна Ю. В. Соціалізація учнівської молоді як предмет науково-педагогічних досліджень / Ю. В. Возна // Науковий вісник Ужгородського національного ун-ту. Серія : Педагогіка. Соціальна робота. – 2011. – Вип. 21 – С. 31–33.
61. Возна Ю. В. Участь у роботі дитячих громадських об'єднань як чинник професійної підготовки майбутніх соціальних педагогів / Ю. В. Возна // Підготовка соціальних педагогів та соціальних працівників в Україні в контексті Болонського процесу : матеріали Міжнародної науково-практичної конференції (13–14.12.2007р., м.Чернівці). – Чернівці : Національний університет імені Ю.Федьковича, 2007. – С. 46–50.
62. Возна Ю. В. Роль і функції соціального педагога в роботі з дітьми з обмеженими можливостями / Ю. В.Возна // Актуальні проблеми соціально-педагогічної роботи з різними категоріями населення : матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції (27–28.02.2008р., м.Черкаси). – Черкаси : ЧНУ імені Б.Хмельницького, 2008. – С.36–38.
63. Возна Ю. В. Особливості соціалізації учнівської молоді в сучасному соціокультурному просторі України / Ю. В. Возна // Треті педагогічні читання пам'яті М. М. Дарманського: актуальні проблеми сучасної педагогічної освіти : матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції (3.03.2008 р., м. Хмельницький). – Хмельницький : ХГПА, 2008. – С. 165–168.
64. Возна Ю. В. Використання педагогічних ідей А.С.Макаренка в процесі організації позашкільної діяльності учнівської молоді / Ю. В. Возна //

- Спадщина А. С. Макаренка і педагогічні пріоритети сучасності : матеріали Міжнародної науково-практичної конференції (12–14.03.2008р., м.Полтава). – Полтава : ПДПУ імені В. Г. Короленка, 2008. – С. 93–95.
65. Воловик А.. Педагогіка дозвілля : [підручник] / А. Воловик, В. Воловик. – Харків : ХДАК, 1999. – 332 с .
66. Волохов А. В. Теория и методика социализации ребёнка в детских общественных организациях : дисс. ... доктора пед. наук : 13.00.01. / А. В. Волохов. – Ярославль, 1999. – 467 с.
67. Вольнова Л. М. Вплив схильності до конформізму на соціалізацію підлітків / Л. М. Вольнова // Соціалізація особистості : зб. наук. праць Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова. Том XXX. – К., 2008. – С. 50–59.
68. Вульф Б. З. Школа и социальная среда : взаимодействие / Б. З. Вульф, В. Д. Семенов. – М. : Знание, 1981. – 95 с.
69. Галагузова Ю. Н. Теория и практика системной профессиональной подготовки социальных педагогов : дисс. ... доктора пед. наук : 13.00.08 / Ю. Н. Галагузова. – М., 2001. – 372 с.
70. Гарифуллина Р. С. Нравственное воспитание подростков в детских творческих объединениях : дисс. ... кандидата пед. наук : 13.00.01. / Р. С. Гарифуллина. – Казань, 2003. – 251 с.
71. Герасименко Л. П. Педагогические условия совершенствования организации свободного времени подростков : дис ... кандидата пед. наук : 13.00.01. / Л. П. Герасименко. – К., 1983. – 225 с.
72. Говорун Т. В. Формирование межличностных отношений во временном коллективе подростков : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня д-ра. пед. наук : спец. 13.00.01. “Загальна педагогіка та історія педагогіки” / Т. В. Говорун. – К., 1977. – 27 с.
73. Головатый Н. Ф. Социология молодежи : [курс лекцій] / Н. Ф. Головатый. – К. : МАУП, 1999. – 224с.

74. Гончаренко С. У. Український педагогічний словник / С. У. Гончаренко. – К. : Либідь, 1997. – 376 с.
75. Грушин Б. А. Свободное время: актуальные проблемы / Б. А. Глушин. – М. : Мысль, 1967. – 475 с.
76. Гурова Р. Г. Социологические проблемы воспитания / Р. Г. Гурова. – М. : Педагогика, 1981. – 176 с.
77. Гурьянова М. П. Сельская школа и социальная педагогика : пособие для педагогов / М. П. Гурьянова. – Мн. : Амалгфея, 2000. – 448 с.
78. Давыдов В. В. Проблемы развивающего обучения / В. В. Давыдов. – М., 1986. – 239 с.
79. Демин М. В. К вопросу о соотношении понятий «деятельность», «активность», «поведение» / М. В. Демин // Вестник Московского ун-та. Серия философия, 1975. – №5. – С. 17–25.
80. Диба С. Г. Педагогічні умови соціалізації учнівської молоді в скаутських організаціях (вітчизняний і зарубіжний досвід) : дис. ... кандидата пед. наук : 13.00.01 / С. Г. Диба. – К., 2005. – 233 с.
81. Дюркгейм Э. Социология. Ее предмет, метод, предназначение / [пер. А. Б. Гофман]. – М. : Канон, 1995. – 352 с.
82. Дьюи Д. Введение в философию воспитания / Д. Дьюи. – М., 1921 – 63 с.
83. Ельконин Д. Б. Проблемы возрастной и педагогической психологии: Избранные психологические труды / [под ред. Д. И. Фельдштейн]. – М. : Изд-во Междунар пед академии, 1995. – 224 с.
84. Енциклопедія освіти / Академія педагогічних наук ; під заг. ред. В. Г. Кременя. – К. : Юрінком Інтер, 2008. – 1040 с.
85. Ермолин А. А. Социально-нравственное воспитание подростков в условиях молодёжного объединения «Новая цивилизация» : дисс... кандидата пед. наук : 13.00.05. / А. А. Ермолин. – Москва, 2002. – 136 с.

86. Єршова Л. В. Организационно-педагогические условия социализации ребенка во временном внешкольном объединении : дисс. ... кандидата пед. наук : 13.00.01. / Л. В. Ершова. – Ярославль, 1998. – 183 с.
87. Життєві кризи особистості : метод. посіб. У 2 ч. Ч. 1. Психологія життєвих криз особистості / [ред. рада: В. М. Доній, Г. М. Несен, Л. В. Сохань та ін.]. – К. : ІЗМН, 1998.– С. 70.
88. Завацька Л. М. Особливості детермінантного впливу молодіжної субкультури на соціалізацію учнівської молоді / Л. М. Завацька // Педагогічна освіта : теорія і практика. Педагогіка : [зб. наук. праць / редкол. : Бех І. Д., Огнев'юк В. О., Кононко О. Л.]. – К. : КМПУ імені Б. Д.Грінченка, 2009. – №11.ч.1. – С. 75–87.
89. Заверико Н. В. Соціалізація старшокласників у самодіяльних об'єднаннях : дис. ... кандидата пед. наук : 13.00.01. / Н. В. Заверико. – К., 1992. – 182 с.
90. Заверико Н. В. Теоретичні засади соціально-педагогічної технології роботи із підлітками / Н. В. Заверико // Науковий часопис : НПУ імені Н. П. Драгоманова. Серія 11. Соціологія. Соціальна робота : зб. наук. праць. – К. : НПУ імені М.П. Драгоманова, 2004. – №2. – С. 80–86.
91. Заверико Н. В. Становление понятия "социализация" / Н. В. Заверико // Перспективы и развитие социальной активности молодежи : сб. ст. – Запорожье, 1990. – Вып. 1. – С. 42–43.
92. Зверєва І. Д.. Дитячий рух як засіб соціалізації особистості / І. Д. Зверєва, Л. Г. Коваль // Соціальна педагогіка і адаптивність особистості: наук.-метод. вид. – Суми: Мрія, 1994. – С. 29–48.
93. Зверєва І. Д. Теорія і практика соціально-педагогічної роботи із дітьми та молоддю в Україні : дис. ... доктора пед. наук : 13.00.05. / І. Д. Зверєва / Інститут педагогіки АПН України. – К., 1999. – 451 с.
94. Зверєва І. Д. Соціальна педагогіка / Соціальна робота / Зверєва І. Д., Коваль Л. Г., Хлебик С. Р. – К.: НДО, 1997. – 392 с.

95. Злобина Е. Г. Общение как фактор развития личности / Е. Г. Злобина. – Киев : Наук. думка, 1982. – 112 с.
96. Иванов В. М. Педагогические условия социализации городских старшеклассников : дис. ... кандидата пед. наук : 13.00.05. / В. М. Иванов. – Луганск, 1998. – 217 с.
97. Иванова Л. В. Соціально-педагогічні аспекти впливу ЗМІ на соціалізацію підлітка / Л. В. Иванова // Актуальні проблеми соціально-педагогічної роботи з різними категоріями населення : матеріали Всеукр. науково-практичної конференції (27–28.02.2008р., м.Черкаси). – Черкаси, 2008. – С. 70–72.
98. Ільїнський А. А. Особливості соціалізації старшокласників / А. А. Ільїнський // Соціалізація особистості : [зб. наук. праць / за заг. ред. проф. А. Й. Капської]. Том XXX. – К. : НПУ імені Н. П. Драгоманова, 2008. – С. 25–38.
99. Каган М.С. Человеческая деятельность. (Опыт системного анализа). –М. : Политиздат, 1987. – 325 с.
100. Капська А. Й. Соціальна педагогіка : підручник / [за ред. А. Й. Капської]. – К. : НПУ імені М. П. Драгоманова, 2011. – 346 с.
101. Капська А. Й. Соціальна робота: деякі аспекти роботи з дітьми та молоддю / А. Й. Капська. – К. : УДЦССМ, 2001. – 220 с.
102. Капська А. Й. Соціальна робота : [навч. посіб.] / А. Й. Капська. – К. : Центр навч. літ-ри, 2005. – 328 с.
103. Карпенко О. Г. Соціальне становлення особистості підлітка в тимчасових об'єднаннях за інтересами : дис. ... кандидата пед. наук : 13.00.01. / О. Г. Карпенко. – К., 1999. – 191 с.
104. Катаева Н. А. Межведомственный социально-педагогический центр в микрорайоне: перспективная модель / Н. А. Катаева. – М. : Педагогика, 1996. – 169 с.

105. Квитков М. Г. Педагогические условия самореализации молодёжи в общественных организациях : дисс. ... кандидата пед. наук : 13.00.01. / М. Г. Квитков. – Омск, 2000. – 160 с.
106. Келасьев В.Н. Интегративная концепция человека. – СПб., 1992. – 207 с.
107. Кирш Д. В. Организационно-педагогические условия социализации личности в деятельности молодёжных общественных организаций : дисс. ... кандидата пед. наук : 13.00.01. / Д. В. Кирш. – Тамбов, 2002. – 182 с.
108. Князева Е. М. Синергетика как новое мировидение : диалог с И. Пригожиным / Е. М. Князева, С. П. Курдюмов // Вопросы философии. – 1992. – №12. – С.17–20.
109. Кобилянська Л. І. Технології роботи шкільного соціального педагога з учнями – членами неформальних підліткових груп / Л. І. Кобилянська // Педагогічна освіта : теорія і практика. Педагогіка. Психологія : [зб. наук. пр. / редколегія : Бех І. Д., Огнев'юк В. О., Кононко О. Л.]. – К. : КМПУ імені Б. Д. Грінченка, 2009. – №11. ч.1. – С. 112–116.
110. Ковалева А. И. Концепция социализации молодежи: нормы, отклонения, социализационная траектория / А. И. Ковалева. – М. : Социс, 2003. – №1. – С. 109–115.
111. Коваль А. Г. Соціальна педагогіка / Соціальна робота: [навч. посібник] / А. Г. Коваль, І. Д. Зверева, С. Р. Хлеб'юк. – К. : ІЗМН, 1997. – 392 с.
112. Ковбасенко Л. І. Організаційно-педагогічні основи діяльності сучасного позашкільного навчального закладу / Л. І. Ковбасенко. – К. : ІЗМН, 2000. – 53 с.
113. Кодатенко О. М. Педагогическая поддержка социализации личности подростка : дисс. ... кандидата пед. наук : 13.00.01. / О. М. Кодатенко. – Саратов. 1998. – 226 с.
114. Коломинский Я. Л. Психология взаимоотношений в малых группах / Я. Л. Коломинский. – Мн. : Изд-во БГУ, 1976. – 350 с.

115. Коломинский Я. Л. Психология детского коллектива: система личных взаимоотношений / Я. Л. Коломинский. – Минск : Нар.Асвета, 1984.-239 с.
116. Кон И. С. В поисках себя : Личность и ее самосознание / И. С. Кон. – М. : Политиздат, 1984. – 335 с.
117. Кон И. С. Открытие "Я" / И. С. Кон – М. : Политиздат, 1978. – 367 с.
118. Кон И. С. Психология ранней юности / И. С. Кон. – М. : Просвещение, 1989. – 255 с.
119. Кон И. С. Психология старшеклассника / И. С. Кон. – М. : Просвещение, 1980. – 191 с.
120. Кон И. С. Развитие ребенка / И. С. Кон. – М. : Педагогика, 1987. – 212 с.
121. Кон И. С. Социология личности / И. С. Кон. – М. : Политиздат, 1967. – 383 с.
122. Костюк Г. С. Навчально-виховний процес і психічний розвиток особистості / Г. С. Костюк. – К. : Рад. шк., 1989. – 608 с.
123. Котова И. Б. Философско-гуманистические основания педагогики / И. Б. Котова, Е. Н. Шиянова. – 1997. – 80 с.
124. Кремень В. Г. Освіта і наука України. Шляхи модернізації. (Факти, роздуми, перспективи) / В. Г. Кремень. – К. : Грамота, 2003. – 216 с.
125. Кривов Ю. И. О месте понятия «социализация» в современной педагогике / Ю. И. Кривов // Педагогика. – 2003. – №2. – С. 11–22.
126. Кузьменко О. А. Соціальне становлення особистості в умовах відкритої соціально-педагогічної системи : дис... кандидата пед. наук: 13.00.01. / О. А. Кузьменко. – К., 1998. – 184 с.
127. Кузьмина Е. С. Основы социальной психологии / Е. С. Кузьмина. – Л. : Изд-во ЛГУ, 1967. – 173 с.
128. Курило В. Сільська школа Луганщини в період зміни тисячоліть / В. Курило, В. Левеня. // Початкова школа. – 2000. – № 3. – С. 36–37.
129. Лавриченко Н. М. Педагогіка соціалізації : європейські абрисы. [моногр.] / Н. М. Лавриненко. – Київ : ВіРА ІНСАЙТ, 2000. – 444 с.

130. Лавриченко Н. М. Педагогічні основи соціалізації учнівської молоді в країнах Західної Європи : дис. ... доктора пед. наук: 13.00.01. // Н. М. Лавриченко. – Київ, 2006. – 447 с.
131. Лазарева А. Г. Становление и развитие региональной системы детского общественного движения как среды воспитания личности : автореф. дисс. канд. пед. наук : 13.00.01. / А. Г. Лазарева. – Карачаевск, 2005. – 22 с.
132. Лактионова Г. М. Социально-педагогическая работа с женской молодежью в крупном городе : теоретико-методологические основы : [моногр.] / Г. М. Лактионова. — К. : Укр. Центр духовной культуры, 1998. – 326 с.
133. Лактіонова Г. М. Цінності світу та світ цінностей старшокласників / Г. М. Лактіонова // Позашкільна педагогіка: пошук і проблеми: матеріали Всеукр. науково-практичної конференції (20–24.09.1994 р. м.Київ). – К., 1996. – С. 19–24.
134. Лапаєнко С. В. Формування ціннісних орієнтацій старших підлітків за здоровий спосіб життя : дис. ... кандидата пед. наук : 13.00.05. / С. В. Лапаєнко. – К., 2000. – 203 с.
135. Леонтьев А. Н. Проблемы развития психики / А. Н. Леонтьев. – 4-е изд. – М. : Изд-во Моск. ун-та, 1981. – 584 с.
136. Леонтьев А. Н. Деятельность, сознание, личность / А. Н. Леонтьев. – М. : Политиздат, 1975. – 304 с.
137. Леонтьев А. Н. Теоретические проблемы психологии личности / А. Н. Леонтьев. – М. : Политиздат, 1974. – 247 с.
138. Лещук Г. В. система професійної підготовки фахівців соціальної сфери у Франції : дис... кандидата пед. наук : 13.00.04. / Лещук Галина Василівна. – Тернопіль, 2008. – 240 с.
139. Линник Л. М. Соціально-педагогічні засади профілактичної роботи з важковиховуваними підлітками : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. пед. наук : спец.: 13.00.05. “Соціальна педагогіка” / Л. М. Линник. – Київ, 2006. – 20 с.

140. Литвиненко С. А. Основи соціально-педагогічної діяльності : [навч. посібник для студ. вищих пед. навч. закладів] / С. А. Литвиненко. – Одеса : ПНЦ АПН, 2007. – 187 с.
141. Лоренц У. Социальная работа в изменяющейся Европе / Лоренц У. – Амстердам ; Київ, 1997. – 200 с. – (Серия “Социальная работа”).
142. Лукашевич Н. П. Социология воспитания / Н. П. Лукашевич. – К. : МАУП, 1997. – 180 с.
143. Лукашевич М. Л. Соціалізація. Виховні механізми і технології / М. Л. Лукашевич. – К. : [б.в.], 1998. – 118 с.
144. Мальцева Э. А. Детская общественная организация как пространство социального воспитания подростков : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. пед. наук : спец. : 13.00.01. “Загальна педагогіка та історія педагогіки” / Э. А. Мальцева. – Ижевск, 2006. – 45 с.
145. Мальцева Э. А. Педагогика детского движения / Э. А. Мальцева, Н. М. Костина. – Ижевск : Удмуртский ун-т, 2000. – 516 с.
146. Мардахаев Л. В. К вопросу о технологии в социальной педагогике / Л. В. Мардахаев // Социальная работа : Теория, технология, образование. – 1996. – №1. – С. 49–52.
147. Мартинюк І. В. Національне виховання : теорія і методологія : [метод. посібник] / І. В. Мартинюк. – К. : ІСДО, 1995. – 100 с.
148. Маслѐнникова Л. В. Воспитание детей и юношества в организациях «Соколов» Западной Европы : дисс. ... кандидата пед. наук : 13.00.01. / Л. В. Масленникова. – М., 1989. – 169 с.
149. Маслова Н. Ф. Рабочая книга социального педагога в 2 ч. / Н. Ф. Маслова. – Орел : ОГПУ, 1994. – Ч.2. – 211 с.
150. Маслоу А. Г. Мотивация и личность / [пер. с англ. А. М. Татлыбаева]. – СПб : Евразия, 1999. – 478 с.

151. Мельников И. С. Свободное время и формирование личности старшеклассника : автореф. дисс. канд. филос. наук. / И. С. Мельников. – Свердловск, 1974. – 19 с.
152. Методика и технологии работы социального педагога : учеб. пособие / Б. Н. Алмазов, М. А. Беляева, Н. Н. Бессонова и др. : [под ред. М. А. Галагузовой]. – М.: Академия, 2002. – 192 с.
153. Методология и методы социально-педагогических исследований: [научн., учебн.-метод. пособие / авт.-сост.: С. Я. Харченко, Н. С. Кратинев, А. Н. Чиж, В. А. Критинова]. – Луганск : Альма-матер, 2001. – 216 с.
154. Мид Д. Культура межпоколенных отношений / Д. Мид. – М. : Изд-во МГУ, 1970. – 380 с.
155. Міщик Л. І. Теоретико-методологічні основи професійної підготовки соціальних педагогів у закладах вищої освіти : дис. ... доктора пед. наук : 13.00.05. / Л. І. Міщик. – Запоріжжя, 1997. – 358 с.
156. Міщик Л.І. Соціальна педагогіка: досвід та перспективи. — Запоріжжя, Запоріжський держ. ун-т. – 1999. – 248 с.
157. Міщик Л.І. Соціальна педагогіка: Навч. посібник. — К.: ІЗМН, 1997. — 140 с.
158. Москаленко В. В. Социализация личности : (философский аспект) / В. В. Москаленко. – К. : Выща шк., 1986. – 200 с.
159. Мудрик А. В. Введение в социальную педагогику : [учеб. пособие для студентов] / А. В. Мудрик. – М. : Ин-т практ. психологии, 1997. – 221 с.
160. Мудрик А. В. Социализация и воспитание / А. В. Мудрик. – М. : ВЛА-ДОС, 1996. – 96 с.
161. Мудрик А. В. Социальная педагогика / А. В. Мудрик. – 3-е изд., испр. и доп. – М. : Академия, 2000. – 200 с.
162. Мудрик А. В. Социальная педагогика как отрасль знания / А. В. Мудрик // Педагогическое образование и наука. – 2000. – № 1. – С. 52–54.

163. Мудрик А. В. Социализация как социально-педагогическое явление / А. В. Мудрик / Воспитательное пространство как объект педагогического исследования. [сб. науч. тр.] / Н. Л. Селиванова (отв. ред.). – Калуга : Ин-т усовершенствования учителей, 2000. – С. 23–32.
164. Мустаева Ф. А. Основы социальной педагогики : [учебник для вузов] / Ф. А. Мустаева. – М. : Академический Проект ; Екатеринбург : Деловая книга, 2001. – 414 с.
165. Мухина В. С. Возрастная психология / В. С. Мухина. – М. : Академия, 1997. – 432 с.
166. Мухина В. С. К проблеме формирования ценностных ориентации и социальной активности личности : [сб. науч. тр.] / В. С. Мухина. – М., 1979. – 186 с.
167. Нечепоренко Л. С. Педагогика личности / Л. С. Нечепоренко. – Харьков : ХГУ, 1992. – 114 с.
168. Никитин В. А. Начала социальной педагогики / В. А. Никитин. – М. : Флинта : Московский психолого-социальный ин-т, 1998. – 72 с.
169. Никитина Л. Е. Социальная педагогика : [учеб. пособие] / Л. Е. Никитина. – М. : Академический проект, 2003. – 272 с.
170. Никитина Л. Е. Технология социально-педагогической работы / Л. Е. Никитина. – М. : Академия, 1999. – 117 с.
171. Нісімчук А.С., Падалка О.С., Шпак О.Т. Сучасні педагогічні технології: Навч. посібник. – К.: Просвіта, 2000.– 368 с.
172. Новикова Л. Н. Школа и среда / Л. Н. Новикова. – М. : Знание, 1985. – 79 с.
173. Овчарова Р. В. Справочная книга социального педагога / Р. В. Овчарова. – М. : ТЦ «Сфера», 2001. – 480 с.
174. Окаринський М. М. Формування в підлітків несприйнятливості до вживання наркогенних речовин у діяльності Пласту : дис. ... кандидата пед. наук : 13.00.07. / М. М. Окаринський. – Тернопіль, 2000. – 193 с.

175. Огнев'юк В.О. Освіта в системі цінностей сталого людського розвитку. – К.: Знання України, 2003. – 448 с.
176. Оришко С. П. Патріотичне виховання старшокласників у процесі туристсько-краєзнавчої роботизагальноосвітніх навчальних закладів : дис. ... канд. пед. наук : 13.00.07 / Оришко Світлана Петрівна. – Тернопіль, 2010. – 202 арк.
177. Пальчевський С. С. Соціальна педагогіка : [навч. посібник] / С. С. Пальчевський. – К. : Кондор, 2005. – 560 с.
178. Панагушина О. Є. Соціалізація підлітків у діяльності молодіжних організацій : дис. ... кандидата пед. наук : 13.00.05 / О. Є. Панагушина. – Луганськ, 2008. – 261 с.
179. Папуча М. В. Особистість : розвиток, соціалізація, виховання / М. В. Папуча, Т. Д. Кричковська. – Ніжин : Редакційно-видавничий відділ НДПУ імені М. Гоголя, 2001. – 147 с.
180. Парсонс Т. О структуре социального действия / Т. Парсонс. – М. : Академический Проект, 2000. – 880 с.
181. Парыгин Б. Д. Социальная психология как наука / Б. Д. Парыгин. – Санкт-Петербург, 1967. – 231 с.
182. Педагогіка : Учебное пособие для студентов педагогических учебных заведений // В. А. Сластенин и др. – М. : Школа – пресс, 1997. – 512 с.
183. Петренко Л. М. Особливості соціалізації молоді / Л. М. Петренко // Актуальні проблеми соціально-педагогічної роботи з різними категоріями населення : матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції. (27–28.02.2008 р., м.Черкаси). – Черкаси, 2008. – С. 124–126.
184. Петрищев В. И. Великобритания: социализация молодежи на рубеже 90-х годов XX века / В. И. Петрищев. – Красноярск : Гос. ун-т, 1992. – 145 с.
185. Петрова І. В. Організація культурно-дозвіллевої діяльності клубів у країнах Західної Європи та США : дис. ... кандидата пед. наук: 13.00.06. / І. В. Петрова. – К. : 2000. – 197 с.

186. Петровский А. В. Индивид и его потребность быть личностью / А. В. Петровский, В. А. Петровский // Вопросы философии.– 1982.– № 3.– С. 15–17.
187. Петровский А. В. Личность, деятельность, коллектив / А. В. Петровский. – М. : Просвещение, 1982. – 255 с.
188. Петровский А. В. Проблемы развития личности с позиций социальной психологии / А. В. Петровский // Вопросы психологии. – 1984. – №4. – С. 15–30.
189. Петрочко Ж. В. Суб'єкт-суб'єктивні відносини у процесі правової соціалізації / Ж. В. Петрочко // Соціалізація особистості : [зб. наук. праць / за заг. ред. проф. А. Й. Капської]. Том XXX. – К. : НПУ імені Н. П. Драгоманова, 2008. – С. 12–24.
190. Петрунько О. В. «Вчинкова» модель соціалізації / О. В. Петрунько // Соціалізація особистості і суспільні трансформації : механізми взаємовпливу та вияви : матеріали Міжнародної науково-практичної конференції (14–15.05.2009р., м.Чернівці). – Чернівці : Книга – XXI, 2009. – С. 230–233.
191. Пиаже Ж. Избранные педагогические сочинения / Ж. Пиаже. – М. : Педагогика, 1969. – 659 с.
192. Пилиповский В. Я. Концепции социализации в западной педагогике / В. Я. Пилиповский // Педагогическая мысль в странах Запада на современном этапе. [сб.науч.тр.]. – М., 1991. – С. 13–15.
193. Пича В. М. Свободное время: тенденции и проблемы развития : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня д-ра социол.наук : 22.00.04. / В. М. Пича. – К., 1992. – 39 с.
194. Плоткин М.М. Социальное воспитание школьников : [моногр.] – М. : Изд-во Института педагогики социальной работы, 2003. – 200 с.

195. Подольская Е. А. Аксиологический аспект деятельности: методологические проблемы социологического анализа : дисс. ... доктора социол. наук : 22.00.01. / Е. А. Подольская. – Харьков, 1992. – 396 с.
196. Подымова Л. С. Педагогика : инновационная деятельность / В. А. Сластенин, Л. С. Подымова. – М. : Магистр, 1997. – 221с.
197. Поліщук Ю. Й. Проблема педагогізації позашкільного соціуму і можливі шляхи її розв'язання / Ю. Й. Поліщук // Педагогічна освіта : теорія і практика. Педагогіка. Психологія : [зб. наук. пр. / редколегія : Бех І. Д., Огнев'юк В. О., Кононко О. Л.]. – К. : КМПУ імені Б. Д. Грінченка, 2009. – №11. ч.2. – С. 15–19.
198. Поліщук Ю. Й. Соціально-педагогічна діяльність сучасних громадських молодіжних об'єднань в Україні : [моногр.] / Ю. Й. Поліщук. – Тернопіль : ТНПУ, 2005. – 432 с.
199. Поліщук В.А. Соціальна робота як феномен сучасної цивілізації // Соціальна робота : Підручник / За ред. Н. Г. Ничкало. – Тернопіль: ВАТ «ТВПК «Збруч», 2010. – С.10-49.
200. Полякова О. М. Партнерство школи та громадських організацій щодо формування здорового способу життя у молодіжному середовищі / О. М. Полякова, Н. О. Штика // Педагогічна освіта : теорія і практика. Педагогіка. Психологія : [зб. наук. пр. / редколегія : Бех І. Д., Огнев'юк В. О., Кононко О. Л.]. – К. : КМПУ імені Б. Д. Грінченка, 2009. – №11. ч.2. – С. 25–28.
201. Понятійно-термінологічний словник з соціально-роботи / Ужгородський національний ун-т / [уклад. І. В. Козубовська (ред), І. І. Мигович.]. – Ужгород : Мистецька лінія, 2001. – 152 с.
202. Правила проведення туристських подорожей з учнівською та студентською молоддю України : наказ МОН України N 96 від 06. 04. 1999 р. // Інформативний збірник МОН України. – 2007. – № 1. – С. 3–24.

203. Пришляк О. Ю. Професійна підготовка соціальних педагогів у вищих навчальних закладах Німеччини : дис.... канд. пед. наук: 13.00.04. / Пришляк Оксана Юріївна. – Тернопіль, 2008. – 212 арк.
204. Про поліпшення туристсько-краєзнавчої роботи у навчальних закладах, які перебувають у сфері управління Міністерства освіти і науки України : наказ МОН України № 286 від 06.04.2007 р. // Інформативний збірник МОН України. – 2007. – № 13. – С. 3–32.
205. Психология. Словарь / [под. общ. ред. А. В. Петровского, М. Г. Ярошевского.]. – 2-е изд., испр. и доп. – М. : Политиздат, 1990. – 494 с.
206. Реан А. А. Социальная педагогическая психология / А. А. Реан, Я. А. Коломинский. – СПб. : Питер, 1999. – 198 с.
207. Рега А. С. Формирование гуманистических отношений между подростками в условиях воспитательной работы по месту жительства : дис. ... канд. пед. наук : 13.00.01. / А. С. Рега. – Одесса, 1987. – 171 с.
208. Рогальська І. П. Теоретико-методичні засади соціалізації особистості у дошкільному дитинстві : дис. ... доктора пед. наук : 13.00.05. / І. П. Рогальська. – Луганськ, 2009. – 499 с.
209. Роджерс К. Школьная энциклопедия : Естественные науки / К. Роджерс, Л. Хауэлл, А. Смит, Ф. Кларк, К. Хендерсон. / [пер. с англ. В. В. Лисецкая]. – М.: Росмэн, 2001. – 447 с.
210. Романова О. С. Досуговая деятельность подростков как средство их социализации : дисс. ... кандидата пед. наук : 13.00.01. / О. С. Романова. – М., 2004. – 248 с.
211. Рубинштейн С. Л. Проблемы общей психологии / С. Л. Рубинштейн. – М., 1973. – 372 с.
212. Рубинштейн С. Л. Человек и Мир / С. Л. Рубинштейн // Методологические и теоретические проблемы психологии.– М., 1969.– С. 101–104.

213. Рубчевський К. В. Формы прохождения социализации личности / К. В. Рубчевський // Психологическая наука и образование. – 2002. – №2. – С. 86–92.
214. Савченко С. В. Науково-теоретичні засади соціалізації студентської молоді в позанавчальній діяльності в умовах регіонального освітнього простору : дис. ... доктора пед. наук : 13.00.05. / С. В.Савченко. – Луганськ, 2004. – 455 с.
215. Савченко С. В. Социализация студенческой молодёжи в условиях регионального образовательного пространства : [моногр.] / С. В.Савченко. – Луганск : “Альма-матер”, 2003. – 406 с.
216. Сагатовський В. І. Діалектика суспільних відносин діяльності / В. І. Сагатовський // Філософська думка. – 1981. – №5. – С.54–56.
217. Саморегуляция и прогнозирование социального поведения личности / [под ред. В. А.Ядова]. – Л. : Наука, 1979. – 264 с.
218. Селевко Г. К. Социально-воспитательные технологии / Г. К. Селевко. – М. : НИИ школьных технологий, 2005. – 176 с.
219. Селивоненко О. Г. Ценностные ориентации социально-педагогической деятельности на современном этапе развития социальной педагогики / О. Г. Селивоненко // Образование и общество. – 2001. – №5. – С.24–31
220. Семенов В. Взаимодействие школы и социальной среды / В. Семенов. – М. : Педагогика, 1986. – 112 с.
221. Семигіна Т. Робота в громаді: практика й політика / Т. Семигіна. – К. : Видавничий дім «КМ Академія», 2004. – 180 с.
222. Середюк Л. А. Педагогічні умови оптимізації процесу особистісного самовираження старшокласників : дис. ... канд. пед. наук : 13.00.07. / Л. А. Середюк. – Х., 2002. – 189 с.
223. Словник-довідник для соціальних працівників та соціальних педагогів / [уклад. О. В. Безпалько та ін. ; ред. А. Й. Капська та ін]. – К. : УДЦССМ, 2000. – 258 с.

224. Смелзер Н. Социология / [пер. с англ. В. А. Ядова]. – М. : Феникс, 1984. – 687 с.
225. Снежко Л. М. Диалектика объективных условий и субъективного фактора в процессе социализации личности : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. филос. наук. / Л. М. Снежко. – Киев, 1971. – 22 с
226. Сорока Г. Г. Формування ініціативності особистості школяра в умовах колективної творчої діяльності : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. пед. наук : 13.00.01. “Загальна педагогіка та історія педагогіки” / Г. Г. Сорока. – Х., 1996. – 24 с.
227. Социализация молодежи : учебник / [под. ред. В. Т. Лисовского]. – СПб. : Изд-во Санкт-Петербург, ун-та, 1996. – 460 с.
228. Социологический энциклопедический словарь. / Ред. координатор – ак. РАН Г. В. Осипов. – М. : Изд. Группа ИНФФРА-Норма, 1998. – 488 с.
229. Социологические проблемы образования и воспитания / Под. ред. Р.Г. Гуровой. – М. : Педагогика, 1973. – 208 с.
230. Соціолого-педагогічний словник / [за ред. В. В. Радула]. – К. : «Екс об», 2004. – 304 с.
231. Соціальна педагогіка : мала енциклопедія / [за заг. ред. проф. І. Д. Звереві]. – К. : Центр учбової літератури, 2008. – 336 с.
232. Соціальна педагогіка : навч. посібник / [за ред. А. Й. Капської]. – К. : ВКП «Аспект», 2000. – 264 с.
233. Соціальна педагогіка : [навч.-метод. комплекс] / М. М. Барахтян О. В. Безпалько, Р. Х. Вайнола, Л. В. Волинська, А. Й. Капська / [за ред. А. Й. Капської]. Держ. центр соціальних служб для молоді Держ. комітету України у справах сім'ї та молоді ; каф. соціальної педагогіки Нац. пед. ун-ту ім. М. П. Драгоманова. – К. : ДЦССМ, 2003. – 335 с.
234. Соціальна педагогіка : [підручник] / М. Б. Євтух, О. П. Сердюк. – К. : МАУП, 2002. – 232 с.

235. Соціальна педагогіка : [підручник / за ред. проф. І. Д. Зверєвої]. – К. : Центр навчальної літератури, 2006. – 256 с.
236. Социальная педагогіка : курс лекцій / [под общ. ред. М. А. Галагузовой]. – М. : ВЛАДОС, 2000. – 416 с.
237. Соціальна робота в Україні : [навч. посібник] / І. Д. Зверєва, О. В. Безпалько, С. Я. Харченко, та ін. ; [за заг. ред. І. Д. Зверєвої, Г. М. Лактіонової]. – К. : ДЦССМ, 2004. – 256 с.
238. Соціальна робота : Хрестоматія : [навч. посіб. Кн. 3 / керівники авт. колективу В. П. Андрущенко, В. І. Астахова, М. П. Лукашевич]. – К. : ДЦССМ, 2002. – С. 103–163.
239. Сохань Л. В. Жизненный путь личности / Л. В. Сохань. – К., 1987. – 324 с.
240. Сухомлинська О. В. Цінності сучасного виховання / О. В. Сухомлинська // Педагогіка і психологія. – 1997. – № 1. – С. 105–111.
241. Сущенко Т. И. Педагогический процесс во внешкольном учреждениях : [учеб.-метод.пособие] / Т. И. Сущенко. – К. : Рад.шк., 1986. – 116 с.
242. Сущенко Т. І. Позашкільна педагогіка : [навч.посіб.] / Т. І. Сущенко. – Київ : ІСДО, 1997. – 153 с.
243. Табачковский В. Г. Формирование мировоззренческой культуры молодежи / В. Г. Табачковский. – К. : Наукова думка, 1990. – 289 с.
244. Тащенко А. К. Форми соціалізації в умовах перехідного суспільства / А. К. Тащенко // Інформоенергетичні технології адаптаційних процесів життєдіяльності на початку III тисячоліття : [зб. наук. праць]. – К.–Кривий Ріг, 2001. – С. 269–273.
245. Теория и практика социальной работы: отечественный и зарубежный опыт/ отв. ред. Т. Ф. Яркіна, В. Г. Бочарова. В 2-х т. – М.–Тула : Ассоциация социальных педагогов и социальных работников Российской Федерации, 1993. – Т.2 – 389 с.
246. Тернопільська В. І. Формування соціальної відповідальності старшокласників у позанавчальній діяльності : автореф. дис. на здобуття

- наук. ступеня канд. пед. наук : 13.00.07. / В. І. Тернопільська. – К., 2003. – 20 с.
247. Технології соціально-педагогічної роботи : [навч. посібник] / М. М. Барахтян, О. В. Безпалько, Р. Х. Вайнола, З. Г. Зайцева, А. Й. Капська [заг.ред.А. Й. Капська]. – К., 2000. – 372 с.
248. Технології соціально-педагогічної роботи : [навч. посібник / за заг. ред. проф. А. Й. Капської]. – К., 2000. – 372 с.
249. Тименко В. М. Педагогічні умови професійної підготовки соціальних працівників до роботи з молоддю у США : дис... кандидата пед. наук : 13.00.04. / В. М. Тименко. –К., 2005. – 186 арк.
250. Титов Б. А. Досуговые объединения как фактор социализации детей, подростков и юношества : дис. ... доктора пед. наук : 13.00.05. / Б. А. Титов. – Л. : СПб., 1994. – 326 с.
251. Титов Б. А. Социализация детей, подростков и юношества в сфере досуга / Б. А. Титов. – СПб. : ГАК, 1996. – 275 с.
252. Фельдштейн Д. И. Психология взросления / Д. И. Фельдштейн. – М. : Флинта, 1999. – 670 с.
253. Фельдштейн Д. И. Психология развития личности в онтогенезе / Д. И. Фельдштейн. – М. : Педагогика, 1989. – 206 с.
254. Феоктистова Е. Л. Совершенствование деятельности школы как организующего центра воспитательной работы с подростками в микрорайоне : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. пед. наук : 13.00.01. “Загальна педагогіка та історія педагогіки” / Е. Л. Феоктистова. – Киев, 1983. – 23 с.
255. Филонов Г. Н. Социальная педагогика. Управляемый потенциал и прикладные функции / Г. Н. Филонов. – М. : ЦСПРАО, 1995. –23 с.
256. Философский словарь / под ред. И. Т. Фролова. – 6-е изд., перераб. и доп. – М. : Политиздат, 1991. – 560 с.

257. Філіпов Ю. М. Трудова соціалізація молоді в діяльності громадських організацій та рухів : дис. ... кандидата пед. наук : 13.00.05 / Ю. М. Філіпов. – Луганськ, 2009. – 284 с.
258. Флегантова Н. М. Педагогічна організація культурного дозвілля школярів : [навч.-метод. посібник] / Н. М Флегантова. – К. : Освіта України, 2007. – 224 с.
259. Формування здорового способу життя молоді в Україні : національна модель «Молодь за здоров'я» / П. Шату, О. Бакірева та ін. – К. : Укр. ін.-т соціальних досліджень, 2005. – 130 с.
260. Харчев А. Г. Социология воспитания / А. Г. Харчев. – М. : Политиздат, 1990. – 222 с.
261. Харченко С. Я. Дидактические основы подготовки студентов к социально-педагогической деятельности / С. Я. Харченко. – Луганськ : Альма-матер, 1999. – 138 с.
262. Харченко С. Я. Социально-педагогические основы подготовки учителя к работе с детскими общественными объединениями : автореф. дисс. ... д-ра пед. наук : 13.00.01. / С. Я. Марченко. – М., 1993. – 32 с.
263. Харченко С. Я. Соціалізація дітей та молоді в процесі соціально-педагогічної діяльності : теорія і практика : [моногр.] / С. Я. Харченко. – Луганськ : Альма-матер, 2006. – 320 с.
264. Харченко С. Я. Соціально-педагогічні технології : [навч.-метод. посіб / за ред. С. Я. Харченка, Н. П. Краснова, Л. П. Марченко]. – Луганськ : Альма-матер, 2005. – 552 с.
265. Циба В. Т. Соціологія особистості : системний підхід (соціально-психологічний аналіз) : [навч. посіб.] / В. Т. Циба. – К. : МАУП, 2000. – 224 с.
266. Цибулько Л. Г. Соціальне виховання у вітчизняній педагогічній теорії та практиці 20-30-х років ХХ століття : дис. ... кандидата пед. наук : 10.00.01 / Г. М. Цибулько. – Словянськ, 2005. – 185 с.

267. Чернета С. Ю. Організаційно-педагогічні умови соціалізації підлітків у неформальних молодіжних об'єднаннях : дисс. ... кандидата пед. наук : 13.00.05 «Соціальна педагогіка» / С. Ю. Чернета. – К., 2005. – 217 с.
268. Чернуха Н. М. Інтеграція виховних соціальних впливів суспільства у формуванні громадянськості учнівської молоді : дис. ... доктора пед. наук : 13.00.05. / Н. М. Чернуха. – Луганськ, 2007. – 423 с.
269. Чертова К. М. Розвиток ідей соціального виховання школярів у вітчизняній педагогічній теорії та практиці (друга половина ХХ століття) : дисс. ... кандидата пед. наук : 13.00.01. / К. М. Чертова. – Луганськ, 2007. – 195 с.
270. Шакурова М. В. Методика и технология работы социального педагога : [учеб. пособие для студ. высш. пед. учебн. завед.] / М. В. Шакурова. – М. : Академия, 2002. – 272 с.
271. Шалаев И. К. Программно-целевая психология управления / И. К. Шалаев. – Барнаул : БГУ, 1998. – 249 с.
272. Шацкий С. Т. Школа для детей или дети для школы. Избранные педагогические сочинения : В 2 т. / С. Т. Шацкий. – М. : Педагогика, 1980. – Т.2: – 169 с.
273. Шварцман К. А. Философия воспитания / К. А. Шварцман. – М. : Политиздат, 1989. – 207 с.
274. Штефан Л. А. Становлення та розвиток соціальної педагогіки як науки в Україні (20-30-і рр. ХХ ст.) : дис. ... доктора пед. наук : 13.00.01. / Л. А. Штефан. – Харків, 2003. – 34 с.
275. Щеклеина А. В. Педагогические условия взаимодействия субъектов социальной работы в зарубежном опыте : дис. канд. пед. наук : 13.00.06. / Алла Владимировна Щеклеина. – Москва, 1999. – 187 с.
276. Эльконин Д. Б. Избранные психологические труды / Д. Б. Эльконин. – М., 1989. – 324 с.
277. Энциклопедический социологический словарь / под. ред. Г. В. Осипова. – М., 1995. – 1024 с.

278. Эриксон Э. Г. Детство и общество / [пер. с англ. А. А. Алексеев] – 2-е изд., перераб и доп. – СПб.: Речь, 2000. – 415 с.
279. Яркина Т.Ф. Социальная педагогика и социальная работа в контексте международного сотрудничества. – М. : АСОПиР, 1998. – 62 с.
280. Ярова Л. О. Самовиховання дітей та підлітків у системі скаутингу : дис. ... кандидата пед. наук : 13.00.07. / Л. О. Ярова. – Кіровоград, 2000. – 168 с.
281. Ярошенко А. О. Ціннісний дискурс освіти : [моногр.] / А. О. Ярошенко. – К. : НПУ ім. М.П. Драгоманова, 2004. – 156 с.
282. Cedelle L. Jean – Yves Rochex: psycho et socio // Le Monde de l'éducation, Avril 2003. – P. 78–79.
283. Gemeinde Grafenberg. Sport-/Freizeitanlagen. – Berlin, 2006. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу : 9.11.2006 : <<http://www.grafenberg.de/servlet/PB/menu/1202108/index.html>>. – Загол. з екрану. – Мова нім.
284. Jugendinformationszentrum. – Berlin, 2006. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: 11.11.2006 : <<http://www.aha-ravensburg.de/barr-temp/default.asp>>. – Загол. з екрану. – Мова нім.
285. Le métier de conseiller(ère) en économie sociale familiale. Professionnalité et enjeux. Nouvelle édition. – Paris : La Découverte, 2009. – 201 p.
286. Le Micro-Robert Poche. Dictionnaire d'apprentissage de la langue française / [rédaction dirigée par A. Rey]. – Paris : [s.n.], 2006. – 1470 p.
287. Le pole social. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : 11.12.2009 : <http://www.emploi-solidarite.gouv.fr/pole_social.html> – Загол. з екрану. – Мова фр.
288. Le Processus de Bologne: prochaine étape, Bergen en 2008. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : 20.10.2009 : <http://www.ec.europa.eu/education/policies/educ/bologna/bologna_fr.html> – Загол. з екрану. – Мова фр.
289. Lundberg G. A. et al. Sociolofy. – N.Y., 2006. – 274 p.

290. Marynowicz–Hetka E. *Pedagogika społeczna* / E. Marynowicz–Hetka. – Warszawa : Wydawnictwo naukowe PWN, 2008. – 575 s.
291. Scheipl J. Antworten auf neue Herausforderungen. Sozialpädagogische Impulse. Universität Graz, 2010. – S. 5-13. Schilling J. *Soziale Arbeit. Entwicklungslinien der Sozialpädagogik/Sozialarbeit*. Neuwied – Kriftel – Berlin : Luchterhand, 2007. – 169 S.
292. Schellhorn W. Deutscher Verein für öffentliche und private Fürsorge (DU) // *Fachlexicon der Sozialen Arbeit*. – Frankfurt, 2008. – S. 186-187.
293. Schilling J. *Soziale Arbeit. Entwicklungslinien der Sozialpädagogik/Sozialarbeit*. Neuwied – Kriftel – Berlin: Luchterhand, 2007. – 169 S.
294. Schmid J. *Wohlfahrtsstaaten im Vergleich. Soziale Sicherung in Europa : Organisation, Finanzierung, Leistungen und Probleme*. Opladen, 2002. – 219 S.
295. Toreille P.Z. *Animation pedagogic*. – Paris : 1987. – 159 p.
296. Web-Verzeichnis. *Gesundheit. Internationale humanitäre Organisationen. Rotes Kreuz. Deutsches Jugendrotkreuz*. – Dresden, 2006. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу : 13.08.2006 : <http://de.dir.yahoo.com/Gesundheit/Organisationen/Internationale_humanitaere_Organisationen/Rotes_Kreuz/Deutsches_Jugendrotkreuz/>. – Загол. з екрану. – Мова нім.

ДОДАТКИ
ДО ДИСЕРТАЦІЇ НА ТЕМУ :
“СОЦІАЛІЗАЦІЯ УЧНІВСЬКОЇ МОЛОДІ В ПРОЦЕСІ
ФУНКЦІОНУВАННЯ СОЦІАЛЬНО-ПЕДАГОГІЧНОГО
КОМПЛЕКСУ”

Додаток А

Лист – запрошення до співпраці !

Шановні жителі Південно-західного мікрорайону м. Хмельницького!

У сучасних умовах розвитку нашого суспільства успішне вирішення проблеми виховання учнівської молоді вимагає пошуку нових, нестандартних підходів. Думаємо, що Ви погоджуєтеся з думкою, що успішне вирішення проблем виховання дітей і молоді у значній мірі залежить від гуманізації і педагогізації нашого суспільства. Вирішенню цього складного завдання підпорядкована наша ідея – створення у мікрорайоні соціально-педагогічного комплексу, який .

Запрошуємо Вас до роботи у соціально-педагогічному комплексі, до взаємозацікавленої та творчої співпраці задля успішного вирішення проблеми виховання школярів нашого мікрорайону.

Організаційні та змістовні аспекти діяльності соціально-педагогічного комплексу обговорюватимуться під час зустрічі, яка відбудеться об 11 годині 12 вересня 2008 р. у приміщенні актового залу Хмельницького національного університету, що знаходиться за адресою: м. Хмельницький, вул. Інститутська, 11.

Висловлюємо завчасну подяку за розуміння і бажання підтримати ідею створення у Південно-західному мікрорайоні м. Хмельницького соціально-педагогічного комплексу, діяльність якого буде направлена на гуманізацію соціуму, в якому ми живемо.

З повагою, голова організаційного комітету створення соціально-педагогічного комплексу викладач кафедри соціальної педагогіки і соціальної роботи Хмельницького національного університету

Возна Юлія Володимирівна.

Чекаємо на Вас.

Контактний телефон 0673113893.

Додаток Б

АНКЕТА для батьків з метою аналізу соціально-педагогічної роботи у загальноосвітньому навчальному закладі

1. В якій школі навчається Ваша дитина? У якому класі?

2. Чи задоволені Ви рівнем виховної роботи з дітьми шкільного віку за місцем їх проживання? Так. Ні. (Непотрібне закреслити).

3. Висловіть, будь-ласка, свої міркування стосовно того, чи є школа, центром виховної роботи зі школярами у мікрорайоні?

а) так, педагоги школи проводить виховну роботу зі школярами за місцем їх проживання;

б) ні, школа, на жаль, практично не займається організацією виховної роботи за місцем проживання школярів;

в) ні, школа не займається організацією виховної роботи за місцем проживання школярів; вважаю, що вона і не має займатися цими питаннями;

г) Ваш варіант відповіді _____

4. Які, на Вашу думку, педагогічні і соціально-педагогічні проблеми мають місце у Вашому мікрорайоні (селі) _____

5. Чи працює у школі, де навчається Ваша дитина, соціальний педагог? _____

6. Якщо працює, то що Ви знаєте про його діяльність? _____

7. Як Ви вважаєте, що потрібно змінити у мікрорайоні (селі), де Ви проживаєте, щоб процес виховання школярів проходив більш успішно? _____

8. Чи готові Ви особисто долучитися до вдосконалення виховної роботи зі школярами за місцем проживання?

Так. Ні. (Непотрібне закреслити).

9. Якщо так, то що Ви можете запропонувати, як Ви можете долучитися до удосконалення виховної роботи зі школярами за місцем їх проживання? _____

Якщо у Вас є бажання і пропозиції, зателефонуйте у штаб організації соціально-педагогічного комплексу, що створюється з метою удосконалення виховної роботи зі школярами.

З повагою, ініціатор організаційного комітету створення соціально-педагогічного комплексу викладач кафедри соціальної педагогіки і соціальної роботи Хмельницького національного університету Возна Юлія Володимирівна.

Чекаємо на Вас! Контактний телефон 0673113893

Додаток В

Список суб'єктів соціально-педагогічного комплексу, створеного на базі спеціалізованої загальноосвітньої школи I-III ступенів № 27 м.

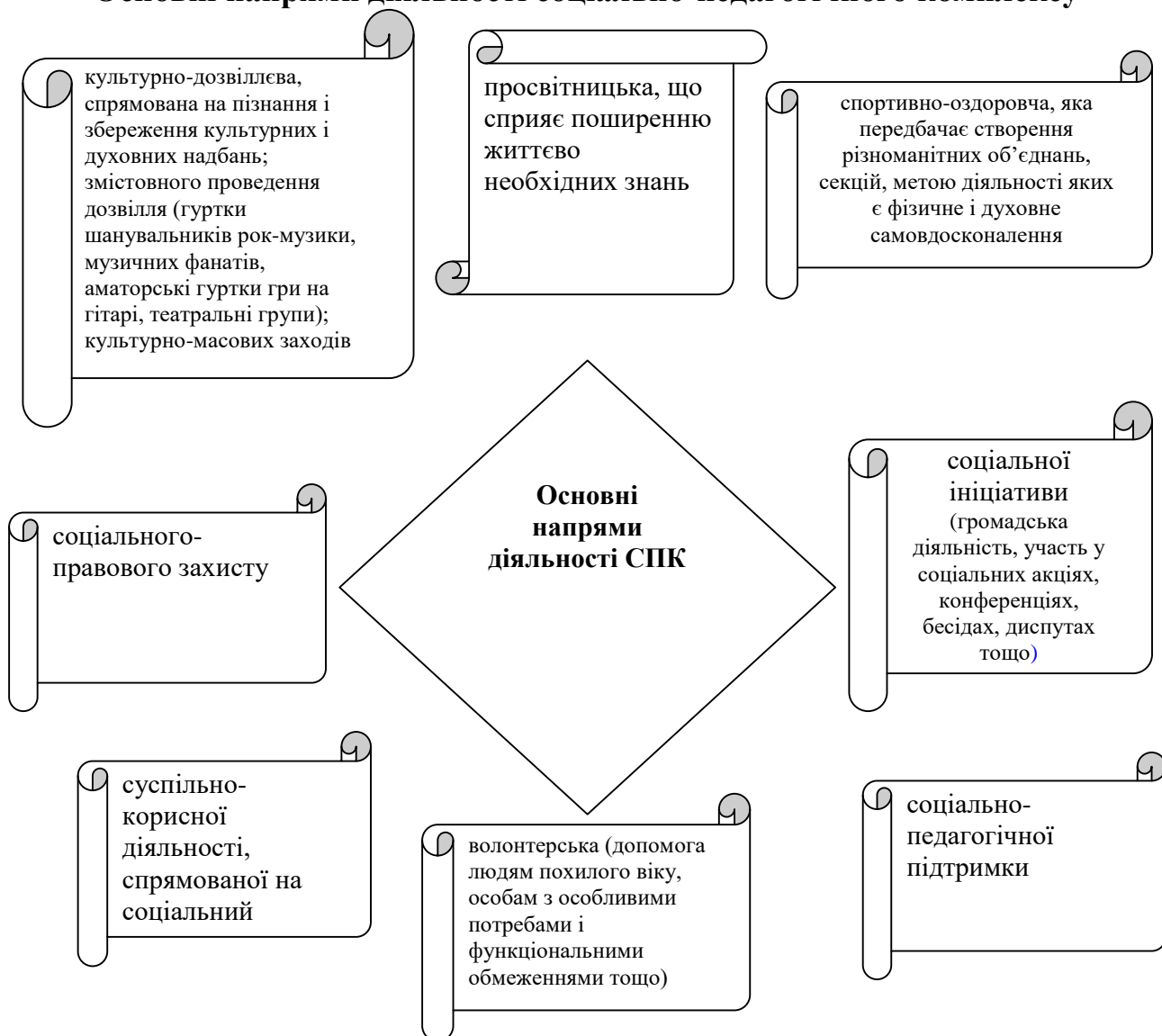
Хмельницького

(Південно-західний мікрорайон)

1. Спеціалізована загальноосвітня школа I-III ступенів № 27 м. Хмельницького, 29016, Львівське шосе, 47/4
2. Загальноосвітня школа I-III ступенів № 24 м. Хмельницького розташована за адресою: 29016, м. Хмельницький, південно-Західний мікрорайон, вулиця Львівське шосе, будинок 47/4, тел. 660-983, електронна адреса: school24@ukr.net.
3. Хмельницький національний університет, що знаходиться за адресою: 29016 м.Хмельницький, вул.Інститутська 11, тел.:(0382)72-80-76, факс: (03822) 22-32-65, centr@mailhub.tup.km.ua.
4. Наукова бібліотека Хмельницького національного університету, директор бібліотеки Айвазян Олена Борисівна, м.Хмельницький, вул. Кам'янецька 110/1, тел.: 4-92-38, 2-22-66.
5. Хмельницька міська поліклініка №4, 29016, м. Хмельницький, вул. Молодіжна, 9; тел.: (0382) 2-24-76.
6. «Пласт – Національна скаутська організація України», м. Хмельницький, вул. Інститутська, 8,
7. Клуб «Вікторія»; (керівник Юлія Кокоячук), тел.: 0977730685, Веб-сайт:<http://www.plast.org.ua/>.
8. Південно-Західний відділ міліції Хмельницького міського відділу УМВС України, м. Хмельницький, вул. Інститутська, 12/1, тел. (0382) 72-83-67, 72-80-41.
9. Міський центр соціальної допомоги молоді, 29000, м. Хмельницький, вул. Кам'янецька, 38, тел. : (0382) 794668.
10. Подільський культурно-просвітницький центр ім. М К. Еріха, музей-бібліотека, (директор – доцент кафедри педагогіки та психології ХНУ С. Л. Крук); адреса центру: вул. Подільська, 25, тел.: (0382) 656208.

Додаток Г

Основні напрями діяльності соціально-педагогічного комплексу

Додаток Д

Види та форми діяльності суб'єктів соціально-педагогічного комплексу спеціалізованої Тернопільської загальноосвітньої школи № 7 (форми роботи ініціювали і проводили старшокласники спільно з студентами-волонтерами інституту педагогіки і психології Тернопільського національного педагогічного університету імені В. Гнаюка)

Види діяльності	Форми діяльності суб'єктів СПК
Соціального спрямування	Соціальні проекти, япросвітницька діяльність, ярмарки, аукціони, концерти, шоу-програми соціального спрямування, робота клубів, інтернет-кафе, відео-залів
Благодійна	Збір пожертв, акції милосердя та підтримки, благодійні акції, вечори
Волонтерська	Пропаганда здорового способу життя (організація та проведення акцій), створення ініціативних клубів, робота з молодшими школярами, підтримка безпритульних, робота у Карітасі, культурних центрах, дитячому притулку, бібліотеках, захист навколишнього середовища, робота у громаді
Просвітницька	Дискусійні клуби, об'єднання, проведення інформаційних вечорів, дебатів, форумів.
Спортивно-оздоровча	Запрошення школярів до участі у спортивних секціях і клубах на базі тернопільського національного педагогічного університету імені В. Гнатюка, ініціювання студентами-волонтерами відкриття спортивних об'єднань, проведення змагань, пропаганда здорового способу життя (відвідання спортивних секцій, клубів, залів, басейнів, тощо).
Культурно-мистецька	Презентації, конкурси, мистецькі, літературні, театральні вечори, зустрічі з відомими людьми, відвідування, театрів, музеїв, галерей, виставок, вечірок, арттерапія, музико терапія
Художньо-творча	Відкриття і діяльність мистецьких груп, театральних, драматичних, музичних клубів та об'єднань, театральних студій, проведення вистав, музичних вечорів
Рекреаційна	Організація відпочинку (пасивного та активного), подорожі, туризм, відвідування парків, архітектурних пам'яток, організація груп, проведення тренінгів, зняття стресу,
Екологічна	Організація інформаційних вечорів, екологічних проектів, акцій збереження природних ресурсів, прибирання територій тощо
Особистісного розвитку	Організація самоосвіти, тренінгів особистісного зростання, груп із оволодіння інформаційно-комунікативними технологіями, інтелектуальні форми діяльності.

Додаток Е
Анкета діагностики ставлення старшокласників до діяльності
соціально-педагогічного комплексу

Шановний старшокласнику!

Просимо Вас висловити своє ставлення діяльності соціально-педагогічного комплексу (СПК)

Назвіть своє ім'я і прізвище (за бажанням) _____

У якому класі Ви навчаєтеся _____

Чи є Ви активним учасником СПК (так, ні)

Якщо є, то яку роботу у СПК Ви виконуєте? _____

У яких акціях, гуртках, секціях, об'єднаннях СПК Ви берете участь

№ з/п	Які чинники спонукають Вас брати участь у СПК	Так	Ні	Не можу сказати
1.	Участь у роботі СПК мене приваблює тим, що вона:			
	Допомагає мені мені пізнати світ і своє призначення у ньому			
1.1.	Допомагає мені пізнати себе і свої можливості			
1.2.	Допомагає пізнати і визначити істинні цінності життя			
1.3.	Допомагає мені мені самоствердитися, реалізувати себе і свої можливості			
1.4.	Сприяє цікавому проведенню дозвілля			
2.	У процесі роботи у СПК я маю кращу можливість:			
2.1.	Спілкуватися з однолітками, дорослими;			
2.2.	Пізнати себе і визначитися, чого я прагну у житті;			
2.3.	Пізнати життя і навколишню дійсність;			
2.4.	Познайомитися з цікавими людьми;			
2.5.	Долучитися до вагомих суспільно-значущих справ і внести свій вклад в удосконалення соціуму			
2.6.	Визначити життєві пріоритети			
2.7.	Більш осмислено жити і змістовно проводити свій вільний час			
2.8.	Сподіваюся, що моя робота у СПК допоможе мені у майбутньому житті			
3.	Участь у роботі СПК для мене не є цікавою і я не беру в ній участь			

Дякуємо за правдиві відповіді. Бажаємо Вам успіхів.

Додаток Ж

Анкета для з'ясування ставлення старшокласників до родини, до свого села (міста).

Шановний друже!

Вашій увазі пропонується анкета, що проводиться в межах наукового дослідження проблем соціалізації учнівської молоді загальноосвітніх навчальних закладів. Просимо дати щирі відповіді на всі запитання, що містяться в анкеті.

Звертаємо Вашу увагу на те, що анкета містить як закриті, так і відкриті запитання.

У випадку, якщо запитання передбачає можливі варіанти відповідей, то просимо із запропонованих варіантів відповідей позначити (обвести кружечком) власне такий варіант відповіді, який найбільш точно відображає Вашу особисту думку або істинний стан речей. Окрім закритих, в анкеті містяться й відкриті запитання, до яких не запропоновані варіанти відповідей. У такому разі Вам слід вписати їх у відведені для цього вільні рядки.

Анкета анонімна. Отриману інформацію буде використано виключно з науковою метою.

Сподіваємося на щирі відповіді! Дякуємо за співпрацю.

1. Чи знаєте Ви історію України і її народу?
 - а) так;
 - б) не дуже;
 - в) ні.
2. Які почуття асоціюються у Вас з рідним селом (містом)?
 - а) почуття любові, захоплення його красою;
 - б) не відчуваю нічого;
 - в) у мене немає позитивних почуттів, пов'язаних з рідними місцями.
3. Спробуйте пояснити, чому власне такі почуття асоціюються у Вас з рідним селом (містом) _____
4. До якого коліна Ви знаєте свій родовід? (до діда, бабки; до прадіда, прабабки; до прапрадіда, прапрабабки; далі) _____.
5. Чи вшановують у Вашій родині народні традиції, звичаї, свята?
 - а) так;
 - б) не завжди;
 - в) ні.
6. Чи знаєте Ви історію свого села (міста)?
 - а) так;
 - б) частково;
 - в) ні.
7. Назвіть імена людей, які прославили Ваше село (місто) і чим саме? _____

8. Назвіть видатні історичні місця, пам'ятки історії та культури Вашого села (міста) _____.

9. Які історичні події пов'язані з вашим селом (містом)? _____.

10. Чи гордитесь Ви своїм селом (містом)?

- а) так;
- б) не дуже;
- в) ні.

11. Чи є Ваші батьки для Вас авторитетом?

- а) чи дослухаєтеся Ви до їх думки?
- б) чи запитуєте у батьків поради щодо важливих життєвих ситуацій;
- в) чи хотіли б Ви прожити своє життя так, як прожили його Ваші Батьки?

12. Чи відчуваєте Ви синівський (дочірній) обов'язок перед своїми батьками?

- а) так, я поважаю своїх батьків і намагаюся не завдавати їм зайвих клопотів і хвилювань?
- б) так, я усвідомлюю свій обов'язок про підтримку батьків у скрутну хвилину, про допомогу їм на старості;
- в) ні, я ніякого обов'язку перед своїми батьками не усвідомлюю, тому що _____.

13. Чи є у Вашій родині людина, яка проживає за межами України?

- а) так;
- б) ні;
- в) з цього приводу хочу сказати _____.

14. Ваше ставлення до людей, які виїжджають з нашої країни?

- а) позитивне;
- б) негативне;
- в) байдуже;
- г) інше.

15. У яких гуртках, секціях, об'єднаннях Ви берете участь? _____.

16. Чи берете Ви участь у роботі соціально-педагогічного комплексу? _____.

17. Якщо так, то як Ви оцінюєте вплив соціально-педагогічного комплексу на формування Вас, як особистості? Відповідь обґрунтуйте. _____.

18. Чи визначились Ви, ким Ви будете після закінчення школи?

- а) так;
- б) ні;
- в) з цього приводу хочу сказати _____.

19. Чи займаєтеся Ви самовихованням?

- а) так;
- б) епізодично;
- в) ні.

Додаток 3

Показники ознак, за якими проводилось визначення рівня сформованості інтелектуально-пізнавального критерію соціалізації школярів (в експериментальних та контрольних групах) та ступені їх прояву

Характеристика ознаки	Ступені прояву ознаки визначення рівня сформованості освітньо-пізнавального компонента соціалізації школярів		
	Достатній ступінь прояву (4-5 бали)	Базовий ступінь прояву (2-3 бали)	Елементарний ступінь прояву (0-1 бал)
Наявність системи знань про державу, людину, суспільство, про діяльність людини та її роль у суспільстві			
Розуміння суті різних суспільних, політичних, економічних і екологічних явищ і процесів;			
Уміння самостійно пізнавати суспільне життя і навколишню реальність, робити узагальнення і власні висновки			
Актуалізація життєвого і професійного самовизначення і самореалізації			
Оосмисленість бачення свого місця у суспільстві			

Додаток К

**Показники ознак, за якими проводилось оцінювання рівня
сформованості мотиваційно-ціннісного критерію соціалізації учнівської
молоді у процесі дослідно-експериментальної роботи
та ступені їх прояву**

Характеристика ознаки	Ступені прояву ознаки визначення рівня сформованості мотиваційно-ціннісного компонента соціалізації учнівської молоді		
	Достатній ступінь прояву (4-5 бали)	Базовий ступінь прояву (2-3 бали)	Елементарний ступінь прояву (0-1 бал)
Характеристика суспільно-позитивних мотивів діяльності і поведінки			
Розуміння і визнання загальноцивілізаційни х цінностей			
Усвідомлення важливості професійного і життєвого самовизначення			
Сформованість громадянської позиції			
Прояв любові, поваги до своєї родини			

Додаток Л

Показники ознак, за якими проводилось оцінювання рівня сформованості діяльнісно-практичного показника соціалізації учнівської молоді у процесі дослідно-експериментальної роботи та ступені їх прояву

Характеристика ознаки	Ступені прояву ознаки визначення рівня сформованості діяльнісно-поведінкового компонента соціалізації старшокласника		
	Достатній ступінь прояву (4-5 бали)	Базовий ступінь прояву (2-3 бали)	Елементарний ступінь прояву (0-1 бал)
Готовність до перенесення системи знань, ціннісних орієнтацій і переконань у діяльнісно-поведінкову сферу			
Характеристика системи життєдіяльності і поведінки старшокласника			
Наявність уміння окреслювати мету (близьку, середню, далеку, тобто життєву перспективу), ставити перед собою конкретні завдання і досягати їх			
Участь у діяльності суспільно-корисного спрямування			
Прояв активності стосовно життєвого і професійного самовизначення			

Додаток М

Анкета для дослідження сформованості інтелектуально-пізнавального критерію соціалізації старшокалсників

Шановні старшокалсники! Щиро просимо Вас дати правдиві відповіді на поставлені в анкеті запитання. Для цього вам потрібно позначити варіант відповіді, з яким Ви погоджуєтесь, або висловити своє бачення (розуміння, тлумачення) поставленого запитання. Цим Ви допоможете у здійсненні дослідження процесу соціалізації учнівської молоді й отриманні об'єктивних даних. Запевняємо, що отриманий емпіричний матеріал буде використано виключно для наукових досліджень, які здійснюються аспіранткою кафедри соціальної педагогіки Тернопільського національного педагогічного університету імені В. Гнатюка.

1. Який зміст Ви вкладаєте в поняття «громадянин»?

- а) вірність Батьківщині, своєму народові;
- б) готовність захищати інтереси свого народу і своєї країни;
- в) інше (напишіть будь-ласка)._____

2. Кого Ви вважаєте справжнім громадянином своєї країни ?

- а) того, хто відданий своєму народові і працює на його благо;
- б) того, хто бере активну участь у політичній боротьбі;
- в) інше (напишіть, будь ласка). _____

3. Коли була проголошена незалежність України?_____

4. Назвіть, коли була прийнята чинна Конституція України?_____

5. Назвіть державний устрій в Україні?

6. Чи знаєте Ви свої конституційні права та обов'язки?

- а) так;
- б) частково;
- в) ні.

7. Чи знаєте Ви державну символіку України?

- а) так;
- б) не дуже;
- в) ні.

8. Чи знаєте Ви напам'ять Гімн України?

- а) так;
- б) частково;
- в) ні.

9. Назвіть особистості, які, на Вашу думку, є гордістю українського народу:

- а) історичні особи _____;
- б) письменники _____;
- в) поети _____;
- г) учені _____;
- д) художники _____;
- е) музиканти _____;
- є) політичні діячі _____;
- ж) інші особи _____.

10. Чи вважаєте Ви, що володіння українською мовою є обов'язковим для кожного громадянина України?

- а) так;
- б) скоріше так, ніж ні?
- б) ні.

11. Чи цікавитеся Ви суспільно-політичним життям у нашій країні?

- а) так;
- б) епізодично;
- в) ні.

12. Чи вболіваєте Ви за сучасний стан і майбутнє своєї країни?

- а) так;
- б) не дуже;
- в) ні.

13). Чи горді Ви з того, що Вашою Батьківщиною є Україна?

- а) так;
- б) не можу однозначно відповісти;
- в) ні.

14. Чи готові Ви у разі необхідності стати на захист своєї країни?

- а) так;
- б) так, за певних умов;
- в) радше ні, ніж так.

15. Чи вважаєте Ви себе готовим до самотійного життя?

- а) так;
- б) не задумувався(-лася) над цим питанням;
- г) радше ні, ніж так.

16. Чи думали про своє майбутнє після закінчення школи?

- а) так;
- б) ні;
- в) інше.

17. Які Ваші плани на майбутнє після закінчення школи?

18. Якщо б Вам було надано можливість виїхати до іншої країни, як би Ви вчинили?

- а) виїхав (ла) б не роздумуючи;
- б) виїхав (ла) б на певний проміжок часу;
- в) залишуся в Україні і буду прикладатиму всі сили, щоб Україна стала високорозвиненою, заможною, демократичною країною.

Додаток Н

Анкета для діагностики ціннісних орієнтацій старшокласників

Шановні старшокласники!

Просимо Вас висловити своє ставлення до цінностей. Будь ласка, зазначте для кожного запитання варіант відповіді, який у найбільшій мірі відповідає Вашим переконанням. Цим Ви допоможете у здійсненні дослідження процесу соціалізації учнівської молоді й отриманні об'єктивних даних. Запевняємо, що отриманий емпіричний матеріал буде використано виключно для наукових досліджень, які здійснюються аспіранткою кафедри соціальної педагогіки Тернопільського національного педагогічного університету імені В. Гнатюка.

Текст опитувальника

1. Любов (абсолютні, вічні цінності):

Запитання 1.1. Чи усвідомлюєте Ви значення любові і добра у своєму житті?

а) так; б) ні; с) не знаю.

Запитання 1.2. Чи отримуєте Ви задоволення від того, коли Ви допомагаєте знедоленим і бідним людям?

а) так; б) ні; с) інколи.

Запитання 1.3. Чи готові Ви відстоювати справедливість?

а) так; б) ні; с) не знаю.

2. Патріотизм (національні цінності):

Запитання 2.1. Чи знаєте Ви гімн України?

а) так; б) ні; с) не знаю.

Запитання 2.2. Чи готові Ви до того, щоб працювати на благо своєї країни і свого народу, не отримуючи за це винагороди?

а) так; б) ні; с) не знаю.

Запитання 2.3. Чи горді Ви від того, що Ви є громадянином України?

а) так; б) ні; с) не знаю.

3. Свобода (громадянські цінності):

Запитання 3.1. Свобода – це право поважати себе й інших людей?

а) так; б) ні; с) не знаю.

Запитання 3.2. Повага до інших людей, прагнення діяти за законами справедливості робить Вас кращою людиною?

а) так; б) ні; с) не знаю.

Запитання 3.3. Чи завжди у житті Ви намагаєтеся діяти так, щоб не порушувати прав інших людей?

а) так; б) ні; с) інколи.

4. Родинність (цінності сімейного життя):

Запитання 4.1. Чи знаєте Ви імена своїх прабабусь та прадідусів?

а) так; б) ні; с) не знаю.

Запитання 4.2. Ви отримуєте Ви задоволення від того, коли проводите свій вільний час з батьками і в колі родини?

а) так; б) ні; с) інколи.

Запитання 4.3. Ви піклуєтесь про своїх рідних і близьких?

а) так; б) ні; с) інколи.

5. Здоров'я (валео-екологічні цінності):

Запитання 5.1. Ви усвідомлюєте значення здорового способу життя?

а) так; б) ні; с) не знаю.

Запитання 5.2. Чи працюєте Ви над собою, щоб бути здоровим?

а) так; б) ні; с) інколи.

Запитання 5.3. Ви дотримуетесь правил ведення здорового способу життя?

а) так; б) ні; с) інколи.

6. Розвиток (цінності життєспрямованості та життєдіяльності):

Запитання 6.1. Вам відомі шляхи досягнення життєвої мети?

а) так; б) ні; с) не знаю.

Запитання 6.2. Чи регулярно Ви працюєте над досягненням Вашої життєвої мети?

а) так; б) ні; с) інколи.

Запитання 6.3. Чи прагнете Ви досягти життєвого і професійного успіху?

а) так; б) ні; с) не знаю.

Щиро вдячні Вам за відповіді!

**Бланк анкети дослідження рівня сформованості загальноцивілізаційних
ціннісних орієнтацій старшокласників**

Поняття співставленні з видами цінностей	Запитання анкет	Варіант відповіді підкресліть		
		а) так	б) ні	с) не знаю
Абсолютні, вічні цінності Любов	Запитання 1.1	а) так	б) ні	с) не знаю
	Запитання 1.2	а) так	б) ні	с) інколи
	Запитання 1.3	а) так	б) ні	с) не знаю
Національні цінності Патріотизм	Запитання 2.1	а) так	б) ні	с) не знаю
	Запитання 2.2	а) так	б) ні	с) не знаю
	Запитання 2.3	а) так	б) ні	с) інколи
Громадянські цінності Свобода	Запитання 3.1	а) так	б) ні	с) не знаю
	Запитання 3.2	а) так	б)ні	с) не знаю
	Запитання 3.3	а) так	б) ні	с) не знаю
Цінності сімейного життя Родинність	Запитання 4.1	а) так	б) ні	с) не знаю
	Запитання 4.2	а) так	б) ні	с) інколи
	Запитання 4.3	а) так	б) ні	с) інколи
Валео-екологічні цінності Здоров'я	Запитання 5.1	а) так	б) ні	с) не знаю
	Запитання 5.2	а) так	б) ні	с) інколи
	Запитання 5.3	а) так	б) ні	с) інколи
Цінності життєвого і професійного розвитку Розвиток	Запитання 6.1	а) так	б) ні	с) не знаю
	Запитання 6.2	а) так	б) ні	с) не знаю
	Запитання 6.3	а) так	б) ні	с) не знаю

Додаток П

Таблиця оцінки результатів сформованості загальнолюдських ціннісних орієнтацій старшокласників

Номер питання	Варіант вибраної відповіді та відповідний бал за відповідь		
	A	b	C
1.1	3	0	1
1.2	2	0	1
1.3	3	0	1
2.1	3	0	1
2.2	2	0	1
2.3	3	0	1
3.1	3	0	1
3.2	2	0	1
3.3	3	0	1
4.1	3	0	1
4.2	2	0	1
4.3	3	0	1
5.1	3	0	1
5.2	2	0	1
5.3	3	0	1
6.1	3	0	1
6.2	2	0	1
6.3	3	0	1

Ступінь сформованості загальнолюдських ціннісних орієнтацій старшокласників розраховується в залежності від суми набраних за методикою балів:

– менше 23 балів – елементарний (незадовільний рівень) сформованості загальнолюдських ціннісних орієнтацій особистості респондента;

– 24–38 балів – базовий рівень сформованості загальнолюдських ціннісних орієнтацій особистості респондента;

– 39–48 балів – достатній рівень сформованості загальнолюдських ціннісних орієнтацій особистості.

Додаток Р

Методичні рекомендації соціальним педагогам

«Соціалізація учнівської молоді у процесі функціонування соціально-педагогічного комплексу»

Реалії сучасного суспільного життя (посилення процесів глобалізації, інформатизації, впливів соціально-економічних ризиків та чинників) актуалізують необхідність пошуку інноваційних підходів до аналізу теоретичних положень і практичних способів педагогізації соціуму, посилення виховного впливу соціального середовища, розробки механізмів ефективної соціалізації сучасної молоді людини.

З'ясовано, що на процес соціалізації школярів має значний вплив «соціальне середовище» та «соціальне оточення», тобто фактично вся сукупність суспільних явищ, починаючи з глобальних історичних обставин та суспільної ситуації в усіх її конкретних вимірах та показниках (В. Андрущенко, Н. Лавриченко).

У сучасних умовах вплив інститутів соціалізації (сім'ї, загальноосвітнього навчального закладу, позашкільних виховних закладів, соціальних служб для сім'ї, дітей та молоді, територіальної громади, закладів культурно-дозвілєвої сфери, мови, засобів масової інформації та комунікації; типу поселення, молодіжної субкультури; дитячих та молодіжних громадських об'єднань, неформальних угруповань та об'єднань; спілкування, діяльності та способів взаємодії з ровесниками, участі у різноманітних видах суспільно-корисної діяльності та інших суб'єктів і чинників соціалізуючих впливів) – є процесом об'єктивним, проте він носить нескоординований, а інколи – суперечливий характер і тому потребує координації, інтеграції і корекції. Завдання соціальної педагогіки як унікального феномена сучасного суспільства полягає у тому, щоб допомогти суспільству надати впливу кожного з них соціалізуючого характеру.

Як наслідок, у сучасних умовах існують суперечності між об'єктивним зростанням вимог суспільства до рівня соціалізації учнівської молоді і реальним станом готовності до самостійного трудового життя випускників загальноосвітніх навчальних закладах; між виховним потенціалом і можливостями різних чинників соціалізації школярів і відсутністю системних науково-педагогічних досліджень щодо використання можливостей соціально-педагогічного комплексу як вагомого чинника об'єднання виховних зусиль соціуму у вирішенні складної проблеми – успішної соціалізації сучасних школярів. Тому важливо по-новому підходити до вирішення завдань соціалізації учнівської молоді.

Процес соціалізації у соціально-педагогічному контексті передбачає формування спеціально організованого соціально-педагогічного середовища й ціленаправленого впливу з метою створення оптимальних умов розвитку і саморозвитку людини, успішної її інтеграції в суспільство.

Змістом соціалізації у соціально-педагогічному контексті виступає створення оптимальних умов для пізнання і осмислення молодою людиною соціально-економічно-екологічних явищ, культурних і духовних надбань людства, формування пріоритету загальноцивілізаційних цінностей, засвоєння і реалізації діяльнісно-поведінковий аспекту, що передбачає дотримання норм і правил співжиття і діяльність, направлену на осмислене життєве і професійне самовизначення і реалізацію окреслених планів і програм особистісної самореалізації, підготовку до самостійного життя.

На сучасному етапі розвитку соціальної/соціально-педагогічної роботи взаємодія діяльності різних соціальних інститутів є однією з найбільш актуальних проблем у більшості країн світу. Важливість злагодженої взаємодії закладів, агентств, громадських об'єднань, батьків, громади в соціалізації підростаючого покоління зумовлено, перш за все, специфікою цього процесу, його інтегративністю, складністю, зумовленістю багатьма об'єктивними і суб'єктивними чинниками, необхідністю а, вірніше, доцільністю повноцінного використання наявних природних, соціально-економічних, культурних ресурсів і людського потенціалу.

Діяльність соціального педагога у загальноосвітньому навчальному закладі як і соціально-педагогічна діяльність в цілому у сучасному українському суспільстві представляє важливу педагогічно спрямовану сферу, вплив, які покликані сприяти у вирішенні низки соціально-педагогічних проблем шляхом актуалізації і розробки нових підходів до наповнення соціально-педагогічним змістом діяльності всіх інститутів суспільства (В. Бочарова, Р. Вайнола, А. Капська, Т. Яркіна та ін.).

У сучасних умовах актуальною є ідея теоретичного обґрунтування і практичної реалізації інтегративної, цілісної концепції вдосконалення соціальних умов і відносин, спрямованих на створення оптимальних умов соціалізації учнівської молоді.

Результати проведеного нами дослідження свідчать, що одним із можливих способів удосконалення процесу соціалізації є створення СПК, діяльність якого націлена на удосконалення навколишнього середовища, створення гуманних, виховних міжособистісних взаємин в соціумі, пошук механізмів педагогічно-доцільного втручання в різні, в тому числі і особистісно середовищні ситуації.

До діяльності у СПК доцільно залучати державні і суспільні інститути, у тому числі:

- клубні об'єднання, дитячі і юнацькі громадські об'єднання;
- спортивні, розважальні, дозвіллеві клуби і центри (заклади культури, Будинки, Палади культури, Палади та будинки творчості дітей та юнацтва, музичні, художні, спортивні школи тощо);
- громадські об'єднання (громадські ради міста, району, мікрорайону);
- заклади культури і мистецтва, позашкільні заклади, клуби за місцем проживання, бібліотеки, парки, стадіони, що здійснюють роботу з організації змістовного дозвілля підлітків.

Аналіз результатів дослідно-експериментальної роботи свідчить, що соціалізації учнівської молоді сприяють такі *основні напрями діяльності* СПК:

– культурно-дозвіллева, спрямована на залучення молоді до пізнання і збереження культурних і духовних надбань; змістовного проведення дозвілля (гуртки шанувальників рок-музики, музичних фанатів, аматорські гуртки гри на гітарі, театральні групи); різноманітних культурно-масових заходів, які сприяють розкриттю здібностей, талантів та подальшому розвитку творчості учнівської молоді;

– спортивно-оздоровча, яка передбачає створення різноманітних об'єднань, секцій, метою діяльності яких є фізичне і духовне самовдосконалення (легка атлетика, карате, самбо, кунфу, ушу, кікбоксінг, бокс, оволодіння різними прийомами самооборони); груп здорового способу життя; об'єднань вболівальників; клубів фанатів; організацію та проведення спортивних заходів тощо;

– соціального-правового захисту і соціально-педагогічної підтримки (групи взаємодопомоги, до складу яких входять особи, що відчують адаптаційні складності до соціального середовища; об'єднання інвалідів, воїнів-інтернаціоналістів, осіб, що прагнуть вилікуватися від наркоманії, алкоголізму, тютюнозалежності та ін.);

– соціальної ініціативи (громадська діяльність, залучення до участі в розробці та проведенні соціальних акцій, конференцій, семінарів, бесід, диспутів представників різних молодіжних організацій);

– суспільно-корисної діяльності, спрямованої на соціальний розвиток мікрорайону (села) : (впорядкування і озеленення території, під'їзду, дитячих площадок, спортивних майданчиків, допомога людям похилого віку, особам з особливими потребами і функціональними обмеженнями; допомога батькам у сім'ї і по господарству тощо).

Основні завдання функціонування соціально-педагогічного комплексу полягають в:

– об'єднанні і координації виховних зусиль закладів освітньої сфери (загальноосвітніх, професійно-технічних, вищих навчальних закладів,

позашкільних і виховних установ, закладів та організацій соціально-педагогічного спрямування (соціальні служби для сім'ї, дітей та молоді; клуби за місцем проживання; неурядові організації соціально-педагогічного спрямування); представників організацій, підприємств, громадських об'єднань, органів місцевого самоврядування та місцевої виконавчої влади та ін.), з метою створення сприятливих умов соціалізації дітей і молоді;

– організації соціально-педагогічної діяльності, спрямованої на створенні сприятливих умов для самопізнання, саморозвитку, життєвого і професійного самовизначення, сприяння учнівській молоді у реалізації програми життєвого розвитку.

Аналіз теоретичних і практичних напрацювань з організації і діяльності СПК дозволяє визначити основні *принципи* його функціонування:

- принцип функціонування на засадах відкритої виховної системи;
- принцип суб'єкт-суб'єктної взаємодії всіх учасників СПК;
- принцип об'єднання виховних зусиль суб'єктів соціально-педагогічного комплексу з метою гуманізації і педагогізації суспільних відносин і соціалізації школярів.

Особлива роль і особливий статус соціального педагога в організації і функціонуванні СПК зумовлені його професійними функціями й обов'язками, які узагальнено можна назвати як сприяння соціалізації особистості, її успішній інтеграції в суспільство як альтернатива відособленості, «випадання» із нормальних соціальних стосунків. Професійні обов'язки соціального педагога можна визначити як обов'язки фахівця, який *здійснює посередництво між освітніми установами, трудовими колективами, громадськістю, організовує їх взаємодію, об'єднує зусилля* з метою створення в соціальному середовищі умов для всебічного розвитку дітей, підлітків та молоді як особистостей, їх морального благополуччя в соціумі.

Провідним центром створення і функціонування СПК має стати загальноосвітній навчальний заклад, діяльність якого носить соціально-педагогічний характер і базується на гуманістичних концепціях.

Закономірно, що створення і функціонування СПК вимагає від педагогічних колективів загальноосвітніх навчальних закладів переосмислення мети і підходів щодо виховної роботи зі школярами. Функціонування СПК передбачає

значне посилення педагогічного впливу на позашкільний мікросоціум; актуалізацію й посилення виховної роботи за місцем проживання школярів.

Мета створення і функціонування соціально-педагогічного комплексу полягає у гуманізації і педагогізації соціуму. Необхідною умовою реалізації цієї провідної ідеї є виявлення потенційних суб'єктів СПК, оптимізація виховних можливостей, створення оптимальних умов для спільної і скоординованої виховної діяльності, спрямованої на педагогізацію і гуманізацію соціуму, що в кінцевому підсумку сприяє соціалізації учнівської молоді.

Сутність діяльності СПК полягає у функціонуванні його як відкритої виховної системи, діяльність якого направлена на створення оптимального соціально-педагогічного середовища, сприятливого для здійснення успішної соціалізації старшокласників.

Трактуючи СПК як багатофункціональне утворення, зазначаємо, що поряд з наявністю традиційних функцій (виховна, освітня, дозвілєва, організація дозвілля) у сучасних умовах починають розвиватися найбільш перспективні функції відображення сутності, специфіки, соціально-педагогічної природи комплексу, такі як: просвітницька, організація міжособистісного спілкування, творчої діяльності, залучення школярів до культурно-творчого процесу відповідно до їхніх індивідуальних запитів та інтересів, впровадження активних форм спілкування і відпочинку.

Безумовно, що процедура створення СПК передбачає певні етапи і реалізовується у певній послідовності. Першим етапом створення соціально-педагогічного комплексу є осмислення мети і провідних завдань діяльності СПК; чітке визначення ролі і функцій його суб'єктів. Наступний етап – це етап практичної роботи з кожним потенційним учасником соціально-педагогічного комплексу. Третій етап – спільне обґрунтування основних принципів співпраці та прийняття планів і програм діяльності соціально-педагогічного комплексу і його суб'єктів. Четвертий етап – реалізація планів і програм діяльності соціально-педагогічного комплексу і його суб'єктів.

Суб'єктами СПК є заклади навчально-виховної заклади (дошкільні, позашкільні, ВНЗ, тощо), заклади культури і дозвілля, фізичної культури і спорту, охорони здоров'я, соціальні служби й установи, дитячі і молодіжні об'єднання, батьки, органи місцевого самоврядування та місцевої виконавчої влади.

Створення СПК доцільно розпочинати з пошуку активістів, створення ініціативної групи, актуалізації ідеї створення СПК. Це етап, на якому ініціативна група має вивчити всі можливі варіанти процедури створення соціально-педагогічного комплексу, окреслити суть, мету і завдання його функціонування, а також здійснити пошук активістів, ініціативних груп та ймовірних суб'єктів СПК. По завершенню цього етапу розпочинається етап мотивації ймовірних суб'єктів до роботи в СПК.

Тому після завершення етапу пошуку активістів, створення ініціативної групи і актуалізації ідеї створення СПК доцільно здійснити роботу з формування готовності активістів, ініціативної групи і ймовірних суб'єктів до роботи в СПК (розробка концепції, мети, завдань, напрямів діяльності, визначення основних суб'єктів СПК). На цьому етапі зверніть особливу увагу на здійснення просвітницької діяльності з метою закріплення ідеї необхідності створення СПК, організацію колективної діяльності щодо розробки концепції, визначення мети, обґрунтування завдань, напрямів діяльності СПК. На нашу

думку, завданнями цього етапу є визначення основних суб'єктів СПК, здійснення просвітницької діяльності серед ініціаторів і представників майбутніх суб'єктів СПК щодо роз'яснення суті і концепції діяльності СПК, способів здійснення соціалізації учнівської молоді, ролі і місця кожного з них у здійсненні цього процесу.

Важливим аспектом на цьому етапі є й оцінка готовності представників суб'єктів СПК до скоординованої і ефективної діяльності. Діагностику особистісної готовності членів ініціативних груп і представників суб'єктів СПК ви можете здійснити визначали за такими параметрами:

- розуміння необхідності педагогізації позашкільного соціуму;
- рівень загальної культури (інтелігентність, науково-гуманістичний світогляд, стиль життя);
- знання основ соціальної політики держави (у контексті роботи органів влади і управління з підростаючим поколінням);
- володіння знаннями з педагогіки і психології;
- активна життєва позиція;
- вмотивованість участь у роботі СПК;
- сформованість комунікативних вмінь;
- наявність організаторських умінь;
- креативність;
- здатність до компромісів і толерантності;
- стан фізичного і психічного здоров'я (відсутність відхилень у фізичному і психічному здоров'ї, сповідування ідей здорового способу життя).

Основним завданням наступного етапу створення і функціонування СПК є визначення соціально-педагогічної ситуації за місцем проживання школярів. Доцільно з допомогою волонтерів здійснити соціально-педагогічну діагностику запитів, інтересів й побажань ймовірних суб'єктів комплексу.

Завдання ініціативної групи полягає в тому, щоб у процесі діагностики соціуму з'ясувати наявні соціально-педагогічні проблеми; визначити майбутніх

суб'єктів СПК; виявити і проаналізувати негативні чинники, спроможні загальмувати процес створення СПК; розробити ефективні шляхи і способи їх нівелювання, а також визначити позитивні чинників у якості їх надійних компенсаторів.

За результатами здійсненого аналізу доцільно розробити карту-характеристику мікрорайону (села, селища) відповідно до таких позицій:

- карта-схема наявності у мікрорайоні ймовірних суб'єктів виховних впливів;
- характеристика житлового, культурно-дозвілєвого і освітнього потенціалу;
- характеристика населення, яке проживає у мікрорайоні (селі, селищі);
- діагностика неблагополучних сімей, важковиховуваних та дезадаптованих підлітків, які проживають у мікрорайоні (села, селища);
- характеристика ризиків мікрорайону (села, селища);
- характеристика ресурсів мікрорайону (села, селища).

Логічним продовженням цього етапу є етап моделювання програми діяльності СПК, який включає в себе побудову «дерева цілей» у логічному ланцюжку «мета – визначення способів реалізації – здійснення конкретних дій – результат».

У ході реалізації цього етапу необхідно досягти усвідомлення того, що мотиваційна сфера членів ініціативної групи має перебудуватися адекватно поставленій меті, визначеним завданням, що і слугує початком оформлення суб'єктів СПК. Іншими словами, на цьому етапі потрібно домогтись виникнення ситуації установки, яка дозволяє розпочати інтеріоризацію членами ініціативної групи визначеної їм ролі і, відповідно, формує стан внутрішньої готовності до конкретних дій стосовно втілення в життя ідеї функціонування СПК.

Пошук оптимального варіанту організації роботи соціально-педагогічного комплексу дозволяє стверджувати, що діяльність кожного

суб'єкта СПК має, з одного боку, здійснюватися в рамках запланованих програм і проектів, а, з іншого, бути максимально відкритою, ініціативною, творчою і навіть дещо інтуїтивною. Характеризуючи роботу соціально-педагогічного комплексу як відкритої соціально-педагогічної системи можна говорити про необхідність постійного врахування побажань об'єктів СПК, неповторності ситуацій, варіативності і динамічності їх виховних впливів.

Доцільно провести навчання-семінар ініціативної групи і активу суб'єктів СПК, в ході якого слід приділити увагу висвітленню суті, мети, змісту і технології організації діяльності СПК. Соціальний педагог має навчити учасників семінару:

- визначати проблемні ситуації, що мають місце у мікрорайоні загальноосвітнього навчального закладу;
- розробляти проекти, програми, спрямовані на педагогізацію і гуманізацію позашкільного середовища;
- планувати і реалізовувати діяльність СПК, спрямовану на здійснення соціалізації школярів;
- залучати волонтерів, здійснювати їх навчання і підготовку до діяльності в СПК.

У процесі формування СПК соціальному педагогу слід значну увагу приділити роботі з батьківською громадою. З цією метою доцільно провести з батьками низку бесід на теми: «Соціально-профілактична робота з дітьми як умова запобігання наркогенної залежності», «Проблема взаємин батьків і дітей», «Важка дитина... Хто вона?», «Вплив засобів молодіжної субкультури на сучасних школярів», «Вплив засобів масової комунікації сучасну дитину», «Як сформувати у дитини любов до спорту?» тощо.

Реалізація цих технологічних процедур наближає етап реалізації проектів, програм гуманізації і педагогізації соціуму, тобто створює «організаційно-діяльнісну ситуацію», що трактується як проектування і здійснення сукупності

управлінських процедур «занурення» людей, об'єднаних спільною діяльністю, в процес виконання відповідної роботи.

На цьому етапі важливою є розробка і реалізація соціально-педагогічної діяльності СПК як відкритої виховної системи. Важливим аспектом успішності втілення в життя етапу реалізації проектів, програм педагогізації соціуму є делегування ініціативи представникам суб'єктів СПК. Створення ситуації делегування ініціативи – це головним чином проектування і здійснення таких управлінських процедур, при яких ідея розгортання роботи соціально-педагогічного комплексу трансформується в конкретну форму ініціативи зазначених представників. І наступним етапом є етап діагностики і корекції діяльності СПК.

У результаті реалізації технології створення соціально-педагогічного комплексу соціальний педагог загальноосвітнього закладу може зіткнулися з низкою проблем, зокрема, таких як : а) створення ініціативної групи і мотивація її членів до діяльності; б) здійснення проектування і планування соціально-педагогічної діяльності суб'єктів СПК; в) залучення учнівської молоді до участі в діяльності СПК.

Розв'язання кожної із окреслених проблем вимагало певної послідовності дій, а також залучення певної кількості людей і ресурсів. Першу проблему розв'язували із залученням вчителів, членів батьківських комітетів, волонтерів–студентів психолого-гуманітарного факультету Хмельницького національного університету.

Розглядаючи соціально-педагогічну діяльність як сумарну активність суб'єктів СПК, доцільно вичленити в ній такі основні елементи: активність суб'єктів; соціально виховні впливи, що виникають внаслідок зазначеної активності; сама активність як процес.

Узагальнення результатів на основі аналізу дослідницьких матеріалів, вивчення досвіду соціалізації учнівської молоді дає підстави стверджувати, що реалізація цього процесу передбачає таку послідовність дій:

- визначення загального підходу до трактування суті і компонентів соціалізації;
- визначення критеріїв та здійснення діагностики рівня соціалізації учнівської молоді;
- визначення напрямів, програм діяльності суб'єктів СПК щодо гуманізації і педагогізації соціуму, як необхідних умов соціалізації учнівської молоді;
- залучення учнівської молоді до діяльності СПК;
- реалізація діяльності суб'єктів СПК із соціалізації школярів;
- діагностика рівнів соціалізації школярів;
- корекція і вдосконалення діяльності суб'єктів СПК.

Важливою складовою успішної соціалізації учнівської молоді у процесі функціонування СПК є педагогічно обґрунтований вибір форм, методів, засобів. Тому основною формою функціонування СПК доцільно обирати соціально-педагогічну діяльність суб'єктів, яка спрямована на залучення школярів до засвоєння ними нових соціальних ролей, що забезпечує набуття соціального досвіду і тим самим сприяє процесу соціалізації.

Узагальнення результатів на основі аналізу дослідницьких матеріалів і нашого досвіду дає підстави рекомендувати спрямовувати діяльність СПК на реалізацію таких *основних функцій*:

- діагностичної, яка реалізується у процесі вивчення особливостей впливу позашкільного соціуму на учнівську молодь;
- прогностичної, що передбачає моделювання виховних ситуацій, суспільно-значущої діяльності СПК, що несуть у собі соціалізаційний вплив;
- організаційно-комунікативної, яка забезпечує організацію різноманітних акцій і заходів соціально-виховного і суспільно-корисного характеру, організацію спілкування між членами СПК;
- попереджувально-профілактичної, що передбачає профілактику девіантної поведінки у мікрорайоні, особливо серед учнівської молоді;

- соціально-педагогічної підтримки;
- організаційно-дозвіллевої, спрямованої на організацію культурно-дозвіллевої, спортивно-оздоровчої діяльності, технічної, художньої творчості учнівської молоді.

Форми діяльності суб'єктів СПК можуть бути різноманітними: клуби вихідного дня, екскурсії, походи, бесіди, лекції, вивчення історії свого міста (села), зустрічі з видатними постатями, заняття спортом, спортивні змагання, перегляд кінофільмів, відео матеріалів з наступним їх обговоренням, вечори відпочинку, діяльність з впорядкування території мікрорайону (села), просвітницька діяльність, соціальні проекти, програми, соціальна реклама тощо.

Форми роботи СПК, що сприяють соціалізації учнівської молоді

№ пп	Форми роботи
1	<p>Індивідуальні форми роботи</p> <p>бесіди на тему: «Ким я хочу бути», «Твоя сім'я»; «Твої взаємини з друзями», "Поговоримо про твої захоплення", «Яким ти уявляєш своє майбутнє»;</p> <p>індивідуальні консультації;</p> <p>робота з дітьми з функціональними обмеженнями і особливими потребами;</p> <p>індивідуальні бесіди з членами проблемних сімей (залежними від алкоголю, наркотиків, безробітними);</p>
2	<p>Групові форми робота з учнівською молоддю</p>

	<p>бесіди: «Поговоримо відверто про наше майбутнє», «Поговоримо відверто про наші проблеми...», «Самовиховання – шлях до успіху в житті», «Способи самовдосконалення особистості»;</p> <p>тренінг «Наука самовдосконалення»;</p> <p>екскурсії;</p> <p>творчі об'єднання; гуртки;</p> <p>групи соціальної ініціативи;</p> <p>секції, клуби (дискусійно-політичні, клуби захисники пам'ятників історії і культури, сучасної молодіжної музики, «фанати» групи чи співака, шанувальники різних напрямів моди;</p> <p>клуби технічної спрямованості;</p> <p>клуби екологів (захисники природи, «зелені» і т.д.);</p> <p>літературні посиденьки, вечори поезії («Ліна Костенко – поетеса віку»);</p> <p>диспути («Успішним бути модно, чи життєва необхідність?», «Чи варто іти до успіху будь-яким способом?» та ін.);</p> <p>вуличні акції: «Будинок, у якому ми живемо», «Ти дійсно дружиш із цигаркою?», «Подивися на світ добрими очима», «Давайте творити добрі справи і світ стане кращим!», «Будь щасливим і допоможи бути щасливим людям, що живуть поруч з тобою!»;</p> <p>акції милосердя (обмін книгами, речами, одягом);</p> <p>допомога людям з функціональними обмеженнями (прибиранні квартири, здійсненні покупок, прогулянок тощо);</p> <p>шахові, шашкові турніри</p>
3	Масові форми роботи

	<p>«Різдво у колі родини»;</p> <p>«Я люблю і шаную свою дорогу маму»;</p> <p>«Святого кохання не тільки на день святого Валентина»;</p> <p>«Свято вулиці»; «Свято нашого будинку»; «День міста»;</p> <p>соціальні акції: «З'ясуймо, кому потрібна наша допомога», «Бережи людину, яка живе поруч з тобою», «Якщо ми хочемо жити краще, зробимо це»; «Шукаємо юні таланти»; «Мистецтво жити»; «Мистецтво бути людиною»; дозвіллеві клуби;</p> <p>інформаційний бюлетень, інформаційний сайт та ін.</p>
--	---

У процесі функціонування СПК доцільно використовувати такі методи: формування свідомості (бесіди, лекції, дискусії, метод драматизації) і організації досвіду суспільної поведінки (доручення, приклад, змагання тощо). Вагомими засобами соціалізації школярів є: культурно-духовні надбання народу, історичні пам'ятки міста (села, району, краю, країни), географічне довкілля, природні ресурси, соціально-економічне середовище тощо. Вважаємо за можливе стверджувати, що важливим засобом соціалізації кожної молодої людини є спосіб її життєдіяльності. Тому у процесі дослідно-експериментальної роботи ми особливу увагу звертали на формування у школярів засад здорового способу життя і залучення їх до різноманітних видів і форм суспільно-корисної діяльності.

У процесі організації і функціонування СПК доцільно використовувати такий комплекс методів:

– організаційні (адміністративні): регламентування (розробка й упровадження в дію організаційних положень, розроблених планів роботи суб'єктів СПК); нормування (установлення певних нормативів діяльності суб'єктів СПК з обмеженнями, що виступали орієнтирами їх діяльності); інструктування (роз'яснення, консультування, інформування):

– методи соціальної роботи: соціальної діагностики, соціальної профілактики, соціальної реабілітації, соціального патронажу, соціального супроводу, допомоги у побутовому обслуговуванні тощо;

– педагогічні методи: методи виховання: методи формування свідомості (переконання, навіювання, приклад); методи організації діяльності (доручення, створення виховних ситуацій, закріплення позитивного досвіду, формування громадської думки; методи стимулювання позитивної суспільної поведінки (заохочення, схвалення тощо);

– методи самовиховання (самооцінка, самоорганізація, самоконтроль, самосхвалення, самокорекція та ін.);

– особливі методи соціально-педагогічної роботи: – метод вуличної роботи (спрямований на поліпшення становища “вуличних” дітей та підлітків); – метод “рівний-рівному” як спосіб надання і поширення достовірної інформації шляхом довірливого спілкування людей у межах організованої (акції, тренінги) та неформальної соціальної роботи (спонтанне спілкування), яку проводять спеціально підготовлені молоді люди; – метод аналізу соціуму (збір статистичних даних, що сприяють діагностиці певного мікросоціума); – спостереження, опитування (інтерв’ювання, анкетування), – метод аналізу ситуації, експертної оцінки.

Таким чином, ефективність діяльності СПК в цілому залежить від успішної координації зусиль всіх зацікавлених суб’єктів.

Додаток С

Програма дистанційного курсу підвищення кваліфікації соціальних педагогів загальноосвітніх навчальних закладів «Реалізація традиційних та новітніх форм професійного навчання соціальних педагогів з метою вдосконалення соціалізації учнівської молоді у процесі функціонування соціально-педагогічного комплексу»

Пояснювальна записка

Курс спрямований на підвищення рівня кваліфікації соціальних педагогів загальноосвітніх навчальних закладів на основі дистанційного навчання (опрацювання лекційних матеріалів, участь в Інтернет-семінарах, самостійна робота та виконання творчого проекту, спрямованого на активну практичну реалізацію форм професійного навчання), формування власного бачення здійснення цього процесу у міжкурсовий період, розвиток креативності і творчого потенціалу соціальних педагогів та його використання з метою удосконалення соціалізації учнівської молоді у процесі функціонування соціально-педагогічного комплексу.

Мета курсу:

1) актуалізувати перед соціальними педагогами загальноосвітніх навчальних закладів проблему необхідності і доцільності постійного професійного навчання, теоретичним обґрунтуванням цього процесу та особливостями його практичної реалізації в Україні;

2) розширити знання соціальних педагогів загальноосвітніх навчальних закладів щодо можливих шляхів і засобів здійснення соціалізації учнівської молоді;

3) ознайомити соціальних педагогів загальноосвітніх навчальних закладів з інноваційними формами професійного навчання у сучасному освітньому просторі України;

4) надати соціальним педагогам загальноосвітніх навчальних закладів можливість практичної реалізації форм професійного навчання за місцем роботи

5) з метою удосконалення процесу соціалізації учнівської молоді у процесі функціонування соціально-педагогічного комплексу.

У результаті проходження курсу слухачі мають набути *знань*:

- науково-теоретичних основ соціалізації учнівської молоді;
- найбільш перспективних ідей вітчизняного та зарубіжного досвіду соціалізації учнівської молоді;
- науково-методичних концепцій, ідей, інноваційних технологій соціалізації учнівської молоді;
- видів та форм професійного розвитку, що реалізуються індивідуально та колективно, за місцем роботи та у широкому освітньому контексті;
- базових науково-методичних основ для організації і функціонування соціально-педагогічного комплексу.

У результаті проходження курсу у слухачів мають бути сформовані *вміння*:

- досконалого володіння механізмом перенесення результатів професійного навчання у процес соціалізації учнівської молоді з метою його удосконалення;
- організації та розробки форми професійного навчання соціальних педагогів для соціальних педагогів-початківців (наставництво, майстер-класи) та розробки та реалізації проектів та програм професійного навчання;
- здійснення самоаналізу власного професійного навчання, прогнозувати перспективи його використання з метою удосконалення процесу соціалізації учнівської молоді.

Тривалість курсу: 72 години

Аудиторних занять – 32 години (лекції – 12 годин; інтернет-семінари – 20 годин);

Самостійна робота – 40 годин (з яких 8 годин – творчий проект).

Кваліфікаційні вимоги:

- повна вища освіта (бакалавр, спеціаліст, магістр) за напрямом підготовки "Соціальна педагогіка";
- стаж соціально-педагогічної діяльності не менше 3 років.

Вимоги до рівня підготовки слухачів:

– вміння працювати у мережі Інтернет, у модульному електронному середовищі;

– вміння працювати з системою Windows.

Методи навчання: лекції, семінари, самостійна робота; робота над творчим проектом.

Методи оцінювання: поточне і підсумкове тестування, оцінка за творчий проект.

Методичне забезпечення: опорні конспекти лекцій, ілюстративні матеріали.

ПРОГРАМА

освітньої діяльності підвищення фахової кваліфікації соціальних педагогів загальноосвітніх навчальних закладів за дистанційною формою навчання

I. Інформаційний блок

Пояснювальна записка

II. Змістовий блок

Модуль I. Науково-теоретичні засади професійного навчання соціальних педагогів у сучасному освітньому просторі

Тема 1. *Трактування професійного навчання, теоретичні засади його реалізації. Актуальність та стан дослідженості проблеми у сучасній соціально-педагогічній науці*

Трактування поняття «професійне навчання соціального педагога» у соціально-педагогічній літературі. Визначення основних характеристик професійного навчання соціальних педагогів. Діяльнісний та особистісний підходи до даної проблеми. Періодизація професійного навчання соціальних педагогів за В. Бочаровою, Ю, Галагузовою. Характеристика рівнів та компонентів післядипломного професійного навчання.

Обґрунтування актуальності післядипломного професійного навчання фахівців соціальної сфери у світовому освітньому просторі. Аналіз стану дослідженості проблеми в Україні та світі.

Тема 2. *Зміст професійного навчання соціальних педагогів у сучасній освітній політиці. Організаційно-педагогічні засади його ефективної реалізації. Зумовленість ефективності соціально-педагогічної діяльності від якості процесу післядипломного навчання соціальних педагогів*

Аналіз змісту професійного післядипломного навчання соціальних педагогів у нормативно-правових документах та науково-педагогічній літературі. Поняття «ефективного професійного післядипломного навчання». Принципи, характеристики, передумови, чинники, фактори ефективного професійного післядипломного навчання. Критерії визначення ефективності даного процесу. Класифікація критеріїв за австралійським ученим Т.Штерном (Т.Stern). Рівні оцінювання професійності післядипломного навчання. Оцінка ефективності програм професійного післядипломного навчання та їх відповідності потребам соціальних педагогів. Причини неефективності професійного післядипломного навчання. Фінансування, виділення часу та стимулювання до реалізації професійного післядипломного навчання. Обґрунтування взаємозалежності ефективності соціально-педагогічної діяльності у загальноосвітніх навчальних закладах від професійного післядипломного навчання соціальних педагогів. Дослідження українських вчених про взаємозв'язок професійного післядипломного навчання соціальних педагогів загальноосвітніх навчальних закладів з результативністю професійної діяльності, ефективністю процесу соціалізації учнівської молоді.

Модуль II. Аналіз прогресивного зарубіжного досвіду реалізації професійного післядипломного навчання соціальних педагогів/соціальних працівників

Тема 1. *Зміст професійного післядипломного навчання соціальних працівників у США та країнах Західної Європи. Стандарти професійного навчання.*

Зміст професійного навчання соціальних працівників США та країн Західної Європи у системі неперервної освіти: проблеми якості викладання, справедливості освіти, тісної співпраці учасників навчального середовища з соціальними агентствами, з проблемами соціального середовища, як могутнього ресурсу у навчальному процесі. Обґрунтування професійного навчання соціальних працівників у працях провідних науковців США, Великої Британії, Франції, Німеччини. Робота ЮНЕСКО щодо розробки проблеми та рівні теорії та поліпшення практичної реалізації даного процесу. Визначення здобутків даних країн у практичній реалізації професійного навчання соціальних працівників у контексті концепції «навчання упродовж усього життя».

Стандарти професійного навчання соціальних працівників США, його нормативно-правове регулювання. Характеристики професійного професійного навчання соціальних працівників США та країн Європи за Е.Віллегас-Раймерс (E.Villegas-Reimers), В.Бейкером (W.Baker), Дж.Смітом (G.Smith) та іншими. Організаційно-педагогічні засади професійного навчання соціальних працівників США та Західної Європи на основі напрацювань професора К.Лейсвуда (K.Leithwood), Т. Гаскея (T.Guskey), Д.Спаркса (D.Sparks) та С.Лоукс-Хорслі (S.Loucks-Hoursley), Т. Коркорена (T.Corcoran), Т.Штерна (T.Stern) та інших.

Тема 2. *Види та форми професійного навчання соціальних працівників і соціальних педагогів США та Західної Європи*

Індивідуальне та колективне професійне навчання соціальних працівників. Стандартизоване, місцеве професійного навчання соціальних працівників та саморозвиток.

Визначення форм професійного навчання соціальних працівників і соціальних педагогів. Класифікація форм професійного навчання соціальних працівників і соціальних педагогів. Індивідуальні та колективні форми професійного навчання соціальних працівників і соціальних педагогів (організаційні та ті, що здійснюються у малих групах). Визначення найбільш цікавих та ефективних форм професійного навчання соціальних працівників

США. Орієнтування професійного навчання соціальних працівників і соціальних педагогів на індивідуальні потреби кожного з них та потреби їх клієнтів.

Тема 3. *Форми професійного навчання соціальних працівників і соціальних педагогів США та Західної Європи, що реалізуються за місцем їх роботи та у широкому освітньому контексті. Традиційні та новітні форми професійного навчання*

Стан та форми професійного навчання соціальних працівників і соціальних педагогів за місцем роботи. Тенденція до розширення можливостей професійного навчання соціальних працівників і соціальних педагогів у позаробочий час. Використання електронного середовища для здійснення професійного навчання соціальних працівників і соціальних педагогів.

Традиційні форми професійного навчання соціальних працівників і соціальних педагогів: спостереження, наставництво та інструктування колег, оцінювання результативності соціальної/соціально-педагогічної діяльності, робота у мережі Інтернет, складання професійного портфолію, членство у професійних асоціаціях та спілках, стажування, проходження сертифікації, самоосвіта. Новітні форми професійного навчання соціальних працівників і соціальних педагогів: супервізія, партнерства соціальних установ та університетів, школи професійного розвитку, каскадна форма професійного навчання, ситуативна та аналітична форми професійного навчання. теленаставництво, участь у групах за інтересами та цільових групах. Перехід до колективного професійного навчання соціальних працівників і соціальних педагогів, що відбувається у професійних спільнотах.

Тема 4. *Професійні об'єднання соціальних працівників і соціальних педагогів як сприятливе середовище для здійснення професійного навчання соціальних працівників і соціальних педагогів у позаробочий час. Види професійних об'єднань соціальних працівників США та Західної Європи. Стратегії та*

форми професійного навчання соціальних працівників і соціальних педагогів у них.

Визначення «професійного об'єднання соціальних працівників» та характеристика основних їх видів – асоціацій та спілок. Аналіз діяльності професійних спілок соціальних працівників США та Західної Європи. Характеристика професійного навчання соціальних працівників і соціальних педагогів в асоціаціях (загальних, за рівнем освіти та територіальних). Внутрішня організаційна структура та система управління сучасних професійних об'єднань соціальних працівників/соціальних педагогів США та Західної Європи.

Професійне навчання соціальних працівників/соціальних педагогів як провідний напрям діяльності сучасних об'єднань соціальних працівників/соціальних педагогів США та Західної Європи. Стратегії професійного навчання соціальних працівників/соціальних педагогів в об'єднаннях. Форми професійного навчання соціальних працівників/соціальних педагогів. Розширення можливостей професійного навчання соціальних працівників/соціальних педагогів в асоціаціях педагогів завдяки мережі Інтернет.

Модуль III. Практична реалізація традиційних та новітніх форм професійного навчання соціальних працівників/соціальних педагогів на основі використання прогресивних ідей зарубіжного досвіду

Тема 1. *Аналіз теоретичного обґрунтування та практичної реалізації професійного навчання соціальних педагогів загальноосвітніх навчальних закладів України у сучасних умовах. Обґрунтування необхідності звернення до прогресивних ідей зарубіжного досвіду з метою поліпшення ситуації в Україні*

Актуальність проблеми післядипломного професійного навчання соціальних педагогів загальноосвітніх навчальних закладів в Україні. Нормативно-правове забезпечення професійного навчання соціальних педагогів

загальноосвітніх навчальних закладів України. Вітчизняна науково-теоретична основа стосовно обґрунтування феномену професійного навчання соціальних педагогів загальноосвітніх навчальних закладів, осмислення його суті та окремих аспектів. Вихідні положення андрагогіки та акмеологічні технології в основі сучасного теоретичного обґрунтування професійного навчання соціальних педагогів загальноосвітніх навчальних закладів України.

Проблема професійного навчання соціальних педагогів загальноосвітніх навчальних закладів у системі післядипломної освіти України. Реалізація професійного навчання соціальних педагогів загальноосвітніх навчальних закладів України за місцем роботи та у позаробочий час. Основні надбання та недоліки у практичній реалізації професійного навчання соціальних педагогів загальноосвітніх навчальних закладів України. Оцінка якості даного процесу в Україні та умови її поліпшення.

Індивідуальне та колективне післядипломне навчання соціальних педагогів загальноосвітніх навчальних закладів України. Форми професійного навчання соціальних педагогів загальноосвітніх навчальних закладів, що реалізуються в Україні. Аналіз професійного навчання соціальних педагогів загальноосвітніх навчальних закладів у професійних об'єднаннях соціальних працівників і соціальних педагогів України. Визначення найбільш поширених та бажаних форм професійного навчання соціальних педагогів загальноосвітніх навчальних закладів в Україні.

Обґрунтування необхідності переймання Україною позитивного зарубіжного досвіду здійснення професійного навчання соціальних педагогів загальноосвітніх навчальних закладів для урізноманітнення його форм та удосконалення даного процесу з метою вдосконалення соціалізації учнів.

Тема 2. *Удосконалення традиційних форм професійного навчання соціальних педагогів загальноосвітніх навчальних закладів України на основі використання прогресивних ідей зарубіжного досвіду.*

Визначення традиційних форм професійного навчання соціальних педагогів загальноосвітніх навчальних закладів. Конференції, семінари, педагогічне спостереження, наставництво, оцінювання, сертифікація та інші традиційні форми професійного навчання соціальних педагогів загальноосвітніх навчальних закладів. Встановлення їх недоліків, аспектів, що потребують перегляду та удосконалення. Підвищення практичності даних форм професійного навчання соціальних педагогів загальноосвітніх навчальних закладів, безпосереднього зв'язку їх результатів та процесу соціально-педагогічної діяльності у школі. Шляхи використання прогресивного досвіду зарубіжних країн з метою удосконалення форм професійного навчання соціальних педагогів

загальноосвітніх навчальних закладів, використання їх результатів у практичній соціально-педагогічній діяльності.

Тема 3. *Можливості адаптації в освітньому просторі України новітніх форм професійного навчання соціальних педагогів загальноосвітніх навчальних закладів, які набули поширення у США та країнах Західної Європи*

Визначення новітніх для освітнього простору України форм професійного навчання соціальних педагогів загальноосвітніх навчальних закладів. Аналіз суті таких форм професійного навчання соціальних педагогів загальноосвітніх навчальних закладів як: супервізія, школи післядипломного професійного навчання, каскадна, ситуативна та аналітична форми післядипломного професійного навчання, теленаставництво, участь у групах за інтересами та цільових групах. Вивчення досвіду США та Західної Європи з використання всесвітньої мережі Інтернет для реалізації новітніх форм професійного навчання соціальних педагогів загальноосвітніх навчальних закладів. З'ясування умов та обставин, за яких дані форми професійного навчання соціальних педагогів загальноосвітніх навчальних закладів чи певні їх аспекти можуть бути адаптовані до освітнього простору України. Аналіз шляхів підвищення практичності форм професійного навчання українських соціальних

педагогів загальноосвітніх навчальних закладів на основі передового зарубіжного досвіду.

Тема 4. *Використання зарубіжного досвіду для активізації діяльності професійних об'єднань соціальних педагогів і соціальних працівників в Україні як середовища для здійснення ефективного їх післядипломного професійного навчання.*

Обґрунтування необхідності активного використання діяльності професійних об'єднань *соціальних педагогів і соціальних працівників* України з метою розширення можливостей їх професійного зростання. Формулювання рекомендацій на основі прогресивного досвіду США та країн Західної Європи щодо удосконалення діяльності відповідних об'єднань з метою професійного розвитку *соціальних педагогів і соціальних працівників*. Актуалізація освітньої політики на рівні держави стосовно діяльності професійних об'єднань *соціальних педагогів і соціальних працівників* України; оптимізація організаційної структури та системи управління професійних асоціацій; удосконалення напряму діяльності асоціацій, спрямованого на професійний розвиток *соціальних педагогів і соціальних працівників*; удосконалення змісту та урізноманітнення форм професійного навчання *соціальних педагогів і соціальних працівників* в асоціаціях та за їх сприяння; підвищення мотивації *соціальних педагогів і соціальних працівників* до активної участі в діяльності асоціацій.

III. Контрольно-узагальнюючий блок

Перелік питань для самостійної роботи

Пояснення щодо виконання творчого проекту

Додаткова література

СТРУКТУРА ЗАЛІКОВОГО КРЕДИТУ КУРСУ

№ заняття, дата та час проведення	Тема заняття	Розподіл часу			
		Опрацювання Лекцій	Інтернет- семінари	Самостійна робота	Загальна кількість годин
Модуль I. Науково-теоретичні засади післядипломного професійного навчання соціальних педагогів і соціальних працівників у сучасному освітньому просторі					
1.	Тема 1. Трагування післядипломного професійного навчання, теоретичні засади його реалізації. Актуальність та стан дослідженості проблеми у сучасній соціально-педагогічній науці.	1	2	2	5
2.	Тема 2. Зміст післядипломного професійного навчання соціальних педагогів і соціальних працівників у сучасній освітній політиці. Організаційно-педагогічні засади його ефективної реалізації. Залежність якості процесу соціально-педагогічної діяльності у загальноосвітніх навчальних закладах від ефективного професійного навчання соціальних педагогів.	1	2	4	7
Модуль II. Аналіз прогресивного зарубіжного досвіду реалізації післядипломного професійного навчання соціальних педагогів і соціальних працівників					
3.	Тема 1. Зміст післядипломного професійного навчання соціальних працівників/соціальних педагогів у США та країнах Західної Європи. Стандарти їх післядипломного професійного навчання.	1	2	2	5

Продовження додатку С

4.	Тема 2. Види та форми післядипломного професійного навчання соціальних працівників/соціальних педагогів США та Західної Європи.	1	2	4	7
5.	Тема 3. Форми післядипломного професійного навчання соціальних працівників/соціальних педагогів США та Західної Європи за місцем роботи та у широкому освітньому контексті. Традиційні та новітні форми професійного розвитку.	1	2	4	7
6.	Тема 4. Професійні об'єднання соціальних працівників/соціальних педагогів як сприятливе середовище для здійснення післядипломного професійного навчання соціальних працівників/соціальних педагогів у позаробочий час. Види професійних об'єднань соціальних працівників/соціальних педагогів США та Західної Європи. Стратегії та форми післядипломного професійного навчання соціальних працівників/соціальних педагогів у них.	1	2	2	5
Модуль III. Практична реалізація в освітньому просторі України традиційних та новітніх форм післядипломного професійного навчання соціальних працівників/соціальних педагогів основі використання прогресивних ідей зарубіжного досвіду					
7.	Тема 1. Аналіз теоретичного обґрунтування та практичної реалізації післядипломного професійного навчання соціальних педагогів України у сучасних умовах. Обґрунтування необхідності звернення до передового зарубіжного досвіду з метою поліпшення ситуації в Україні.	1	2	2	5

Продовження додатку С

8.	Тема 2. Удосконалення традиційних форм післядипломного професійного навчання соціальних педагогів України на основі використання прогресивних ідей зарубіжного досвіду.	2	2	4	8
9.	Тема 3. Можливості адаптації в освітньому просторі України новітніх форм післядипломного професійного навчання соціальних працівників/соціальних педагогів, які набули поширення у США та країнах Західної Європи.	2	2	4	8
10.	Тема 4. Використання зарубіжного досвіду для активізації діяльності професійних об'єднань соціальних працівників і соціальних педагогів України як середовища для здійснення ефективного їх післядипломного професійного навчання. Підсумкове тестування.	1	2	4	7
Творчий проект		8		8	
Всього:		12		20	
				40	
				72	

**Теми інтернет-семінарів відповідають темам лекційних занять, носять дискусійний характер і є основою для виконання слухачем завдань для самостійної роботи з кожної пройденної теми.*

ЗАВДАННЯ ДЛЯ САМОСТІЙНОЇ РОБОТИ

Модуль І.

Тема 1. Проаналізуйте трактування поняття «професійне навчання соціальних працівників/соціальних педагогів» вітчизняними та зарубіжними вченими. Визначити, чи є суттєві відмінності у трактуванні цього поняття українськими та зарубіжними науковцями. Якщо є, то чим вони зумовлені? На основі розглянутих трактувань сформулювати власне визначення поняття «професійне навчання соціальних педагогів», яке, на вашу думку, є найбільш повним.

Тема 2. Схематично зобразіть організаційно-педагогічні засади ефективного післядипломного професійного навчання соціальних працівників/соціальних педагогів відповідно до їх значущості. Визначте аспекти взаємозалежності післядипломного професійного навчання /соціальних педагогів та результативності процесу соціалізації учнівської молоді.

Модуль ІІ.

Тема 1. Здійсніть аналіз стандартів післядипломного професійного навчання соціальних працівників США. На основі них спробуйте сформулювати можливі стандарти післядипломного професійного навчання соціальних працівників/соціальних педагогів України.

Тема 2. Здійсніть аналіз видів та форм післядипломного професійного навчання соціальних працівників/соціальних педагогів США та Західної Європи. Порівняйте їх з українськими. Які суттєві відмінності ви можете виділити? Якому виду післядипломного професійного навчання соціальних працівників/соціальних педагогів, на вашу думку, віддають перевагу українські соціальні педагоги: індивідуальному чи колективному? Відповідь обґрунтуйте.

Тема 3. Здійсніть детальний аналіз найбільш ефективною, на вашу думку, традиційної та новітньої форми післядипломного професійного навчання зарубіжних соціальних працівників/соціальних педагогів. Обґрунтуйте свій вибір.

Тема 4. Використовуючи мережу Інтернет охарактеризуйте діяльність фахового (галузевого) об'єднання соціальних працівників/соціальних педагогів США чи країни Західної Європи. Визначте, яке місце у ній відведено професійному навчанню соціальних працівників/соціальних педагогів.

Модуль III.

Тема 1. Дайте оцінку стану післядипломного професійного навчання соціальних педагогів, які працюють у загальноосвітніх навчальних закладах України у сучасних умовах. Проаналізуйте його надбання та недоліки.

Тема 2. Охарактеризуйте одну з традиційних форм післядипломного професійного навчання соціальних працівників чи соціальних педагогів, яка, на вашу думку, потребує запозичення зарубіжного досвіду. Сформулюйте рекомендації щодо його використання з метою оптимізації обраної вами форми післядипломного професійного навчання українських соціальних педагогів. Продемонструйте практичне значення обраної форми та її вплив на якість процесу соціалізації учнів.

Тема 3. Проаналізуйте одну з новітніх зарубіжних форм професійного навчання соціальних працівників/соціальних педагогів, яка не набула поширення в Україні. Обґрунтуйте необхідність її адаптації в освітньому просторі України з метою поліпшення процесу соціалізації учнів.

Тема 4. Проаналізуйте діяльність одного з професійних об'єднань соціальних працівників і соціальних педагогів України. Визначте місце післядипломного професійного навчання соціальних працівників/соціальних педагогів у його діяльності. Сформулюйте рекомендації щодо оптимізації його діяльності, спрямованої на післядипломне професійне навчання соціальних педагогів, на основі використання прогресивного зарубіжного досвіду.

ТВОРЧИЙ ПРОЕКТ

Творчий проект спрямований на вирішення актуальних проблем організації та реалізації професійного навчання соціальних педагогів в освітньому просторі України. Проект розвиває вміння соціального педагога критично оцінювати власний рівень професійної кваліфікації та її вплив на процес соціалізації учнів, досягнення поставленої мети, відповідальність і готовність до власного неперервного професійного зростання та сприяння професійному розвитку колег.

Творчий проект є процесом спеціального професійного навчання слухачів курсу, що передбачає проходження ними певних форм професійного вдосконалення та організацію форм післядипломного професійного навчання соціальних педагогів-початківців.

Творчий проект полягає у створенні слухачем портфоліо післядипломного професійного навчання або педагогічного щоденника. У них має бути описано досвід соціального педагога, отриманий у результаті: проходження форми післядипломного професійного навчання за місцем роботи (педагогічне спостереження, наставництво у висококваліфікованого колеги, стажування, майстер-класи тощо) та у позаробочий час (участь у семінарах, у роботі наукових, науково-практичних конференцій, у роботі професійного об'єднання тощо); організації та реалізації традиційної чи новітньої форми професійного навчання для соціальних педагогів-початківців (організація майстер-класу, здійснення наставництва, теленаставництва, інструктування тощо). У портфоліо чи щоденнику слухача має бути продемонстровано використання результатів його професійного навчання у власній соціально-педагогічній діяльності та їх вплив на процес вдосконалення соціалізації учнів.

МАТРИЦЯ ОЦІНЮВАННЯ ТВОРЧИХ ПРОЕКТІВ

№	Критерії оцінки проектів	Автори проектів		
		П І Б	П І Б	П І Б
		Назва проектів		
1.	Наявність чітко поставлених цілей і завдань проекту.			
2.	Наявність обґрунтованої структури (послідовності, логіки етапів) проекту.			
3.	Доцільність використаних у проекті засобів і методів досягнення мети.			
4.	Реалістичність змісту проекту і відповідність реальним практичним запитам педагогічної дійсності.			
5.	Наявність алгоритму організації професійного навчання соціального педагога.			
Загальна кількість балів				

ЛІТЕРАТУРА:

1. Актуальні проблеми соціальної роботи та соціальної педагогіки на сучасному етапі [Електронний ресурс]. – Режим доступу: 11.03.2009: – <http://www.tspu.edu.ua/subjects/71/IstoriijaSocPedahohSocRob/lec13_1.html>. – Загол. з екрану. – Мова укр.

2. Артушкіна Л. М. Проблеми адаптації та професійної мотивації майбутніх соціальних педагогів / Л. М. Артюшкіна // Наукові записки. Тернопільський державний педагогічний університет імені Володимира Гнатюка. Педагогіка. – Тернопіль, 2002. – № 10. – С. 152–155.

3. Архіпова С. П. Педагогічні аспекти підготовки соціальних кадрів / С. П. Архіпова // Соціальна робота: теорія, досвід, перспективи: матеріали доповідей Міжнародної конференції (21-22 жовтня 1999 р., м.Ужгород,). Ч. 1. – Ужгород, 1999. – С.17–23.
4. Басов А. В. К вопросу о предмете социальной педагогики: теория и практика социальной работы: отечественный и зарубежный опыт / А. В. Басов. – М.: Тула, 1993. – С. 72–74.
5. Болонський процес у фактах і документах (Сорбонна-Болонья-Саламанка-Прага-Берлін) / [упоряд. М. Ф. Степко, Я. Я. Болюбаш, В. Д. Шинкарук та ін.] – Тернопіль: Вид-во ТНПУ ім. В. Гнатюка, 2003. – 52 с.
6. Бочарова В. Личность-семья-община становятся центром системы социальных служб / В. Бочарова // Социальная работа. – 1992. – № 1. – С. 3–9.
7. Віннікова Л. В. Система підготовки соціальних працівників у вищих навчальних закладах США: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. пед. наук: спец. 13.00.05 “Соціальна педагогіка” / Л. В. Віннікова. – Луганськ, 2003. – 16 с.
8. Гайдук Н. М. Професійна підготовка соціальних працівників до здійснення посередництва (на матеріалах США і Канади): автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. пед. наук: спец. 13.00.04 “Теорія і методика професійної освіти” / Н. М. Гайдук. – К., 2005. – 23 с.
9. Горілий А. Г. Нагальні завдання підготовки фахівців із соціальної роботи / А. Г. Горілий // Соціальна робота: теорія, досвід, перспективи: матеріали доповідей Міжнародної конференції (21-22 жовтня 1999 р., м.Ужгород). Ч. 1. – Ужгород, 1999. – С.151–154.
10. Гупан Н. М. До питання про становлення системи підготовки соціальних працівників в Україні / Н. М. Гупан // Соціальна робота: теорія, дія, досвід, перспективи: матеріали доповідей Міжнародної конференції (21-22 жовтня 1999 р., м.Ужгород). Ч. 1. – Ужгород, 1999. – С.176–180.
11. Державна національна програма “Освіта” (Україна ХХІ століття). – К.: Радуга, 1994. – 61 с.

12. Європейська соціальна хартія: справочник. – М.: Междунар. отношения, 2000. – 294 с.
13. Елманова В. К. Высшее образование за рубежом (США, Великобритания, Франция, ФРГ, Япония, КНР): [учебное пособие] / В. К. Ермалова. – Л.: ГЛУ, 1989. – 49 с.
14. Енциклопедія освіти / Академія педагогічних наук; під заг. ред. В. Г. Кременя. – К.: Юрінком Інтер, 2008. – 1040 с.
15. Загальні відомості про вищу освіту в Україні [Електронний ресурс]. – Режим доступу: 25.02.2008: – <<http://www.mon.gov.ua>>. – Загол. з екрану – Мова укр.
16. Загальні відомості про післядипломну освіту [Електронний ресурс]. – Режим доступу: 25.02.2008: – <<http://www.mon.gov.ua/main.php?query=education/higher/topic/pdosv/zgv>>. – Загол. з екрану – Мова укр.
17. Закон України “Про освіту” // Голос України. – 25 квітня 1996. – № 77. – С. 7–11.
18. Закон України “Про соціальні послуги” [Електронний ресурс]. – Режим доступу: 22.09.2009: – <<http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=966-15>>. – Загол. з екрану – Мова укр.
19. Закон України “Про соціальну роботу з дітьми та молоддю” // Відомості Верховної Ради України. – 2001. – № 42. – С. 213.
20. Зверева І. Д. Проект “Соціальна робота в Україні”: інноваційні підходи у фаховій підготовці майбутніх соціальних працівників/соціальних педагогів/ І. Д. Зверева // Проблеми педагогічних технологій: зб. наук. праць. – Луцьк: Волинський держ. пед. ун-т ім. Лесі Українки, 2003. – Випуск 1. – С. 4–8.
21. Зверева І. Д. Теорія і практика соціально-педагогічної роботи з дітьми та молоддю в Україні: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня д-ра. пед. наук: спец. 13.00.05 “Соціальна педагогіка” / І. Д. Зверева. – К., 1999. – 39 с.
22. Іванова І. Б. Соціально-педагогічна робота з дітьми-інвалідами в системі соціальних служб для молоді: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. пед. наук: спец. 13.00.05 “Соціальна педагогіка” / І. Б. Іванова. – К., 1998. – 17 с.

23.Капська А. Й. Ефективність багаторівневої системи професійної підготовки працівників соціально-педагогічної сфери / А. Й. Капська // Соціальна робота в Україні: теорія і практика. – 2002. – № 1. – С. 45–52.

24.Капська А. И. Соціальна робота: деякі аспекти роботи з дітьми та молоддю / А. Й. Капська. – К.: УДЦССМ, 2001. – 220 с. – (Серія “Соціальна робота”).

25.Капська А. Й. Технології соціально-педагогічної роботи: [навч.посібник] / А. Й. Капська, М. М. Барахтян, О. В. Безпалько. – К., 2000. – 372 с.

26.Карпенко О. Г. Соціальний працівник: деякі аспекти професійної підготовки: [навчально-методичний посібник] / О. Г. Карпенко. – К.: Держ. Ін-т розвитку сім'ї та молоді, 2007. – 144 с.

27.Квятковський С. М. Меморандум Європейської комісії “Навчання протягом усього життя” / С. М. Квятковський // Теорія і практика управління соціальними системами. – 2002. – № 4. – С. 45–52.

28.Когут С. Я. Система професійної підготовки соціального педагога у вищих навчальних закладах України і Польщі (порівняльний аналіз): автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. пед. наук: спец. 13.00.01 “Загальна педагогіка та історія педагогіки” / С. Я. Когут. – Івано-Франківськ, 2005. – 21 с.

29.Козубовський В. В. Соціальний захист неповнолітніх у Великій Британії (порівняльний аналіз) / В. В. Козубовський. – Ужгород: УжНУ, 2004. – 129 с.

30.Концепція змісту освіти для європейського виміру України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: 07.06.2010: <http://osvita.pedagog.org.ua/text/news/publish/article;jsessionid=489004DBA6038FBA2143A6464FB6327A?art_id=36728&cat_id=36013> – Загол. з екрану. – Мова укр.

31.Королева Н. Е. Содержание подготовки социальных работников для учебных заведений в США и Великобритании: дис... кандидата пед. наук: 13.00.01 / Королева Наталья Евгеньевна. – Казань, 2003. – 205 арк.

32.Корсак К. В. Світова вища освіта. Порівняння і визнання закордонних кваліфікацій / К. В. Корсак. – К., 1997. – 208 с.

33.Кремень В. Г. Освіта і наука в Україні – інноваційні аспекти. Стратегія. Реалізація. Результати / В. Г. Кремень. – К.: Грамота, 2005. – 448 с.

34. Лактіонова Г. М. Теоретико-методичні основи соціально-педагогічної роботи з жіночою молоддю в умовах великого міста: дис... доктора пед. наук: 13.00.05 / Г. М. Лактіонова. – Київ, 1999. – 399 с.
35. Лещук Г. В. система професійної підготовки фахівців соціальної сфери у Франції: дис... кандидата пед. наук: 13.00.04 / Лещук Галина Василівна. – Тернопіль, 2008. – 240 с.
36. Лігоцький А. О. Система різнорівневої підготовки фахівців в Україні (теоретико-методологічний аспект): дис... доктора пед. наук: 13.00.04 / А. О. Лігоцький – К., 1997. – 484 с.
37. Лутай В. С. Філософія сучасної освіти: [навч. посібник] / В. С. Лутай. – К.: Центр "Магістр-S" Творчої спілки вчителів України, 1996. – 256 с.
38. Международная система образования социальных работников: энциклопедия социальной работы в 3 т. / пер. с англ. – М.: Центр человеческих ценностей, 1994. – Т.2. – С.54–59.
39. Микитенко Н. О. Професійна підготовка соціальних працівників в університетах Канади: дис. ... кандидата пед. наук: 13.00.04 / Микитенко Наталія Олександрівна. – Львів, 2006. – 219 арк.
40. Модернізація вищої освіти України і Болонський процес / [уклад. М. Ф. Степко, Я. Я. Болюбаш, К. М. Левківський, Ю. В. Сухарніков; від. ред. М. Ф. Степко]. – К.: "Освіта України", 2004. – 60 с.
41. Національна доктрина розвитку освіти: затв. Указом Президента України від 17 квітня 2002 р. № 347 // Дошкільне виховання. – 2002. – № 7. – С. 4–9.
42. Неперервна професійна освіта: філософія, педагогічні парадигми, прогноз: Монографія / В. П. Андрущенко, І. А. Зязюн, В. Г. Кремень, С. Д. Максименко, Н. Г. Ничкало, С. О. Сисоєва, Я. В. Цехмістер, О. В. Чалий / [За ред. В. Г. Кременя]. – К.: Наукова думка, 2003. – 853 с.
43. Ничкало Н. Г. Професійна педагогіка і соціальна робота в системі неперервної освіти / Н. Г. Ничкало // Соціальна робота : теорія, досвід, перспек-

44.Ничкало Н. Г. Сучасні тенденції і проблеми неперервної професійної освіти / Н. Г.Ничкало // Сучасні інформаційні технології та інноваційні методики навчання в підготовці фахівців: методологія, теорія, досвід, проблеми: зб. наук. праць / АПН України. Інститут педагогіки і психології професійної освіти. – К.: Вінниця, 2000. – С.7–14.

45.Ничкало Н. Г. Теоретико-методологічні проблеми і перспективи розвитку досліджень з неперервної професійної освіти // Неперервна професійна освіта: теорія і практика: [зб. наук. праць / за ред. І. А.Зязюна та Н. Г. Ничкало]. – К., 2001. – Ч.І. – С.35–43.

46.Пічкара О.П. Система підготовки фахівців соціальної роботи у Великій Британії: дис. ... кандидата пед. наук: 13.00.04 / Пічкара Ольга Павлівна. – Ужгород, 2002. – 213 арк.

47.Поліщук В. А. Концептуальні моделі післядипломного навчання соціальних працівників і соціальних педагогів / В. А. Поліщук // Наукові записки Вінницького державного педагогічного ун-ту ім. М.Коцюбинського. Серія: Педагогіка і психологія. – 2001. – Вип.4. – С. 32–40.

48.Поліщук В. А. Професійна підготовка фахівців соціальної сфери: зарубіжний досвід [посібник] / Поліщук В. А.– Тернопіль: Навч. книга-Богдан, 2003. – 178 с.

49.Поліщук В. А. Теорія і методика підготовки соціальних педагогів в умовах неперервної освіти: дис.... доктора пед. наук: 13.00.04 / Поліщук Віра Аркадіївна. – Тернопіль, 2006. – 454 арк.

50.Про розроблення державних стандартів вищої освіти: Постанова Кабінету Міністрів України № 1247 від 7 серпня 1998 р. // Офіційний вісник України. – 1998 – № 32. – С.30–35.

51.Рижанова А. О. Розвиток соціальної педагогіки в соціокультурному контексті: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня д-ра пед. наук: спец. 13.00.05 “Соціальна педагогіка” / А. О. Рижанова. – Луганськ, 2005. – 44 с.

52.Семигіна Т. В. Соціальна робота: [навч. посібник / за ред. Т.Семигіної та І.Григи]. – К.: Вид. дім “КМ Академія,” 2004. – Ч.1: Основи соціальної роботи. – 178 с.

53. Сисоєва С.О. Творчий розвиток особистості в процесі неперервної професійної освіти / С. О. Сисоєва // Неперервна професійна освіта: теорія і практика: [зб. наук. праць / за ред. І. А. Зязюна та Н. Г. Ничкало]. – К., 2001. – Ч.І. – С.45–53.

54. Собчак Н. М. Зміст і форми професійної підготовки соціальних працівників у системі неперервної освіти США: дис. ... кандидата пед. наук: 13.00.04. / Собчак Надія Мирославівна. – Тернопіль, 2004. – 181 с.

55. Соціальна робота. Вища освіта України: Методологічні та соціально-виховні проблеми модернізації: [монографія / під заг. редакцією В. П. Андрущенко, М. І. Михальниченка, В. Г. Кременя]. – К.: ДЦССМ, Запоріжжя: ЗДУ, 2002. – Кн. 6. – 440 с.

56. Соціальна робота з молоддю в Україні: збірник інформаційно-методичних матеріалів / [за заг. ред. І.Д.Зверєвої]. – К.: АТ “Столиця”, 1997. – 152 с.

57. Соціальна робота/соціальна педагогіка (понятійно-термінологічний словник) / [за заг. ред. І. Д.Зверєвої]. – К.: Етносфера, 1994. – 119 с.

58. Социальное образование в Украине / [отв. за выпуск Г. Лактионова, И. Зверева, Т. Басюк]. – К., 2000. – 97 с.

59. Тименко В. М. Педагогічні умови професійної підготовки соціальних працівників до роботи з молоддю у США: дис... кандидата пед. наук: 13.00.04 / В. М. Тименко. – К., 2005. – 186 арк.

60. Тименко В. М. Професійна підготовка соціальних працівників у вищих навчальних закладах США і України: спільність і відмінності / В. М. Тименко / [за заг. ред. Пуховської Л.П.]. – К.: Автореферат, 2003. – 64 с.

61. Штефан Л. А. Становлення та розвиток соціальної педагогіки як науки в Україні (20-90-ті рр. ХХ ст.): автореф. дис. на здобуття наук. ступеня д-ра пед. наук: 13. 00.01 “Загальна педагогіка та історія педагогіки” / Л. А Штефан. – Х., 2003. – 34 с.

**Джерело: розроблено автором дослідження*